

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Mariager Klosters og Bys Historie.

MARIAGER

KLOSTERS OG BYS HISTORIE.

Af

H. DAHLERUP.

Udgiven med Understøttelse af den grevelige
Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse.

KJØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDEL.

TRYKT HOS J. JØRGENSEN & CO.

1882.

52

Fortale.

Medens jeg var Borgmester i Mariager, gav Udarbeidelsen af Byens nye Jordebog Anledning til, at jeg maatte anstille forskjellige Undersøgelser i de der værende Arkiver, og den Interesse for Byens Fortid, som herved vakt hos mig, drev mig til, ogsaa efterat jeg i Aaret 1877 var bleven forflyttet til Kjøbenhavn, at vedblive at samle Bidrag til dens Historie.

Skjøndt jeg nu vel indser, at en Fremstilling af det Liv, som har rørt sig paa et saa afsides beliggende Sted som Mariager, der altid har været en af Landets ubetydeligste Byer, kun kan være af mindre Interesse for den store Almenhed, har jeg dog efter Opfordring besluttet mig til at bearbejde og udgive det efterhaanden indsamlede Materiale for derved at afdrage paa den Taknemmelighedsgjæld, hvori jeg staar til Mariager Bys og dens Omegns Beboere.

Da jeg har tænkt mig Muligheden af, at Historikere af Faget kunde i de efterfølgende Blade finde Et og Andet, som de kunde have Brug for, navnlig som Bidrag til Landets Kulturhistorie, har jeg ikke alene betegnet de fleste i Texten nævnte Dokumenter med Aarstal og Datum, men ogsaa bag i Bogen henvist til mine vigtigste Kilder.

Det for mig saa uvante Arbeide ved Undersøgelsen af de i Geheimearkivet, Kongerigets Arkiv og de ministerielle Kontorer beroende Kilder er blevet mig i høi Grad lettet ved den store Beredvillighed og Forekommenhed, hvormed de vedkommende

Embedsmænd ere komme mig imøde, og en værdifuld Medhjælp er der desuden ydet mig af Hr. Kæmner J. P. Møller i Mariager, som med sædvanlig Tjenstvillighed har forskaffet mig flere værdifulde Oplysninger.

At nærværende Værk, der ifølge sin Art ikke kan vente at finde nogen større Afsætning, har kunnet udkomme, skylder jeg Direktionen for den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse, som paa en anbefaling af Hr. Dr. Kr. Erslev, der velvillig havde gennemlæst mit Manuskript, har tilstaaet mig en større Understøttelse til Bestridelse af Trykningsomkostningerne.

Jeg beder herved Alle, som saaledes paa forskjellig Maade have staaet mig bi, modtage min oprigtigste Tak!

Kjøbenhavn i April 1882.

Forfatteren.

INDHOLDSFORTEGNELSE.

Første Afdeling.

Klosteret.

	Side.
I. Klosterets Stiftelse, Eiendomme og Herligheder	1.
II. Klosterets første Beboere	14.
III. Klosteret som kongeligt Len	28.
IV. Klosteret som almindelig Landeiendom	55.
V. Klosterkirken	65.
VI. Klosterets øvrige Bygninger og dets Omgivelser	85.

Anden Afdeling.

Byen.

VII. Byens Oprindelse og Forhold til Klosteret	100.
VIII. Ildebrande og andre mærkelige Begivenheder	107.
IX. Byens Handel, Skibsfart og almindelige Tilstand	109.
X. Fiskeri, Havne- og Færgevæsen	121.
XI. Agerbrug, Industri og Haandværk	128.
XII. Bygninger, Brandvæsen, Gader og Omgivelser	133.
XIII. Kirken og kirkelige Forhold	137.
XIV. Skolevæsen	146.
XV. Fattigvæsen og Legater	150.
XVI. Øvrighed og Retsvæsen	154.

	Side.
XVII. Skatte- og Afgiftsvæsen	167.
XVIII. Told- og Konsumtionsvæsen.....	180.
XIX. Post- og Telegrafvæsen	186.
XX. Medicinalvæsen	189.
XXI. Borgervæbning og Garnisonsforhold.....	191.
XXII. Bedemænd og Ligbærerlaug	194.
XXIII. Personalfortegnelse.....	196.
Henvisninger.....	210.

FØRSTE AFDELING.

KLOSTERET.

I. Klosterets Stiftelse, Eiendomme og Herligheder.

Af det store Antal katholske Klostre, hvormed Danmark i de sidste 500 Aar før Reformationen efterhaanden blev oversvømmet, er det bekjendte Birgittinerkloster i Mariager et af de yngste, men desuagtet er dets ældste Historie kun ufuldstændig bekjendt, fordi dets egne gamle Breve og Dokumenter forlængst ere blevne adsplittede og for største Delen ødelagte. Da Klosteret, som i over et Hundredaar efter Reformationen havde udgjort et kongeligt Len, i Aaret 1664 gik over i private Hænder, existerede dets Arkiv endnu, skjøndt i mangelfuld Tilstand, da flere vigtige Dokumenter allerede dengang vare bortkomne, især i Krigsaarene 1627—29 og 1657—60, og det blev da overleveret til de nye Eieres Fuldmægtig, den daværende Borgmester i Mariager, Hans Nielsen Drostrup, som tillige var Ridefoged paa Klosteret. Hans Søn, Niels Hansen Drostrup, der var Kancellist og Sekretær i det danske Kancelli, havde ifølge P. Dyrskjøts Breve til Biskop Jens Birkerod i Aalborg „meget rart skrevet Tøi uddraget af Mariager Klosters gamle Breve“, som P. Dyrskjød under et Besøg hos ham paa hans Gaard Kollerup (Galten Herred) „meget beroede sig med i nogle Dage“, uden at han dog fik Tid til at gjøre Uddrag deraf, og da P. Dyrskjød to Aar efter N. H. Drostrups Død ($20/3$ 1675) søgte at faa Oplysning om „de Antikviteter han havde især fra Mariager Kloster, hvilke dog vare meget fordærvede af Muggenhed og Raadenhed“, vare de sporeløst forsvundne ¹. Vel har man endnu en efter Frederik II's

Befaling i Aaret 1584 affattet Fortegnelse*) over Klosterets Breve og Adkomster, men hvor omfangsrig denne Fortegnelse end er (den omfatter over 1000 Dokumenter), er det Udbytte, som dens Gjennemlæsning giver, dog forholdsvis kun ringe, da Indholdet af ethvert Dokument kun angives ganske kort og ofte meget ufuldstændig, hvortil kommer, at de ældste og i historisk Henseende vigtigste Dokumenter ikke ere medtagne, fordi de paa den Tid, da Fortegnelsen affattedes, ikke længere havde praktisk Betydning. Ret betegnende er Fortegnelsens Slutning, der lyder saaledes: „Findes endnu mange adskillige Pergaments og Papirs Breve, hvilke en Part ere ringe brugelige og fast intet have paa dennem, en Part ere af Vangjemme forsmudskede og ulæselige, en Part Seglene frafaldne og i andre Maader aldeles fordærvede, hvorfor vi ikke have dennem registreret, men dennem tilsammen lagt for sig selv udi nogle Kapsuler signeret „Unyttige og ubrugelige Breve“. Nok findes nogle adskillige Breve, baade latinske og danske, som ere Vidisser**), notariorum instrumenta, kongelige og andre Konfirmatser og nogle andre Breve anrørendes Klosters første Begyndelse, Privilegier og Friheder, som ikke have nu noget synderligt paa dennem, og ere tilhobe indlagte udi det første og øverste store Skab udi de to øverste lange Rum, hvilke vi i lige Maade have ment unyttigt at registrere“².

De Kilder til Mariager Klosters Historie, som endnu ere bevarede, ere saa mangelfulde, at de end ikke indeholde nogen bestemt Oplysning om, naar eller af hvem Klosteret er oprettet. I den førnævnte Brevfortegnelse anføres et Thingsvidne af 1450 angaaende nogle Eiendomme, som „kaldes Prior-Lykke udi Tved Sogn og Skalmstrup (Nørhald Herred), hvilke ulastet haver fulgt Mariager Kloster i 40 Aar“³, hvilket synes at tyde paa, at Klosteret har været til i Aaret 1410, og da der ligeledes sammesteds er nævnt et Lavhævdsbrev af 1412 for Mariager Kloster paa Vestertørslev Mølle og Møllendam (Nørhald Herred)⁴, maa det vistnok antages, at Klosteret er grundlagt eller dets

*) Den opbevares i Geheimearkivet i Kjøbenhavn. Kancelliraad, Prokurator Olsen i Randers eiede en den 10 Juni 1602 dateret og af Mogens Arenfeld bekræftet Gjenpart, som synes at være bleven benyttet ved Klosterets Overlevering til Lensmanden Oluf Rosensparre.

***) En Vidisse er en Afskrift af et Dokument, paa hvilken troværdige Mænd under Haand og Segl have bevidnet, at et med Afskriften ligelydende Hoveddokument var dem forevist i uraderet og ubeskadiget Tilstand.

Oprettelse i alt Fald paatænkt kort Tid før Dronning Margrethes Død den 28 Oktober 1412; men at der derefter er hengaaet over et halvt Hundredaar, inden den ny Stiftelses Forhold bleve fuldstændig ordnede, fremgaaer af, at Kristian I i Aaret 1468 skrev til Paven⁵ og bad ham om Hjælp til Mariager Kloster, fordi dette paa Grund af dets ringe Indtægter og Krigsuroligheder i Landet dengang endnu ikke havde faaet sin Kirke og sine øvrige Bygninger fuldstændig opførte. Endnu mindre ved man om, hvem der har oprettet Klosteret. Birgittinerordenens Stifterinde, den hellige Birgitta, havde en Datter Fru Mereta eller Märta, som var Hofmesterinde hos Dronning Margrethe, og da samme Fru Mereta havde indprentet Dronningen sin egen Ærbødighed for Kirken og dens indviede Tjenere og derhos maa antages særlig at have indgydt hende Forkjærlighed for den af Moderen stiftede Orden, i hvilken Dronningen endog lod sig optage, dog uden at tage Ophold i et af dens Klostre, ligger det nær at gjætte paa, at Dronning Margrethe, hvis Gavmildhed mod Geistligheden, Kirker og Klostre er bekjendt nok, kunde i alt Fald have medvirket til Mariager Klosters Oprettelse; men noget Bestemt ved man ikke herom. Heller ikke haves der nogen bestemt Hjemmel for at anse Kong Erik af Pommern som Klosterets Stifter; thi vel omtale Mariager Klosters Brødre og Søstre i et Brev af 1524 til Frederik I, at Gudstjenesten i Klosteret er „stiftet og begyndt af høibaarne Herrer og første Konger i Danmark, Kong Erik (af Pommern), Kong Kristoffer (af Baiern), Eders Naades Hr. Fader Kong Kristiern (I) og Eders Broder Kong Hans“⁶; men da alle disse Konger selvfølgelig ikke kunne være Stiftere i egentlig Forstand, er Meningen sandsynligvis kun den, at de alle have vist Klosteret Velgjerninger.

Et vigtigt Bidrag til Besvarelsen af Spørgsmaalet om, hvem der har oprettet Mariager Kloster, kunde en latinsk Gravskrift over Erik Ottesen Rosenkrands i Hornslet Kirke ved Rosenholm (Øster Lisbjerg Herred) ved første Øiekast synes at yde, idet det i denne Gravskrift hedder, at Erik Ottesen i sin Alderdom gav sig ind i Mariager Kloster, som hans Fader (Otto Nielsen Rosenkrands) med flere af Adelen havde stiftet (fundarant)⁷; men en nærmere Betragtning vil dog formentlig vise, at den Oplysning, som de fremhævede Ord give, kun er saare ringe. Otto Nielsen Rosenkrands, der var Hofmester under Kristian I, døde Aar 1477, og han maa dengang have været en ældre Mand,

da det vides, at han i Aaret 1420 deltog i Slaget ved Immervad, hvor han blev saaret i Hovedet; men at han allerede i Aaret 1412 eller tidligere, altsaa mindst 65 Aar før sin Død, skulde have været med til at grundlægge Mariager Kloster, har kun liden Sandsynlighed for sig, da han saa enten maatte have været meget ung dengang, eller ogsaa have opnaaet en ganske usædvanlig høi Alder, og det er derfor vistnok rimeligst at forstaa Gravskriftens Udtryk om, at han har været med til at „stifte“ Mariager Kloster, i den Betydning, hvori dette Udtryk bruges i Birgittinernes Ordensregels Kapitel XX. Her⁸ siges nemlig de, som indtræde i et Kloster af denne Orden, inden Beboernes, navnlig Nonnernes, Antal var blevet fuldt, at „stifte“ (paa Svensk: fundera) Klosteret, fordi de skulde, for at kunne optages, medbringe saa meget Gods til Klosteret, at vedkommende Nonne kunde af Indtægten deraf have nok til Øl og Brød hvert Aar saavel i frugtbare som i ufrugtbare Aar, og derefter tilføies det „men af de Penge, som Rigets Almue frivillig sammenskyder, skal Abbedissen forsyne Alle med anden Føde, Klæder og nødvendigt Hus, naar Tallet paa de Personer, som først have stiftet (funderat) Klosteret, er fuldt, og enhver Person har aarlig hvad hun behøver (sina prebendam) til Øl og Brød. Derefter skal der ingenlunde gives til Klosteret Gods eller Penge af dem, som indtræde i Klosterstanden (j renliffnadhin), eller af andre Personer; thi naar en Person dør i Klosteret, skal en anden tages i hendes Sted“. Indskriften paa Erik Ottesens Ligsten siger derfor sandsynligvis ikke andet, end at Otto Nielsen Rosenkrands og flere af Adelen have indsat Nonner i Mariager Kloster og overdraget dette det til Optagelsen fornødne Gods, inden Klosteret endnu var kommet saa vidt, at dets Beboere vare blevne fulltallige, hvilket de rimeligvis først ere blevne en Del Aar efter Klosterets Grundlæggelse.

Det har formentlig været forholdsvis smaa Midler, der fra først af have været henlagte til Mariager Kloster*); men det varede ikke længe, før det samlede sig store Rigdomme, da ikke alene de ovennævnte Konger alle ivrig antog sig den nye

*) I en utrykt Beskrivelse af Mariager Kirke omtrent fra Aaret 1750 omtales det, at Kirkegaarden, der ligger paa den østlige Skraaning af det Høidedrag, hvorpaa Klosteret er opført, kaldtes Marenborg. Skulde dette for en Kirkegaard paafaldende Navn tyde paa, at der før Klosterets Stiftelse her har ligget en befæstet Gaard?

Stiftelse, men ogsaa mange private Folk, navnlig af Adelen og særlig af Slægterne Rosenkrands, Krumpen og Lykke, kappedes med dem om at vise den deres Godgjørenhed. Den 30 September 1457 skjænkede Jens Olufsen af Bustrup (ved Skive) med sin Hustru Marine Nielsdatters (Krabbe) Raad og Samtykke, Gud, Jomfru Maria og St. Birgitta til Lov, Hæder og Ære, dem selv og deres Forældres Sjæle og Jens Olufsens første Hustru Barbaras Sjæl og alle kristne Sjæle til evig Salighed en Gaard, hedder Østrup, i Skader Sogn, Hald (Sønderhald) Herred, skylder 1 Tde Honning eller 1 Tde Smør, til Mariager Kloster, hvis Brødre og Søstre derfor skulde holde en Begængelse hvert Aars St. Laurentii Aften til evig Tid over de 4 Begængelser, de pleie at gjøre for deres særdeles Venner⁹. Under Aarstallet 1457 findes i Dansk Magasin anført et Brev om, at Ridder Erik Ottesen (Rosenkrands) af Bjørnholm (Sønder Herred i Randers Amt), som var Rigshofmester baade under Kristoffer af Baiern og Kristian I og døde 1503, med sin Faders Otto Nielsens og sin Hustrus Sofie Henriksdatters Samtykke har givet 9 Gaarde paa Landet og nogle Gaarde i Mariager By til Brødre og Søstre i Mariager Kloster for en daglig Messe og for 4 aarlige Begængelser til evig Tid at holde for alle, som mærkeligen gjøre dem tilgode med Jordegods, og i disse 4 Begængelser skulde de med Navn indskrive baade Erik Ottesen og hans Hustru og begges Forældre baade levende og døde, og desuden oprettede han til disse Messer og Begængelser et Kapel i Kirken¹⁰. Under Aarstallet 1475 nævnes en Fundats af Erik Ottesen af Skjern (Middelsom Herred) paa et Kapel, Alter og Messer at opholdes i Mariager Kloster, hvortil han har givet 10 Gaarde¹¹. Hvorledes det forholder sig med disse to Dokumenter af 1457 og 1475 skal ikke her nærmere undersøges, men det maa være tilstrækkeligt at bemærke, at det vistnok er rimeligst med den store Historiker Langebek at antage, at de begge omhandle en og samme Gave til Klosteret, samt at Aarstallet 1457 paa det første Dokument er urigtig skrevet, og at det derfor maa rettes til 1475¹². Efter Reformationen blev det ved Frederik IIs Brev af 19 Marts 1564 tilladt Holger Rosenkrands til Boller, da Messerne nu vare afskaffede, at henlægge det i Fundatsen af 1475 nævnte Gods til Hospitalet i Horsens, hvor der skulde oprettes 5 Senge for fattige Folk, som tillige skulde have Føden for Godsets visse Indtægter¹³.

Foruden flere andre Gaver har Hr. Erik Ottesen og hans Hustru Anne Henriksdatter 1496 skjænket Klosteret 8 Gaarde og 2 Boel for Messer at holdes¹⁴, ligesom han ogsaa nogle Aar forud havde i Mariager By oprettet et Hospital, den saakaldte Kærtingegaard, som stod under Klosterets Forsvar (se nedf. Kap. XV).

Aar 1465 gav Morten Krabbe og Jep Hegell eller Hegedal en Gaard, Nørre Bredal kaldet, i Gudum Sogn (Skodborg Herred) til Mariager Kloster for Søster Margrethe Globsdatters Ophold der¹⁵, Aar 1468 nævnes et Thingsvidne af Horsens Bything, at Fru Sidsel (gift med Niels Skram til Mattrup i Thyrsting Herred) gav 2 Gaarde som Sjølegave til Mariager Kloster¹⁶, og samme Aar gav Jakob Bagger og Las Mogensen og deres Hustruer alt deres Gods til Klosteret¹⁷. I Aaret 1475 skjænkede Jørgen Krumpen af Skjøttrup (en forlængst nedlagt Gaard i Kastbjerg Sogn i Gjerlev Herred) en Gaard i Falslev (Onsild Herred) til Klosteret¹⁸. Den 29 Januar 1482 gav Niels Lykke af Skovsbo (Bjerre Herred mellem Odense og Nyborg) en Gaard i Kolte (Ning Herred) for sin Datter Karines Optagelse¹⁹. Aar 1493 omtales Eiler Thordsens Stadfæstelse paa det Gods, som Fru Maren gav til Mariager Kloster, og som udgjorde 6 Gaarde, nemlig 3 i Skals (Rinds Herred) og 3 paa Mors²⁰, og en endnu større Gave bestaaende af 6 Gaarde og 3 øde Boel fik Klosteret 1495 af Hr. Jens Madsen af Visborg (Hindsted Herred), som lagde dette Gods til sit Kapel i Mariager Klosters Kirke, og samme Aar testamenterede han Klosteret alle Huse og Bygninger paa den af ham beboede Gaard og Eiendom i Mariager By²¹.

Foruden disse og mange andre Eiendomme, som Tid efter anden af Forskjellige bleve skjænkede til Klosteret, har dette ogsaa jævnlig modtaget Gaver af Penge og Andet. Ved sit Testamente af 13 Januar 1456 gav saaledes Hr. Niels Pedersen (Gyldenstjerne) til Aagaard (Vester Han Herred) Klosteret en Fole saa god som 10 Mark²², og 1495 tillagde Hr. Holger Eriksen Rosenkrands i sit Testamente Mariager Kloster, hvor han havde udvalgt sit Leiested „norden til i Kirken“, 10 Mark Lybsk, sin Hest og sit Harnisk, ligesom han ogsaa der stiftede en evig Messe for sin egen og sine Forældres Sjæle, hvortil han henlagde nogle Pengesummer, for hvilke han havde Gods i Pant baade i Sjælland og Jylland, foruden nogle andre Beløb paa flere Hundrede Mark. Desuden skjænkede han en Læst Smør

og 40 Sider Flesk til at bygge et Kapel for i Klosterkirken omkring sit Leiested og sin blaa Fløiels Swben (?) (Kappe?) til en Messehagel til dette Kapel²³. Rimeligvis omtrent Aar 1481 skjænkede Klosterets Velgjører Erik Ottesen dette et St. Anna Billede af Sølv og et Guldkors i Anledning af hans Døttres Jomfru Annas og Jomfru Karines Optagelse. Efter Reformationen gik denne Gave tilbage, saaledes at Klenodierne bleve tillagte Erik Ottesens Arvinger, som igjen skjænkede dem til Fru Anna Globs, Jørgen Urnes Efterleverske, hvorfor det ved kgl. Brev af 18 April 1560 blev paalagt Jomfru Else Nielsdatter (Rosenkrands) i Mariager, som maaske har gjort Vanskeligheder, at udlevere Klenodierne til Fru Anna Globs²⁴. Endnu skal kun bemærkes, at Hr. Anders Brok, Kantor (en af Domherrerne) i Ribe, i Aaret 1467*) har givet Klosteret en noget paafaldende Sjølegave bestaaende af 1000 Fisk²⁵.

Den største Del af sine Rigdomme fik Mariager Kloster imidlertid ved det Gods, som fra de to Benediktinerklostre Vor Frue Kloster i Randers og Glenstrup eller Nørre Kloster bleve henlagte dertil, men naar dette skete vides kun tilnærmelsesvis. I Aaret 1880 fandtes i Kongerigets Arkiv som Bind om Mariager-Klosters Lensregnskab for 1629 et Pergamentsbrev, som viste sig at være en efter Opfordring af confessor generalis for Birgittinerklosteret i Maribo, Niels Jacobsen, under 8 Oktober 1445 af notarius publicus tagen Gjenpart af et Brev af 5 August 1428, hvori Biskop Ulrik (Stygge) af Aarhus erklærer, at da han paa sin Rundreise i Stiftet havde truffet Nørre (Glenstrup) Kloster og Nonneklosteret (Vor Frue Kloster) i Randers i stærk Tilbagegang, idet Bygningerne vare forfaldne, Beboernes Tal ringe og Gudstjenesten forsømt, og da Kong Erik (af Pommern) og hans Dronning Filippa havde bedet ham om at overlade disse Klosters Eiendomme til Kartheusermunkene, som havde faaet et Sted i Aarhus Stift, Tjereby (Støvring Herred), til Oprettelsen af et Kloster, overdrog han herved Kartheuserne Nørrekloster og Klosteret i Randers med Alt hvad dertil hørte undtagen Vor Frue Kirke (i Randers) og Klosterbygningerne med den Grund, hvorpaa de stode, hvorover Bispen og hans Kapitel forbeholdt sig at raade paa anden Maade. Den nærmere Ordning af Eiendomsoverdragelsen blev paalagt en Kartheusermunk fra Holland

*) I Hist. Tidsskr. 5 Række I, 614 anføres, at Anders Brok døde 1462.

ved Navn Gosvin, som synes at have været udnævnt til Forstander for det paatænkte Kloster i Tjereby; men da man ellers ikke hører noget om dette Kloster, er det rimeligvis aldrig kommet istand, og det er sandsynligvis derfor, at de Eiendomme, som vare tillagte det, bleve henlagte under Mariager Kloster. Dette maa altsaa være sket efter 1428, og man tager vel næppe feil, naar man antager, at det paa den anden Side er sket før 1435, da Broder Gosvin Komhaer i dette Aar blev kaldet til Biskop paa Island²⁶, eller i alt Fald før 1445, eftersom Konfessor i Maribo i dette Aar havde Biskoppens Brev i sit Værge og lod tage en Gjenpart deraf. At Gjenparten, som senere kom til Mariager, hvor den blev anvendt til Bind om et Regnskab, er tagen i Maribo og efter Opfordring af den der værende Konfessor, og ikke, som man skulde vente, i Mariager, der slet ikke omtales i Dokumentet, synes at tyde paa, at et fuldt ordnet Klosterliv endnu i Aaret 1445 ikke var indrettet i Mariager, og at der dengang endnu ikke var indsat en confessor generalis for dette Kloster. Dog nævnes Brødre og Søstre i Mariager ved Aar 1448, men en Konfessor først ved Aar 1458. Maaske har Forholdet været det, at Maribo Kloster ved Aar 1445 var det egentlige Hjem for Birgittinerordenen her i Landet, og at dette Klosters Konfessor dengang endnu har ledet det unge Mariager Klosters Anliggender²⁷.

Hvilke Eiendomme der fra Vor Frue Kloster i Randers bleve henlagte til Mariager Kloster vides ikke nøiagtig, men Abbedisserne i Mariager have af og til gjort Paastand paa Eiendomme i og ved Randers, baade Jorder, Gaarde, Huse og Fiskerier (Laxegaarde), som før havde tilhørt Vor Frue Kloster. Saaledes har Abbedissen Karen Eriksdatter Rosenkrands sagsøgt Borgmester og Raad i Randers, dels fordi de havde afbrudt Vor Frue Kirke og Skole, dels for nogle Enge, som laa til Præstebordet og Kirkegaarden, som Klosteret havde havt. Dommen, som Kongen 1537 fældede i denne Sag, gik vel Abbedissen imod²⁸; men de Udtryk i Dommen, at Kongen vilde give Mariager Kloster Vederlag for Kirke og Kirkegaard, synes dog at vise, at Abbedissen maa have havt nogen Ret i sin Paastand, og i den Bevilling, som Kongen 1529 gav Randers Indvaanere til at nedbryde Vor Frue Kirke, hedder det ogsaa, at de maatte beholde Kirken med al dens Rente og Eiendom undtagen det Gods, som Mariager Kloster havde der imellem²⁹. Blandt Vor

Frue Klosters Eiendomme, som henlagdes til Mariager Kloster, have de værdifuldeste uden Tvivl været en Engstrækning paa den nordlige Side af Randers Fjord af henimod en Mils Længde, som strakte sig omtrent fra Tjereby til Hornbæk og omfattede desuden Trundtholm ved Kristrup, hvortil sluttede sig et lige saa udstrakt men næppe saa værdifuldt Areal af Agerland og Fædrift, nemlig Tjereby og Tjereby Fang, Bjellerup Gaard, Jomfrulykken og hele Voldum Mærk, hvorhos Mariager Kloster af Kristian I erholdt St. Jørgens Hospital med St. Hans Kapel i Vorup Kjær tæt Syd for Randers. Fra Engene Nord for Gudenaå førtes Høafgrøden til Mariager, indtil Bjellerup Gaard 1552 blev udlagt Kronen³⁰ og indrettet til Ladegaard for Dronningborg, hvorunder disse Enge da henlagdes, dog imod en 1588 foreskreven Forpligtelse til aarlig at afgive Engslæt indtil 300 Læs Hø til Mariager. Aar 1462 har Mariager Kloster modtaget Randers Byes Forpligtelse til at betale en aarlig Afgift af 6 Skilling Grot (fra 1566—1619 var 1 Sk. Grot lig 58 $\frac{1}{2}$ Sk. R. M.) „for nogen Vor Frue Klosters Jord, de finge til at holde deres Marked paa“³¹, hvilken Jord efter Rosenørns Mening udgjør en Del af det nuværende Raadhustorv i Randers³².

Fra Glenstrup Kloster er der blevet henlagt endnu betydeligere Eiendomme til Mariager Kloster; men ogsaa om disse savnes der nøiagtige Oplysninger. At Forandringen ikke er foregaaet aldeles i Mindelighed, tør man maaske slutte af et i Dansk Magasin ved Aar 1497 anført Thingsvidne af to Mænd i Mariager om, at der har været klaget over, at Abbed Anders, fordum Forstander i Nørre Kloster, har lagt Dølgemaal paa mange af Klosterets Ornamenteer, Breve og Bevisninger³³, hvilke han altsaa maa antages at have været uvillig til at aflevere til Mariager Kloster. Af forskjellige spredte Efterretninger fremgaar det, at Mariager Kloster har fra Glenstrup Kloster bl. A. erhvervet Alnæs (Als) og Mov Kirker (mellem Limfjorden og Mariager Fjord) samt Ho (Hov?), Vester Tørslev, Svenstrup og Handest Kirker (i Onsild og Nørhald Herreder), Kongsvad og Nordbro (Brøløs) Møller (Onsild Herred), Rolsted (nu Raasted) Mølle (Støvring Herred), som 1349 blev afhændet til Thord Degn mod andet Gods, samt en stor Del Gaarde og andet Gods paa forskellige Steder i Landet, deriblandt Gaarden Trinderup med Trinderup Fang i Hornum Sogn (Onsild Herred), og Gaardene

Lunddal og Dalgaard samt Bjerregaard*) med underliggende Fæstegaard, Skov og Mølle, alle beliggende i det daværende Hov Sogn ved Mariager.

Endnu skal anføres, at Mariager Kloster har i den katholske Tid foruden de nysnævnte til Glenstrup Kloster tidligere hørende Kirker havt jus patronatus til: St. Peders Kirke i Mariager By (1469), Hornbæk Kirke ved Randers (fra 1452 til 1552), Hillerslev (1454) og Kastrup Kirke i Thy og Lønborg Kirke i Varsyssel (Nørre Horne Herred) (1458), som siden (1459) ved Mageskifte med Biskop Henrik i Ribe bortbyttedes mod Staby Kirke i Harsyssel (Ulfborg Herred), hvilken sidste Kirke længere hen i Tiden ved kgl. Brev af 17 Juni 1650 blev solgt til Niels Trolle af Pallesbjerg i Staby Sogn³⁴. I sin Velmagts Dage har Mariager Kloster eiet flere Kjøbstadeiendomme i Aalborg, Randers, Aarhus, Horsens, Kolding, Haderslev, Ribe, Varde, Ringkjøbing og Holstebro, foruden at det havde flere Hundrede Bøndergaarde rundt omkring i Jylland.

Om Udstrækningen af Klosterets egne Enemærker faar man Oplysning af to Lavhævdsbreve, af hvilke det ene fra 1440 er aftrykt i Dansk Magasin VI, 70, medens det andet af 27 Febr. 1479, som ikke vides at have været trykt før, her skal indføres, blot med Udeladelse af nogle betydningsløse Navne, efter en i forrige Hundredaar tagen Gjenpart**), som findes i Klosterets nuværende Eiers Besiddelse:

Alle Mænd, dette Brev see eller høre læse, hilse vi Salomon Smed, Thinghører paa Mariagers Birkething, Jacob Nielsen, Præst i Mariager, Jørgen Krumpen af Skjøttrup, Jep Hemmichsen af Assens (i Falslev Sogn, Onsild Herred), Anders Landkjær af Balle (Ballegaard i samme Sogn), Erik Bugge af Ebdrup (Mols Sønder

*) Bjerregaard blev 1342 af Peder Brun tilskjødet Thord Degn, der var Landsthingshører i Nørrejylland, og som ikke maa forvexles med den ældre Thord Litle (Degn), Landsdommer i Nørrejylland og Forfatter af „Thord Degns Artikler“, som var et Tillæg til eller en Forklaring af Jydske Lov. Senest 1442 har Peder Hegedal af Vandaas (i Skaane) skjød det Bjerregaard til Mariager Kloster og derved fuldbyrdet Kong Eriks Domsbrev i en langvarig Trætte mellem Peder Hegedal og Glenstrup Kloster om Thord Degns Efterladenskab i Hov. Endnu paavises i Hov By et Voldsted, hvor Thord Degns Hovedgaard siges at have ligget.

**) Gjenpartens uoprindelige og skjødesløse Skrivemaade har jeg ikke ment at burde bibeholde.

Herred), der Væbnere ere, — — — —, Anders Remsnider, Jes Uldrup, Markvard Tømmermand, Nis Foged, Peder Suder, Nis Skræder, Bendt Olufsen og Thomas Skytt i Mariager evindeligen med Gud og kundgjøre, at Aar efter Guds Byrd 1470 paa det 9de den Onsdag næst for Fleske Søndag (Fastelavns Søndag), som man synger i den hellige Kirke „Esto mihi“, da var her paa Mariagers Birke-thing skikket for os og flere Dannemænd, som da Thinget søgte, en beskeden Dannemand Niels Pedersen, Foged i Mariagers Kloster, lovligen æsked, fik og fremledte et fuldstændigt Thingsvidne af otte beskedenne Dannemænd, som vare — — — —, hvilke fornævnte Dannemænd vunde og sagde paa deres gode Tro og rette Sanden, at de hørte og saa, det her stod inden fire Stokke (Thingstokkene) Jes Pedersen og Jes Nielsen i Mariager, som var lovhørigt til den Ed, som hæderlige og renlivede Personer Broder Anders Thomasen, qualis confessor i Mariager, med sine 11 indviede Brødre gjorde paa Mariagers Birk og den Eiendom, som der inden ligger, hvilken der var lovligen tilbuden og lovligen tilfunden, og varde*) de med deres Ed aldeles som herefter stander skreven: Først i den grimede**) Bøg, som stander ved den gamle brede Vei imellem Alstrup Fælle og Klosters Enmark, og saa ret Synder ud ad i den grimede Eg, som stander i det Hjørne, som Alstrup Vei kommer løbende; item saa ret Synder ud ad den samme gamle Vei, som kaldes Skjelveien, ud i Heden, og saa ret Synder ud ad Heden til den Sten, som stander ved den liden brune Høi; item derfra og til de Stene, som gjøre Skjel imellem Kjellerup Mark og Alstrup Mark; item deraf og til den Sten, som gjør Skjel imellem Svenstrup og Fjelsted Mark; item deraf og Vester ad ud i Nordbro og Tørslev Mølle og Dam og Damsbund; item deraf og ret Markskjel, som begynder ved Aæn imellem Nordbro Mark og Gjettrup Mark og rette Markskjel, saa ud til de Stene, som stander ved Ovehøien og saa Molberg Skov Nord ud i Fjorden; item deraf og saa Øster ad, Norden om Knudshoved, ud med en Skov, som kaldes Klove i de Grave, som ligge ud med Klove; item Maren Kjær og Maren Mølle med Dam og Damsbund; item saa ret Sønder op i

*) beskjermede, hjemlede.

**) Af oldnordisk „gríma“, en Måske. Den jydsk Almue taler endnu om at være grimet (∩: sværtet eller snavset) i Ansigtet. Den grimede Bøg er altsaa formentlig det med et indbrændt, altsaa forkullet, Mærke forsynede Bøgetræ, som betegnede et Grændseskjel.

den gamle brede Vei, som den grimede Bøg stander; item Skovgaard (Skjellerup Sogn, Onsild Herred) og „Æniggaard“ (hvilken?); item Fjelsted og Katbjerg; item Ladegaarden og Mariagers By. Alt det, som forinden er de Skjel, som fornævnt stander, Skov og Mark, Hede og Mose, Ager og Eng, øde og bygt, vaadt og tørt til alle fire Markmode, Intet med alle undtaget uden et lidet Stykke Skov, som ligger imellem Oxedal og Alstrup Møllevei, hører Svenstrup Kirke til, og et lidet Stykke, haver Hov Kirke i Maren Kjær*), er afmærket, Alt det, som for stander skreven, varde fornævnte Brødre Anders Thomasen, qvalis confessor, med sine 11 indviede Brødre med deres Ed for Mariagers Klosters rette Enemærke og Eiendom, og Ingen kjendes de der at have Ret eller Rettighed udi, uden som forskreven stander, uden Nogen kan komme med gode gamle Breve, som bør at nydes efter Lov og Ret; item varde de med deres Ed, at de havde havt disse fornævnte rette Eiendom ulast og ukært**) i 30 Aar og mere og Nørre Klosterk: for dem og deres rette Eiendom; item var deres fornævnte Lovhørige her inden fire Stokke og sagde dem Lov af Hænde og kundgjorde deres Ed, som for stander skreven, og mælte deres Ed stadfæst og stadig at blive til evig Tid.

At saa er ganget og faret, det hørte vi og saa, og til ydermere Bevisning og Vidnesbyrd have vi med Villie og Vidskab ladet hænge vore Indsegle neden for dette Brev.

Givet Aar, Dag og Sted som forskreven stander.

(L. S.)

Ogsaa med Privilegier blev Mariager Kloster rigelig udstyret især af Kristian I. Strax efter sin Regjerings Tiltrædelse gav han St. Lucii Dag (4 Marts) 1449 det unge Kloster Brev paa en fri Havn „som er den Vig, der ligger udenfor ved fornævnte Kloster i Hobro Fjord, som er fra Tegels Østen fra tvert over Dybet i fornævnte Vig et godt Armbrøstskud i Længden, og til Midtstrøm i Bredden i fornævnte Fjord, saa at alle de, som i fornævnte Havn komme, maa købe og sælge og fri at fare uden Told og Fogedkjøb***) deraf at give eller gjøre i nogen

*) Sammenlign hermed Kong Hanses Brev af 1499 i Dansk Mag. VI 118.

**) upaatalt.

***) Et Slags Havnetold, der rimeligvis havde sin Oprindelse fra Kongens Forkjøbsret.

Maade“³⁵, og i Klosterets originale Brevfortegnelse anføres et andet Brev ved Aar 1450 „at de maa have til Mariager fri Havn udi Hobro Fjord med Salg og Kjøb“. Hvori Forskjellen mellem disse to Breve har bestaaet er uvist, da deres nærmere Indhold ikke kjendes. Aar 1450 fik Klosteret Birkeret paa sit Gods i Onsild Herred (Mariagers Birk) og Mov Sogn (Mov Birk)³⁵, 1453 fik det Brev paa Birkeret, „saa og Told, Forstrand, Fiskeri ved Eigens (∴ Egense, der ligesom Mov ligger i Fleskum Herred ved Limfjordens Munding) og anden Del, som det kan rente, undtagen Vrag og Stranding“³⁶; 1462 fik det Brev paa fri Birk over dets Gaarde og Gods i Glenstrup, Holmgaard, Husum Mark, Møllegaard, Kongsvad Mølle og Karlby i Onsild Herred (Glenstrup Birk)³⁷ og 1465 et andet Brev om fri Birk paa Gaarde og Gods i Onsild og Hald (Nørhald) Herreder til Mariager Kloster liggende³⁸. 1451 nævnes Kristian I's Stadfæstelse, at de af Mariager Kloster maa holde en fri Færge mellem Ommersyssel og Himmersyssel (Syd og Nord for Mariager Fjord)³⁹, hvoraf synes at fremgaa, at Klosteret allerede tidligere har havt Færgeret her. 1459 nævnes en Vidisse af Kristian I's Brev, at Mariager Klosters Bønder skulde være fri for Rans Tog*). Alle Klosterets Privilegier ere blevne stadfæstede af Kong Hans 1484 og af Kristian II 1514⁴⁰. Endnu skal kun anføres et Forbudsbrev, udstedt 1541 af Mariager Birkething, at Ingen skulde bruge der noget Landkjøb mod Klosterets Privilegier, uden de det vilde gjøre paa deres eget Eventyr⁴¹.

Ved alle disse Gaver og Privilegier blev Mariager Kloster et af de rigeste her i Landet, og dets Rigdomme vare saa store, at Sagnet fortalte, at naar en af dets hellige Brødre reiste til Rom, kunde han underveis hver Nat sove paa Klosterets Grund.

Mariager Kloster blev stiftet Jomfru Maria og den hellige Birgitta til Ære, hvorfor det ikke kan betvivles, at det er efter Guds Moder at baade Klosteret og den derved opstaaede By har faaet sit Navn „Marias (Marens) Ager“**), ligesom ogsaa flere Navne i samme Egn minde om Jomfru Maria f. Ex. Jomfrubakken, Maren Mølle og Maren Kjær.

*) Ransnævninger vare 8 Selveiere i hvert Herred, som aarlig udnævntes af Bønderne eller Fogden til at paakjende Sager om Ran, Tyveri og Vaadesgjerninger.

**) I Thieles Danmarks Folkesagn I, 164 anføres følgende Sagn om Oprindelsen til Navnet Mariager: Der boede paa en Herregaard i Jylland

II. Klosterets første Beboere.

Som foran anført hørte Mariager Kloster til Birgittinerordenen eller, som den officielt benævnedes, „den hellige Frelasers Orden“ (ordo sancti salvatoris), den eneste Orden der er stiftet her i Norden. Stifterinden, den hellige Birgitta, er født i Sverrig af en fornem Slægt i Aaret 1302 (?) og var en Tid ansat som Hofmesterinde hos den svenske Konge Magnus Smeks unge Dronning Blanka. I sit Ægteskab med Ulf Gudmarsson, der var Lagmand i Nerike, fødte hun 4 Sønner og 4 Døttre, og efter sin Mands Død 1344 levede hun som Enke i 30 Aar, de 15 i Sverrig og de 15 i Rom, hvor hun døde den 23 Juli 1373. Ved sine strenge Bodsøvelser, mangfoldige Kjærlighedsgjæringer og guddommelige Syner og Aabenbaringer, endog af Kristus selv, og sine Pilgrimsreiser vandt hun et saa stort Ry for Fromhed, at hun den 7 Oktober 1391 blev erklæret for en Helgen og 1393 med stor Pragt skrinlagt paa Høialteret i Kirken i Vadstena Kloster, som hun selv havde grundlagt. Dette Birgittas Kloster i Vadstena blev 1368 stadfæstet af Paven, og 11 Aar derefter blev Birgittinerordenen erklæret for en selvstændig Orden efter den hellige Augustins Regel, indviet til Jomfru Maria. Denne Orden vandt efterhaanden temmelig stor Udbredelse i de nordiske Lande, men fik dog her i Danmark kun to Klostre: Maribo og Mariager*). Dens Ordensregler sagdes at være dikterede Stifterinden af Frelseren selv. Den forenede baade Munke og Nonner i ét Kloster, men i sit Væsen var den en Nonneorden, og Munkene indlemmedes kun i den for at yde Nonnerne geistlig Bistand og forvalte Sakramenterne. Derfor skulde der ogsaa efter Ordensreglerne i hvert Kloster

en ærbar og særdeles deilig Jomfru ved Navn Maria. Til hende beilede to drabelige Riddere Hr. Hem og Hr. Sem, og der hun ei gav nogen af dem Fortrinnet, bleve de enige om at afgjøre ved Holmgang, hvo der skulde være hendes Beiler. Men i denne Kamp dræbte de hinanden, hvilket Jomfruen tog sig saaledes til Hjerte, at hun druknede sig i Stranden. Da tilfaldt alt hendes Gods Kirken. Det Sted, hvor hun blev jordet, blev efter hende kaldet Mariæ Ager, og deraf fik Byen siden Navnet Mariager. Men Hr. Hem og Hr. Sem bleve begravne i viet Jord hos de Kirker, som endnu efter dem kaldes Hem og Sem.

*) Om Mariested eller Vor Frue Kloster i Sæby har været et Birgittinerkloster er meget tvivlsomt.

være 60 Søstre (Nonner) men kun 13 Brødre (Præstemunke), hvis Antal skulde minde om de 13 Apostle (Paulus medregnet), foruden 4 Diakoner eller Messedegne, som skulde minde om de 4 latinske Kirkefædre Ambrosius, Augustinus, Gregorius og Hieronymus, samt 8 Lægmunke, som skulde udføre allehaande Arbejder for Klosterfolkene. Søstrene, Messedegnene og Lægmunkene skulde ved deres Antal minde om Jesu 72 Disciple. Et Klosters Personale udgjorde saaledes ialt 85, nemlig 25 Mænd og 60 Kvinder, og det har i Mariager Kloster næppe været mindre; thi det var først fra den Tid, da Ordenens Anseelse ved de nordiske Rigers Frafald fra Katholicismen svækkedes, at man indrettede Klostre med et mindre Personale, end det Ordenens Regel foreskrev. Af det ovfr. Side 10 ff. anførte Lavhævdsbrev af 1479, hvori nævnes en qualis confessor og hans 11 indviede Brødre, fremgaar det ogsaa, at der under regelmæssige Forhold har været 13 Brødre i Klosteret, og i en Klage, som Søstre og Brødre i Mariager Kloster 1524 indgave til Frederik I over Bispen i Viborg (Jørgen Friis) og hans Kapitel, fordi de ulovlig huggede i Klosterets Skove, forudsættes det ogsaa, at Mariager Klosters Personale er fuldtalligt, idet det udtales, at Klosterets Skove ikke kunne taale denne Overlast „om vort fattige Gods skal blive ved Magt og holde den Gudstjeneste op med saa mange Personer, som vor hellige Regel af Vor Herres egen benedide Ord indhviller“¹. Foruden de egentlige Klosterfolk og de fornødne Tjenestetyender have Klostrene ofte huset verdslige Personer, som af forskjellige Aarsager, Alderdom, Svaghed, Hang til stille Betragtninger eller Lyst til at se sig et godt Udkomme sikkert for deres Livstid, indgave sig i Klostrene. Som ovenfor, Side 3, omtalt gav Erik Ottesen Rosenkrands sig i sin Alderdom ind i Mariager Kloster, hvor han døde 1503, og kort efter, omtrent 1518, indgav Niels Christiensen, Vikarius i Lund, sig ligeledes i samme Kloster².

Ligesom den hellige Birgitta var en fornem Dame, saaledes var der ogsaa udbredt et vist fornemt Præg over Birgittinerordenen, i hvilken baade Dronning Margrethe og senere Erik af Pommerus Dronning Filippa lode sig optage som „sorores ab extra“ 3: Søstre af Ordenen uden Forpligtelse til at leve i et af dens Klostre, og Mariager Klosters Beboere synes ogsaa for største Delen at have været Adelige; i det mindste vare alle de Abbedisser, hvis Navne man kjender, af adelig Byrd. Man har

gjættet paa, at Mariager Kloster har faaet sine første Beboere fra Vor Frue Kloster i Randers og Glenstrup Kloster: Nonnerne fra det Første og Munkene fra det Sidste, og at det saaledes først er blevet forsynet med Beboere nogen Tid efter disse to Klosters Nedlæggelse omkring Aarene 1428—35, men noget bestemt vides der ikke herom. Er Gjætningen rigtig, kan man maaske heraf forklare sig den tidligere, S. 9, omtalte Abbed Anders's Uvillie imod Mariager Kloster, som lagde sig for Dagen ved, at han lagde Dølgemaal paa mange af dets Ornamente, Breve og Bevisninger, idet Beboerne af Glenstrup Kloster ved at overtøres til Mariager Kloster kom til at staa under dettes Abbedisse.

Stiftets Biskop var Klosterets Visitator eller Tilsynsmand og skulde paase Ordensreglens Overholdelse. Den øverste Magt i Klosteret var iøvrigt tillagt Abbedissen, som ogsaa kaldtes „Moder“. Hun skulde minde om den hellige Jomfru, og baade Munke og Nonner skulde adlyde hende som Klosterets Hoved.

Foruden hende omtales ogsaa undertiden en „Priorisse“, der var hende underordnet. Abbedissen valgtes af Søstrenes Konvent (Forsamling). I Spidsen for Brødrenes Konvent stod en af dette valgt Prior, som senere sædvanligst kaldtes Konfessor (Skriftefader) eller undertiden „Fader“, og som ligeledes var Abbedissen underordnet. Hver af Konventerne i Mariager Kloster havde sit eget Segl. Det

Segl, som Abbedissen paa Søstrenes Konvents Vegne har benyttet, forestiller Jomfru Maria med Barnet som Himmeldronning med en med 3 Stjerner besat Krone paa Hovedet og staaende i en Halvmaane, der vender sine Horn opad og helt omgivet af en Straaleglands. Omskriften var: sigillum conventus sororum monasterii marieager (Mariager Klosters Søstres Konvents Segl). I Brødrekonventets Segl sees en kvindelig Skikkelse med Helgen-glorie om Hovedet, holdende med begge Hænder frem foran sig et Klæde, hvorpaa Frelserens Hoved med en Glorie om er afbildet. Den Helgeninde, som holder Klædet, skal muligens

forestille Martha, Lazarus's Søster, der skal have eiet det oprindelige Kristusbillede, eller den hellige Birgitta, Klosterets Helgeninde, eller snarere den hellige Veronica, om hvem Legendens fortæller, at da hun under Frelserens Vandring til Golgatha havde rakt ham et Klæde, for at han dermed kunde tørre Sveden af sit Ansigt, og han, efter at have brugt Klædet, rakte hende det tilbage, fandt hun Frelserens Billede fæstnet paa dette. Omskriften om dette Segl var: s. fratrum monasterii marieager (Mariager Klosters Brødres Segl).

Ingen kunde optages i Klosteret som Nonne før sit 18de Aar og som Munk før sit 25de Aar. Efter et Prøveaars Forløb indviedes den vordende Nonne af Stiftets Biskop. Paa Indvielsesdagen gik Bispen hende imøde og spurgte hende, medens hun stod udenfor Kirkedøren, om hun ikke var hindret ved Ægteskabsløfte, Band eller andre kirkelige Baand, og om det ikke var Skam, Sorg over Modgang i Verden eller Gjæld, der bevægede hende til at gaa i Kloster, og naar hun dertil svarede, at hun var fri, og at hendes Beslutning kun var fremkaldt af brændende Kjærlighed til Kristus, førtes hun indenfor Kirkedøren, og foran hende blev der da baaret en rød Fane, paa hvis ene Side var afbildet et Krucifix og paa den anden et Mariabillede, som Symboler paa Taalmodighed og Armod, Ydmyghed og Kydskhed. Nu indviede Biskoppen en Ring og satte den paa hendes Finger med de Ord: „Jeg helliger dig til en Guds Brud og til hans stedsevarende Eiendom“. Biskoppen gik derpaa op foran Alteret og sang Brudemessen, medens den unge Nonne stilledes foran Altersranken og iklædtes Nonnedragten, hvorefter hun faldt paa sit Ansigt, medens Bispen og Præsterne knælede og læste Litaniet over hende; Biskoppen rakte hende nu den hellige Nådver, og derefter aabnedes Døren til Klosteret, hvor Abbedissen og Nonnerne stode for at modtage den nyindviede Søster. Biskoppen overleverede hende til Abbedissen med de Ord: „Bevar og vogt dette Guds Pant saaledes, at du, naar Regnskabsdagen kommer, kan tilbagelevere hende helligere, end du nu modtager hende“. Abbedissen svarede: „Stor er denne Skat, kjæreste Fader! og svært er Arbeidet, og mine Kræfter forslaa ikke dertil; men

hjælp mig med dine Bønner, og i Fortrøstning til Guds Bistand skal jeg gjøre det, du befaler“. Nu indførtes den nye Nonne i Klosteret, og Døren lukkedes efter hende for stedse. Lignende Ceremonier iagttoges ved Ordensbrødrenes Indvielse. Naar Nogen ved Indskrivningen vilde frivillig give Noget til Klosteret, da skulde det uddeles blandt de Fattige og til trængende Kirker. Forinden Klosteret ellers modtog nogen Gave, skulde det nøie undersøges, om Giveren var løvlig Eier af denne, og havde man mindste Grund til Mistanke, maatte Klosteret ikke modtage den.

Nonnernes Dragt bestod efter Ordensreglerne af følgende Stykker: en hvid Underkjortel og over den en graa Overkjortel, som sammenholdtes om Livet af et sort Læderbelte; et saakaldet „scapulare“ eller Skulderklæde ∴ et graat smalt Stykke Tøi, som hang ned foran den graa Kjole og Beltet; en graa Kappe, som sammenholdtes over Brystet ved en Træknap; en saakaldet „Hvif“ ∴ et Stykke hvidt Lærred, som knyttedes om Panden samt Kind og Hage og fæstedes i Nakken; en hvid Krave, som bedækkede Skuldrene og omsluttede Bagsiden af Hovedet; et Slør af sort Lærred, som fæstedes med Naale paa Issen og ved Ørene; samt endelig en

Krone, der dannedes af et hvidt Baand, som omsluttede Hovedet, og to derfra opgaaende Baand, som krydsede hinanden over Issen, og paa alle 5 Krydsningspunkter var der anbragt smaa Stykker rødt Klæde, som skulde minde om Frelserens 5 Saar. Paa venstre Side af Kappen var fæstet et rødt Kors. Skoene vare om Sommeren lave, om Vinteren høie. De Klædningsstykker, der ikke vare af Lærred, skulde være enten af Vadmel eller undtagelsesvis af Klæde, og om Vinteren maatte Dragten være foret med Faareskind. Da Klædningen skulde være tarvelig, skulde Rynker og Læg undgaas saameget som muligt. Brødrene bare hvid Underkjortel; graa Overkjortel, som naaede ned til midt paa Skinnebenene; Belte; graa Kappe, som gik ned til Knæene; samt en graa Hætte med en lille Kvast i. Paa venstre

Side af Kappen bare Præstemunkene et rødt Kors med en hvid Lap i Midten (Hostien), Messedegnene en hvid Cirkel, prydet med 4 røde Tunger som Ildsluer (Cirkelen skulde minde om de 4 Kirkefædres ubegribelige Visdom, og Tungerne om Gud Helligaand), og Lægbrødrene et hvidt Kors (Uskyldigheds Tegn) med 5 smaa røde Tøistykker (Frelserens 5 Saar).

Søstre og Brødre boede i særskilte Huse paa hver sin Side af Kirken. Klosterreglens Fordringer vare strenge. Den som havde indgivet sig i Klosteret, havde ikke mere Ret til at gaa udenfor dettes Mure. Besøg vare sjeldne, og selv kongelige Personer kunde kun med Vanskelighed faa Lov til at komme længere ind i Præsternes Bolig end i Spisesalen. En Søster maatte kun i Vidners Overværelse tale med Besøgende gennem et Vindue, som hun vel kunde aabne; men hvis hun undlod det, blev Lønningen i Himlen saameget desto større. I Mariager Klosters Brevfortegnelse findes ved Aaret 1471 omtalt en saakaldet „Taleport“, hvor det sees, at Konventet skulde modtage Forkyndelse af Stævninger, og maaske der herved sigtes til det Sted, hvor Nonnerne kunde tale med Folk, der ikke hørte til Klosteret, uden at komme i nærmere Berørelse med dem, ja maaske uden at see dem. Nonnerne havde dog Tilladelse til at vandre i Klosterhaven og i Spisesalen (Refektoriet). Denne sidste var et stort hvælvet Rum; men de Celler, som Brødrene og Søstre beboede, vare kun smaa, omtrent 6—7 Alen lange og 3 Alen brede, med en smal Aabning i Muren istedetfor Vindue, og i Henseende til Hyggelighed have de vist næppe overgaaet Nutidens Arrester. Sengeleiet bestod af Halm med et Vadmels Tæppe over, Overtæppet var enten af Vadmels eller Skind, og Hovedgjerdet et Hynde og en Hovedpude med hvidt Lærreds Betræk. Lagner og Madrasser benyttedes derimod i Almindelighed ikke, men man laa i den hvide Underklædning. Cellerne, der vendte ud til en fælles Gang, opvarmedes ved Hjælp af en i Muren anbragt Varmeledning. Paa Resens Kort over Mariager Kloster af 1677 (se nedenfor) angives Stedet for en Piberovn, „fra hvilken siges at skulle have gaaet 24 Piber til enhver af Nunnernes Gemach at varme“.

En stor Del af Tiden anvendtes til Andagtsøvelser i Kirken, hvor man paamindedes om alle Tings Forfængelighed ved en

Ligbaare ved Døren og en i Kirkens Midte hensat aaben Grav, omkring hvilken Søstrene daglig afsang Sangen „de profundis“. En saadan aaben Grav opbevares endnu i Mariager Kirke*). Den bestaar af en Trækiste med et Laag, der har Form af et Hustag og dannes af to med Hængsler forsynede Lemme, som ere til at aabne, og i Kisten ligger en i Træ udskaaen Kristusfigur. Kisten er smukt prydet baade med Træskærerarbeide og Maling. Munke og Nonner forrettede Gudstjenesten i Fællesskab, men kun Munkene forvaltede Sakramenterne, og Nonnerne toge heller ikke Del i alle gudstjenstlige Sange. Munke og Nonner havde i Kirken hver sit Kor, Nonnerne paa et mere op-høiet Sted end Munkene. Til den daglige Gudstjenestes Orden hørte det, at det ene Kor, idet det neiede sig dybt imod det andet, bad dette om Forladelse for hvad det muligen kunde have fortørnet det med. At spise Kjød om Middagen var tilladt de 4 Dage om Ugen; men foruden den af Kirken foreskrevne Faste, maatte Nonner og Munke faste mange Gange om Aaret, og navnlig hver Fredag og Lørdag. At Bestemmelserne om Gudstjenesten og Fasten, i alt Fald i den første Tid, ere blevne overholdte i Mariager, sees af Kristian I's ovenfor, S. 3, nævnte Brev af 1468, hvori det hedder om Brødrene og Søstrene i Mariager, at de „uden Afladelse fra Midnat indtil Middagen skiftes til at holde Bønner, Tider og Messer, plage sig med Faster, ligge i Bønnerne og, saavidt menneskelig Skrøbelighed tillader, iagttage deres Regels Lydighed paa det strengeste“. Hver Torsdag skulde Abbedissen holde Kapitel (Konventsforsamling), for at de Nonner, der havde begaaet Feil, kunde afstraffes, og Straffene vare at sidde paa Jorden næste Kapitelsdag, at faste paa Vand og Brød om Fredagen og nedkaste sig stiltiende for de andre Søstres Fødder, naar de forlode Kirken. At eie Noget privat ansaas for en stor Synd. Døde nogen Søster eller Broder, skulde den Afdødes Klæder uddeles til de Fattige, ligesom ogsaa en Fattig skulde bespises med den Afdødes Kost, indtil Pladsen igjen var besat. Begravelsen skulde være simpel og tarvelig.

Ensformigt og kjedeligt var det Liv, der førtes inden Klosterets Mure. Tavshed skulde der herske den største Del af Dagen, endog ved Maaltiderne, og kun til visse bestemte Tider mellem de forskjellige Kirketjenester var det Søstrene tilladt at samtale

*) En lignende findes i Musæet for nordiske Oldsager i Kjøbenhavn.

indbyrdes. Den Tid af Dagen, der blev tilovers fra Gudstjenesten, skulde anvendes til legemligt Arbejde, gudelig Læsning, Studier eller Afskrivning af Bøger. Præsten Niels Mogensen i Mariager nævnes som flittig Legendeskribent og Afskriver, og flere af vore bedste Legender og vistnok ogsaa en dansk Oversættelse efter Vulgata af det gamle Testaments 12 første Bøger stamme fra Mariager Kloster³. Tro imod sin nordiske Oprindelse lagde Birgittinerordenen stor Vægt paa Prædiken i Modersmaalet, hvorved den har faaet en eiendommelig Betydning for det religiøse Livs Vækkelse i Norden. Den Forbindelse, som stadig fandt Sted mellem danske og svenske Birgittinere, bevirkede, at Sproget i de Skrifter, som udgik fra deres Klostre, blev en underlig Blanding af dansk og svensk (det saakaldte Birgittinersprog), saa at det tidt kan være vanskeligt at afgjøre, om Sproget i et saadant Skrift maa anses som dansk eller svensk.

Iøvrigt maa med Hensyn til Levemaaden i Birgittinerklostrene bemærkes, at det er paafaldende at see, hvad der aarlig blev forbrugt i deres Husholdning. Den aarlige Fortæring i det fornemste Birgittinerkloster, i Vadstena, udgjorde 10 Læster Rug, 2 Læster Hvede, 24 Læster Malt, 4 Læster Korn (Byg), 14 Skippund Humle, 20 Tdr. Smør, 120 Oxe, 300 Faar, 9 Skippund Flesk, 100 Pd. Ost, 7000 Stkr. Stegefisk, 200 Spegelax, 1½ Læst skaanske Sild, 7 Skippund finske Gjedder, 10 Pd. Peber, 15 Pd. Kommen, 1 Pd. Safran, en Kurv Figen m. m., og da Personalet i Mariager Kloster maa have svaret til Vadstenas (det udgjorde, som ovenfor anført, regelmæssig 85 Personer foruden Tjenestefolk), kan man vel antage, at den aarlige Fortæring i Mariager Kloster har været omtrent lige saa stor, især naar det erindres, at Kristian III i sin Forordning for Jomfruklostrene af 1545 foreskrev, at en enkelt Nonne eller Klosterjomfru skulde nyde til aarlig Underholdning 5 Tdr. Brød (3: 25 Skpr. Mel), 14 Tdr. Øl, 2 Pd. Malt, 10 Skpr. Humle, 2 levende Svin, 6 levende Lam, 2 levende fede Faar, 6 levende Gæs, 10 Par Høns, 1 Fjerding Smør, 1 Fjerding saltet Sild, 2 Vol (Ol) røgede Sild, ½ Tde. saltet Fisk, 150 tørre Hvillinger, 100 Flyndere, 1 Skp. Boghvedegryn, 1 Skp. Byggryn, ½ Skp. Havregryn, 1 Skp. Ærter, 1 Fjerding Eddike, 4 Skpr. Lyneborger Salt, 10 Læs Brænde, ½ Læst Kul, 1 Vol Æg og 12 Mark Penge (omtr. 25 Kroner) til Sko og Klæder, og desuden skulde hver to Jomfruer have 1 levende Oxe. Rigtignok er denne Bestemmelse fra Tiden

efter Reformationen, men den er vel omtrent gjort efter gammel Taxt. Naar Brødrene og Søstrene, som ovenfor anført, daglig skiftedes til at synge og bede 12 Timer i Døgnet, fra Midnat til Middag, og derhos fastede mindst to Dage om Ugen, og dertil maatte arbeide flittig, er det intet Under, at de undertiden kunde trænge til en lille Opmuntring; men i saa Henseende vare de omtrent alene henviste til Bordets Glæder, og det sees ogsaa, at de ikke altid have forsmaaet disse, naar Leilighed gaves. Saaledes anvendte Søster Elsebet Rudsdatter de 10 Mark, som hendes Søster, Fru Anna, Aar 1530 havde sendt hende, til Hvedebrød og tydsk Øl, hvormed hun gjorde Konventet tilgode, og af samme Dames Breve fra Aarene 1527—36, som findes aftrykte i Dansk Magasin VI, 270 ff., seer man iøvrigt, at hun ikke saa ganske havde aflagt Verdens Forfængelighed, thi hun beder gjentagne Gange sin Søster om at sende hende, foruden nogle Ørreder og noget Vox, tillige Peber og Safran samt noget „inszæ“*) Guld og nogle Silkeklude, der formodentlig skulde anvendes til Broderi.

Skjøndt Birgittinerordenen i det Hele nød stor Anseelse, hvad der ogsaa viste sig deri, at dens Klostre i Vadstena, Maribo og Mariager vare de sidste Klostre her i Norden, der bleve nedlagte efter Reformationens Indførelse, kunde det dog ikke undgaas, at Munkenes og Nonnernes Samliv i samme Kloster gav Anledning til megen ond Omtale, og skjøndt det idelig forsikkredes, at Muren, der adskilte den kvindelige Afdeling fra den mandlige, var forsvarlig høi, og at Stedets Biskop skulde syne den hvert tredie Aar, vidste dog Folkesnakken meget at fortælle derom; men om der hertil har været tilstrækkelig Grund, er ikke godt at sige, thi vel bleve de et Par Gange anklagede for deres Levned og Lære, men begge Gange frifundne af Mangel paa Bevis. Dette var saaledes Tilfældet allerede 1428, da Kardinal Johannes af Pave Martin V var beskikket til at paakjende deres Sag i Lybæk, hvor Ordenens Foresatte alle maatte møde for ham, og ligeledes 1433, da de vare indstævnedes til at møde for Kirkeforsamlingen i Basel for at svare til en stor Mængde Beskyldninger, der vare reiste imod dem, ved hvilken Leilighed de dog heller ikke manglede mægtige Forsvarere, idet Erik af

*) Ved Indsæ-Guld eller Unze-Guld forstodes Guldtrækkerarbeide, som anvendtes til Possementmagerbrug, Broderi o. s. v. og solgtes unzevis.

Pommern i et Brev af 3 Juli 1434 forsikkrede, at det kun var Djævelens Indskydelse, der kunde bringe Bagtalelserne frem mod de fromme Søstre og Brødre, og i et andet Brev af s. D. toge de paa en Herredag i Vordingborg forsamlede Prælater Birgittinerne i Forsvar, idet de i store Ord udtalte sig til Birgittas Pris og berømmede hendes Orden og dennes Klostre, „hvor brændende Guds frygt lever blandt Brødrene og Søstrene, hvor Ordenens Forskrifter nøie iagttages saavel med idelige Prædikener som anden Gudstjeneste, hvorved talløse Syndere som ved en guddommelig Indskydelse daglig ledes til Omvendelse“. Henimod Reformationstiden blev Klostrenes Stilling endnu mere mislig. Medens Mariager Kloster tidligere havde kunnet glæde sig ved Kongernes Gunst og Gavmildhed, høre vi nu Klager over, at det bebyrdedes med trykkende Afgifter. Saaledes besværede Søstre og Brødre sig i Aaret 1524 for Frederik I over de Penge, som han havde forlangt af dem, idet de anførte, at de tidligere havde maattet udrede til Biskop Ove Bilde af Aarhus paa Kongens Vegne 40 Rhinske Gylden (omtr. 100 Kr.), 2 Kalke af Klosteret og 1 af deres Kirke, saa god som 60 Mark (omtr. 123 Kr.), ligesom Bispen af Viborg havde faaet af deres Kirker paa Kongens Vegne 60 Mark Penninge og Bispen af Vensyssel en Sum Penge af Klosterets Kirke i hans Stift. Desuden havde Lybækkerne taget fra dem 8 Læster Byg og 3 Tdr. Smør¹. 1533 maatte Mariager Kloster til Kronen udrede 40 Rhinske Gylden i Landhjælp, og 2 Aar derefter maatte Abbedissen i Mariager, Karen Eriksdatter, betale Kristian III „1000 Mark danske Penninge (omtr. 2050 Kr.) af hendes Kloster og Klosters Gods, som det var af kgl. Majestæt og Danmarks Riges Raad taxeret for udi Viborg til kgl. Majestæts Hylding, at have til Hjælp at lønne Krigsfolk med“, for hvilket Beløb hun fik Kongens Kvittering, dateret i Leiren foran Kjøbenhavn Aar 1535⁴.

Endelig kom Reformationen, der gav hele det katholske Klostervæsen Dødsstødet. De foragtede Tiggermunkes Klostre bleve alle efter kort Tids Forløb ophævede, hvorimod Herreklostrene fik Tilladelse til at bestaa, rigtignok kun som Kronens Eiendomme, indtil deres Beboere vare uddøde eller bortflyttede. Med Hensyn til Nonneklostrene bestemte Kristian III's Forordning af 1545 vel, at de skulde forblive ved Magt som Forsørgelsesanstalter for Kvinder og staa under Forstandere, som beskikkedes af Kongen; men denne Bestemmelse blev ikke altid

overholdt, idet flere af dem nedlagdes og gik over til at blive blot verdslige Forleninger, hvorfor den i Viborg 1562 forsamlede jyske Adel indgik til Kongen med Forestilling om, at der dog maatte blive i det mindste 2 Klostre ved Magt i Jylland, for at de ikke skulde see sig nødsagede til at bortgifte deres Døttre til „Bønder eller ufri Folk“. Et af de Klostre, der holdt sig længst som Forsørgelsesanstalt, var Mariager Kloster, som vedblev at staa under sin tidligere Bestyrelse, Abbedissen og Konfessoren, indtil denne omtrent 1542—44 blev, i alt Fald tildels, afløst af en kgl. Lensmand, Jørgen Rud. Dennes Eftermand var Jørgen Lykke, i hvis Lensbrev, der er dateret 4de Dag Jul 1549, det hedder, at han skal „forskaffe Klosterjomfruerne, som der indgivne ere, eller herefter kommendes vorder, deres tilbørlige Underholdning til Klæde og Føde og desligeste de indgivne Brødre, der nu indgivne ere, deres tilbørlige Underholdning udi deres Livs Tid. Sammeledes skal han paa hans egen Bekostning holde altid der i Klosteret en lærd Prædikant, som skal lære og prædike for Jomfruerne og de Folk, der i Klosteret ere, Guds rene Ord for (∴ holde luthersk Gudstjeneste) og besørge dennem deres Sjæl Salighed, som en ret Sjælesørger bør at gjøre“⁵. Det er altsaa blevet tilladt Munkene i Mariager Kloster, ligesom Beboerne af Herreklostrene, at tilbringe Resten af deres Dage i deres gamle Bolig, og endnu 1554 omtales Brødrenes Konvent, men i et Dokument fra 1559 nævnes kun Søstrenes Konvent, hvoraf man maaske tør slutte, at de gamle Munke i denne Mellemtid ere uddøde eller bortflyttede. Klosterjomfruer vedblev man derimod i Overensstemmelse med de anførte Udtryk i Jørgen Lykkes Lensbrev endnu i en Række af Aar at optage, og det blev end ikke altid forlangt, at disse skulde tage Ophold i Klosteret, hvorved dette end mere kom til at ligne Nutidens Jomfruklostre. Saaledes udtales det i et Kongebrev af 28 Mai 1573 til Jørgen Lykke, at der var 3 Jomfruer i Gudum Kloster (Skodborg Herred), som ikke der kunde faa deres Underholdning, fordi Indtægterne af dette Kloster, paa hvilket Otto Emiksen havde Livsbrev, vare saa ringe, at Lensmanden næppe selv kunde leve deraf, hvorfor Kongen havde bestemt, at disse Jomfruer skulde indlægges i Mariager Kloster for der at nyde deres Underholdning; men da de paa Grund af Alderdom og Svaghed ikke kunde flyttes, skulde Jørgen Lykke herefter aarlig sende dem saa meget til Underholdning, som

ydedes en Klosterjomfru i Mariager Kloster, eller i alt Fald saa meget, som de hidtil havde oppebaaret af Gudum Kloster, saa at Otto Emiksen ikke havde andet at yde dem end Bolig og Ildebrændsel, og den 23 Septbr. s. A. skrev Kongen ligeledes til Jørgen Lykke om aarlig at levere et lignende Kvantum Varer til Jomfru Anne Skram, „som en Tid lang haver været udi Gudum Kloster“, og som heller ikke havde kunnet faa sin tilbørlige Underholdning derfra, efterat Otto Emiksen var bleven forlenet med Klosteret⁶, og ligesom det af Brevet fremgaar, at hun var flyttet fra GudumKloster, saaledes forudsættes det ogsaa, at hun heller ikke vilde tage Ophold i Mariager, men kun nyde sin Klosterhævning derfra. Den sidste Efterretning, der haves om en Klosterjomfrus Optagelse i Mariager, er fra Aaret 1576, da Kongen den 7 Januar paalagde Jørgen Lykke at modtage Jomfru Anne Hansdatter i Klosteret og forskaffe hende „slig Underholdning og Værelse, som andre Jomfruer der sammesteds haver“⁷.

Skjøndt den jyske Adels fornævnte, i Aaret 1562 indgivne Andragende om, at mindst 2 Klostre i Jylland maatte forblive ved Magt, skulde synes at tale for, at der maatte være Trang til slige Stiftelser, vilde Mariager Kloster dog ikke rigtig trives som Forsørgelsesanstalt, da Tilgangen af Klosterjomfruer kun var ringe. Hvad Grunden har været hertil, er ikke let at angive. Maaske har det slette Ry, hvori Nonneklostrene i den sidste Tid før Reformationen vare komne, bidraget sit til, at de adelige Damer ikke syntes om at tage Ophold der eller overhovedet at blive ansete som Klosterjomfruer, saameget mindre som der vedblev at lyde Klager over de endnu tilbageblevne Nonner, hvis Opførsel, i alt Fald i Maribo Kloster, maa have været ligefrem forargelig, hvis man ellers kan tage efter Bogstaven alle de Beskyldninger, som Biskop Niels Jespersen af Fyen 1563 fremførte mod dem. Foruden at han ankede over, at de endnu i mange Stykker hang ved det gamle papistiske Uvæsen, beskyldte han dem bl. A. for, at de ikke lode Præster og andre ærlige Folk komme til sig, men derimod toge mod unge Adelsmænd og andre, som vare drukne, at de af dem taalte, at deres Huer bleve afrevne og de selv behandlede som Skjøger, at Misundelse herskede i høi Grad iblandt dem, saa at det endog stundom kom til Slagsmaal, hvilket en Gang var sket mellem to af dem i Abbedissens Nærværelse, at de bandte hæslig ved Guds Død og Tusende Skokke Djævla og ønskede hverandre, at Pokker maatte

falde paa dem saa store som Fade o. s. v. Maa det end antages, at der er en Del Overdrivelse i disse Beskyldninger, kan man dog sikkert slutte fra dem, at Tonen i Maribo Kloster har været meget slet; men om den har været bedre i Mariager er ubekjendt.

Den sidste Abbedisse i Mariager, Hilleborg Lykke, døde 1583, og Aaret derefter døde en Klosterjomfru Margrethe Juul, der maa have været den sidste eller i alt Fald en af de sidste af Klosterets Konventualinder, thi kun 4 Aar derefter blev Klosteret helt nedlagt, idet et Kongebrev af 4 Juli 1588 bød Lensmanden Jakob Seefeld at omdanne Nonneklosteret til en Ladegaard, fordi den gamle Ladegaard var brøstfældig, „och Nunne er ødde“⁸, og hermed var da det sidste Spor af Klosterets oprindelige Bestemmelse udslettet.

Af Danmarks engang saa talrige Klostre stod endnu kun Maribo Kloster tilbage, men kun for ikke længe efter, 1620, at friste den samme Skjæbne.

Af Mariager Klosters første Beboere kjender man Navnene paa følgende:

Abbedisser.

Mette Krumpensdatter, nævnes 1458 og 1467.

Mette Thomesdatter, nævnes 1491.

Karine eller Karen Eriksdatter Rosenkrands, Datter af Erik Ottesen Rosenkrands, nævnes 1535 og 1538.

Elsebet Rudsdatter, Søsterdatter af forrige Abbedisse, nævnes 1542.

Birgitte Krumpensdatter, nævnes 1552—1559.

Sidsel Lykke, Datter af Jakob Lykke af Skovsbo, kaldes 1559 Priorisse, men blev Abbedisse rimeligvis 1562, da hun ifølge en Indskrift paa en i Mariager Kirke ophængt Tavle døde Helligtrekongers Nat 1582, efter at have været Abbedisse i 20 Aar.

Hilleborg Lykke, Søster til Sidsel Lykke, døde ifølge Indskriften paa den nævnte Tavle den 8 November 1583. Hun var Klosterets sidste Abbedisse.

Nonner og Klosterjomfruer.

Dorothea Nielsdatter Rosenkrands, Søster til Otto Nielsen Rosenkrands, blev optagen i Klosteret 1448.

Margrethe Globsdatter, for hvis Optagelse Morten Krabbe og Jep Hegell (eller Hegedal) 1465 gave en Gaard i Gudum Sogn til Klosteret.

Anna Eriksdatter Rosenkrands og Karine eller Karen Eriksdatter Rosenkrands, begge Døttre af Erik Ottesen Rosenkrands, som 1481 gav en Gaard i Borup for en af sine Døttres Ophold i Klosteret.

Karine Lykke, Datter af Niels Lykke af Skovsbo, som den 29 Januar 1482 skjænkede Klosteret en Gaard i Kolte for hendes Optagelse.

Elsebet Rudsdatter, omtales som Nonne 1527—1536 og blev siden Abbedisse, (se ovfr.).

Dorothea Andersdatter, nævnes 1527, † 1536.

Sidsel og Hilleborg Lykke, der senere bleve Abbedisser (se ovfr.), omtales (dog ikke ved Navn) i Mogens Bildes Testament 1537 i Dansk Magasin VI, 51.

Ida Lange, Datter af Hr. Niels Lange af Kjærgaard, omtales 1554.

Else Nielsdatter Rosenkrands, Datter af Niels Eriksen Rosenkrands, nævnes 1538—1560.

Anne Hansdatter, blev 1576 indsat i Klosteret af Frederik II.

Margrethe Juul, kom i Klosteret, da hun kun var 16 Aar gammel*), og døde der 1584.

Konfessorer.

Niels Jepsen, nævnes 1458.

Christiern Hinzen, nævnes 1467.

Jon Pedersen, nævnes 1491.

Jakob Lykke (kaldtes Prior), nævnes 1514.

Mathias eller Mads Nielsen, nævnes 1535—1542, og endnu 1544 omtales Konfessor i Mariager Kloster, uden at hans Navn dog anføres.

Munke.

Peder Ebbesen har 1542 paa Abbedissens Vegne udtaget en Stævning til nogle Mænd i Gjørding Herred, og har rimeligvis været Munk i Klosteret.

*) Da Ingen efter Klosterreglen maatte optages som Nonne, før hun havde fyldt sit 18de Aar, er Margrethe Juul rimeligvis ikke kommen i Klosteret før efter Reformationens Indførelse.

Broder Anders Thomasen, omtales 1479 som *qualis confessor*. Regelbunden Mand, Broder Oluf, omtales i et Pergamentsbrev af 1499⁹.

Den ovenfor nævnte Legendeskrivent og Afskriver Niels Mogensen har rimeligvis været Munk i Klosteret.

Det er ovenfor omtalt, at Erik Ottesen Rosenkrands († 1503) og Hr. Niels Christiensen (ved Aar 1518) indgave sig i Klosteret uden at lade sig optage deri som Munke.

Endnu skal kun bemærkes, at der af og til omtales Præster i Mariager, uden at det kan sees, om de stode i noget Forhold til Klosteret. Saaledes nævnes i Jens Olufsens, S. 5 omtalte Gavebrev af 1457 Anders Frost, Præst i Mariager, i det ovfr., Side 10 ff., aftrykte Lavhævdsbrev af 1479 Jakob Nielsen, Præst i Mariager, i et Pergamentsskjøde af 1480 (af Trudsholms Arkiv i Geh. Ark.) Jep Nielsen, Sognepræst i Mariager, og Hr. Laurids Svendsen, Præst sammesteds (Jep Nielsen omtales tillige 1490), og i en Papirvidisse sammesteds af 1495 nævnes Anders Lassen, Anders Olufsen, Niels Hind og Ove Frandsen som Præster og Kapellaner i Mariager. I Rosenvinges gamle danske Domme I, 98 omtales, at der i den katholske Tid har ved Otto Krumpens og hans Broders Kapel i Mariager været 3 Kapellaner, Hr. Peder, Hr. Gregers og Hr. Thomas Francki, og 1552 omtales en Hr. Peter, Forstander for de Fattiges Gaard (Kærtingegaarden) i Mariager, der stod under Klosteret, og da han tituleres Hr., har han uden Tvivl været Præst.

III. Klosteret som kongeligt Len.

Der var tre forskjellige Maader, hvorpaa Kongen kunde bortgive et Len. Nogle Lensmænd oppebare alle Lenets Indtægter, uden derfor at yde Kongen andet Vederlag, end i paa-kommende Tilfælde at gjøre Krigstjeneste (Tjenestelen), andre oppebare vel alle Indtægterne eller i alt Fald den største Del af disse, især de visse Indtægter, men skulde herfor svare Kongen en i Lensbrevet fastsat aarlig Afgift (Afgiftslen), og atter andre skulde aflægge Regnskab for Lenets Indtægter, men beholdt for dem selv og deres Folk paa Gaarden en vis Del af Indkomsten som Løn, der sædvanlig kaldtes „Genant“, hvilken Løn ikke altid udgjorde et forud bestemt Beløb, især naar en Del af den bestod i en vis Andel af Lenets uviste Indtægter (Fadeburslen

eller Regnskabslen). Som det Efterfølgende vil vise, har Mariager Kloster været bortforlenet paa alle tre Maader, hvorved dog maa bemærkes, at den første Lensmands, Jørgen Ruds, Lensbrev ikke kjendes, og at den næste Lensmand, Jørgen Lykke, vel ikke skulde yde Kongen andet end Krigstjeneste (og Nathold), men dog havde den Forpligtelse at underholde Klosterfolkene, hvilken Forpligtelse ogsaa maa antages at have paahvilet Jørgen Rud. Jørgen Lykke er den eneste, der har haft Lenet paa Livstid, hvorimod samtlige efterfølgende Lensmænd kun havde det, som det kaldtes, „ad gratiam“ \circ : indtil videre, saaledes at de kunde opsiges til at fratræde hver Philipi Jacobi Dag (1 Mai). Ialt har Klosteret haft 13 Lensmænd, nemlig:

1. Jørgen Rud til Vedby (Løve Herred). Han var en Brodersøn af Abbedissen Elsebet Rudsdatter og Hofsinde hos Kristian III. Under Grevefeiden blev han tagen til Fange af Grev Kristoffer, men igjen udvexlet i Aaret 1535 mod en af Grevens Mænd, Peter Mannteufel¹. Naar Jørgen Rud blev Lensmand paa Mariager Kloster, er ubekjendt, men rimeligvis er det sket mellem Aarene 1542 og 1544; thi i det førstnævnte Aar er „Moder i Mariager“ (ikke Lensmanden) optraadt som Part i flere Retstrætter paa Klosterets Vegne, ligesom det ogsaa i samme Aar blev paalagt Hr. Mathias [Nielsen], der var Konfessor i Mariager Kloster (altsaa heller ikke Lensmanden), at bestille Vogne til at møde ved Nødnæs Færgested for at befordre Kristian III og hans Følge paa hans Reise fra Aalborg til Aarhus², og paa den anden Side er det i Aaret 1544, at Jørgen Rud første Gang omtales som Lensmand paa Klosteret, idet han tilligemed Abbedissen og Konfessoren i dette Aar blev stævnet til at møde i Viborg angaaende Misligholdelse af en Kontrakt om en Gaard i Bjellerup ved Randers³. Heller ikke ved man, paa hvilke Vilkaar Jørgen Rud har haft Klosteret i Forlening, men sandsynligst er det, at han ligesom Jørgen Lykke har været fritagen for at svare nogen Afgift til Kronen mod at underholde de Munke og Nonner, der endnu vare tilbage, ligesom han selvfølgelig har været underkastet den for alle Lensmænd fælles Forpligtelse til at yde Kongen Krigstjeneste eller Rostjeneste, og at han har været forpligtet til at yde baade Borgeleie og Nathold, synes at fremgaa af, at en af Kongens Hofsinder, Kristoffer Gøye, i Aaret 1546 er forskreven fra Hald i Borgeleie i Mariager Kloster med 4 Heste, samt at Kongen i samme Aar paa sin Reise i Jylland har tilbragt

et Par Nætter hos Jørgen Rud paa Mariager Kloster og der holdt Retterthing*)⁴. Allerede i Aaret 1548 maatte han afstaa Lenet til Jørgen Lykke, hvorefter han traadte tilbage i sin tidligere Stilling som Hofsinde hos Kongen.

2. Jørgen Lykke til Overgaard (Gjerlev Herred), Rigens Raad, er mere bekjendt end Jørgen Rud. I hans ovenfor, Side 24, omtalte Lensbrev⁵, der er dateret 4de Dag Jul 1549**) (o: 28 December 1548), hedder det, at Kongen herved under og forlener ham „vort og Kronens Kloster, Mariager Kloster, med al sin Rente og rette Tilliggelse, Bønder og Tjenere, som der nu tilligger, og os elskelige Jørgen Rud, vor Mand og Tjener, nu hertil i Være og Forsvar havde, at have, nyde, bruge og beholde hans Livs Tid, og saa længe han lever“, hvorhos der paalægges ham den tidligere, Side 24, omtalte Forpligtelse til at underholde Klosterjomfruerne og Munkene og lønne en Præst til at holde luthersk Gudstjeneste for dem. Derhos hedder det, at han skal „med det allerførste igjen oppebygge og forbedre samme Kloster, Kirken og Klostergaarden med Ladegaarden og andet, som nu afbrændt ere, og gjøre os og Riget deraf tilbørlig Tjeneste, naar og hvor vi eller vore Efterkommere, Konninger i Dannemark, hannem behov have, inden Riget paa hans egen Bekostning og uden Riget paa vor Omkostning, saa tidt og ofte, som vi hannem behov have; og naar vor Vei falder der fram, skal han holde os med vor medhavendes Folk med tilbørlig Underholdning paa en Nat***). Desligeste skal han holde samme Kloster og det Gods, der tilliggendes er, ved god Hævd og Magt og Tjenerne, paa samme Gods boendes ere, ved Lov, Skjel og Ret, ei uforrettendes nogen af dennem imod Loven, eller udfæstendes dennem af deres Gaarde, imeden og al den Stund de aarligen og til gode Rede udgive deres Landgilde og anden Rettighed, og ei heller paalægge dennem eller besvære dennem med nogen ny Besværing, Paalæg eller Husbondhold (Afgift ved Husbondskifte) udi noger Maade. Skal han og frede Jagten og ei skyde eller skyde lade, slaa eller slaa lade eller ellers ødelægge nogen

*) Allerede tidligere har Klosteret huset Kristian III, nemlig 1535 en Nat paa Kongens Reise fra Aalborg til Randers, og 1536 to Nætter paa hans Reise fra Viborg til Randers (D. M. 3 Række IV, 192 og VI, 124).

**) Aaret begyndte dengang med 1ste Juledag, og den 4de Dag i Aaret 1549 svarer altsaa efter Nutidens Tidsregning til den 28 December 1548.

***) Denne Forpligtelse er det, som kaldes Nathold.

Adelvildt eller anden grov Vildt, eller forhugge eller forhugge lade nogen de Skove, der tilliggendes ere, til Upligt i noget Maade“. Jørgen Lykke fik altsaa Klosteret som livsvarigt Len med den almindelige Forpligtelse til at yde Krigstjeneste og Nathold, men tillige med de særegne Byrder i Henseende til Klosterfolkenes Underholdning og de afbrændte Bygningers Gjenopførelse. Lensmanden skulde være Klosterets Forsvar og som saadan repræsentere dette udadtil, navnlig ved at optræde for det i dets Retstrætter; men da Søstrenes og Brødrenes Konventer endnu bestode og have haft nogen Myndighed, maa det vel nærmest antages, at denne har bestaaet i, at de endnu kunde bestyre deres egne indre Anliggender, medens det synes uvist, hvor vidt deres Myndighed i andre Retninger har strakt sig. Jørgen Lykke har saaledes udstedt flere Klosterets vedkommende Dokumenter, som enten ere blevne forsynede med Konventernes Indsegl, eller hvori det udtrykkelig anføres, at de ere udstedte med Abbedissens og menige Konvents Søstres og Brødres Bevilling og Samtykke, og i Aaret 1559 har Søstrenes Konvent endog givet Jørgen Lykke selv en ikke ubetydelig Del af Klosterets Jordegods til evindelig Eiendom, hvilken Afhændelse to Aar derefter stadfæstedes af Kongen; men paa den anden Side har Jørgen Lykke ogsaa 1558 gjort et Mageskifte med Kongen angaaende en Del af Klosterets Gods, uden at det omtales, at Konventets Samtykke hertil er indhentet⁶.

Som Medlem af Rigsraadet var Jørgen Lykke en af Landets fornemste Mænd, og han var tillige en meget rig Mand. Med stor Bekostning opførte han, rimeligvis i Aarene 1545—47, sit prægtige Herresæde Overgaard i Udbyneder Sogn, hvortil han henlagde 5 Bøndergaardes Jorder, som henhørte til to nu nedlagte Byer Østerskov og Vesterskov, og desuagtet havde han tilstrækkelige Midler til fra Tid til anden at laane Frederik II store Pengesummer⁷. Han havde i sin Ungdom opholdt sig en Tid ved den franske Konge Frands I's glimrende Hof, og det har sikkert været med stor Pragt og Pomp, at denne adelsstolte og forfængelige, men tillige gavmilde og dygtige Lensmand har modtaget Kongerne Kristian III og Frederik II, da de i Aarene 1552, 1554, 1558 og 1580 besøgte ham paa Mariager Kloster*).

*) Ogsaa dengang var det Brug at give temmelig store Drikkepenge. Efter en Nats Ophold i Mariager Kloster betalte Kongen i Drikkepenge den

Den ham ved hans Lensbrev paalagte Forpligtelse til at gjenopføre Klosterets da afbrændte Bygninger maa han antages at have opfyldt tilfulde, da han den 24 Februar 1561 fik kongelig Konfirmation paa 17 $\frac{1}{2}$ Gaarde og 2 Møller, som Abbedissen Birgitte Krumpensdatter og Priorissen Sidsel Lykkesdatter samt menige Konvents Søstre havde undt og givet ham for den store Bekostning, han havde anvendt paa Klosteret „og det opbyggt, der det var afbrændt“⁶. Han synes ogsaa i den lange Aarrække, i hvilken han var Lensmand paa Klosteret, at have bestyret dets Anliggender med Kraft og Dygtighed, men mod Slutningen af sit Liv forfaldt han til Forsømmelighed og Selvraadighed, idet han ikke alene lod Klosterets Bygninger forfalde, men ogsaa forhuggede dets Skove til Upligt, hvorfor Kongen fandt sig foranlediget til i Aaret 1581 at udnævne en Kommission, bestaaende af flere af Rigets Raad, til at undersøge Skovenes Tilstand, og da han tillige uden Tilladelse havde bortforlenet noget af Klosterets Gods og ulovlig höldt nogle Gaarde fri for Skat, da en almindelig Skat var paabuden, gav Kongen Lensmanden paa Hald Slot, Niels Jonsen, Befaling til herfor at tiltale ham efter Loven⁸; men Sagen blev dog afgjort i Mindelighed, skjøndt ikke uden et stort Pengeoffer for Jørgen Lykke, idet han, som da havde 10,469 Daler 1 Mk. tilgode hos Kongen mod Pant i Mariager Kloster og Gislum Herred, maatte eftergive Kongen Halvdelen af dette Beløb, hvorefter Kongen ved Brev af 14 November 1581 frafaldt Tiltale imod ham og tog ham igjen til Naade, idet han under s. D. udstedte et nyt Lensbrev til ham, hvorefter han fremdeles skulde beholde Lenet for Livstid og frit for Afgift⁹. I dette sidste Lensbrev tales der Intet om Klosterjomfruernes Underholdning, hvoraf man maaske tør slutte, at de dengang alle eller i alt Fald paa ganske faa nær vare døde. Selv døde Jørgen Lykke et Par Aar derefter, den 26 eller 28 December 1583, og blev begravet i Udbyneder Kirke. Hvilke betydelige Eiendomme der endnu i Jørgen Lykkes Tid hørte til Mariager Kloster, sees af en i Geheimearkivet opbevaret Jordebog, som hans Enke, Beate Brahe, strax efter hans Død fik Befaling til at indsende. Efter denne Jordebog, der er dateret

22 August 1554 til Jørgen Lykkes Kok, Kjældermand og Fyrbøder 10 $\frac{1}{2}$ Daler, og den 8 September 1558 til hans Piger 10 Daler (Rigens Regnskaber i Geh. Ark.).

den 15 Januar 1584, hørte der dengang til Klosteret omtrent 550 Gaarde og Huse, 31 Skove, 8 Møller, nemlig Maren, Hov og Vestertørslev Møller i Onsild Herred, Lindegaard, Kongsvad og Ringel(?) Mølle i Nørhald Herred, Herreds Mølle i Rinds Herred og Kolbæk Mølle i Middelsom Herred, samt 8 Kirker, nemlig, foruden de tidligere, Side 10, omtalte Kirker i Mariager, Als, Mov, Hillerslev, Kastrup og Staby, tillige Glenstrup og Vindblæs¹⁰ Kirker (Onsild og Gjerlev Herreder). Desuden hørte der til Klosteret 3 Birker, nemlig Mariager, Glenstrup og Mov Birker, foruden Ret til Fiskeri i Randers Fjord og adskillige Smaasøer m. m., hvilke Eiendomme og Herligheder vistnok omtrent have svaret til dem, der hørte til Klosteret i Slutningen af den katholske Tid. Efter Rigens Regnskab for Aar 1574¹¹ udgjorde den aarlige visse Rente, som da laa til Mariager Kloster (o: Godsets faste aarlige Indtægt): Penge: 1172 $\frac{1}{2}$ Mk. 4 $\frac{1}{2}$ Sk. (c. 1200 Kr.); Rug og Mel: 21 $\frac{1}{2}$ Læst 2 $\frac{1}{2}$ Ørte og 19 $\frac{1}{2}$ Td. Rug; Byg: 18 Læst 1 $\frac{1}{2}$ Skp. og 271 $\frac{1}{2}$ Td. 10 Skpr.; Havre: 14 $\frac{1}{2}$ Læst 2 Ørte 3 Skpr. og 1 $\frac{1}{2}$ Td.; Smør: 46 Td. 1 $\frac{1}{2}$ Pd. 1 Mark; Honning: 1 $\frac{1}{2}$ Td. 2 Fjerdinger 15 $\frac{1}{2}$ Stobe; Faar og Lam 108; Gæs 96; Høns 210; Svin 370; Fodernød 45; Salt 14 Tdr.; Gjæsteriheste 69; Lysegarn 3 Mark; Æg 40; Flynder 1 Td.; Torsk 2 Tdr.; Lax 7; Ørreder 40; Helt 101 (o: tørrede eller røgede Fisk) og 2 Fjerdinger (rimeligvis saltede); Gjedder 60; Smaafisk 3 Fjerdinger; Kuller 1 $\frac{1}{2}$ Td.; Sild 7 Tdr. 1 Fjerding; Tørresild 206 Ol; Aal 6 Tdr. og 6 Snese, samt Hvillinger 450.

3. Jakob Seefeld til Visborggaard (Hindsted Herred), Rigens Raad, tiltraadte Lenet den 1 Mai 1584. Hans Lensbrev, som først blev udfærdiget den 27 Juli 1584¹², indeholder flere Bestemmelser, som med flere eller færre Afvigelser tillige bleve optagne i de fleste af hans Eftermænds Lensbreve, hvorfor det her anføres fuldstændigt:

Vi Frederik etc. gjøre Alle vitterligt, at vi af vor synderlige Gunst og Naade, saa og for Troskab og villig Tjeneste, som os elskelige Jakob Seefeld til Visborrig, vor Mand og Raad, os og Riget hertil gjort og bevist haver og herefter troligen gjøre og bevise maa og skal, have undt og forlent og nu med dette vort aabne Brev unde og forlene fornævnte Jakob Seefeld Mariager Kloster udi vort Land Nørre Jutland med Bønder, Tjenere og al dets Rente og rette Tilliggelse, aldeles Intet undertaget, eftersom han det nu efter afgangne Hr. Jørgen Lykkes Død haver

bekommet udi Være, at skulle have, nyde, bruge og beholde, til saalænge vi anderledes derom tilsigendes vorder, dog saa at han aarligen af den visse Indkomst efter Jordebogens Lydelse skal give os til Afgift 1100 gamle Daler (1 Daler = c. 4 Kr. 10 Øre) og dennem aarlig til hver Sct. Philippi og Jacobi Dag (1 Mai) paa hans egen Omkostninge lade fornøie ind udi vort Rentekammer for vort Slot Kjøbenhavn vor Rentemester der sammesteds paa vore Vegne tilhænde; og skal hans Dag og Afgift begynde at paa-gaa nu Philippi og Jacobi Dag sidstforleden og endes til samme Aarsdag, naar man skriver 85 førstkommendes, og siden saa fremdeles saa forfølges Aar fra Aar, saalænge vi hannem fornævnte Len ville unde; og hvis Jordebogen, som fornævnte Jakob Seefeld haver leveret ind udi vort Rentekammer, mere renter, det have vi naadigt undt hannem til at underholde sig, sine Svende, Klosters daglige Folk og hans Heste med og til at bygge og forbedre Klosteret med og Møllerne, dertil liggendes ere, og Klosteret og Møllerne at holde ved slig Hævd og Bygninge i alle Maade, som de nu forfunden ere, os uden al Omkostninge undtaget Møllestene, hvilke, saamange af Nødtørft behov gjøres, vi af vort naadigst ville lade betale; og skal han Intet bygge paa Klosteret at føre til Regnskab, uden det er nogen synderlig Bygning, som vi selv naadigst lader befale; og skal han aarligen tjene os deraf med 8 Gerust-Heste, inden Riget paa hans egen og uden Riget paa vor Omkostninge. Sammeledes skal han og gjøre gode Rede og Regnskab for al uvisse Rente og Rettighed, som der udi Lenet kan falde, hvoraf vi naadigst have undt hannem for hans Umage den halve Part, og den anden halve Part at komme os alene tilbedste, og den udi lige Maade saavel som hans Afgift, hvis som der falder udi Penge eller kan forvendes udi Penge, lade aarlig leveres ind udi vort Rentekammer. Og have vi naadigt undt og bevilget fornævnte Jakob Seefeld Avlen og hvis Affødinge, som der falder udi Ladegaarden, og samme Ladegaards Avl med Affødinge kvit og fri at beholde, og herimod skal han holde Husene paa Ladegaarden ved god Hævd og Bygninge paa sin egen Omkostninge, som de nu ere forfunden. Dersom og sker, at vor Vei falder der frem, da skal fornævnte Jakob Seefeld være pligtig at underholde os med vor medhavendes Folk og Heste paa én Nats Tid til al fyrstelig og nødtørftig Underholdninge, intet undertaget. Ikke skal heller fornævnte Jakob Seefeld tilskrive

os nogen Omkostninge, hvor han eller hans Folk drager eller færdes nogensteds her udi Riget i vore Ærende og Bestillinge, udi hvis Maade det være kan. Skal og fornævnte Jakob Seefeld aldeles udi ingen Maade befatte sig med nogen Told, Sise eller Vrag, som der udi Lenet kan falde, men det alene at komme os tilbedste efter godt og klart Regnskab. Skal han og have god Tilsyn paa vore Vegne, at ingen af Klosters Grunder eller Eien-domme enten i Lenet eller udi Byen forrykkes eller formindskes, uden hvis som sker med vor naadigste Bevilling og Samtykke. Han skal ogsaa have Præsterne og Kirkerne der udi Lenet udi Befalinge og Forsvar og deraf opbære vor og Kronens Part af Tiende, Gjæsteri og anden Rente og Rettighed og derfor aarlig gjøre gode Rede og Regnskab, og det at komme os alene tilbedste, intet undertaget udi nogle Maade, og hvis os deraf tilkommer, det udi lige Maade som hans Afgift, hvis der i Penge opbæres, levere ind udi vort Rentekammer; og dersom der findes Bundgarnssteder til Klosteret, som vi om Aaret kunde fange Afgift af, og ikke er indført udi Jordebogen for visse Landgilde, da skulle de komme os alene tilbedste. Han skal og til Mad og Øl paa en Nats Tid underholde dennem, som komme til hannem med vore Pasbord, og dennem, som drager udi vore Ærender, og dennem forskaffe fra sig med god Fordelse, saa at vore Ærende derover ikke forsømmes. Skal han og holde Bønderne, der tilliggendes ere, ved Lov, Skjel og Ret og ingen af dennem uforrette imod Loven eller med nogen nye Indfæstninge eller anden usædvanlige Paalægge besvære. Han skal og frede Jagten saa og Skovene, dertil ligger, og dennem ikke forhugge eller forhugge lade til Upligt udi nogen Maade. Cum inhibitione solita. Actum Frederiksborg d. 27 Juli 1584.

Da Jørgen Lykke havde ladet baade Klosterbygningerne og Kvægbesætningen forfalde, blev det strax paalagt Jakob Seefeld at istandsætte Bygningerne og at sælge noget gammelt Fæ, Kvæg, Faar og Geder og hvad andet udueligt Kvæg, der fandtes paa Gaarden, og føre Kongen Pengene til Regnskab, og da der tillige paa Klosteret fandtes et Stud Klodder (Plage), Foler og Heste, som dels vare gamle, dels lidet nyttige og kun af ringe Værdi, hvorfor Kongen havde skjænket dem til de to Hospitaler i Randers og Aarhus, paalagdes det Jakob Seefeld at aflevere Halvdelen til hver af Hospitalsforstanderne i disse Byer, „saa de forvendes de Fattige til Bedste“¹³. De

Vilkaar, paa hvilke Jakob Seefeld havde overtaget Lenet, bleve allerede efter to Aars Forløb forandrede til hans Fordel, idet der den 9 Juni 1586 til ham blev udstedt et nyt Lensbrev, hvori hans Afgift blev nedsat til 900 Daler, og de uvisse Indtægter ham overlodte for 200 Daler aarlig. Som ovenfor, Side 9, omtalt, var der fra Vor Frue Kloster i Randers blevet tillagt Mariager Kloster betydelige Engstrækninger ved Randers, hvorfra Høafgrøden førtes til Mariager, indtil disse Enge 1552 bleve underlagte den til Dronningborg hørende Ladegaard; men da Jakob Seefeld klagede over, at han af Mangel paa Eng ikke havde saa meget Hø, som han behøvede til de Heste, han maatte holde til Rigets Tjeneste og til Klosters Behov, bevilgede Rigsraadet ved Skrivelse af 3 Juli 1588, at han af de Enge ved Randers, som tidligere havde ligget til Mariager Kloster, men nu vare underlagte Dronningborg, igjen maatte faa saa meget som til 300 Læs Hø aarlig, uden at der herfor paalagdes ham nogen større Afgift; men han skulde kun holde 2 Gerust-Heste flere end tidligere, altsaa nu ialt 10 Heste¹⁴. Hvor store disse Begunstigelser end vare, bleve de dog yderligere forøgede, da Regjeringsraadet ved Skrivelse af 19 Juni 1593 nedsatte hans aarlige Afgift indtil videre med 500 Daler, og ved Skrivelse af 19 April 1594 overlod ham Engene ved Dronningborg helt fri for Afgift¹⁵, og Grunden hertil har maaske været den, at Jakob Seefeld var et af de mere fremragende Medlemmer af Rigsraadet, og efter Kantsleren Niels Kaases Død 1594 var han endog en af de fire Regjeringsraader, der styrede Riget i Kristian IV's Mindreaarighed. Efterat Kongen som myndig selv havde overtaget Regjeringen 1596, fik Jakob Seefeld den 12 April 1597 atter et nyt Lensbrev, hvis Betingelser vare langt mindre gunstige for ham, idet Afgiften fastsattes til 1100 Daler, hvorhos det bl. A. fastsattes, at han selv maatte beholde Halvdelen af de uvisse Indtægter, nemlig: Stedsmaal (Indfæstning), Sagefald (Bøder), Husbondhold, Drift (herreløst Kvæg), Førlovspenge (Afgift af Arv, der førtes bort fra Godset), Rømningsgods og Vindfælder samt Trediedelen af Oldengjælden; Indtægten af Kalkbrændingen skulde derimod tilfalde Kongen, hvem han nu herefter skulde tjene med 12 Gerustheste¹⁶; men allerede Aaret derefter, den 8 Juli 1598, blev hans Afgift atter nedsat, endog til 300 Daler, hvorhos hans Andel af Oldengjælden fastsattes til en Femtedel¹⁷. I Jakob Seefelds Tid var det, at Nonnegaarden, som ovf., Side 26, anført,

blev omdannet til Ladegaard, ligesom ogsaa et Alter i Klosterkirken blev flyttet, hvorved denne rimeligvis mistede en stor Del af sin Eiendommelighed; men disse Bygningsforandringer ville senere nærmere blive omtalte. Jakob Seefeld, der var gift med Sofie Bilde, døde den 15 November 1599.

4. Henning Reventlov til Ziessendorf og Reetz i Mecklenburg tiltraadte Lenet den 1 Mai 1600. Ved hans Lensbrev af 22 April 1600 blev Klosteret overdraget ham som Regnskabslen, idet han skulde oppebære Indtægterne paa Kongens Vegne og herfor aflægge aarligt Regnskab, hvorimod der bevilgedes ham „til at underholde sig selv, sine Svende og Klosterets daglige Folk og Tjenere med“ en aarlig Løn eller saakaldet „Genant“ af 300 Daler i Penge, 3 Læster Rug, 3 Læster Mel, 10 Læster Malt, 300 Tdr. Havre, 5 Tdr. Smør, 150 Brændesvin (Skovsvin), 100 Faar og Lam, 100 Gæs, 220 Høns og 6 Tdr. Aal, hvorhos han beholdt Ladegaardens Avling og Affødning, mod at afholde alle Gaardens Udgifter, samt $\frac{1}{10}$ af Lenets uvisse Indtægter. Derimod skulde han selv lønne Fogden og alle Klosterets Folk, yde Tjeneste med 4 Gerust-Heste, Nathold o. s. v. Det hedder derhos i Lensbrevet, at da Kongen hidtil har købt Kalk til Bygningerne, skulde Lensmanden forfare, om Kongen ikke selv med Fordel kunde brænde Kalk paa Godset, og al Indtægt heraf skulde tilfalde Kongen, og for Kalkbrændingens Skyld blev det den 8 Septbr. 1600 af Kongen paalagt Henning Reventlov at lade bygge en Pram, som kunde bruges i Mariager Fjord til Brændetransport, ligesom det ogsaa paalagdes Lensmanden paa Aalborghus, Mandrup Parsbjerg, at lade bygge en Bro ved Vive ved den nordlige Side af Fjorden, hvor denne Pram kunde lægge til¹⁸. Saalænge Klosteret tilhørte Kronen, paalagdes det siden altid Lensmændene at grave Kalk, hvoraf Indtægten skulde tilfalde Kongen alene, og i det følgende Hundredaar blev Kalkbruget stadig drevet med Kraft, fornemmelig ved Fladbjerg og Assens; men iøvrigt vil Kalkbruget nærmere blive omtalt nedenfor i Kap. IX. Efter to Aars Forløb fratraadte Henning Reventlov Lenet den 1 Mai 1602, da han blev forlenet med Skivehus.

5. Oluf Rosensparre til Skarhult i Skaane, Rigens Raad og Næstsødskendebarn til Kristian IV's Hustru Kirstine Munk. Hans Lensbrev, som er dateret den 30 April 1602, indeholdt omtrent de samme Bestemmelser som Jakob Seefelds Lensbrev, idet Indtægterne af Godset og Avlingen bleve ham overladte

mod en aarlig Afgift af 1100 Daler. Lensmanden maatte beholde Halvdelen af de uvisse Indtægter og $\frac{1}{5}$ af Oldengjælden, hvorhos han fik fri Olden til sine egne hjemmefødte Svin, men derimod skulde han vedligeholde Gaardens Bygninger, yde Tjeneste med 8 Gerustheste, Nathold o. s. v. Ved kgl. Befaling af 26 August 1603 paalagdes det Oluf Rosensparre, fra den 1 Mai s. A. at regne, under Mariager Klosters Len at indtage Gislum Herred, som Jørgen Lykkes Enke, Beate Brahe, hidtil havde været forlenet med, og som Vederlag herfor blev der ikke tilstaaet ham andet end Halvdelen af Herredets uvisse Indtægter¹⁹, der kun udgjorde et meget ringe Beløb, hvorfor Kongen ogsaa, da Oluf Rosensparre havde indberettet, at han ikke kunde overkomme at udrede den aarlige Afgift af Mariager Klosters Len „formedelst den farlige Pestilents, onde og dyre Aaringer og anden Uleilighed, sig her udi Lenet haver begivet“¹⁵, ved Brev af 27 Mai 1604 indtil videre tilstod ham den visse Indtægt af Gislum Herred, nemlig af 39 Gaarde og Boel, 27 Huse, Kirketiende og Gjæsteri af 13 Kirker og Præstegjæsteri af 5 Præster, medens han nu skulde gjøre Regnskab for de uvisse Indtægter²⁰. Af et den 24 December 1602 dateret Overslag over Rigets Indtægter og Udgifter fremgaar det, at Mariager Klosters visse Indtægter efter Jordebogen, derunder indbefattet Jordskylden af Mariager By, dengang udgjorde 3702 Daler, samt at Tienden af Klosterets Kirker, efter Henning Reventlovs Regnskab, beløb sig til 56 Daler 24 Sk.; men medens det saaledes ikke var saa ringe en Indtægt, der tilfaldt Lensmanden, som tillige havde Indtægten af Gaardens Avling, bestod Kongens Indtægt af Lenet regelmæssig kun af den aarlige Afgift 1100 Daler og hans Andel af de uvisse Indtægter²¹. Oluf Rosensparre beholdt Lenet indtil den 1 Mai 1610, da han blev forlenet med Dragsholm (det nuværende Adlersborg ved Kallundborg).

6. Eske Bilde til Valden i Halland og Ellinge i Skaane. Ved hans Lensbrev, som er dateret den 7 April 1610, fastsattes Afgiften af Lenet, derunder indbefattet det dermed forenede Gislum Herred, til 1500 Daler, og det tilstodes Lensmanden at beholde $\frac{1}{10}$ af de uvisse Indtægter af Mariager Kloster og $\frac{1}{10}$ af Herredets visse Indtægter, medens han skulde yde Tjeneste med 8 Gerustheste, Nathold o. s. v. *) Strax efter at Eske Bilde

*) Da disse Betingelser i Reglen ogsaa bleve foreskrevne for de senere

havde overtaget Lenet, fik han den 3 Juni 1610 kongelig Befaling til at lade bygge en Landgangsbro under Viveland, ved Fjordens nordlige Side, til Brug ved Udskibningen af Brænde til de lige overfor liggende Kalkovne²², og man tør maaske heraf slutte, at Mandrup Parsbjerg ikke har udført den ovenfor omtalte, ham i saa Henseende 10 Aar forud givne Befaling. Kalkbrændingen blev i Eske Bildes Tid dreven med Kraft, og Kristian IV blev hvert Aar forsynet med en stor Mængde Kalk fra Mariager Fjord til sine mange Byggeforetagender, til hvilke Eske Bilde ogsaa paa anden Maade maatte yde Hjælp. Aar 1617 udgik der saaledes Befaling til Lensmændene i Jylland om at sende Murkarle, Kalkslagere og Plidskarle*) til Arbeidet paa Frederiksborg Slot, og særlig paalagdes det Eske Bilde at sende af Mariager By 2 og af Lenet 6 Plidskarle²³. Som ovenfor antydet var det allerede i Oluf Rosensparres Tid begyndt at gaa tilbage med Lenet, og dettes Tilstand blev i den følgende Tid slettere og slettere. Medens Eske Bilde var Lensmand, klagedes der over, at Kirkerne vare yderst forfaldne, og det samme var Tilfældet med Klosterets Bygninger, hvoraf én endogsaa faldt ned af Mangel paa Vedligeholdelse, og at det ogsaa stod daarlig til blandt Godsets Bønder, kan sluttet af, at der jævnlig klagedes over, at mange Gaarde stode øde, fordi det ikke var muligt at faa Fæstere til dem; men det nærmere herom skal blive omtalt nedenfor, og det skal her kun bemærkes, at der ifølge en i Aaret 1614 affattet Fortegnelse over jordegne Bønder paa de kongelige Len i Nørrejylland i Anledning af en paatænkt Krigsordinants, dengang paa hele Mariager Klosters Gods og i Gislum Herred kun fandtes 4 jordegne Bønder, medens alle de andre vare Fæstere²⁴. Med Aaret 1610 begynder den Række Lensregnskaber for Mariager Kloster, som opbevares i Kongerigets Arkiv, og som indeholder en stor Del Oplysninger baade om Klosteret og tildels ogsaa om Byen for Tiden indtil Klosterets Salg 1664. Efter Eske Bildes Død, i Begyndelsen af Aaret 1619, blev hans Arving, Eske Brok til Gammel-Estrup (Sønderhald Herred), der var Lensmand paa Dronningborg, den 17 Februar

Lensmænd, vil det i det Følgende kun blive anført, naar der i enkelte Lensbreve foretoges nogen ikke aldeles uvæsentlig Forandring.

*) o: Haandlangere; af „Plids“, Slid. (Molbechs Dialekt-Lexikon).

s. A. konstitueret til at bestyre Mariager Klosters Len indtil Regnskabsaarets Udløb den 1 Mai²⁵.

7. Mogens Kaas til Støvringgaard, Oberst for det jydsk Regiment Knechte (Fodfolk), senere Rigsraad, fik efterhaanden 3 Lensbreve, af 23 Marts 1619, 30 April 1622 og 20 Mai 1624. Ved det sidste blev hans Afgift nedsat til 1100 Daler, hvorhos det tilstodes ham at oppebære Halvdelen af Klosterets uvisse Indtægter. Under Kristian IV's Deltagelse i Trediveaarskrigen var Mariager Klosters Len besat af de keiserlige Tropper fra Efteraaret 1627 til Foraaret 1629, og i den Tid svarede Mogens Kaas ingen Afgift til Kongen, da Fjenden oppebar alle Lenets Indtægter. Efterat de fjendtlige Generaler Tilly og Wallenstein igjen havde trukket deres Tropper ud af Landet, blev der nedsat en Kommission til at undersøge Godsets Tilstand, og det viste sig da, at Bønderne vare i saa høi Grad forarmede, at mange af dem vare rømmede bort fra deres Gaarde, og at der var Fare for, at de Tilbageblevne vilde gjøre det samme, hvis man gik frem med Strenghed imod dem, hvorfor Kongen saa sig nødsaget til at give dem Afslag i Landgilden for Aarene 1629 og 1630, og endnu i de nærmest følgende Aar vedblev det at være vanskeligt at faa de mange Landgilderestancer inddrevne²⁶. Da det under disse Omstændigheder ikke var muligt for Mogens Kaas at udrede den sædvanlige Lensafgift, bevilgede Kongen, at han fra den 1 Mai 1629 og indtil den 1 Mai 1631, da han fra- traadte Lenet, maatte som Vederlag for de tabte Jordebogs- afgifter af Godset oppebære en „Genant“: 320 Daler i Penge, 288 Tdr. Rug og Mel, 605 Tdr. Byg og Malt, 480 Tdr. Havre, 14½ Td. 1-Fdk. 1 Otting Smør, 24 Oxer, 40 Boelgalte (modsat Skovsvin), 120 Faar og Lam, 120 Gæs, 9½ Td. 1 Skp. Gryn og 5½ Td. 1 Fd. Torsk, hvilket rimeligvis er at forstaa saaledes, at denne Genant kun blev ham ydet en Gang for alle som en kongelig Gave²⁷. Mogens Kaas havde selv personlig deltaget i Krigen. Den 1 Mai 1626 fik han Befaling til, i Henhold til sit Lensbrev, at møde i Kolding med 8 Heste og vel udrustede Folk; men han maa siden have faaet Tilladelse til at drage hjem igjen, thi den 23 Juni 1627*) skrev Kongen til ham fra Tollenspiegel

*) Dette Brev giver et Exempel paa Datidens langsomme Postgang. Det er, som anført, skrevet den 23 Juni, og det er forsynet med Paategning

(i Hannover?) om strax at møde med 4 Rideheste og dertil hørende Folk „til at tage Vare paa os selv“²⁸, og af hans Lensregnskab for 1627 sees det, at han i Henhold til denne kgl. Befaling har været udenlands i 1½ Maaned med 4 Rideheste og 4 Rustheste, hvorfor Kongen betalte ham 300 Daler om Maaneden, eller ialt 450 Rdl. Ved sin Hjemkomst fandt han ikke alene Godset forarmet, men ogsaa Klosterets Bygninger, hvad forøvrigt nærmere vil blive omtalt nedenfor i Kap. VI, i en saa ussel Tilstand, at de vare helt ubeboelige, hvorfor Kongen den 22 Oktober 1629, altsaa strax efter Fjendens Bortgang, tillod ham for kgl. Regning at indrette en Stue og 3 eller 4 Kamre til sig selv og sin Husholdnings Behov med Tag, Loft, Vinduer, Døre og Vægge, og i den følgende Tid, saalænge han var Lensmand paa Klosteret, maatte han arbeide paa at faa Bygningernes værste Mangler afhjulpne.

Kristian IV havde i Kjøbenhavn oprettet et Børne-, Tugt- og Manufakturhus, der var en Opdragelsesanstalt, hvori Børn, som gik og tiggede eller vare deres Forældre ulydige eller begik Forbrydelser, kunde optages for her at vænnes til nyttigt Arbeide og lære et Haandværk, og den 18 Mai 1620 paalagde han Lensmændene i Jylland strax at anholde overalt, baade i Kjøbstæder og paa Landet, de unge Dreng og Piger af omtrent 12—14 Aars Alderen, som løb omkring og tiggede og intet andet havde at leve af, hvorefter de med visse Bud skulde sendes dels til Aarhus, dels til Mariager, for derfra at oversendes til Kjøbenhavn, og samme Dag skrev Kongen til Mogens Kaas, at han skulde modtage disse Dreng og Piger og lade dem vel forvare og opholde dem med Mad og Drikke, indtil han enten med Kalkskuder eller anden Leilighed kunde sende dem til Kjøbenhavn, hvor de skulde leveres til det omtalte Tugthus, og desuden skulde Mogens Kaas selv anholde slige Børn i sit Len og sende dem afsted med de andre²⁹, og det fremgaar af hans Lensregnskab for 1620, at han i Henhold til denne Befaling sendte 153 Dreng og Piger til Kjøbenhavn for en Bekostning af 125 Daler 12 Sk. Den 1 Mai 1631 fratraadte han Mariager Kloster, da han var bleven udnævnt til Lensmand paa Nyborg Slot.

af Jakob Hansen, Postmester, om at være samme Dag, som han modtog det, afsendt med Postbud Oluf Nielsen, og af Mogens Kaas om, at han først den 26 Juli modtog det paa Kyø.

8. Tage Thott Andersen til Egede, ogsaa kaldet Due-Egede, nu Jomfruens Egede i Faxe Herred, fik Lensbrev den 10 April 1631, men blev allerede efter et Aars Forløb forflyttet som Befalingsmand til Sølvesborg i Bleking. I hans Tid blev Mariager Kjøbstads Borgere ved kgl. Resolution af 26 Juni 1631 fritagne for at gjøre Hoveri til Klosteret, undtagen i Høstens Tid³⁰.

9. Gabriel Kruse til Hjulebjerg i Halland fik Lensbrev den 12 Juni 1632. Allerede den 11 Mai 1632, altsaa en halv Snes Dage efterat han havde overtaget Lenet, fik han kgl. Befaling til i sit Len at udskrive Bønderknegte til det jyske Regiment Landfolk, som Kongen igjen vilde oprette, og som altsaa maa antages at være blevet opløst i Krigen 1627—1629, og de Gaarde, som tilforn vare forordnede til Officerer, Adelburs*) og Trommeslagere, paalagdes det ham igjen at indrømme dem, som bleve antagne til disse Bestillinger³¹. Der omtales siden 5 Gaarde i Gislum Herred, som saaledes vare overladte Officerer, hvorimod der ingen Officersgaarde omtales i den øvrige Del af Lenet. Da Gabriel Kruse havde forestillet Kongen, at det faldt Godsets Bønder besværligt i Kornhøstens Tid alene at forke og ind i Laden at annamme Klosterets Korn, blev det ved kgl. Befaling af 1 December 1633 paalagt Mariager Bys Borgere at hjælpe Bønderne med dette Arbeide³²; men herved paadrog han sig Borgernes Vrede, og da de ogsaa af andre Grunde stode paa en spændt Fod med Gabriel Kruse, indgave de den 11 Marts 1634 en temmelig nærgaaende Klage over ham³³, hvori de roste de forrige Lensmænd, Mogens Kaas og Tage Thott, som gode og milde Øvrigheder i Sammenligning med Gabriel Kruse, hvorhos de bl. A. besværede sig over, at de, skjøndt de af deres ringe Avl svarede over 33 Tdr. Rug og Byg til Klosteret, dog vare ganske forhadte paa alle Sider med deres Fædrift, baade af Axel Urne paa Kjellerup og af Gabriel Kruse, som havde ladet kaste en Grøft for Vesterskoven, som aldrig havde været der i fordums Tid „og intet andet end os fattige Folk til Trængsel og Had, som undertiden kunde hjælpe sig ved Strandsiden, Lensmanden paa sin Mark og Fædrift slet intet til Skade i nogen Maade, mange fattige Folk til stor Trøst til deres daglige

*) En Soldat, som havde større Frihed end de andre Soldater, maaske hvad vi nu kalde Underofficer.

Næring med en Ko eller fire Faar“. Ligeledes mente de, at det var af idel Had, at Lensmanden havde erhvervet Breve, at de igjen skulde arbeide for Klosteret i Høhøsten, hvilket Arbeide de nærmest boende Bønder ret vel kunde overkomme, naar Lensmanden blot ikke misbrugte dem; men han havde sat dem til, foruden at indkaste Vesterskoven, tillige at hugge nogle Snese Egetræer i Klosterets Skove til Gabriel Kruses egen Gaard, som han byggede sig i Viborg, og desuden havde han ladet dem fælde Træer til Limovnene til at brænde Kalk med til hans Gaard i Skaane (skal være Halland) og age Tagsten fra Viffertsholm til Viborg, 7 Mils Vei. I sit Svar paa denne Klage erklærede Gabriel Kruse bl. A., at det ikke var af Had eller Avind, at han havde ladet Vesterskoven indkaste, men for Markfredens Skyld, samt at Borgerne ikke havde nogensomhelst Ret til Fædrift i Skoven. De Egetræer, som han havde skovet til sin Gaards Opbyggelse i Viborg, vare forud taxerede, og deres Værdi ført Kongen til Indtægt i Lensregnskabet. Efter Begjæring af Borgmesteren i Mariager, Johan Kall, havde Gabriel Kruse bevilget denne et lille Stykke Jord paa Siden af Fjordbakken (ved Klove) at saa paa, og der havde Lensmanden ladet rydde nogle Træer, som vare fordærvede i Toppen og ikke kunde bære Olden; men ogsaa disse Træer vare taxerede, og deres Værdi ført til Indtægt i Lensregnskabet; og vel var det rigtigt, at nogle Bønder havde kjørt nogle Tagsten for ham fra Viffertsholm til Hornum Vase, 3 Mil, hvorfra andre Bønder kjørte dem videre til Viborg, ogsaa 3 Mil, men dette var altsammen sket med Bøndernes egen gode Villie, saa at de intet havde at beklage sig over. Skjøndt Klagen i det Hele synes at bære tydelige Spor af, at de gode Borgere selv ikke havde holdt sig fri for „idel Had“, er det dog muligt, at Kongen ikke har fundet Gabriel Kruses Forhold fuldkommen rent, og at det var derfor, at denne maatte fratræde Lenet allerede den 1 Mai s. A. Gabriel Kruse var gift første Gang med Agnete Thott og anden Gang med Karen Lykke.

10. Iver Krabbe Nielsen til Albæk og Torstedlund i Hornum Herred ved Nibe. I hans Lensbrev, som først blev udstedt den 17 August 1634, fastsattes Afgiften som sædvanligt til 1500 Daler aarlig; men heri skulde dog afkortes de Afslag, som 1629, da de Keiserlige forlode Jylland, vare midlertidig givne i en Del forarmede Bønders Landgilde, hvorimod han ikke skulde nyde Afkortning for øde Gaarde eller forarmede Bønder,

Herredsfogder eller Delefogder*) eller for Officersgaarde eller enkelte andre Gaarde, som før hans Tid vare overladte andre privilegerede Personer. Som Jakob Seefelds Lensbrev udviser, havde Kongen forbeholdt sig Indtægterne af Lenets Kirker, navnlig deres Tiender, og endnu Henning Reventlov havde aflagt Regnskab for disse; men siden havde Lensmændene, uden at det var blevet paataalt, opført Kirketienderne i Jordebøgerne og beholdt dem ligesom andre Jordebogsindtægter, og altsaa undladt at anvende dem efter deres oprindelige Bestemmelse til Kirkernes Vedligeholdelse, hvoraf Følgen var bleven, at alle Lenets Kirker vare i høi Grad forfaldne. I en Synsforretning af 1613 over Glenstrup Kirke hedder det saaledes, at Taarnet var halv nedfaldet, og Kirken saa forfalden, at den ikke kunde istandsættes for en mindre Bekostning end 698 Rdl., foruden Prædikestol, som var falden ned, og Tavler, hvoraf ingen havdes. I den Anledning ansøgte Sognefolkene den 26 Mai s. A. om, at noget af Kirkens aarlige Indkomst maatte blive anvendt til dens Istandsættelse, idet de oplyste, at Ingen i mange Aar havde villet istandsætte Kirken, uanset at Tienden hvert Aar ydedes til Mariager Kloster, som havde jus patronatus til den, samt at der var stor Fare for, at Bygningen vilde falde ned, og at man ikke kunde være inde i den uden Livsfare; men desuagtet skete der Intet fra Regjeringens Side i hele 2 Aar, hvorfor Sognemændene indgave en ny Ansøgning, dateret den 31 Mai 1615. Nu var Halvdelen af Kirken falden ned, og den anden Halvdel stod for Fald, hvorfor Præsten ikke turde holde nogen Gudstjeneste der, men holdt den under aaben Himmel, saa at Folk i Storm, Regn og Uveir ofte slet ikke kunde høre ham. Ligeledes laa Kirkegaarden for Fæfod. At det nu var saa galt fat med Kirken, var en Følge af, at der Intet var gjort ved den, siden Jørgen Lykke havde Mariager Kloster i Forlening, og dog var dens Rente og Indkomst siden den Tid stadig annammet til Klosteret. De ansøgte derfor nu Kongen om, at han dog endelig for Guds Skyld vilde sørge for, at Kirken igjen maatte blive opført, for at de der kunde høre Guds Ord og nyde Sakramenterne. Desuagtet varede det endnu 2 Aar, før der blev gjort

*) Delefogder vare Bønder, som skulde udføre Kongens Retssager paa Godset, og som ligesom Herredsfogderne havde Afslag i Landgilden af deres Gaarde.

Noget ved Sagen, hvilket først skete, efterat Klager ogsaa vare indløbne fra flere af Klosterets andre Kirker, som vare i samme Forfatning. Under 25 Febr. 1617 udgik der nemlig en Befaling til nogle af Adelen og Bisperne i Jylland om at forfatte Over-
 slag over, hvad det vilde koste at istandsætte Mariager Klosters Kirker i Glenstrup, Vindblæs, Als, Mov, Hillerslev, Kastrup og Staby, og tillige undersøge alle Kirkernes Formuestilstand i vedkommende Stift, for at udfinde, hvormeget enhver af dem efterhaanden kunde bidrage til Klosterets forfaldne Kirkers Istandsættelse. (Det var unegtelig en billig Maade for Kongen at reise Pengene paa, især da Stiftets Kirker tildels slet ikke tilhørte Kongen. Den samme Fremgangsmaade blev, som nedenfor i Kap. V skal blive omtalt, ogsaa anvendt flere Gange for at skaffe Midler til Mariager Kirkes Istandsættelse). Den hele Tiende, som Klosteret havde af alle sine nysnævnte Kirker ansloges, som ovenfor, S. 38, bemærket, i Aaret 1602 til 56 Daler 24 Sk., et Beløb, som ikke skulde række langt, selv om Lensmændene ikke havde tilegnet sig det, men anvendt det paa Kirkerne, og der blev heller ikke i de følgende 15—16 Aar foretaget noget Alvorligt for at forbedre Kirkernes Tilstand; men nu klagede Glenstrup Sognemænd atter til Kongen over, at deres Kirke var meget forfalden, fordi Tienden, som var henlagt til dens Vedligeholdelse, endnu stadig førtes til Klosteret, og de anføre, at Teglene (tidligere var der Tale om Blytag) ere faldne af Taget, saa at det regner ned i Kirken og Taarnet, Kirkegaardsmuren er falden ned, og Kirkegaarden ilde medhandlet af Svin, og Porte og Laager holdes ikke vedlige. Deres Korn maa ofte staa længe paa Marken, indtil det kan blive taget af Tiendetageren, saa at der kommer Regn og ødelægger det. De maa kjøre Tienden 1 Mil til Klosteret, men undertiden kommer der Regn, saa de maa lægge den ind paa Veien. De have været hos Lensmanden, Gabriel Kruse, og forlangt, at Kirken maatte blive istandsat for sin Tiende; men han svarede, at de derom maatte henvende sig til Kongen, hvorfor de nu ansøge om, at Kirken maatte nyde sin Tiende, og en Kirkeværge indsættes i Sognet til at oppebære Tienden og sørge for, at den kommer Kirken tilgode³⁴. Følgen heraf blev, at Kongen den 24 December 1633 paalagde Gabriel Kruse efterhaanden at lade Klosterets Kirker istandsætte, enhver af sine egne Indkomster, „anseendes det ikke for Gud den Allerhøieste er forsvarligt at opberge Kirkernes

Indkomst og dennem lade nederfalde, og uden al Tvivl og haver været den Mening, der fornævnte Kirkers Indkomst skulde leveres til Lensmanden paa Mariager Kloster, at han og dennem skulde holde ved Hævd og Lige³⁵, ligesom der ogsaa nu blev udskrevet Hjælp af Stiftets øvrige Kirker, hvorefter Gabriel Kruse den 14 Januar 1634 fik Befaling til at lade Lenets Kirker istandsætte for de indkomne Penge, idet Kongen tillige fastsatte som en almindelig Regel for ham og efterfølgende Lensmænd, at de skulde vedligeholde Lenets Kirker for disses egne Indtægter³⁶, og i Henhold hertil blev det baade i Iver Krabbes og hans Eftermænds Lensbreve fastsat, at Kirkerne skulde beholde deres Tiender og andre Rettigheder, at Indtægten heraf skulde anvendes til deres Vedligeholdelse, og at Lensmændene skulde aflægge aarligt Regnskab for Kirkernes Midler. Nu, da Sagen var kommen i sin naturlige Gænge, bleve ogsaa Lenets Kirker alle istandsatte af Iver Krabbe, og — mærkeligt nok — da Kristen Thomæsen (Sehested) og Otto Marsvin i Aaret 1638 efter kongelig Befaling taxerede Mariager Klosters jus-patronatus-Kirkers aarlige Indkomst, viste denne sig at være langt større end tidligere opgivet, idet den ansattes til 65 Tdr. 6 Skpr. 2 Fdkr. Rug, 158 Tdr. 6 Skpr. Byg og 37 Tdr. 3 Skpr. Havre²⁸. Iøvrigt var det ikke alene Kirkerne, som i Iver Krabbes Tid bleve istandsatte; men ogsaa Klosterets Bygninger, paa hvilke der havde været bygget af alle Lensmændene siden Krigen 1627—29, bleve nu satte i en saadan Stand, at Krigens Spor kunde anses som udslettede.

Den 22 Marts 1638 udgik der kgl. Befaling³⁷ til flere Lensmænd om, at de enhver i sin Kjøbstad skulde, om fornødent med Magt, lade paagribe et vist Antal Drengbørn paa 13 Aar eller lidt derover, ialt 120 Dreng, og sende dem over til det før omtalte Børnehus i Kjøbenhavn. Saaledes skulde der fra Aarhus sendes 20 Dreng, fra Randers 14, og fra Mariager skulde Iver Krabbe sende 6; men det var ham ikke muligt at opdrive flere end 5, og af dem blev endda de 3 tilbagesendte som for unge og uskikkede til Haandværk²⁸. Ved Fundats af 11 December 1639 stiftede Iver Krabbe et Legat paa 100 Rdl. til Mariager Latinskole. Han døde i Begyndelsen af Aaret 1641, og hans Enke, Dorthe Juel, maatte derfor afstaa Lenet den 1 Mai s. A.

11. Mogens Arnfeld til Rugaard (Sønder Herred) ved Ebeltoft fik sit Lensbrev udstedt den 11 Juni 1641. Det var trange Tider, i hvilke han besad Lenet. I Januar 1644 faldt den svenske General Lennart Torstensson ind i Jylland, og Mariager Kloster var da besat af Fjenden indtil Efteraaret 1645; men skjøndt Skovene bleve ilde medhandlede, og den største Del af Klosterets Inventarium blev bortført af Svenskerne, synes den Skade, som disse foraarsagede, dog ikke at kunne sammenlignes med de Ødelæggelser, som i Aarene 1627—29 foranledigedes af Tillys og Wallensteins Tropper. Efter den ulykkelige Fred i Brømsebro søgte den gamle Kong Kristian IV at ophjælpe de ødelagte Finantser ved at forhøje Lensmændenes Afgifter, og ved et til Mogens Arnfeld den 31 Mai 1646 udstedt nyt Lensbrev blev hans aarlige Afgift forhøiet til 2870 Rdl., som var det Beløb, hvortil Lenets faste Jordebogsindtægter vare vurderede, medens han til Gjengjæld blev fritagen for alle andre Ydelser til Kongen, og hans Indtægter af Lenet kom saaledes til at bestaa af de uvisse Indtægter og Hovedgaardens Avling. Lignende Bestemmelser bleve ogsaa truffne for Landets øvrige Lensmænd; men denne Forandring i Lensvæsenet, der maa antages at have medført en forøget Indtægt for Kronen, og som i alt Fald simplificerede Regnskabsvæsenet, da alle Lensregnskaber derved bortfaldt, vakte Adelens Misfornøielse, hvorfor den, efterat Kristian IV var død, fik indført den Bestemmelse i Frederik III's Haandfæstning, at han ikke maatte forhøje de tidligere Afgifter af Lenene, og som en Følge heraf blev Lensafgiften af Mariager Kloster i det nye Lensbrev, som paa Grund af Thronskiftet under 5 August 1648 udstedtes til Mogens Arnfeld, fastsat til de sædvanlige 1500 Rdl., ligesom ogsaa de tidligere Lensbrevs øvrige Bestemmelser igjen bleve optagne. Landets Pungenød var imidlertid stor, og især i Aaret 1650 og de nærmest paafølgende Aar saa Kongen sig nødsaget til at afhænde en stor Del af Mariager Klosters Gods, dog saaledes, at han forbeholdt sig Relutionsret eller Ret til, naar han fandt det for godt, igjen at løse det tilbage. Saaledes solgtes f. Ex. jus patronatus til Staby Kirke, som tidligere anført, i Aaret 1650 til Niels Trolle af Pallesbjerg, og 1651 og 1652 solgtes en stor Del af Klosterets Jordskyldseiendomme i Mariager By til forskjellige Personer. En anden væsentlig Forandring af Lenets Gods foregik ved, at Mogens Arnfeld, i Henhold til kgl. Brev af 2 December 1648,

afstod en stor Del deraf (934 Tdr. 2 Skpr. 1 Fdkr. 1 Alb. Hartkorn) til Dronningborg imod Vederlag i lige saa meget Gods herfra, som var udlagt til Rigets Gjælds Afbetaling. Af Lensregnskaberne sees det, at Mogens Arnfeld i de 3 sidste Aar, han var ved Lenet, har foruden den sædvanlige Lensafgift aarlig betalt Kongen 457 Rdl. 62 Sk., „som er den tredie Del af den bevilgede Hjælp af Mariager Klosters Len til Kronens Gjælds Aflæggelse“, hvilket Udtryk formentlig maa forstaas saaledes, at han har betalt Kongen Trediedelen af det Beløb, hvormed de virkelig indkomne Jordebogsindtægter, 2872 Rdl. 91 Sk., overstege den sædvanlige Lensafgift 1500 Rdl. Strax efterat Mogens Arnfeld var bleven Lensmand paa Klosteret, stiftede han ved Fundats af 1 Juni 1641, ligesom hans Formand, et Legat paa 100 Rdl. til Mariager Latinskole. Han fratraadte Lenet den 1 Mai 1653, da han var bleven forlenet med Agdesidens Len i Norge, hvorfra han atter 1655 blev forflyttet til Hald ved Viborg.

12. Kristian Friis til Lyngbygaard i Skaane, senere Generalfelttøimester. Hans Lensbrev, der er dateret den 28 Juli 1653, indeholdt ikke andre særegne Bestemmelser, end at det gjordes Lensmanden til Pligt at paase, at Veie og Broer i Lenet bleve tilbørlig vedligeholdte. Allerede i Aaret 1623 havde Kristian IV, for om muligt at faa Hoveriet afløst mod et Pengevederlag, ladet forespørge hos Kronens Bønder, om de istedetfor Hoveri vilde svare Arbeidspenge, som fastsattes til 1 Ort eller 24 Sk. for hver Td. Hartkorn, hvilket Tilbud blev gjort Besidderne af 120 Bøndergaarde og 20 Gadehuse paa Mariager Klosters Gods; men det Hele mislykkedes, da Bønderne ikke kunde bære saa betydelig forøgede Pengeudgifter paa en Tid, da idelige Forbud mod Udførsel af Korn og Kvæg gjorde det saa vanskeligt for dem at erholde rede Penge³⁸. Kristian Friis satte atter Sagen i Bevægelse ved at indberette, at det faldt Bønderne besværligt at drive Mariager Klosters Avling, og at han nu mente, at de vilde foretrække at give Arbeidspenge, hvorefter Kongen ved Skrivelse af 22 December 1655 paalagde Jørgen Kruse og Mogens Arnfeld at stævne alle Mariager Klosters Bønder og Tjenere for sig og erfare af dem, om de hellere vilde give Arbeidspenge end drive Avlingen, og hvormeget de da vilde tilbyde at give af hver Helgaard for at blive forskaanede for Ægt og Arbeide³⁹. Naar eller hvorledes Overenskomsten kom istand, vides ikke, da der ingen Lensregnskaber haves for de

nærmest paafølgende Aar, men rimeligvis er den største Del, navnlig af de fjernest boende Bønder, gaaet ind paa Afløsningen, thi af Regnskabet for 1662 sees det, at Arbeidspengene i dette Aar udgjorde 663 Rdl. 8 Sk. med Fradrag af 27 Rdl. for noget Gods, som samme Aar var overladt Ove Juel, altsaa til Rest 636 Rdl. 8 Sk., og det følgende Aar udgjorde Arbeidspengene 706 Rdl.; men hermed var ikke alt Hoveri paa Godset afskaffet, thi det var langt fra alle Bønderne, med hvem Overenskomst blev sluttet. Efter Kristian Friis's Død, den 16 December 1657, beholdt hans Enke, Øllegaard Gyldenstjerne, Lenet indtil den 1. Mai 1658.

13. Ove Juel til Villestrup (Hindsted Herred) og Lundbæk ved Nibe havde tidligere været dansk Gesandt ved det svenske Hof og fik nu efter sin Tilbagekaldelse Lensbrev af 9 April 1658 paa Mariager Klosters Len; men paa Grund af Krigen med Sverrig kunde han ikke strax tiltræde dette, men maatte opholde sig paa sin Gaard Kragerup i Løve Herred paa Sjælland, indtil Fjenden havde forladt Jylland. Paa Rigsdagen i Kjøbenhavn 1660 viste han sig som en ivrig Forkæmper for Adelen's Standsrettigheder; men da Enevælden var bleven overdraget Kongen, sluttede han sig ærlig til den ny Tingenes Orden, og som Belønning herfor, blev han efterhaanden udnævnt til Ridder (o: Storkors) af Dannebrog, Statholder i Norge, Vicekantsler, Geheimeraad m. m. Den 12 September 1661 blev han udnævnt til Befalingsmand paa Aalborghus og underliggende Len, og tillige til Amtmand over Mariager og Dronningborg Amter⁴⁰, men beholdt dog tillige Mariager Klosters Len, indtil dette i Aaret 1664 gik over i privat Eie, og han blev saaledes Mariager Klosters sidste Lensmand.

Som ovenfor bemærket, maa de Eiendomme og Herligheder, som i Slutningen af den katholske Tid hørte til Mariager Kloster, antages at være forblevne ved dette, da det gik over til at blive et kongeligt Len. Senere blev der, især i Frederik II's Tid, jævnlig afsluttet Mageskiftehandler om Dele af Klosterets Gods, men herved kan dette ikke antages at være blevet formindsket, i alt Fald ikke i nogen mærkelig Grad, da Kronen vistnok altid for det fraskilte fik fuldt Vederlag i andet Gods. I ethvert Fald bleve Lenets Eiendomme derved mere afrundede, da det i Almindelighed var mere fjerntliggende Eiendomme, som bortbyttedes mod nærmere og mere bekvæmt liggende Gods. Det var saaledes først under den trykkende Pungenød efter Kristian

IV's Død, at Lenets Gods væsentlig formindskedes, idet Kongen i Aaret 1650 og følgende Aar bortsolgte ikke ubetydelige Dele deraf til Dækning af Rigets Gjæld. I den svenske Resident Magnus Durells Indberetning til sin Regjering omtrent fra Aaret 1653, altsaa efterat Salget var begyndt, omtaler han, at der dengang paa Mariager Klosters Gods fandtes 5 jordegne Bønder eller Selveiere, 223 Fæstebønder, som havde Helgaarde, og 42, som havde Halvgaarde, 53 Inderster, 4 Møllere, 5 Skrædere uden Avl samt 28 Gadehusmænd, og at der desuden var 16 Helgaarde, 19 Halvgaarde, 8 Gadehuse og 1 Mølle, som stode øde og ubeboede⁴¹, og herefter kan Godsets Størrelse antages at have svaret omtrent til 300 Helgaarde, hvilket er en Del mindre, end hvad der, efter en paa Spindepengenes Størrelse bygget Beregning, maa antages i Aaret 1623 at have hørt til Klosteret. Tidligere havde dettes Bønder maattet spinde for Kongen, rimeligvis til Hærens og Flaadens Behov; men fra Aaret 1623 af blev det paalagt dem istedet herfor at betale aarlig af en Helgaard 4 Sk. og af en Halvgaard 2 Sk., og da disse Spindepenge udgjorde ialt omtrent 16½ Rdl., synes Godsets Størrelse dengang at have svaret til henimod 400 Helgaarde, eller omtrent 100 flere end i Aaret 1653.

At der i dette sidste Aar stod saa meget Gods øde, var ingenlunde noget ualmindeligt. Allerede Oluf Rosensparre havde klaget over de mange øde Gaarde, til hvilke han ikke kunde finde Fæstere; men Kongen tog dengang intet Hensyn hertil, idet han 1604 erklærede, at han ingenlunde vilde afslaa noget paa de øde Gaardes Landgilde, og paalagde Lensmanden blot at gjøre sin Flid, for at faa disse Gaarde besatte, da Kornet nu stod godt, og der var Udsigt til, at der igjen vilde komme gode Aar⁴²; men synderlig bedre er det næppe blevet i de nærmest paafølgende Aar, thi 1612 klagedes der over, at der dengang alene i Gislum Herred fandtes af øde Gods 17 Helgaarde, 19 Halvgaarde, 5 Gadehuse og 1 Mølle. Endelig maatte Kongen bekvæmme sig til at gjøre Indrømmelser for at faa det øde Gods besat, idet han 1615 tilskrev Eske Bilde, at han, for at de mange øde Gaarde i Lenet kunde blive bebyggede, maatte tilbyde dem, der vilde overtage dem, Frihed for Landgilde, Ægt og Arbeide i 1, 2 eller 3 Aar, og lade dem faa Tømmer i Klosterets Skove til Bygningernes Gjenopførelse⁴³; men saa ussel var Lenets Tilstand, at der desuagtet i Aaret 1619 endnu

henstod omtrent 50 Gaarde ubeboede, og først Mogens Kaas lykkedes det, ved at tilbyde de ovennævnte Begunstigelser, efterhaanden at faa Fæstere til den største Del af disse Gaarde. Efter Krigen 1627—1629 saa det mindst lige saa galt ud som tidligere, og baade Mogens Kaas og hans nærmeste Eftermænd, Tage Thott og Gabriel Kruse, maatte derfor atter tilbyde de samme Begunstigelser, som Eske Bilde havde tilbudt, for at faa Nogen til at overtage de øde Gaarde. I Aaret 1650 udgjorde den uerholdelige Landgilde af øde og forarmet Gods ialt 368 Rdl. 60 Sk., og efter Krigen 1657—60 var Fattigdommen paa Godset saa almindelig, at Kongen maatte nedsætte en Kommission til at undersøge Bøndernes Tilstand, og efter Omstændighederne nedsætte Afgifterne, for at de ikke af Nød skulde rømme fra Gaardene, ligesom ogsaa Lensmanden maatte forstrække dem med Sædekorn, for at de atter kunde faa deres Jorder tilsaaede.

Mariager Klosters Omegn var i den ældste Tid saa tæt bevoxet med Skov, at Sagnet fortalte, at et Egern kunde løbe mellem Mariager og Hobro uden at berøre Jorden, men denne Skovrigdom er stadig aftaget paa Grund af den hensynsløse Behandling, som Skovene allerede langt tilbage i Tiden bleve undergivne. 1524 klagede Brødre og Søstre i Mariager Kloster til Kongen over, at Biskop Jørgen Friis i Viborg og hans Kapitel lader saa godt som daglig inddrive i Fjeldmind og Mov Skove med 150 Vogne og ophugger og bortkjører Skoven og nedkjører Engene⁴⁴, og det er ovenfor omtalt, at Jørgen Lykke af Kongen blev tiltalt for Mishandling af Klosterets Skove. I Krigsaarene 1627—1629 blev der af Tillys og Wallensteins Tropper hugget i Klosterets Skove mellem Mariager og Hobro 2598 Bøge og 1067 Ege, og i Skovene Øst for Gaarden langs med Fjorden 7957 Bøge og 562 Ege, hvoraf alene i Fladbjerg Skov og Assens Sønderskov fra Fladbjerg Bæk til Assens 4526 Bøge og 48 Ege. I de mere fraliggende Skove var der hugget 1288 Bøge og 604 Ege, saaledes at der altsaa ialt var hugget 14,076 Træer, foruden at Mov og Egens Skove vare saa ganske forhuggede, at det ikke var muligt at tælle Stubbene, da alle de bedste Træer vare fældede⁴⁵. Man skulde nu have ventet, at Skovene efter en saadan Medfart vilde være blevne skaanede i en længere Aarrække for igjen at komme til Kræfter, men det var saa langt fra, at dette skete, at Kalkbrændingen, hvortil Skovene maatte afgive Brændsel, i de nærmeste Aar efter

Krigen blev dreven endog med større Kraft end tidligere, og i de 7 Aar, 1634—1641, i hvilke Iver Krabbe var Lensmand, blev der, skjøndt han synes at have været en af dem, der arbeidede mest for Lenets Opkomst, i det Hele fældet i Skovene mellem Mariager og Hobro 387 Bøge og 407 Ege, i Skovene Øst for Klosteret langs Fjorden 2071 Bøge og 82 Ege, og i de mere fraliggende Skove 448 Bøge og 385 Ege, altsaa ialt 3780 Træer, eller gennemsnitlig 540 Træer om Aaret⁴⁶. I Krigene 1644—1645 og 1657—1660 bleve Skovene ligeledes stærkt medtagne, og navnlig blev i den sidstnævnte Krig flere Skove, hvoriblandt Edderup Krat, helt ophuggede. Som en væsentlig Grund til Skovenes Ødelæggelse i det her omhandlede Tidsrum maa endnu anføres Ufred af Kreaturer og de overordentlig hyppige Skovtyverier, der dreves i et saadant Omfang, at Bønderne i Skovene langs Mariager Fjords Sydkyst alene i Aaret 1630 bleve grebne i at have stjaalet omtrent 700 Læs Brænde⁴⁷. Skovenes Værdi beroede ikke saameget paa, hvor stor Træmængde de indeholdt, som paa hvormange Svin deres Olden kunde føde, og da langt fra hvert Aar var et Oldenaar, vare Indtægterne af Skovene ogsaa høist forskjellige fra det ene Aar til det andet. I Aaret 1611 var der i Mariager Klosters Skove paa Olden: 1727 og i Aaret 1641: 1390 Svin, hvoraf kun de 300 tilhørte Lensmanden selv, medens Resten tilhørte Omegnens Beboere, som maatte betale til Klosteret i Oldengjæld for et Svin 1 Mark, for en Polt (aargammel Gris) $\frac{1}{2}$ Mark, og for en Gris 5 Sk. 1 Hvid (1 Mark = 32 Sk. R. M.)

Det var ikke alene paa Godset, men ogsaa paa Gaarden selv, at de ødelæggende Krige i Kristian IV's og Frederik III's Tid efterlode sig tydelige Spor, idet ikke alene Bygningerne bleve ilde medhandlede, hvad nærmere skal blive omtalt nedenfor i Kap. VI, men ogsaa Gaardens Inventarium i hver Krig blev omtrent fuldstændig ødelagt. Det synes, at Kongen selv har anskaffet og vedligeholdt Indboet, ikke blot til den Beboelsesleilighed, som altid stod rede til at modtage ham, naar han vilde besøge Klosteret, men ogsaa til nogle Gjestekamre, Skriverstuen og Bryggerset, og at Lensmanden derimod har maattet sørge for Indboet til sin egen Leilighed og for Avlsredskaber og øvrige Inventarium. Ved de keiserlige Troppers Bortgang 1629 havde de gjort saa rent Bord, at Fortegnelsen over det Tilbageblevne af Kongens Inventariegenstande ikke var længere, end at den

her kan anføres: 1 gammel ubrugelig Bænkedyne, 7 gamle Træsenge, 2 Stole, 4 gamle Skiver (Borde), 4 Bryggerkar (næsten ubrugelige), 1 Vinfad (uden Vin) og 4 Tinfade; men siden blev der dog endvidere bragt tilstede 2 Par Lysestager, 1 Messingvandbækken, 1 Damaskes Dug, 1 Damaskes Haandklæde, 1 „Vidsøms“ Dug, 4 Stkr. røde Taftes Omhæng til en Seng, 1 gammel Lærreds Dug og en Klokke til at ringe tilbords med. Det hedder endvidere, at meget af Lensmanden, Mogens Kaas's „eget Gods, mange Hundrede Daler værdt, blev paa Stedet og af Fjenderne efter deres Villie forbrugt, forflyttet og ødelagt,“ og fra Brevekammeret var der forrykket og borttaget en stor Del af Klosterets Breve og Dokumenter. Dog vare Gaardens Marker i det mindste delvis blevne tilsaaede, idet der i Efteraaret 1628 var blevet saaet 8 Tdr. Rug, og næste Foraar 7 Tdr. Byg og 12 Tdr. Havre. Under Krigen 1644—1645 blev ligeledes alt Klosterets Inventarium bortført paa en Ubetydelighed nær, nemlig 3 Sengesteder, 1 Bord, 3 Bænke, 1 Bryggerpande, 2 gamle Ølkar, 10 Laase til Dørene, 1 Bagetrug og 1 Melbinge; hvori- mod der ingen anden Efterretning findes om Inventariets Skjæbne i Krigstiden 1657—1660, end at mange af Klosterets gamle Breve og Dokumenter da bleve adsplittede og bortkom.

I Magnus Durells ovennævnte Beretning fra omtrent Aar 1653 anføres det, at der til Mariager Klosters Len hørte 18 Dreng (Tjenestekarle) for fuld Løn, og 31 for halv Løn, men herved er der næppe sigtet til Gaardens egne Tjenestefolk, da det synes, at en saa stor Folkebesætning maatte være overflødig, fordi Jorderne mest dreves ved Bøndernes Hoveriarbeide, skjøndt det rigtignok i et Tingsvidne 1729 blev forklaret af en meget gammel Mand, at Mogens Arnfeld havde holdt 24 væragtige Karle⁴⁸. Foruden almindelige Tjenestefolk omtales af og til leilighedsvis forskjellige Bestillingsmænd paa Klosteret, saasom Portner, Kok, Kjældersvend, Fisker, Bødker, Sadelmager, Beridere, Bøier (en underordnet Bestillingsmand, som rimeligvis har skullet tilsige Bønderne til Hoveriarbeide), Ladefoged, Ridefoged (o: Forvalter) og en Skriver. 1662 omtales der rigtignok, foruden en Skriver, en Underskriver, som ogsaa var Kornmaaler, og 2 Skrivedreng; men denne Forøgelse af Skriverpersonalet stod vistnok i Forbindelse med Oprettelsen af Amterne, da Skriveren, som nu kaldtes Amtsskriver, besørgede Opkrævningen af Amtets Skatter, og altsaa var, hvad vi nu kalde Amtsforvalter.

Hans Løn var aarlig 200 Rdl. foruden Kosten, der ansattes til 48 Rdl. Underskriverens Løn var 24 Rdl. foruden Kosten (48 Rdl.), og Skriverdrengene lønnes hver med 20 Slettedaler eller 13 Rdl. 2 Mk. aarlig foruden Kosten, der ansloges til 32 Rdl. Klosterets Skrivere sees oftere at være blevne forfremmede til Ridefogder, og et Par af dem, Johan Kall og Hans Nielsen Drostrup, bleve siden Borgmestre i Mariager og endte som velstaaende Mænd.

Henrettelser vare ingenlunde sjeldne, og da der ikke i Lenet fandtes nogen Skarpretter, maatte en saadan altid for kongelig Regning forskrives andetsteds fra, hver Gang hans Tjeneste behøvedes. Aar 1610 blev der betalt Skarpretteren fra Aalborg 13 Rdl. for at pine og rette en Mand og en Kvinde af Lenet for Kjættersag. 1617 betaltes der Skarpretteren fra Randers, for til tvende Tider at brænde 3 Troldkvinder (hvoraf den ene, Boel Kleins, var fra Mariager By) 22 $\frac{1}{2}$ Rdl. 8 Sk., foruden Kostpenge, „imidlertid han haver pint dennem og forreiste til og fra,“ 6 Rdl. Denne Sags øvrige Omkostninger vare: til Fangernes Kost, den ene i 81 Dage, den anden i 65 Dage og den tredie i 134 Dage, for hver $\frac{1}{2}$ Daler om Ugen, eller ialt 20 Rdl., samt for Brevepenge (Rettens Gebyr), Varetægtspenge m. m. 17 $\frac{1}{2}$ Rdl. 10 Sk. 1619 betaltes der Mestermanden i Randers for 2 Fanger at rette, som havde ihjelslaget to Folk ved Hov, 6 Rdl. 8 Sk. 1620 fik Mestermanden i Viborg for at halshugge en Soldat 8 Daler Kurant eller 6 $\frac{1}{2}$ Daler 16 Sk. 1624 henrettedes en Kvinde fra Norup, som havde dræbt sit ægte Barn, og herfor betaltes der Mestermanden fra Randers 6 $\frac{1}{2}$ Rdl., og næste Aar fik han 7 Rdl. for at halshugge en Kvinde fra Tørring, som havde gjort sig skyldig i samme Forbrydelse. 1639 fik han 10 Rdl. for med Sværdet at rette et Fruentimmer fra Als, som havde dræbt sit Foster. 1648 gaves der for at henrette en Fange for Falsk 6 $\frac{1}{2}$ Rdl. 16 Sk., og for Skarpretterens Fortæring og Brevepenge 13 Rdl. 1 Ort 8 Sk., og endelig fik Skarpretteren i Aaret 1650 en Betaling af 10 Rdl. for at hænge Egnens værste Forbryder, Rasmus Smed, som havde stjaalet Bly fra flere Kirkers Tage og begaaet en stor Mængde andre Forbrydelser⁴⁹.

IV. Klosteret som almindelig Landeiendom.

Ved Lensvæsenets Ophør efter Enevoldsmagtens Indførelse blev Mariager Kloster henlagt under det nyoprettede Dronningborg Amt, som kom til at bestaa af Onsild, Gjerlev, Nørhald, Støvring og Rougsø Herreder, men henlagdes senere ved den forandrede Amtsinddeling 1794 under det nuværende Randers Amt. Et af de nyoprettede Amter fik vel Navn af Mariager Amt, men dette omfattede kun ét Herred, Gislum Herred, der 1794 blev henlagt under Aalborg Amt.

Efter Fredslutningen i Kjøbenhavn 1660 var Riget ned-sunket i en bundløs Gjæld, og Landet saa udpint og forarmet, at der i mange Landsbyer „knap fandtes en Ko, ja i nogle næppe en Høne,“ og da der under disse Omstændigheder Intet kunde erholdes hos Borgere og Bønder, maatte Regjeringen for at afdrage paa Statsgjælden afhænde en stor Del af Krongodserne og deriblandt ogsaa Mariager Kloster, som ved Skjøde af 14 Juni 1664 solgtes til Albert Baltzer Bernts Arvinger og Leonhard Marselius¹. Denne Albert Baltzer Bernt, som allerede var død mellem Aarene 1650 og 1652, havde været kgl. Faktor og residerende Kommissarius i Hamborg*) og været gift med Anna Margrethe Marselius, en Datter af Leonhard Marselius, som ligeledes var kgl. Kommissarius i Hamborg. I Skjødet anføres hele Eiendommens Hartkorn, Bøndergods og Tiender medregnede, til omtrent 2817 Tdr., hvoraf Ladegaardens Hartkorn udgjorde 31 Tdr. 2 Skp. 2 Fdk. 2 Alb., og Kjøbesummen fastsattes til 142,425 Rdl.; men Kongen forbeholdt sig baade Mariager Kirke og Klosterets øvrige, tidligere nævnte Kirker samt Birkerettigheden**) og alle Regalier (kongelige Rettigheder), saasom Told, Akcise, Vrag, Jagten i Vildtbanen og de Kontributioner, som uddededes af det hele Land, hvorhos han endelig forbeholdt sig den saakaldte Relutionsret eller Ret til, naar han vilde, at købe det Solgte tilbage efter et Aars Varsel mod at give Erstatning for Forbedringer. Overleveringen fandt Sted den 10 Mai 1664 til

*) Kongerne holdt Faktorer eller Kommissarier paa forskjellige Steder i Udlandet til at besørge Indkjøb og udrette andre Kommissioner for dem paa det Sted, hvor de boede.

**) Ved Reskripter af 22 og 26 Novbr. 1687 henlagdes senere Glenstrup og Mov Birker henholdsvis til Nørhald og Støvring Herreder og til Fleskum og Hornum Herreder.

Borgmesteren i Mariager, Hans Nielsen Drostrup, som Befuld-
mægtiget for Poul Klingenberg til Bustrup og Hannerau, kgl.
Admiralitätsraad og Generalpostmester over Danmark og Norge,
der var en af Albert Baltzer Bernts Arvinger og rimeligvis gift
med en anden Datter af Leonhard Marselius, eftersom denne og
A. B. Bernts Arvinger kalde ham „vor Svigersøn og Fætter.“ Han
bestyrede ogsaa siden Gaarden og Godset paa samtlige Arvingers
Vegne, indtil Fællesskabet mellem dem blev hævet 1680, ved
hvilken Leilighed Eiendommen blev tillagt Frands Ludvig van
der Wiele, som var gift med A. B. Bernts Datter, Anna Bernt;
men han døde samme Aar, og da hans Enke, som kort efter,
den 13 Februar 1680, blev adlet af Kristian V², boede i Ham-
borg, og saaledes vanskelig kunde bestyre Godset, afstod hun
dette i Aaret 1683 til sin Svigersøn, den tyske Friherre An-
dreas Pauli von Liliencrone, som var gift med hendes Datter,
Elisabeth van der Wiele.

Denne adelsstolte Herre, som førte den pralende Titel „Herre
til Mariager Kloster, Store Hannerau, Hütten og Wolfshagen,
Ridder, Geheimeraad, Landraad og Kantsler i Hertugdømmerne,
samt Amtmand til Segeberg,“ tilkjøbte sig, som det siges, for
en Sum af 4000 Rdl., en kgl. Bevilling af 18 Februar 1684,
hvorved Mariager Klosters Ladegaard, hvis Hartkorn nu var
blevet forøget til 37 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. 1 Alb., ophøiedes til
en Hoved- og Sædegaard, med de samme Privilegier og Friheder
i Skatter og i alle andre Maader, som andre ældgamle Hoved-
og Ladegaarde dengang havde, saalænge Gaarden beholdt sine
200 Tdr. Hartkorn Bøndergods og derover inden 2 Miles Af-
stand³, hvilket Privilegium senere stadfæstedes den 2 Januar
1702, ligesom han ogsaa opnaede, at der ved kgl. Bevilling af
23 November 1689 atter blev tillagt Mariager Kloster fri Birke-
rettighed⁴. Han var en streng og tyrannisk Jorddrot, saa det
er kun et meget bedrøveligt Eftermæle, han har efterladt sig. I
en Indberetning af 14 Marts 1690 klager Sognepræsten i Mari-
ager, Provst Hyphoff, over, at Liliencrone i de sidste Aar
mærkeligen har formindsket hans sædvanlige Offer, og skjøndt
han tidligere har undt Præsten fri Gjærdsel og Ildebrændsel i
Hov Krat, har han nu ikke alene negtet ham denne Ydelse, men
endog sagsøgt Præsten for 2 Læs Ris, som denne havde ladet
hente i Krattet. Præsten vandt vel Sagen ved Underretten; men
da Liliencrone havde appelleret, indstillede Præsten nu Sagen

til Kongen, da Gjærdsel og Ildebrændsel altid havde været leveret Præsterne i de kgl. Lensmænds Tid, og han tilføier, at han maa sukke over, „at vi ere saa ulykkelige med slige Proprietærer her paa Stedet fremfor paa andre Steder“⁵. Som et Exempel paa, hvorledes Godsets Bønder i Liliencrones Tid bleve behandlede, kan anføres hvad der 1729 under et Beskikkelsesthingsvidne⁵ blev forklaret af den gamle Søren Sørensen, som i 11 Aar havde boet paa Annexgaarden i Hov. Han oplyser, at Klosteret omtrent 1695 tilegnede sig fuldt Hoveri af denne Gaard, og at det dermed gik saaledes til: Søren Sørensen var efter sit Fæstebrevs Indhold kommen et Par Dage før Mortensdag til Klosteret for at betale samme Aars Arbeidspenge, 4 Rdl., til Forvalteren, Frederik Olesen; men da de andre Bønder paa den Tid huggede Træ i Assens Skov, ikke som Hoveri, men for Betaling, hvilket Træ skulde bruges til Limovne (o: Kalkovne), havde Forvalteren sagt til ham: „Du Nar! Behold dine Penge, og tag dem kun hjem med dig igjen, og fortjen mig dem af ligesom de andre Bønder.“ Dette Tilbud modtog S. Sørensen, og beholdt derfor sine Arbeidspenge, som han vilde aftjene ved at hugge Brænde i Assens Skov; men et Par Dage efter Mortensdag sendte Forvalteren Bud til ham, og lod ham sige, at han skulde komme til Klosteret og tage sine Arbeidspenge med sig. S. Sørensen mødte ogsaa, betalte Pengene og fik Kvittering for dem; men saasnart Forvalteren havde leveret ham Kvitteringen, sagde han til S. Sørensen: „Nu skal du være en Trælbonde til Mariager Kloster, og gjøre Hoveri saa vel som en af de andre Bønder, og nu skriver jeg dig derfor ind i Jordebogen, og det fordi du ikke har betalt dine Arbeidspenge i rette Tid,“ og da S. Sørensen nu mindede Forvalteren om, at han jo havde tilbudt Pengene før Forfaldstiden, og at han ifølge Forvalterens eget Tilbud havde villet aftjene dem ved at hugge Brænde i Assens Skov, svarede Frederik Olesen: „Du skal dog ikke have det for din egen, men for din Husbondes Skyld.“ S. Sørensens Husbonde var Provst Hyphoff i Mariager, som dengang laa i Proces med Forvalteren, muligen om det før omtalte Ildebrændsel. Søren Sørensen blev saaledes uden Lovmaal og Dom tvungen til, saalænge han derefter var ved Annexgaarden, at gjøre Hoveri til Klosteret, og han forklarede endvidere, at han flere Gange havde maattet betale anden Gang de

Skatter, som han allerede en Gang havde erlagt til Ridefogden. Heller ikke med sine egne Folk paa Gaarden kunde Liliencrone komme ud af det. 1692 erhvervede han et Kongebrev, at han maatte arrestere sin Ridefoged, Simon Pedersen, som han angav var hemmelig borttrømt af sin Tjeneste, uden at gjøre Rigtighed for sine Oppebørsler, og selv hans ovennævnte Forvalter, Frederik Olesen, som han havde havt i 7 Aar, og som synes trolig at have efterfulgt sin Herres Exempel som Bondeplager, faldt i Unaade, og da han den 1 Mai 1700 var kommen af Tjenesten, beskyldte Liliencrone ham for, at han intet Regnskab havde aflagt for det sidste Aar og ikke til sin Eftermand afleveret Pengebeholdningen, Jordebogen, Skifteprotokollen og Restancelisterne. Liliencrone døde imidlertid, og uagtet Frederik Olesen paastod, at han havde leveret Regnskabet fra sig, lod hans Enke, før hun havde overbevist Frederik Olesen om nogen Skyld, paa-byde ved Landstinget, at Ingen maatte købe eller tage Pant i hans Midler, hvorfor Kongen tilsidst beskikkede Kommissærer til at dømme i Sagen. Henimod Slutningen af sit Liv bortforpagtede Liliencrone Klosterets Ladegaard til Forpagteren paa Gjessinggaard, Kr. Voss, for 5 Aar, fra den 1 April 1700 at regne, for en aarlig Afgift af 900 Rdl., og kort Tid derefter døde han, den 22 August 1700.

Hans Enke og øvrige Arvinger, som synes ganske at have traadt i den afdøde Barons Fodspor, besade derefter Godset indtil den 1 Mai 1713, da Kongen atter overtog det i Kraft af sin Indløsningsret; men heraf opstod der en vidtløftig Proces⁶ angaaende Indløsningssummens Størrelse, idet Kongen ved sin Befuldmægtigede, Jens Jørgensen Seerup, der var Forvalter paa Dronningborg, men senere, til Løn for sine, forøvrigt vistnok temmelig tvivlsomme Fortjenester under denne og flere lignende Sager, blev udnævnt til Amtmand i Dronningborg, Silkeborg og Mariager Amter, gjorde Krav paa Afslag i Indløsningssummen for den Forringelse, Gaarden og Godset havde lidt siden 1664, medens Liliencrones Arvinger benegtede, at saadan Forringelse havde fundet Sted. Skjøndt Prokuratorindlæg ikke kunne betragtes som upartiske historiske Kilder, kan det dog bemærkes, at Seerup under Sagen anførte, at medens alle Klosterets Bønder i Lensmændenes Tid havde gjort Hoveri, vare de tre Fjerdedele af dem siden blevne gjorte til Fribønder mod at udrede

10—16 Rdl. aarlig i Arbeidspenge af hver Gaard*), hvorved Hoveriet var blevet saa meget besværligere for den øvrige Fjerdedel, som nu alene maatte drive Hovedgaardens Avling, der tilmed i de senere Aar var bleven betydelig udvidet dels ved Indkjøb af Jord, dels ved Heders Opdyrkning, og desuden lede Fribønderne ogsaa selv herved, da Arbeidspengene vare for høie, og Herskabet, uagtet de nu skulde være fri for Hoveri, dog vedblev at besvære dem med Arbeide, endog ofte i Sæde- og Høsttiden, ved øde Gaardes Dyrkning og besværlige Reiser. Medens de Bønder, som tildels ernærede sig ved at brænde Kalk, i Lensmændenes Tid kun havde svaret 1 Rdl. i Afgift til Klosteret af hver Brænding, havde de i den sidste Tid maattet betale 2 Rdl., og i Aaret 1693 var det endog blevet dem helt forbudt at brænde Kalk. Mange af Godsets Skove vare helt eller tildels omhuggede, dels til Brug ved de Kalkværker, som Herskabet selv drev, dels til Salg, dels ogsaa til Anlægget af en Bro ved Fladbjerg til Udskibning af Kalk, hvorimod Bønderne, siden Klosteret blev solgt fra Kronen, ingen Udvisning havde faaet, hvortil de tidligere havde været vant. Bønderne vare desuden blevne besværede med byrdefulde Reiser, f. Ex. til Skanderborg, Veile, Kolding, ja endog til Haderslev, og det var blevet paalagt alle Bønderne at kjøre Korn til Aalborg, uagtet de havde tilbudt Herkskabet at ville betale Kornet med høieste Markedspris i Aalborg for at slippe for de 20 Mil lange Reiser til denne By. Flere Bønder vare uden Lov og Dom blevne satte fra deres Gaarde, uagtet de havde holdt disse i forsvarlig Stand, og deres Heste, Kreaturer, Avlsredskaber og Indbo var frataget dem og ført til Klosteret, medens de selv vare blevne enten satte til øde Gaarde, eller, naar de havde fæstet Gaarde, udskrevne til Soldater, skjøndt der var ledige Karle paa Godset, som burde have været udskrevne. Følgen af alt dette var, at mange Gaarde vare blevne øde, og Godset høiligen forringet i Værdi, hvad ogsaa var Tilfældet med Hovedgaardens Bygninger, hvoraf flere vare blevne nedrevne. Efter vidtløftige Forhandlinger blev Sagen endelig afgjort ved Høieste- retsdom af 8 April 1716, hvorefter det maa antages, at Seerups Klagepunkter i flere Henseender have været enten overdrevne eller ubøviste; thi Liliencrones Arvinger bleve kun dømt for

*) Efter hvad ovenfor, Side 49, er anført, var dette næppe rigtigt.

ulovlig Behandling af Klosterets Skove, og forpligtede til herfor at betale Kongen 28,000 Rdl. (en meget høi Erstatning), som de altsaa maatte lade sig afkorte i Indløsningssummen, der udgjorde 64,750 Rdl. Denne Proces blev imidlertid en Kilde til ny Plager for Bønderne. Kongen havde nemlig befalet, at Liliencrones Arvinger ikke, før Sagen var endt, maatte befatte sig med Bønderne, Hoveriarbeidet alene undtaget, og at Godsets Undergivne skulde staa under Seerup og adlyde ham; men desuagtet lod den afdøde Baron Liliencrones Søn, Kristian Frederik v. Liliencrone, som siden 1708 havde bestyret Godset for sin Moder, der boede i Hamborg, offentlig for Retten læse et Forbud til Bønderne mod at adlyde Seerups Befalinger, og da 4 Bønder i Henhold til Kongens Bud negtede at kjøre en Reise for Baronesse Liliencrone, lod den unge Baron dem herfor i flere Timer ride Træhesten, og beordrede nogle andre af Godsets Bønder til at levere Forspand til Baronessens Vogn, hvorfor Birkedommeren, Jens Schjøtt, som underhaanden sendte Seerup en skriftlig Beretning herom, ogsaa tilføiede, at Bønderne vare saa frygtagtige, at de ikke vidste, hvad de turde gjøre⁷.

Klosteret forblev ikke længe i Kongens Besiddelse; thi allerede den 19 Juni 1720 lod han det sætte til Auktion, og tilslaa et Interessentskab, som bestod af Fuldmægtigen ved Aarhus Amtstue, Michael Thebring, og Amtsforvalteren for Kalø, Havreballegaard og Stjernholm Amter, Krigskommissær Peter Spørring, ligeledes af Aarhus; men da disse ikke vare istand til at tilveiebringe Kjøbesummen, 18,350 Rdl., afstode de Gaarden og Godset til en Franskmand, Major Jean Pierre de Beloch, og han tog ogsaa Gaarden i Besiddelse den 1 Mai 1721, men havde den kun i ét Aar, da Handelen maatte gaa tilbage, fordi heller ikke han kunde betale Kjøbesummen, hvorefter han kom i Proces med Thebring og Spørring, der beskyldte ham for at have forhugget Skovene, ruineret Fiskedammene ved Gaarden og paa anden Maade skadet Godset; vel blev han ved Høiesteretsdom af 4 August 1723 tilpligtet at betale en Erstatning af 300 Rdl., men dette kunde ikke befri Thebring og Spørring fra deres Forpligtelse til at indestaa Kongen for det Beløb, som de havde budt paa Auktionen. Imidlertid var Thebring død i Marts 1723, hvorefter hans Enke, Margrethe Elisabeth Thebring, sluttede Overenskomst med Justitsraad Severin Bentzen om, at han indtraadte i Kjøbet,

og efterat han havde betalt Kjøbesummen, gav Kongen ham endelig Auktionsskjøde den 7 November 1724⁸.

Da Kongen indløste Eiendommen fra Liliencrones Arvinger, udgjorde Gaardens Hovedgaardstaxt, efter Matrikulen af 1688; 65 Tdr. 5 Skpr. 3 Fdk. 2¹/₂ Alb. Hartkorn; men ved Auktionen 1720 og Severin Bentzens Skjøde forbeholdt Kongen sig de i Jakob Seefelds Tid til Klosteret henlagte Enge ved Randers samt de der værende Laxegaarde, som hidtil ligeledes havde hørt til Klosteret, hvorved Hovedgaardstaxten blev nedsat til 30 Tdr. Ager og Engs Hartkorn og 4 Tdr. 2 Skpr. Skovskyldshartkorn, og ved kgl. Resolution af 2 December 1720 bestemtes det, at den tilbageblevne Hovedgaardstaxt fremdeles maatte nyde de Skattefriheder, som Frdg. 16 December 1682 og 2 Oktober 1694 tillode, saalænge Hovedgaarden var kompletteret med sine 200 Tdr. Hartkorn Bøndergods. Derhos blev det ved kgl. Resolution af 24 Oktober 1724 bevilget, at Severin Bentzen og efterkommende Eiere maatte nyde fri Birkerettighed til Gaarden med tilhørende Gods, dog at de, som beskikkedes til Birkerommere og Skrivere, skulde søge kgl. Konfirmation paa deres Bestallinger.

Allerede 1721 og 1722 var en Del af Ladegaardens (den oprindelige Nonnegaards) Bygninger bleven nedbrudt, og Severin Bentzen nedrev nu Resten samt en Del af Borggaardens Bygninger og solgte Stenene, hvorhos han igjen opbyggede en anden Ladegaard Syd for Hovedbygningen, men af Bindingsværk, hvortil mange Egetræer fra Skovene bleve forbrugte. Paa Visborggaard, som han havde erhvervet sig ved sit Giftermaal med Anna Kjærulf, en Datter af Laurids Kjærulf af Viffertsholm*), nedrev han ligeledes den ene Længe af den gamle, af Jakob Seefeld opførte Hovedbygning for at sælge Stenene, og baade her og paa Mariager Kloster nedhuggede han Skovene for Fode og solgte Brænde og Tømmer for mange Penge, og brugte i det Hele al Verdens Kunster for at blive rig; men da han „holdt et galt Hus, brød altid ned og byggede op igjen, holdt mange Haandværksfolk og et overflødig Taffel“, endte han dog i Armod, „lignende mest herudi Edderkoppen, som spinder saa meget fint, men duer ei til andet end at fange Fluer med.“

Da han døde, 1726, efterlod han sig en Gjæld paa over

*) Hun var Enke efter Kancelliraad Johannes Svane.

120,000 Rdl., og der opstod efter hans Død Mistanke om, at han falskelig havde underskrevet sin Svigerfader Laurids Kjærulfs Navn under nogle Kautionsbeviser. Da hans Enke, der i nogle Aar forblev hensiddende i uskiftet Bo efter ham, fortsatte Mandens Levemaade og forøgede Gjælden, søgte Kreditorerne at gjøre sig betalte i hendes Fædrenearv, hvoraf der opstod en Mængde Processer, og det gik endogsaa engang saa vidt, at hendes Mands Broder, Thøger Bentzen, vilde lade hende arrestere; men saa flygtede hun til Fredericia, hvor hun tog Borgerkab, og paa Grund af Byens Privilegier fandt hun da her Sikkerhed for videre Forfølgelse i nogle Aar, hvorefter hun drog hjem til sin Moder og blev siden, 1746, optagen i det kort forud oprettede Estvad Kloster ved Skive, til hvis Forstanderinde hun 3 Aar derefter blev udnævnt; men Processerne vedbleve i flere Aar efter hendes Flugt, saa at man tilsidst mente, at der paa dem var anvendt mere, end hvad Enkens Fædrenearv var værd, skjøndt den blev anslaaet til 160,000 Rdl.⁹

Kort Tid efter sin Mands Død havde Severin Bentzens Enke ved Skjøde af 1 Juni 1726¹⁰ solgt Mariager Kloster til Landsdommer i Nørrejyland, Mathias de Thestrup. Han var en Søn af Biskop Frands Thestrup i Aalborg, og havde, inden han blev Landsdommer, været Rektor ved Latinskolen i Aalborg, men blev senere, den 29 Januar 1749, udnævnt til Etatsraad og optagen i den danske Adelsstand. Med ham oprandt der endelig roligere Tider for Klosteret, for hvis Bønder han synes at have været en god og human Godseier. Da han døde, den 17 Juni 1769, 81 Aar gammel, efterlod han Klosteret til sin eneste Søn, Landsdommer og Justitsraad, senere Konferentsraad og Kammerherre Frands de Thestrup, som i sin Ungdom havde gaaet i Mariager Latinskole, og ligesom Faderen var en dannet og kundskabsrig Mand. Han var Medlem af det kgl. danske Selskab til den nordiske Histories og Sprogs Forbedring, og det skyldes især hans Samlerflid, at Danske Magasin, som udgaves af dette Selskab, indeholder mange og vigtige Bidrag til Klosterets Historie. Aar 1795 stiftede han 2 Legater, hvert paa 1000 Rdl., til Fordel for Mariager Landsogns Fattig- og Skolevæsen, til hvilket sidste han desuden skjænkede en Skolebygning med Jordlod i Fjelsted, som endnu bærer Navnet „Thestrups Skole“. Da han blev gammel, og det faldt ham besværligt selv at drive Avlingen, bortforpagtede han denne til Mathias Blegvad af

Mariager paa 6 Aar, fra den 1 Mai 1790 at regne, for en aarlig Afgift af 470 Rdl., og kort efter Forpagtningstidens Udløb døde han, den 15 Juni 1796, over 75 Aar gammel, og med ham uddøde hans Slægt, da hans eneste Barn, Mathias Kristian, var død som spædt Barn, den 30 Marts 1758. I Indskriften paa hans Ligsten hedder det: „Hans Lyst var oprigtig Guds frygt, stille Vandel og hellere at være end at synes god.“

Efter Kammerherre Thestrups Død blev Klosteret den 16 Februar 1798 solgt ved Auktion til et Interessentskab, der bestod af Major Frederik Rudbek Christian Bülow (Fader til Seirherren ved Fredericia), Kapitein og Landvæsenskommissær Erik Christian Müller, Amtmand Fønss i Randers og Peder Abel, hvilken sidste dog kort efter døde. Hovedgaardens Tilliggende udgjorde da 30 Tdr. Ager og Engs Hartkorn og 2 Tdr. 1 Skp. Skovskyldshartkorn, medens Bøndergodsets Hartkorn udgjorde 520 Tdr. 5 Skp. 2 Fdk. Ager og Eng og 2 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Skovskyld, saa at Gaarden altsaa endnu hørte til de komplette Sædegaarde. Landgilden udgjorde 404 Rdl. 4 Mk. 8 Sk. i Penge, 63 Tdr. 4 Skp. Rug, 28 Tdr. Byg og 42 Tdr. 2 Skp. Havre samt 27 Lam, 27 Gæs, 26 Høns og 1 Pd. Hestehaar. Kjøberne hørte til de saakaldte Herregaardsslagtere, der i den Tid ofte tjente mange Penge ved at købe store Gaarde og derefter udstykke dem og ofte tillige forhugge Skovene. De erhvervede ogsaa, kort efter at de havde købt Klosteret, en kgl. Resolution af 11 Juli 1798, hvorved det tillodes dem at bortsælge Bøndergodset, uden at Hovedgaardstaxten derved skulde miste sin Skattefrihed eller andre Rettigheder, dog paa de Vilkaar, at Fællesskabet skulde ophæves, og enhver Husmand have saa megen Jord, at han kunde holde en Ko og nogle Faar, samt at Hoveriet helt skulde afskaffes; og i Henhold til denne Resolution blev ogsaa Bøndergodset i de nærmest paafølgende Aar efterhaanden bortsolgt, saaledes at der i Aaret 1805 endnu kun var ikke fuldt 10 Tdr. Hartkorn tilbage. Da Interessenterne omtrent vare blevne færdige med Godset, toge de fat paa Hovedgaarden, idet de under 31 Marts 1804 erhvervede Rentekammerets Tilladelse til at udstykke dennes Jorder i 32 Parceller, hvoraf Hovedparcellen kun beholdt tilbage 8 Tdr. 2 Skp. 1 Fdk. Ager og Engs og 1 Skp. 2 Alb. Skovskylds Hartkorn, og denne ubetydelige Rest af det forud saa rige Kloster blev endog ved Rentekammerets Skrivelse af 21 Oktober 1815 yderligere formindsket, idet det tillodes derfra at fraskille en

Parcel af 1 Skp. $\frac{1}{2}$ Alb. Ager og Engs og $\frac{1}{4}$ Alb. Skovskylds Hartkorn. Nu stod der kun tilbage at faa Skovene ødelagte. Om disses Tilstand, nogen Tid før Interessenterne kom i Besiddelse af Klosteret, faar man Oplysning af en, den 26 Juni 1759 dateret Indberetning fra Etatsraad M. de Thestrup, hvori han varmt anbefaler, at der fra Lovgivningens Side maatte blive gjort noget for Skovens Bevaring¹¹. Han oplyser heri, at af de til Klosteret hørende Skove var den største Vesterskoven, som dengang begyndte tæt ved Gaardens Bygninger og strakte sig i Vest forbi Katbjerg til Strandholt, omtr. $2\frac{1}{2}$ Fjerdingsvei, og havde en Brede af omtr. $\frac{1}{2}$ Fjerdingsvei. Den bestod af Bøg med nogle Ege og enkelte Elletræer derimellem. Den var bleven meget forhugget i Severin Bentzens Tid, og en stor Del var omblæst i en overordentlig voldsom Storm den 21 Januar 1737. Af Underskov var der kun lidt, da de omboende Bønder dreve deres Kvæg derind, skjøndt Skoven var Klosterets Enemærke, og Thestrup havde derfor indhegnet flere Stykker af den for at frede Opvæxten. Den lille Skov, Himmelkold kaldet, der kun var omtrent $\frac{1}{2}$ Fjerdingsvei i Omkreds, havde skønne høie Bøgetræer, og paa Grund af sin Beliggenhed, nær ved Gaarden, var den befriet for ulovlig Skovhugst; men Fædriften gjorde ogsaa Skade paa den. Alstrup, Hov og Flådbjerg Skove, Øst for Gaarden, bestode af Bøgetræer med lidt Elleskov imellem, og de vare alle i slet Tilstand paa Grund af ulovlig Skovhugst. Da Skovforordningen af 27 September 1805 var udkommen, skal Amtmand Fønss efter en i Egnen bevaret Tradition have holdt den hemmelig i 3 Uger, og denne Mellemtid skal da Interessentskabet have benyttet til at samle alle de Arbeidere, de kunde opdrive, og lade dem omhugge Træerne i Vesterskoven for Fode, saa at det, der nu er tilbage af denne Skov, kun bestaar af Træer, som siden af sig selv ere opvoxede mellem Stubbene. Blandt Skovhuggerne fandtes alskens sammenskrabet Pak, som blev indlogeret i et Hus (det nuværende Frederikseie), der paa Grund af det ugudelige Levned, som paa den Tid blev ført her, endnu af Almuen kaldes „Røverkulen“ *). Den Harme, Skovens Ødelæggelse har fremkaldt, har givet sig Vidnesbyrd i et Sagn om, at Interessenterne, skjøndt de begyndte som rige Mænd, alle

*) Nogle Lig, som fornylig ere fundne i en Mose i Nærheden, ere maaske Vidnesbyrd om de her begaaede Forbrydelser.

døde i Fattigdom til Straf for deres Vandalisme. Men hvorledes det end forholdt sig hermed, kan der dog fortælles noget Godt om dem, nemlig at de i Aaret 1808, efterat de havde skilt sig ved Klosteret, bidroge med et Beløb af 200 Rdl. til Ophjælpning af Mariager Landsogns Skolevæsen.

Ved Skjøde af 4 Juni 1807 solgtes Klosteret til Frederik Christian Poulsen. I hans Tid blev Mariager Klosters Birk ophævet og henlagt til Onsild Herred, rimeligvis fordi han ikke hørte til Adelen; men nogen kongelig Resolution eller anden særlig Udfærdigelse herom har ikke kunnet findes. Birkets Skifteprotokol er ført til Aar 1810, og dets Ophævelse har formentlig fundet Sted kort Tid derefter, ved den af Kammerherre F. de Thestrup ansatte Birke-dommers, Major Tetens's, Afgang. Efter Poulsens Død, den 27 Oktober 1833, eiedes Klosteret først af hans Enke Helene Vinde, født Glazau, og efter hendes Død, den 15 Mai 1862, af hans to Døttre, Enkefru Jacobine Vinding og Helene Sofie Poulsen, som ved Skjøde af 31 Marts 1876 solgte Eiendommen, med Undtagelse af Hov Skov, for 200,000 Kr. til Kammerherre Joachim Melchior Grevenkop-Castenskiold til Hørbygaard ved Holbæk. Denne begyndte, kort efter at han havde overtaget Gaarden, paa en Ombygning af Ladegaarden i Forbindelse med Opførelsen af en Forpagterbolig umiddelbart Vest for den 1724 af Severin Bentzen opførte Ladegaard, hvorhos han med Kraft begyndte at arbeide paa en Forbedring af Skovenes Tilstand; men allerede den 24 Juni 1878 afgik han ved Døden, og Klosteret eies nu af hans Enke, Tecla Mathilde Grevenkop-Castenskiold, født Hochschild. Eiendommens Hartkorn udgjør for Tiden: Ager og Eng 31 Tdr. 7 Skp. 2 Fdk. 2 $\frac{1}{2}$ Alb., hvoraf Hovedparcellen 20 Tdr. 5 Skp. 3 Fdk. 2 $\frac{1}{2}$ Alb., samt Skovskyld 3 Tdr. 2 Skp. 2 $\frac{1}{4}$ Alb.

V. Klosterkirken.

Der hengik, som allerede tidligere berørt, over et halvt Hundredaar efter Klosterets Grundlæggelse, inden den store Klosterkirke var fuldstændig opført. At det tildels har været Pengemangel, som var Skyld heri, erfares af det, Side 3 omtalte latinske Brev, som Kristian I St. Hansdag 1468 tilskrev Pave Poul II, og hvori det bl. A. hedder, efter Langebeks danske Oversættelse: „Sandelig, helligste Fader! i Aarhus Stift

i mit Rige Danmark er for ikke mange Aar siden stiftet et Kloster af den hellige Frelzers Orden til Ære for den ærefulde Jomfru Maria og den hellige Enke Birgitta. I dette Kloster bo tilsammen Persøner af begge Kjøen, nemlig Brødre og Søstre, som uden Afladelse fra Midnat indtil Middagen skiftes til at holde Bønner, Tider og Messer, plage sig med Faster, ligge i Bønnerne og, saavidt menneskelig Skrøbelighed tillader, iagttage deres Regels Lydighed paa det strengeste, bygge en ny Kirke, indrette Hus til deres fornødne Brug; men hverken dette eller hin kan de formedelst deres Indkomsters Ringhed, formedelst Forvirring i Riget og Krigsuroligheder bringe istand, medmindre de af Eders Helligheds besynderlige Naade blive understøttede.“ Dette Bønskrift samt et lignende, som Kongen havde skrevet for Maribo Kloster, blev overbragt Paven af Afsendinge rimeligvis fra begge Klostrene, da det ene Brev er dateret kun to Dage efter det andet, og man behøver næppe at tvivle om, at Munkene have faaet deres Ønsker opfyldte og ere vendte hjem forsynede med rundeligt Aflad, hvormed deres Klostre kunde benaade dem, der viste dem Tjenester og Velgjerninger*), hvorefter Indtægtskilderne maa antages at have flydt rigeligere. I ethvert Fald fik Mariager Kloster de fornødne Midler tilveiebragte, saa at dets Bygninger stode fuldendte inden Slutningen af Kristian I's Regjeringstid.

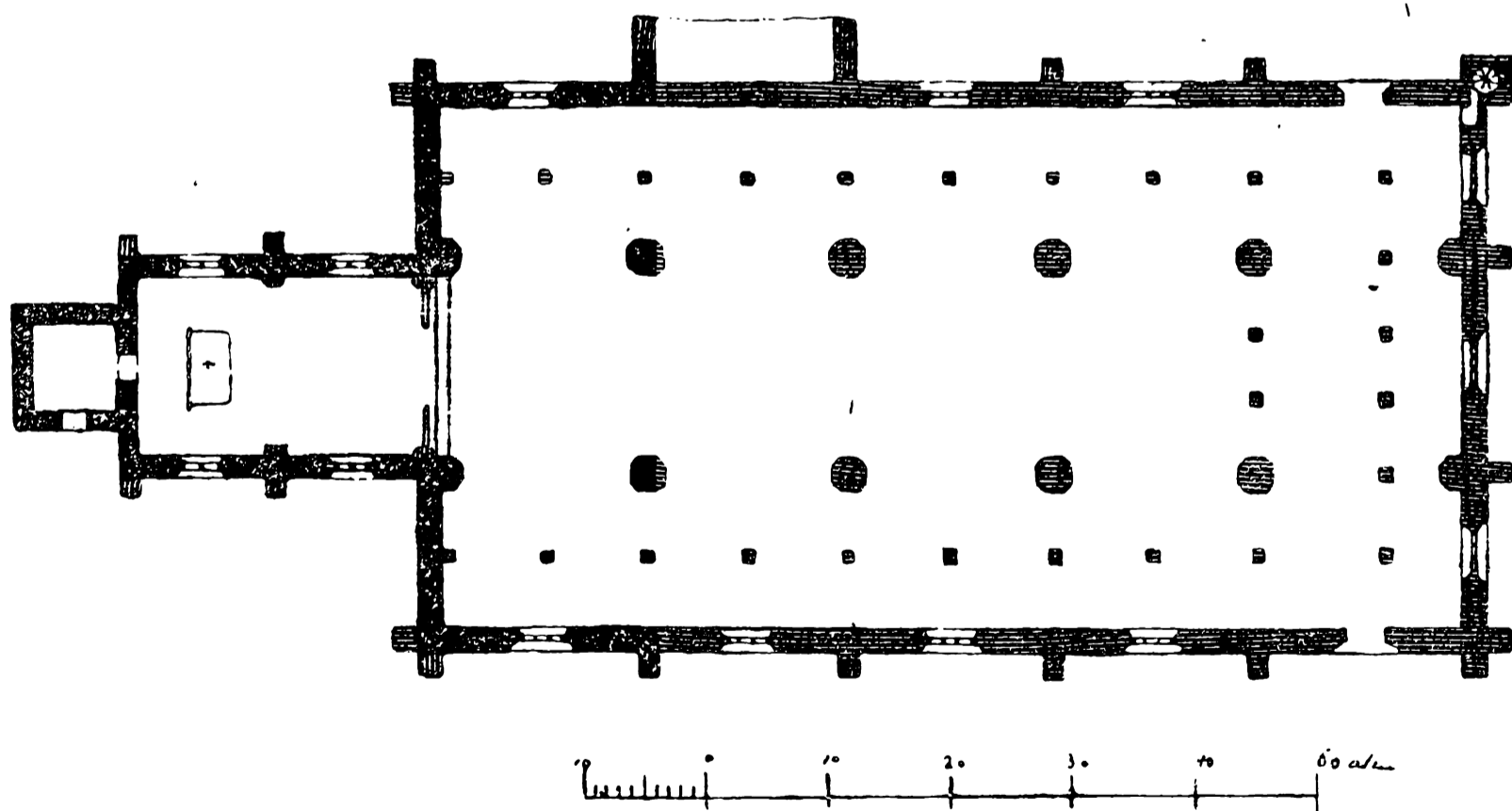
De ældste bekjendte Afbildninger af Mariager Klosterkirke findes i Resens Atlas fra 1677 (see nedenfor, Side 86), paa det oldnordiske Musæum i Kjøbenhavn (et Maleri fra 1748) og i Dansk Magasin VI, 129; men foruden at alle disse Billeder ere overordentlig slette og unøiagtige, vise de os Kirken fra en meget sildig Tid, efterat den var undergaaet mange Forandringer, og altsaa ikke var lidet forskjellig fra, hvad den var i den katholske Tid. Heller ikke kjendes nogen ældre Beskrivelse af Kirken end en daarlig Afskrift**) af et, omtrent 1750 affattet Haandskrift som rimeligvis har dannet Grundlaget for den i Dansk Magasin VI, 236 ff. aftrykte Beskrivelse, samt en i Mariager Præstearkiv

*) Et saadant Benaadningsbrev findes aftrykt i Seidelins Diplomatarium Flensborgense II, 81.

**) Denne Afskrift eiedes af Kancelliraad, Prokurator Olsen i Randers, og er tagen efter en Original, som i dette Hundredaars Begyndelse fandtes i Præstearkivet i Mariager, men formodes at være udlaant til Biskop Daugaard og derefter at være bortkommen.

opbevaret Synsforretning fra Aaret 1727 og en Beskrivelse, som findes i det af Præsten Lachmann i Vestertørslev († 1763) forfattede Haandskrift, som opbevares i Horsens lærde Skoles Bibliothek og har Titlen: „Udkastning til Beskrivelse angaaende mærkværdige Ting i Kjøbstæder og paa Landet.“ Ved Hjælp af disse Kilder og forskjellige spredte Efterretninger samt ved Slutninger fra de endnu tilbagestaaende Rester af Klosterets Bygninger og fra Vadstena og Maribo Kirker, med hvilke Mariager Klosterkirke havde meget tilfælles, kan man dog danne sig et nogenlunde fuldstændigt Billede af dennes oprindelige Udseende.

Som den hellige Birgitta havde udtalt sig mod at bygge „hoffærdige Huse“, saaledes fremtræde ogsaa Birgittinerordenens Kirkebygninger med særegne Former, der med Forsmaaelse af rigere Dekorationer skulde paatrykke dem et vist Ydmyghedens Præg, der stemmede med den Aand, som gaar igjennem Ordenens Regler¹. Ved Mariager Klosterkirke, der som sædvanligt laa i Retning fra Øst til Vest, var der, ligesom ved Søsterkirkerne i Maribo og Vadstena, den Særegenhed, at Koret laa i Vest, og at Taarnet saaledes kom til at støde op til Korets Slutningsmur.

Et fælles Tag løftede sig anseelig over Langhusets tre omtrent lige brede Skibe, og den østlige Endegavl, der dannede Kirkens Forside, fremviste en stor, simpel Murflade, som ikke havde andre Prydelser end tre spidsbuede Vinduer og de mellem disse anbragte Murpiller; thi Hovedskibet havde i Birgittinerkirkerne ikke nogen særegen Indgang, som kunde opfordre til An-

vendelse af arkitektoniske Prydelser. Medens Dørene til Sideskibene i Mariager og Vadstena fandtes i Endegavlen, vare de i Mariager Kirke forlagte til den nordlige og sydlige Side af Langhuset, dog helt oppe imod Øst. Den østlige Endegavl vendte ud imod Kirkegaarden, som ligger paa en mod Øst heldende Skraaning, og kun fra denne Side præsenterede Kirken sig frit paa Kammen af Skraaning, idet Nonnernes og Munkenes Gaarde laa Nord og Syd for Kirken, saaledes at Nonnegaarden var sammenbygget med Langhuset ved dettes 4de Hvælvingfag, regnet fra Øst af, medens Munkegaarden var sammenbygget med Kirkens sydlige Side længst mod Vest. Langhuset, der indvendig havde en Længde af ca. 84 Alen og en Brede af ca. 43 Alen, bestod af 5 Hvælvingfag, medens Koret, der var $22\frac{3}{4}$ Alen langt og $14\frac{3}{4}$ Alen bredt, kun bestod af to Hvælvinger. To Rækker Piller, hver Række bestaaende af fire fritstaaende ottekantede Piller tilligemed to Vægpillen, adskilte Hovedskibet fra Sideskibene mod Nord og Syd; men medens i Søsterkirkerne Langhusets tre Hvælvingrækker havde samme Høide som Koret, var der i Mariager Kirke den Særegenhed, at Hovedskibet, hvis Hvælvinger havde en Høide af 40 Alen, løftede sig omtrent 15 Alen op over Koret, der kun havde samme Høide, 25 Alen, som Sideskibenes Hvælvinger. Abbedissen i Mariager kan med Hensyn til Kirkens indre Udsmykning ikke have holdt sig den hellige Birgittas Advarsel mod at bygge „hoffærdige Huse“ efterrettelig, da hun tillod, at Hovedskibets Vægge reistes saa høie under Hvælvingerne, at de ligesom dannede en Høikirke, rigtignok uden Vinduer, og uden at kunne opdages udenfra; thi de Murflader, som kom tilsyne over de lavere Sidebuer i Hovedskibet, kunne ikke have staaet aldeles nøgne, men maa have haft deres Ensformighed brudt og oplivet ved en eller anden Prydelse, f. Ex. ved en Anvendelse af flade Blindinger af forskellige Former og symetrisk sammenstillede, saaledes som det kan sees efter en mindre Maalestok i St. Peters Kirke i Næstved eller i Kjøge Kirke, og i Krogene ved Gjordbuerne har der muligen været smaa Søiler*), som tilsyneladende bare Hvælvingribberne. De Rester, som endnu ere tilbage af det Oprindelige, og som høre

*) I Aaret 1881 fandtes under Brolægningen i Fuglsangsgade i Mariager et lille Søilehoved af Granit med udhuggede Ornamenteer paa de to Sider.

til det smukkeste Murstensarbejde, vi have fra Middelalderen, tyde i det Hele paa, at Mariager Kirkes Indre i sin oprindelige Skikkelse har gjort et rigere og pynteligere Indtryk, end man skulde have ventet af en Birgittinerkirke.

Inde i Kirken, langs Sideskibenes og den østlige Gavls Ydervægge, fandtes i en Høide af omtrent 6 Alen over Gulvet en henimod 6 Alen bred, aaben Gang, den saakaldte Omgang, som hvilede paa Piller og flade Buer og rimeligvis har været kronet af et Gitterværk. Hvad Hensigten har været med denne Omgang, kan ikke siges med Bestemthed. Maaske har den skullet tjene som Forbindelsesgang mellem Klosteret og Kirken, da man selv under Gudstjenesten her kunde færdes uden at blive bemærket; men rimeligere er det dog at antage, at den har afgivet Plads for det saakaldte Nonnekor, hvorved forstaas det Sted, hvor Nonnerne i deres Klosterkirke samledes for at deltage i Gudstjenesten, især naar Messen holdtes for Høialteret. Naar Birgittas Regel foreskrev, at Nonnekoret skulde anbringes oppe under Taget eller Loftet, da tyde disse Udtryk vistnok hen paa den lave, beskedne Kirke, som havde foresvævet den fromme Kvinde; men i den høiere og anseeligere Kirke maa de svare til, hvad der ellers kaldes et Pulpitur, naar man herved forstaar et friere og rummeligere Stæde, der er sammenbygget med Kirken, og ikke tænker paa den senere Tids smaalige, ophængte Træpulpiturer. Nonnekoret var forøvrigt ikke noget Særegt for Birgittinerklostrene, da det jævnlig forefindes ogsaa i andre Nonneklostres Kirker, og i Udlandet findes disse Stæder lige over for Høikoret i den modsatte Ende af Kirken, der hvor vi ere vante til at see Orgelet; men de kunne ogsaa have en saa lang Udstrækning, at en Del af Hovedskibets Gulv derved overhævelles, og det samme kan være Tilfældet med et af Sideskibene. Da dette Kor væsentlig var beregnet paa, at Nonnerne usete bag dets Gitter kunde være tilstede ved Altertjenesten, maa det have haft en saadan Plads, at de derfra kunde see Monstrantsen, naar den opløftedes i Høikoret, og høre Præsternes Sang og Messe, og der er meget, som taler for, at det i Mariager Kirke har haft sin Plads paa Omgangen længst mod Øst. Ligesom der i Vadstena Kirke i det nordlige Skibs Sidemur findes to smaa Døre, som oprindelig have tjent til Forbindelse mellem Søstrenes Bolig og Kirken, saaledes var i Mariager, hvad siden nærmere skal blive omtalt,

Nonnegaardens østlige Længe, der var sammenbygget med Kirken, saaledes indrettet, at der fra Korridoren udenfor Nonnernes Celler var Indgang i Kirken i Høide med Omgangen; og at den hellige Birgitta, hvis Ordensregel er fuld af Symbolik fra Ende til anden, skulde have undladt, overensstemmende med den almindelige kristelige Symbolik, at lægge et Alter i Øst, er ikke rimeligt, hvorimod det ligger nær at formode, at hun kan have betragtet det Alter, foran hvilket Nonnerne knælede under den almindelige Gudstjeneste, som Kirkens Hovedalter, og lagt dette som sædvanlig i Øst, og tilmed paa et ophøiet Sted (Omgangen), maaske for at Nonnerne ikke skulde komme i Berøring med den øvrige Menighed, medens hun henlagde det Alter, ved hvilket Præsterne forrettede Messen, i Vest, hvor det let kunde sees fra Nonnekoret; men noget Bestemt ved man ikke herom.

Pladsen under Omgangens Hvælvinger har rimeligvis været optaget af smaa Kapeller, da det er bekjendt, at der har været flere saadanne i Kirken². Ved dennes Nordside laa saaledes det Kapel, som i Henhold til Holger Eriksen Rosenkrands's Testamente af 1495 blev bygget over hans Leiested, og langs Sydsiden laa i en Række fra Vest til Øst 4 Kapeller, som vare stiftede af Adelsmændene Lars Mogensen (Løvenbalk) til Tjele, Jens Madsen Munk til Visborg, Erik Ottesen Rosenkrands og den tidligere nævnte Jens Olufsen til Bustrup. De to første af disse sidste Kapeller omtales i et Dokument fra Aar 1495, og de to sidste i det, Side 5 omtalte Dokument fra 1475 eller 1457 angaaende en Forening mellem Erik Ottesen og Søstre og Brødre i Mariager, hvori det hedder, at han har oprettet et Kapel „uden til“ i deres Kirke og ladet bygge et Alter og forsynet dette med Messerede, Altertavle, Lys, Alterklæder, Kalk, Bøger og anden Ornament, hvilket Klosteret siden til evig Tid skulde holde vedlige. Kapellet skulde bygges „næst Vesten ved Jens Olufsens Kapel paa den sydre Side i den nye murede Kirke, naar Gud vil, hun bygges og rede yorder, efter min egen Villie.“ Paa Klosterets Regning skulde der ved dette Kapel ansættes en Præst „af uden til“ (der ikke hørte til Klosteret), som daglig skulde holde den indstiftede Messe, og som foruden Kost, Løn, Lys og Ildebrændsel skulde have et frit Hus Østen ved Kirkegaarden, der hvor Erik Ottesens Kapellan, Hr. Laurids, dengang boede, og i Tilfælde af denne Præsts Sygdom eller Død skulde en Broder „af inden til“ midler-

tidig holde den daglige Messe. Ved Skrivelse af 26 Februar 1566 til Jørgen Lykke tillod Kongen, at de Alterklæder og andre Kirkeornamenter, som hørte til de af Erik Ottesen og Holger Rosenkrands stiftede Kapeller, maatte, da der nu efter Messens Afskaffelse ved Reformationen ikke længere var Brug for dem, udleveres til Holger og Jørgen Rosenkrands samt Otto Brahe³, og Aar 1589 bleve Erik Ottesens Ben af Jørgen Rosenkrands til Boller flyttede til Hornslet Kirke ved Rosenholm. Foruden de fornævnte 5 Kapeller omtales tillige leilighedsvis et St. Annæ Kapel. Da der i Dansk Magasin VI, 137 ved Aarstallet 1528 nævnes „Biskop Styge Krumpens, Hr. Otto Krumpens og Jakob Eskilsøns Brev paa en Gaard i Mariager, dennem af Konventet undt til en Kapellan“ ved dette Kapel, har det sandsynligvis været det samme som det Kapel, der i en Dom i Rosenvinges gl. danske Domme I, 98 ff. kaldes Otto Krumpens og hans Broders Kapel.

I Koret, der sandsynligvis har været adskilt fra den øvrige Kirke ved et Gitter, da et saadant længere hen i Tiden findes omtalt, stod Høialteret, og her have rimeligvis ogsaa Præsternes Korstole havt deres Plads. Efter Klosterreglen skulde der i en Birgittinerkirke være 13 Altre*), og der er ingen Grund til at formode, at man i Mariager har fraveget denne Regel, saameget mindre, som Altrenes Antal i Vadstena Kirke endog efterhaanden naaede op til 19; men uagtet der temmelig sikkert har været et Alter i ethvert af de ovennævnte Kapeller under Omgangen i Mariager Kirke, findes dog ikke andre af disse Altre særlig omtalte end St. Karinæ Alter, hvortil Hr. Kristen Hanssøn i Aaret 1494 skjødde en Gaard i Mariager, og Alteret i Erik Ottesens Kapel. Efter Reformationen flyttede man Høialteret bort fra Munkekoret og anbragte det paa den i vore Kirker sædvanlige Plads i Kirkens østlige Ende, som saaledes herefter maatte anses som det egentlige Kor; og det forrige Munkekor, som midt i forrige Hundredaar findes benævnet „Domkirken“, blev herved egentlig overflødig. I hvilket Aar denne Omflytning er foregaaet, vides ikke med Bestemthed. Den 16 Juni 1592, altsaa 4 Aar efterat det var blevet paalagt Jakob Seefeld at

*) Hvert Alter skulde have 1 Kalk (men Høialteret 2 Kalke), 2 Par Ampler (Krukker eller Kar), 2 Par Lysestager, 1 Kors og 3 Røgelsekar. Andre Ting maatte der i Klosteret ikke have af Guld eller Sølv. Desuden skulde hvert Alter have 2 Alterklæder og 2 Messeklæder til at bruge skiftevis paa Helligdage og de søgne Dage.

omdanne Nonnegaarden til en Ladegaard, skrev Regjeringsraadet til ham i Kongens Navn: „Vider, efterat vi forfare, hvorledes der udi Kirken udi vor Kjøbstad Mariager skal være opbyggt et Kor og Alter, som dog aldeles skal være udueligt og utjenligt, da bede vi Eder og ville, at I samme Kor nu strax med det allerførste lader nederbryde og Alteret lader sætte neder udi Kirken, og hvis Sten, som af samme Kor bliver nederbrudt, at I dennem bruge og anvende Kirken alene til Bedste“⁴, og efterat Koret i Henhold hertil var blevet nedbrudt, fik Jakob Seefeld den 11 Juli 1595 Befaling til at anvende Murstenene, som være blevne tilovers herfra, til dermed at forhøie ét af Klosterets Huse to Lofter høit⁵. Lachmann antager nu, at der i disse Kongebreve sigtes til det oprindelige, i „Domkirken“ anbragte Høialter, og at det er ved denne Leilighed, at dette er blevet flyttet ned i Kirkens østlige Ende⁶; men om han heri har Ret, er ikke hævet over al Tvivl, da der jo er Tale om ogsaa at nedbryde Koret, hvori Alteret stod; men dette Kor var, hvis der skulde være sigtet til det gamle Høialter, Domkirken, som staar endnu den Dag idag. Da der ved Udtrykket „Kor“ næppe kan være ment et af Kirkens Kapeller, og da Alteret skulde sættes „neder udi Kirken“, er det muligt, skjøndt langt fra sikkert, at der sigtedes til det før omtalte Nonnekor, der, som bemærket, rimeligvis har havt sin Plads oven paa Omgangen, og det kan da være Nonnekorets Alter, der er blevet flyttet ned paa Gulvet i Kirkens østlige Ende og derefter benyttet som Høialter.

Efter Klosterets Nedlæggelse som Forsørgelsesanstalt, og maaske samtidig med Nedbrydningen og Flytningen af det nævnte Kor og Alter, blev Kirken, for hvilken der nu ikke var anden Anvendelse, overladt Mariager By til Sognekirke. Dog var det kun Brugsretten, Byen fik, og Kirken vedblev saaledes fremdeles at høre til Klosteret; men Lensmændene tilegnede sig lige saa vel dens som de øvrige Kirkers Indtægter, og lode Bygningen forfalde, og naar en Istandsættelse var aldeles fornøden, tyede man jævnligen til det tidligere nævnte, praktiske Middel at lade andre Kirker, som havde nogen Formue, gjøre Tilskud dertil. Saaledes maatte i Aaret 1603, da Klosterkirkens Overdel var nedblæst, Kirkerne i Thy, Mors og Vendsyssel tilskyde 2000 Rdl. til Skadens Ubedring⁷, og det samme gjentog sig flere Gange i den følgende Tid. I Krigsaarene 1627—29 led Kirken stor Overlast af de keiserlige Tropper, som bl. A.

ødelagde dens Flisegulv og en stor Del af Vinduerne, hvorom det hedder, at 46 Stkr. vare ude, og flere andre fordærvede, hvori der havde været gamle Adelsvaabener anbragte i kulørt Glas; saaledes som det endnu kan sees, f. Ex. i Slingerup Kirke, ja de havde endogsaa været saa begjærlige efter Metal, at de havde borttaget 16 Murankre og 15 store, lange Kroge, som havde været fastgjorte i Muren og holdt Vinduerne til Muren⁸, samt 2 Kirkerister*) af Jern, og Kirkeporten med dens Hængsler. Det trak noget i Langdrag med Kirkens Istandsættelse efter Krigen, og da Byens Borgere 1634 til Kongen indsendte den i det Foregaaende omtalte Klage over Gabriel Kruse, besværede de sig ogsaa over, at deres Kirke, „som er en meget stor Kirke, og ikke mange skjønnere udi Dannemark,“ var ganske bygfældig, og som Grund hertil angave de, at Gabriel Kruse ulovlig tilholdt sig selv Kirkens Tiende og foregav, at Kongen havde forlenet ham med denne, ligesom han ogsaa havde tilegnet sig Vindblæs, Glenstrup, Als og Mov Kirkers Tiender, hvorfor de nu bade om, at Mariager Kirke maatte beholde sin egen Tiende, og at de nævnte 4 Kirkers Tiender maatte tillægges den, forsaavidt de ikke behøvedes til Kirkerne selv, samt at det maatte blive paalagt Gabriel Kruse at tilbagebetale, hvad han nu i to Aar havde oppebaaret af disse Kirkers Indtægter. Da Gabriel Kruse kort efter fratraadte Lenet, blev det, 1635, paalagt hans Eftermand, Iver Krabbe, at istandsætte Mariager Kirke ved de Bidrag, som det paalagdes Kirkerne i flere af Landets Stifter at udrede**); men dette Arbejde synes først at være blevet fuldendt efter Iver Krabbes Død.

Om Kirkens Indtægter paa denne Tid haves der ikke fuldstændig Oplysning; men naar det i Lensregnskabet for 1610 hedder, at den dengang ikke havde anden Indtægt, end hvad Kongen dertil fra andre Kirker vilde bevilge, vides det dog, at denne Bemærkning ikke har været ganske rigtig, thi 1632 om-

*) For at forhindre Kreaturer i at komme ind paa Kirkegaarden, gravede man i dennes Indgange Fordybninger, hvorover der lagdes Jernrister (de saakaldte Kirkerister), over hvilke Dyrene ikke kunde gaa, da deres Ben sank i, medens Mennesker kunde gaa derover. Det skal ikke have været ualmindeligt at høre det Raab: Hei! kom aa hjælp, der æ kommen æ Gris i æ Kirkerist.

***) Den 27 Mai 1639 paalagdes det endog Kirkerne i Fyen at bidrage med 2000 Rdl. (Fynske Tegnelser V, 29.).

tales det, at den havde en Sum Penge, rigtignok kun 400 Rdl., paa Rente, som Jomfru Gjertrud Lykke († ca. 1583), Las Skriver, forrige Foged paa Overgaard, og andre godt Folk dertil havde givet, og i Aaret 1638 anføres det, at Mariager Kirkes aarlige Indkomst i dette Aar blev taxeret til 9 Tdr. 2¹/₂ Skp. Rug, 8 Tdr. 6 Skpr. Byg og 12 Tdr. 6 Skpr. Havre. At det saaledes anførtes, at Kirken nu havde en fast aarlig Indtægt, hidrører vistnok fra, at det, som tidligere, Side 45—46, omtalt, ved kgl. Brev af 24 December 1633 var blevet forbudt Lensmændene at tilegne sig Kirkernes Tiender, og at der sandsynligvis var blevet tillagt Kirken Tiende af Hov Sogn, da dette blev henlagt til Mariager Sognekald. Desuden havde Mogens Kaas skaffet Kirken en ubestemt Indtægt ved en af ham udstedt saakaldet Ordinants eller et Reglement, som senere, den 1 December 1633, erholdt kgl. Stadfæstelse⁹, og hvori der fastsattes Taxter for, hvad der skulde betales til Kirken for Stolestader og for hvert Lig, der blev begravet i Kirken eller paa Kirkegaarden, samt for Ringning ved Begravelser og for Afbenyttelsen af Kirkens Ligbaarer og Ligklæder. Det bestemtes derhos, at der herefter skulde af Lensmanden eller hans Fuldmægtig i Forening med Sognepræsten, Borgmester og Raad beskikkes to Kirkeværger, af hvilke den ene skulde afgaa hvert Aar, og som skulde oppebære Kirkens Indkomster og efter indhentet Samtykke fra Lensmanden anvende disse til Bygningens Vedligeholdelse, samt føre en rigtig indbunden Kirkebog, som ellers kaldtes en Kirke-Stol, og deri indføre alle Indtægter og Udgifter, for hvilke de aarlig skulde aflægge Regnskab til Lensmanden og Borgmester og Raad. Yderligere bleve Kirkens Indtægter forøgede, da det ved kgl. Befaling af 19 Januar 1639 paalagdes Rigets Kantsler, Kristen Thomæsen Sehested, som var Lensmand paa Kalø, at anordne, at Borger-skabet i Mariager, som Aaret forud havde tilforhandlet sig en Del af Klosterets Jorder, aarligen skulde give Tiende til Kirken af deres Avl, to Parter eller mere, eftersom han kunde akkordere med Borgerne¹⁰, og den 4 April 1652 approberede Kongen en af Mogens Arnfeld efter kgl. Befaling fastsat Taxt for, hvad de Borgere, som ingen Avl brugte og derfor heller ikke svarede Tiende til Kirken, skulde yde til denne for Stolestader og Begravelser¹¹. Men saa fattig var Byen, at Borgernes Tiende til Kirken kun kunde ansættes til en Værdi af omtrent 55 Rdl. aarlig, og det, som kom ind efter Mogens Arnfelds Reglement,

til omtrent 23 Rdl., saa at alt, hvad Borgerne aarlig betalte til Kirkens Vedligeholdelse, kun udgjorde omtrent 78 Rdl.

Der havde allerede længe vist sig Tegn til, at Bygningens Soliditet i det Hele havde lidt ved den mangelfulde Vedligeholdelse i Lensmændenes Tid, og navnlig maatte en af Hvælvingerne i Aaret 1624 støttes med Bjælker og Murankre for ikke at falde ned. De Bidrag, som det atter i Aarene 1694 og 1699 blev paalagt de andre Kirker i Jylland (6 eller 4 Mk. af hver Kirke) at udrede¹², vare ikke tilstrækkelige til at faa Bygningen grundig istandsat, hvorfor der omsider i Frederik IV's Tid fremkom et Forslag om helt at nedbryde den, og af Materialierne igjen at opføre en mindre Kirke. Denne Plan var allerede saa vidt fremmet, at den kun manglede Kongens Stadfæstelse for at blive udført, da Provst P. H. Friedlieb i Aaret 1720 blev kaldet til Sognepræst i Mariager. Han satte sig strax af al Magt imod Planen, og ved personlig at henvende sig til Kongen, hos hvem han stod i Yndest, lykkedes det ham ikke alene at redde Kirken fra Nedbrydelse, men ogsaa at faa udvirket, at Kongen ved Fundats af 4 Juni 1725 skjænkede Kirken en Kapital af 3530 Rdl. 4 Mk. 5¹/₃ Sk., som Justitsraad Lassens Arvinger ved Dom vare blevne tilpligtede at betale til Kongen, og som udgjorde Indkomsterne for Aarene 1701—1720 af de konfiskerede Kirker i Andsager, Hodde, Tistrup, Thorstrup og Horne (i Øster Horne Herred), af hvilken Kapital 2000 Rdl. skulde bevares for Kirken, og kun Renten deraf anvendes til dens Vedligeholdelse, medens Resten strax skulde bruges til Gjælds Afbetaling og til de nødvendige Reparationsarbejder¹³. Da Nonnegaarden, der, som tidligere bemærket, var sammenbygget med Kirken, i Aarene 1721 og 1722 var bleven nedreven, blev en Del af Kong Frederik IV's Gave anvendt til Udbedring af den Kirkes Ydermure herved tilføiede Skade, navnlig til Opførelsen af flere udvendige Piller eller Murstivere; men til at foretage en egentlig Hovedreparation, som kunde have sikkert Bygningens Bestaaen i et længere Tidsrum, vare Midlerne ikke tilstrækkelige, og den vedblev derfor ogsaa i de følgende Aar at forfalde mere og mere. Ved en Synsforretning, som afholdtes strax efter den tidligere omtalte stærke Storm den 21 Januar 1737, viste det sig, at ikke alene 4000 Tagsten vare afblæste, men at de store Hvælvinger (i Midterskibet) vare, som det hedder, „revet fra Muren“, og at det var uomgængelig fornødent at støtte Bygningen med flere

udvendige Murstivere¹⁴. 1775 maatte man helt ombygge Langhusets vestlige Endegavl, og da Kirken nogle faa Aar derefter truede med helt at styrte sammen, saa at det var farligt at opholde sig i den, gav Kongen endelig ved Reskript af 19 Oktober 1787 Befaling til, at den gamle og skrøbelige Bygning skulde ombygges, og en mindre Kirke opføres i dens Sted¹⁵.

Forinden dette Vendepunkt i Kirkens Historie nærmere omtales, ville vi kaste et Blik paa den gamle Bygning, saaledes som denne viste sig, før den for største Delen blev nedreven¹⁶. Seet ude fra præsenterede Langhuset sig nu frit, da de dermed sammenbyggede Klosterhuse vare nedrevne, og for begge Ender var det forsynet med takkede Gavle. De udvendige, af røde Mursten opførte Mure frembøde ingen andre arkitektoniske Prydelser end de slanke spidsbuede Vinduer og de mellem disse opførte Murpiller, af hvilke den paa det nordøstlige Hjørne var saa stor, at der inden i den fandtes en Vindeltrappe, som førte op til Rummet over Hvælvingerne. Kirkens to Indgangsdøre fandtes endnu, ligesom i den katholske Tid, paa den nordlige og sydlige Side af Langhuset, helt oppe mod Øst, saa at man altsaa, naar man betraadte Kirken, strax kom ind i den Del af samme, der nu benyttedes som Høikor. Den sydlige var Hovedindgangsdør. Strax indenfor den nordlige Dør var der paa hver sin Side af denne indmuret to Stene, hvorpaa var indhugget, paa den ene, to Løver og paa den anden en kvindelig Skikkelse. Disse Stene bleve ved Ombygningen indmurede i Kirkens østlige Endegavl, hvor de endnu findes. De murede Hvælvinger under Omgangen benyttedes endnu som Begravelseskapeller; dog omtales det i den ovenfor nævnte Beskrivelse fra omtrent 1750, at Kapellerne langs Kirkens nordlige Side dengang vare nedrevne, og at Sognepræsten, Mag. P. H. Friedlieb, havde i et af Kapellerne bag Alteret ladet indrette et Sakristi med Dør og Vinduer. Altertavlen var af Træ, med udskaarne Billeder, af hvilke det største forestillede Nadverens Indstiftelse. Den er rimeligvis den samme, som endnu findes; men medens den nu er mørkt egemalet, var den Aar 1754 bleven malet hvid og graa med forgyldte Lister og Indskrifter. Paa den ene Side var anbragt en nu forsvunden Indskrift, som viste, at Borgmester i Mariager Hans Nielsen Drostrup (ca. 1650—1667) og hans Dattermand, Licentiat Nicolaus Broberg i Aarhus, havde ladet denne Tavle af ny opsætte, og paa den anden Side læstes, at Hr. Niels Kall,

Sognepræst til Als, havde ladet Altertavlen paa egen Bekostning pryde og staffere Anno 1694. Paa Alteret stode to store Messinglysestager med Krumpens og Lykkes Vaabener samt Kalk og Disk af forgyldt Sølv med Aarstallet 1583. En stor Vinkande af Sølv er, omtrent 1725, skjænket af Rektor ved Byens Latinskole, Laurids Mortensen Hassing. Alterklædet var 1768 af rødt Fløiel, hvorpaa var anbragt to Sølvplader med Vaabener og Bogstaverne AVH og AMC. Ved den nordlige Side af Alteret var anbragt et i Træ udskaaret Billede af Frelseren i Legemstørrelse, siddende med Tornekrone paa Hovedet og med sammenbundne Hænder, hvilket Billede endnu opbevares i Kirken. Over Kordøren stode Kristian V's og Charlotte Amalies Navne og Aarstallet 1673. Paa en af Pillerne i Koret var malet Thord Degns Vaaben med følgende Indskrift: „Velbørdig Mand Thord Deign, som hidgaf gott Gozs, hans Siel Gud bevar.“ I Lacoppidans Samling danske Inskriptioner over Adelen S. 33 anføres det, at der i Vaabenet var malet en blaa Løve paa to blaa Bjælker i et hvidt Felt og en halv blaa Løve oven paa, neden i Vaabenet. Ved Kirkens Ombygning eftermalede man saavel Indskriften som Vaabenet paa en Pille i den ny Kirke; men er Lacoppidans Beretning rigtig, er Vaabenet derved blevet saa forvansket, at det er blevet aldeles ukjendeligt. I Kirkegulvet var der nedlagt en stor Del Ligsten, og uden om dem var Gulvet belagt, paa Trediveaarskrigens Tid med Ostrog*) (Fliser) og siden med Mursten, undtagen oppe ved Alteret, hvor der var lagt de saakaldte Flensborg Sten. Der var to Rækker numererede Stole, Mandstolene mod Nord, Kvindestolene mod Syd, og 26 Stole i hver Række. De to øverste Stole nærmest Koret vare prydede med Rosenkrandsernes, Bildernes, Pogwischernes og Seefeldernes Vaabener og tilhørte Mariager Klosters Eiere, indtil Justitsraad Severin Bentzen (1724—26) lod et Pulpitur opføre for sig og sine Eftermænd lige over for Prædikestolen. Efter den ovennævnte Synsforretning af 1727 vare Stolene dengang temmelig broget malede, udvendig med Egetræs Maling og indvendig med Rødt, med blaa Lister, Laase og Hængsler. Prædikestolen, der rimeligvis var anbragt ved Midtskibets nordlige Side, var af Træ, og 1724 oppudset af Severin Bentzen og hans Hustru Anna Kjærulf.

*) Kaldtes ogsaa Astrak (af det græske Ord *ὑστρακον*, en lille Potte, et Potteskaar eller et Skaar af brændt Ler).

Lige over for den, paa Omgangen langs Kirkens sydlige Ydermur, havde Orglet sin Plads. Døbefunten stod indtil Aar 1755 i det sydlige Sideskibs vestlige Ende og bestod af en stor Granitsten med udhuggede Figurer. Det dertil hørende Messingdøbefad, som endnu bruges, er 1637 skjænket Kirken af Borgmester Johan Kall og hans Hustru, Margrethe Jensdatter. Den 15 August 1755, da Sognepræsten, Magister S. Friedliebs Datter, Kristine Sofie, blev døbt, indviedes et nyt Daabssted, som Klosterets daværende Eier, Etatsraad M. de Thestrup, havde skjænket til Kirken. Dette Daabssted, som var anbragt i Midtskibets vestlige Ende, lige for Indgangsdøren til Domkirken, bestod af en, 1 Alen over Gulvet hævet Forhøining, som var omgivet af et Rækværk, og maalte 10 Alen i Længden fra Nord til Syd og 8 Alen i Bredden fra Øst til Vest, saa at den under Daabshandlingen kunde afgive Plads baade for Præsten, Degnen og Fadderne. Under dette Daabssted, der vistnok paa en ganske smuk Maade har svaret til Alteret i Midtskibets anden Ende, lod Thestrup mure sig en hvælvet Begravelse med Nedgang mod Syd og et Vindue eller en Aabning til Lysning mod Nord; men da man frygtede for, at Hvælvingen ikke i Længden skulde kunne bære den gamle, tunge Granitdøbefunt, blev denne sat tilside, og istedetfor den anskaffede Thestrup en Funt af Træ, der rimeligvis er den samme som endnu bruges. Den gamle Funt er uden al Tvivl den samme som den, der nu henstaar i Haven til Eiendommen Matr. Nr. 72 a i Mariager. I den skrevne Beskrivelse fra omtrent 1750 anføres det, at Kirken tilforn har været malet under Hvælvingerne, men er siden bleven overstrøgen med Kalk. Hvis denne Bemærkning er rigtig, maa det vistnok antages, at den først er bleven malet efter Reformationen; thi at Birgittinerne skulde have prydet deres Kirke saaledes, er næppe rimeligt. I et Brev fra 1751 omtales det, at Kirken overalt mangler indvendige Prydelser; men denne Yttring kan ikke tages bogstavelig, thi i den skrevne Beskrivelse omtales flere Malerier i Kirken, og endnu opbevares der i denne baade et 6 Alen langt Trækrucifix, som i Haandskriftet siges i den katholske Tid at have staaet over Alteret, og det foran omtalte udskaarne Billede af den torne kronede Frelser, som dengang stod ved Alteret, og endvidere omtales et nu forsvundet Træbillede af Jomfru Maria med Barnet, som, dengang Haandskriftet affattedes, var hensat i Domkirken, men i den katholske

Tid rimeligvis ogsaa har havt sin Plads ved Alteret ligesom Billedet af den tornekrone Frelser. Til Kirkens Prydelser kan ogsaa den ovenfor, Side 20, omtalte Kristi aabne Grav paa en Maade henregnes. Endelig skal omtales, at der i Kirken fandtes 4 Lysekroner, som i forrige Hundredaar ere skjænkede af Severin Bentzen, Kristen Blegvad og hans Hustru Else Elisabeth Stampe, Fru Anna Elisabeth v. Arnstorff, Enke efter Major Gustav Adolf v. Gyldenøhr, og Kammerherre F. de Thestrup.

Om Thord Degn er bleven begravet i Mariager Kirke, er tvivlsomt. Da Klosteret, senest 1442, fik Skjøde paa hans Hovedgaard i Hov, er det muligt, at hans Støv enten fra Glenstrup Klosters Kirke, hvis han har været jordet der, eller maaske snarere fra Hov Kirke, kan være blevet overført til Mariager Klosters, dengang ikke fuldendte Kirke; men den ovenfor omtalte Indskrift paa en af Pillerne i denne Kirkes Kor melder Intet herom, og det er ogsaa tænkeligt, at Indskriften kun er anbragt der efter Hov Kirkes Nedrivelse til Minde om ham, fordi hans Besiddelser i Hov bleve af stor Vigtighed for Klosteret; og desuden var den Pille, hvorpaa Indskriften fandtes, i den katholske Tid længst nede i Kirken, men var han begravet i Kirken, vilde man vistnok have indrømmet ham som Klosterets Velgjører en Gravplads høiere oppe, henimod det daværende Kor. Af de Adelsmænd, der have havt Begravelseskapeller i Kirken, er ovenfor nævnt Erik Ottesen og Holger Rosenkrands, Jens Olufsen, Lars Mogensen Løvenbalk og Jens Madsen Munk (Johannes Mathiæ) af Visborggaard, hvilken sidste formodes at have været en af de Adelsmænd, der 1534 faldt i Kampen ved Aalborg (Svenstrup) mod Skipper Klement, og hvoraf flere efter Hvitfelds Beretning skulle være begravede i Mariager, saasom Holger Rosenkrands, Niels Brock, Mester Anders Hack, Kristen Skram, Erik Flemming, Iver Thommesen Juel, Jørgen Klemmentsen og Mester Anders Gyldenstjerne m. fl. I Kirken opbevares endnu en Trætavle, hvorpaa de to sidste Abbedisser, Sidsel og Hilleborg Lykke, ere afmalede, og over deres Søster Gjertrud Lykkes Grav i Kirken har der været anbragt en Ligsten med Aarstallet 1583. I en Pille i det sydlige Sideskib har været indmuret en Sten med den Indskrift: „Her ligger thii Krumpen Slecht,“ hvilken Sten endnu er bevaret, tilligemed to prægtige Ligsten over den bekjendte Otto Krumpen med begge hans Hustruer, Drude Krumme-

dige og Anna Lykke, og over den sidste katholske Biskop i Børglum, Hr. Styge Krumpen, som døde i Asmild Kloster 1551. Styge Krumpens Lig, der var indtørret som en Mumie, men hvis Træk paafaldende lignede hans Billede paa Ligstenen, har i en lang Aarrække ligget i en aaben Kiste og været forevist for Fremmede som en af Kirkens Seværdigheder. Det skal oprindelig have været iført Bispeskrud; men da dette var forgaaet af Ælde, gav Kong Kristian VIII paa et Besøg i Mariager Befaling til, at det skulde iføres en ny, passende Beklædning, hvilket ogsaa skete; da ogsaa denne Klædning snart forgik af Fugtighed, og det fandtes upassende at lade Liget forblive hengiggende til almindelig Beskuelse, hvorved Biskoppens Levned stadig blev fortalt de Besøgende, lod man det i Aaret 1873, tilligemed de øvrige i Kirken henstaaende Lig, nedsætte i Thestrups murede Gravhvælving under Kirkegulvet. Endnu skal kun anføres, at Kirken gemmer Støvet af Henning Kristoffer v. Holstein, Ridder og Overhofmester for Dronning Anna Sofia, død den 25 Juni 1753, og af Laurids Mortensen Hassing, som døde den 21 April 1734, efter i 43 Aar at have været Rektor ved Mariager Latinskole, og som har gjort sig fortjent af Byen ved sine mange Gaver til Kirken, Skolen og Byens Fattige. Hans Ligsten er nu henlagt under Døbefunten i den nuværende Kirke. *)

Taarnet, der maaler omtrent 10 Alen paa alle fire Sider, var før Ombygningen 56 $\frac{1}{2}$ Alen høit (omtrent som Rundetaarn i Kjøbenhavn), og da Taget paa den saakaldte „Domkirke“ eller „lille Kirke“ kun var henved 33 $\frac{1}{2}$ Alen høit, ragede Taarnet altsaa næsten 23 Alen op over dette, medens det kun var ca. 4 $\frac{1}{2}$ Alen høiere end Tagryggen paa Langhuset eller den saakaldte „store Kirke“. I den skrevne Beskrivelse hedder det, at der i forrige Tider har paa dette Taarn været et høit spidst Spir, hvilket man kan see af Kirkens og Klosterets Afridsning; men paa Resens Tegning fra 1677 afbildes Taarnet med et Tag med Gavle i Øst og Vest, og senere, rimeligvis ved Kirkens Ombygning, er Taarnets Afslutning bleven omdannet saaledes, at det nu paa alle fire Sider løber sammen i en Spids, som ender i en Fløistang. I Taarnet hang der tidligere 3 Klokker.

*) I Pontoppidans Atlas IV, 526 ff. findes en Fortegnelse over en stor Del andre, mindre bekjendte Personer, som ere begravede i Mariager Kirke.

Tolvklokken er skjænket Kirken af den ovennævnte Gjertrud Lykke; men da den faldt ned, lod Iver Krabbe den, som dens Indskrift fortæller, i Aaret 1639 omstøbe paa Kirkens Bekostning. Paa samme Klokke er indstøbt baade Byens Vaaben (et Anker) og et Vaaben, hvori lutter smaa Blomster med et Kors derover, samt to Vaabener, hvert med en Klókke i og desuden i det ene Bogstaverne F. V. K. og i det andet Bogstaverne C. V. Paa den anden Klokke stod Jørgen Lykkes Navn og Aarstallet MDLI, og paa den tredie eller Tiklokken staar den Indskrift: „Magister Nicolaus*) me fecit“. Af disse tre Klokker eksisterer endnu Tolvklokken og Tiklokken, hvorimod den, der bar Jørgen Lykkes Navn, blev, som en Indskrift paa den udviser, i Aaret 1841 omstøbt af Klokkestøber P. P. Meilstrup i Randers, da den havde taget Skade ved Ringningen efter Kong Frederik VI's Død. Kirkens Seierværk eller Taarnur havde før Ombygningen Slagværk baade paa Tolvklokken i Taarnet og nede i Kirken, hvor der stod en lille Dreng, som angav Tiden ved at slaa med et Stykke Jern paa en Klokke, der var anbragt paa Muren mellem Hovedskibet og Domkirken.

Som tidligere fortalt gav Kongen ved Reskript af 19 Oktober 1787 Befaling til, at Kirken paa Grund af sin Skrøbelighed skulde ombygges til en mindre Kirke, og for at skaffe de hertil fornødne Pengemidler tilveie, blev det ved samme Reskript paabudt, at der af alle Kirkerne i Danmark, saavel i Kjøbstæderne som paa Landet, skulde ydes et Tilskud, nemlig 1 Rdl. af hver Hovedkirke og 4 Mk. af hver Annexkirke; men herved indkom kun 1320 Rdl., og da Kirken selv kun havde 1400 Rdl. til Raadighed, medens Overslaget lød paa 7000 Rdl., blev det ved Reskript af 25 Januar 1788 tilladt at forbruge Frederik IV's ovennævnte Gave af 2000 Rdl. og at skaffe det endnu manglende tilveie ved Laan¹⁷. Det blev endvidere paalagt Mariager Kjøbstads Borgere og Beboerne af det til Kirken henlagte Landsogn at levere Kjørsler og forrette visse Arbeidsdage. Arbeidet, der lededes af Bygmester Andreas Kruse fra Horsens, blev derefter udført i Aarene 1788 og 1789, og medens det stod paa, blev der holdt Gudstjeneste i et leiet Lokale i daværende Kjøbmand Kirketerps Gaard (der nu har Matr. Nr. 13), medens

*) Maaske Niels Jepsen, der i Aaret 1458 var Konfessor i Mariager Kloster (see Side 27).

Byens Stormklokke, der hang i et Stillads paa Torvet, blev brugt som Kirkeklokke. Man nedrev da Langhusets fire Hvælvingfag, saaledes at kun dets vestlige Femtedel blev tilbage, og lukkede saa denne mod Øst med en Mur, til hvis Midte man byggede en ussel lille Korbygning, der udvendig kun seer ud som et Gravkapel, og idet den saakaldte „Domkirke“ nu skulde tjene som Hovedskib, medens de tilbageblevne Stumper af de gamle Sideskibe kom til at figurere som Korsfløie, fremkom der en Art Korskirke, der kun meget lidt minder om Birgittinernes engang saa prægtige Bygning. Skjøndt der Intet forlyder om, at Taarnet har været skrøbeligt, nedtog man dog det øverste af dets Murværk og forsynede det foroven med den før omtalte Blyhat. Naar man har ladet dem, der forestode Arbeidet, høre ilde, fordi de ved denne Leilighed skulle have nedtaget den sidste af det gamle Midtskibs Hvælvinger og erstattet den med det fladegibside Loft, som nu skamskjænder Kirkens Indre, da har man vistnok gjort dem Uret; thi Lachmann beretter, at Kirken i hans Tid var hvælvet overalt undtagen allernederst (o: længst mod Vest), hvor der var Loft og Fjel istedetfor den Hvælving, som da for mange Aar siden var faldet ned, og som Kirken ikke havde havt Midler til igjen at lade opføre, og i Aaret 1725 skrev Sognepræsten, Mag. Friedlieb, at en Hvælving for mange Aar siden var styrtet ned og havde knust nogle Stolestader, som siden havde været øde, hvorfor det maa antages, at det nuværende flade Loft er ældre end Ombygningen. Derimod gjør man ganske vist ikke Bygmesteren Uret, naar man bebreider ham, at Indgangen til til det ringe og uanseelige Kor, som forsynedes med et endnu lavere, fladt gibset Loft, blev dannet af en bred Rundbue, som aldeles ikke stemmer med Kirkens oprindelige Bygningsstil. Den ny Kirkes Hovedindgang blev anbragt i den nordlige Korsfløi, hvor et Stykke af den gamle Omgang nu gjør Tjeneste som Vaabenhus, medens det tilsvarende Stykke i den sydlige Korsfløi i Aaret 1874 blev indrettet til et Ligkapel. Gruset fra den nedbrudte Bygning fandt man det ikke Umagen værdt at bortføre, men lod det i lang Tid henligge i uordentlige Dynger uden om Kirken, indtil det omsider blev udjævnet, hvorved Pladsen blev forhøiet over en Alen, ligesom man ogsaa inde i Kirken forhøiede Gulvet en Alen ved Hjælp af Murbrokker og Affald. Af den gamle Kirke staar altsaa nu kun tilbage den største Del af Taarnet, hele „Domkirken“ og to af Langhusets Sidehvælvinger;

men disse faa Levninger vidne endnu tydelig om den ædle Stil, hvori Mariager Klosterkirke har været opført. At Ombygningen fandt Sted, maa vel undskyldes paa Grund af Kirkens faldefærdige Tilstand; men det maa beklages, at Arbeidet blev udført saa smagløst, at den ny Kirke i sin Helhed kun frembyder et lidet lysteligt Skue.

I Aaret 1801 forsynedes Kirken med et af Orgelbygger Peerstrup forfærdiget nyt Orgel, som anbragtes i den gamle Domkirkes vestlige Ende, nærmest ved Taarnet, og 1873—1874 blev Kirkegulvet omlagt med smukke Fliser istedetfor det tidligere Murstensgulv. Ved samme Leilighed blev ligeledes de værdifuldste af de gamle Ligsten, som ved Kammerherre Thestrups Omsorg vare blevne skaanede under Ombygningen og nedlagte i den ny Kirkes Gulv, indsatte i de indvendige Mure for at bevares for Eftertiden, ligesom ogsaa Gravene under Gulvet, efter Foranstaltning af Direktøren for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring, undersøgtes af daværende Proprietær Bergsøe til Andigaard, uden at denne Undersøgelse dog gav noget mærkeligt Udbytte.

Endnu skal her til Slutning anføres et Par Træk af Fortidens Sæder og Skikke, som stode i Forbindelse med Kirken. I Mogens Kaas's ovenfor, Side 74, nævnte Ordinants, som senere, 1633, fik kgl. Stadfæstelse¹⁸, omtaltes det, hvorledes Flere, der kun betalte lidt til Klosteret eller Kirken, ofte tilegnede sig de øverste og bedste Siddepladser, eller Stolestader, som tilhørte Andre, hvorefter det hedder: „Somme understaar dennem og af Hoffærdighed at stande over andre ældre og bedagede og ældre gifte, og som længe udi Stolene for dennem standet haver. Og over alt dette befindes og tidt og ofte, at naar og saasnart en berygtet Lønhere, saavel som andre løse Kvindfolk hændes hid til Sognet eller By at komme, strax betræder og indtrænger de dennem udi de øverste Stole og Stader over andre ærlige og bedagede Dannekvinder, dennem at fortrykke og undertrænge. Det samme og at hændes udi Mandsstolene med hvis letfærdige, løse Gesindt, her til Byen ankommer, saa en stor Part af saadan Uskikkelighed giver Aarsage til Synden og Trængen, Banden og Skjenden og andre hadske og utilbørlige Fagter mere, som sees og drives, naar de udi Kirken og Stolene indkommer og fornemligen under Messe og Gudstjeneste.“ Der blev derfor givet udførlige Regler for, hvor Enhver skulde have

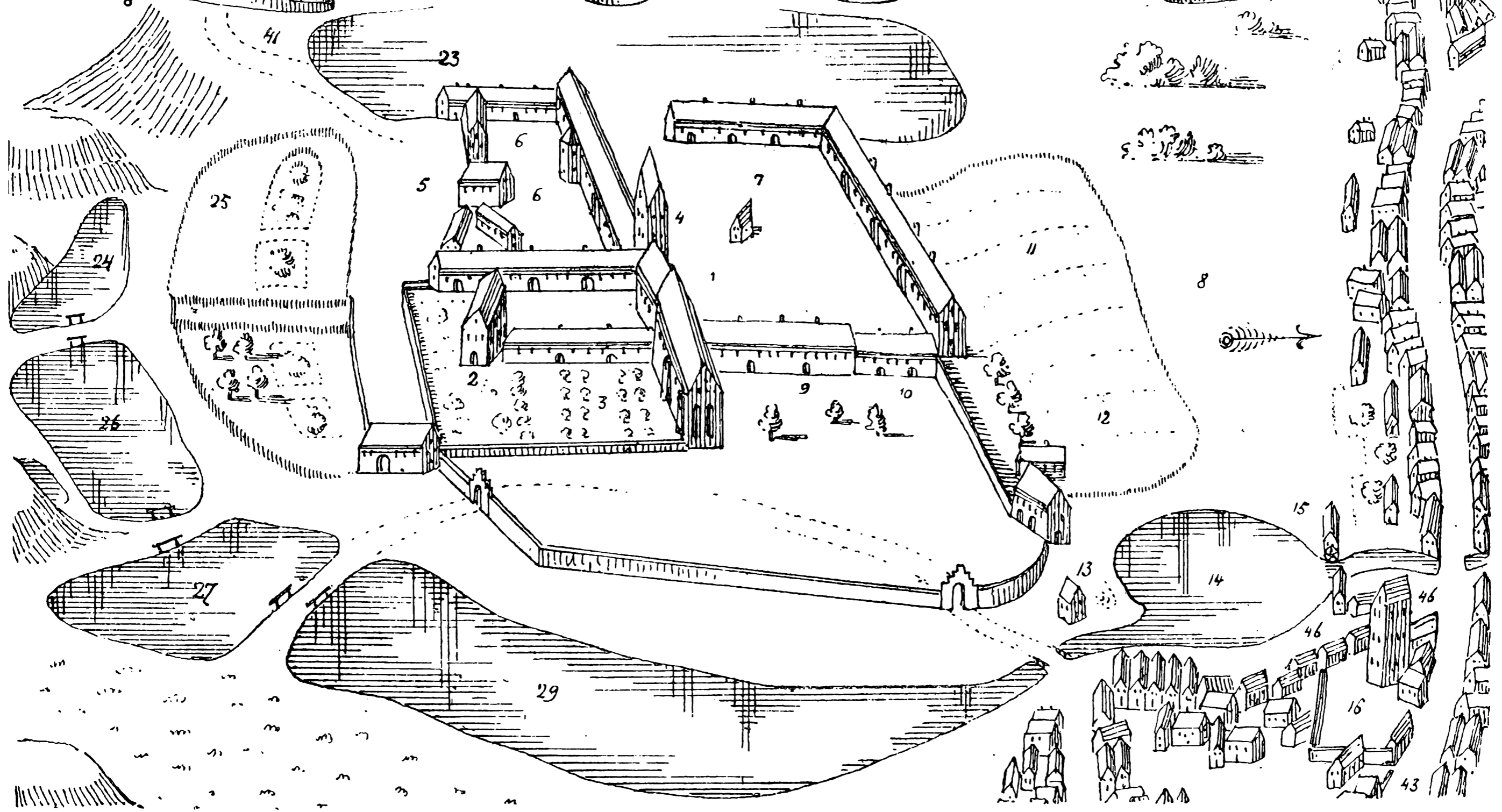
sit Stolestade, først naturligvis Lensmanden og hans Folk, derefter Borgmesteren, saa Raadmændene og efter dem Byens menige Borgere efter deres Eiendommens og Afgifters Størrelse, og tilsidst Beboerne af Sognets Landsbyer; og i hvert Stolestade bestemtes først Pladserne efter Vedkommendes Alder og gifte eller ugifte Stand, medens derefter de, der længst havde haft Plads i Stolen, skulde have Fortrin for de senere Tilkomne. Hvor omhyggelig disse Regler end vare affattede, kunde de dog ikke forebygge, at Stridigheder om de fornemste Pladser i Kirken jævnlig forefaldt, endog langt hen i Tiden. Saaledes kom i Aaret 1704 to Kvindepersoner, Sofie Hansdatter og Ane Villadsdatter, i Slagsmaal i Kirken under Gudstjenesten, hvorfor de bleve tiltalte ved Bythinget og dømte for Brud paa Kirkefreden, men da de Intet havde at bøde med, slap de med at udstaa Kirkens Disciplin for deres forargelige Forhold; og omtrent 1720 fortælles det, at der var en Kone ved Navn Karen Olufsdatter, som, uagtet hendes Mand, der betalte 1 Rdl. i Krigsstyr, formentlig kun var Dagleier, i mange Aar ikke kunde finde en hende værdig Plads i Kirken, og da hun engang under Gudstjenesten trykkedes med Byfogdens Datter om en Plads, gik Byfogden, som mærkede Tummelen, ud af sin Stol, skjøndt det var under Sangen, og over Kirkegulvet og sagde til sin Datter: „Du skal ikke sidde nedenfor den Kvinde.“ Hun maatte altsaa ikke give tabt, men see at holde Karen Olufsdatter Stangen. Ogsaa i andre Retninger viste man en paafaldende Mangel paa Ærefrygt for Guds Hus. Ikke alene Kongen benyttede Kirken som Oplagsplads, idet han 1618 tilskrev Lensmanden Eske Bilde om at opbevare „nogle Gevær“ i Mariager Kirke, naar de bleve ham tilsendte; men i Mogens Kaas's ovennævnte Ordinants hedder det endog, at Nogle „befindes deres Skibsseile og Redskab udi Kirken at ophænge og lægge, Øvrighed eller nogen uadspurgt, understaar [sig] og for høie Alter med Hest og Vogn [at] indkjøre, samme deres Seil at ophænge, og ikke alene nederkjøre de Afdødes Grave og sønderkjøre de Stene udi Kirkegulvet, men og besmitter og vanærer Kirken og Guds Hus.“ Der blev derfor i Ordinantsen givet bestemte Regler for, hvorledes der skulde forholdes med Opbevaringen af Seil og Skibsredskaber i Kirken, og hvad derfor skulde betales; men det blev ikke forbudt at benytte Kirken paa denne Maade. Derimod blev det i Ordinantsen forbudt, at Svin eller andet Fæmon maatte komme i

Kirken eller paa Kirkegaarden, hvortil de altsaa maa antages hidtil at have havt Adgang. Det er bekjendt, hvorledes Holberg gjorde sig lystig over den Mode, at Kvinderne dengang bare en Skjødehund omkring med sig, naar de gik ud; og at denne Mode ogsaa har hersket i Mariager, kan sees af en Politivedtægt for Byen af 1697, hvori der klages over den usømmelige og uskikkelige Larm, som smaa Køterhunde i den sidste Tid havde fremkaldt i Kirken, hvorfor det bestemtes, at slige Hunde herefter skulde være helt afskaffede. Endnu i den nyere Tid forarsagedes der flere usømmelige Optrin i Kirken af en i sin Tid i Mariager temmelig bekjendt Person, en Student Philip Mammen, som var Degn der i Byen fra 1789 til 1815, og om hvem der fortælles en hel Del Historier, som dog maaske ikke ere fri for Overdrivelser; men af Præstearkivet sees det, at det er sandt, at han bl. A., naar han fremsagde Indgangsbønnen i Kordøren, har raabt som en Underofficer foran en Vagt og forandret Fadervor; at han under Prædikenen har lagt sig i en upassende Stilling op ad Trappen til Prædikestolen, og at han, medens Præsten tiltalte Altergjæsterne, har gaaet omkring i Kirken og snakket med de andre Tilstedeværende og budt dem en Pris Tobak, og da Skolebørnene forlode Kirken, raabte han engang efter dem udenfor Kirkedøren: „Nu Par om Par! hver Pige skal have sin Kavalier,“ og i saadant Optog lod han dem paradere ned ad Gaden foran sig, saa at Folk gjorde Nar deraf.

VI. Klosterets øvrige Bygninger og dets Omgivelser.

Den Plads, hvorpaa Klosteret blev opført, er valgt med megen Skjønsomhed. Den ligger paa et lavt Høidedrag, som Syd fra skyder sig ud i en mod Nord aaben Dal, og hvorfra der haves en fortrinlig Udsigt over Fjorden og de omkring liggende, tidligere i langt højere Grad end nu skovbevoxede Bakker. Byggegrunden var fast og tør, skjøndt Pladsen næsten ganske var omgivet af Vand, idet Kildevældene i de omliggende Lavninger vare opstemmede, saa at de dannede 10 Fiskedamme, der tildels vare adskilte ved kunstige Dæmninger, paa hvilke de til Klosteret førende Veie vare anlagte. Om de oprindelige Klosterbygningers Beskaffenhed har man ingen Efterretninger fra den katholske Tid. Den ældste Afbildning af Klosteret, man kjender, findes i Resens Atlas fra Aar 1677; men ved de tid-

Mariager Kloster og en Del af Byen efter Resens Originaltegning

ligere omtalte Lensregnskaber, der opbevares i Kongerigets Arkiv, findes flere Synsforretninger, Haandværkerregninger og Thingsvidner m. m. fra Aarene 1629—1664, som give temmelig nøiagtige Oplysninger om Klosterets Bygninger i dette Tidsrum.

Nord for Kirken laa i Lensmændenes Tid Ladegaarden (den tidligere Nonnegaard), medens der Syd for Kirken laa 3 Gaarde, Borggaarden (den tidligere Munkegaard) længst mod Vest, i Midten Deistuegaarden (af Deie, Tjenestepige, Malkepige) eller Mælkestuegaarden og Øst for denne Staldgaarden, hvilken sidste ikke er angiven paa Tegningen, da den var nedreven før 1677 og Pladsen, hvorpaa den havde staaet, omdannet til Have.

Resens Forklaring til Billedet paa modstaaende Side.

1. Klosterkirken eller St. Birgitte Kirke.
2. Urtegaarden.
3. Plomgaarden.
4. Domkirken.
5. Vartov.
6. Borgegaarden.
7. Huset, som udi forrige Tider var med de tvende andre Huse paa Gaarden Nonnernes Kloster, og Rummet i Gaarden deres Bleghave.
8. Staden.
9. Huset, hvor Nonnerne i forrige Tid besynderligen residerede.
10. Piberovn, fra hvilken siges at skulle have gaaet 24 Piber til enhver af Nonnernes Gemak at varme, men er nu tilmuret.
11. Søsterhave.
12. Skolen.
13. Klokkernes Residents.
14. Mølledammen.
15. Møllen.
16. Det gamle Kirketaarn, som var fordum den rette Byens Kirke, kaldet St. Peders.
23. Ladegaardsdam.
24. Første Dam til Klostermølle.
25. Brødrehave.
26. Anden Mølledam.
27. Tredie Mølledam.
29. Himmelkilde.
41. Veien til Hobro.
43. Algaden eller Vestergade.
46. Sognegyden.
47. Teglgaaards Bakke.

Borggaardens Hovedlænge, som kaldtes Fruerstuehuset eller Østerstuen, fordi den udgjorde Gaardens østlige Længe, var sammenbygget med den saakaldte lille Kirkes eller Domkirkes sydvestlige Hjørne. Den var to Lofter (Etager) høi. I den nederste Etage, der var forsynet med Hvælvinger, fandtes, foruden forskellige Kjælderrum, Mælkestuen, hvori der 1642 omtales en Kakkelovn af røde Gryder, og Brevekammeret, hvori Klosterets Breve og Dokumenter opbevaredes. Op til den øverste Etage førte en Vindeltrappe, der var anbragt i et Taarn, som ikke findes afbildet paa Tegningen, men har staaet henimod Borggaardens sydøstlige Hjørne. I denne Etage fandtes Lensmandens Beboelsesleilighed, hvortil hørte den saakaldte Fruerstue eller Stadsestue, som efter en Synsforretning fra Aar 1634 endnu dengang var forsynet med gammelt „Pernelle“ (Panel), og hvis Hovedindgang, „den rette Fruerstuedør“, var af Eg og rimeligvis prydet med udskaarne Ornamentter. Blandt Lensmandens Værelser omtales den saakaldte „Amtstue“, der laa nærmest op imod Kirken, og rimeligvis har været, hvad vi nu vilde kalde et Kontor. Efter mundtlig Overlevering skal Birke-thinget have været holdt her.

Borggaardens nordlige Længe, der kaldtes Fadeburshuset, er den eneste af de oprindelige Klosterbygninger, som endnu staaer tilbage, foruden Resterne af den gamle Kirke. Ogsaa den var forsynet med et Taarn, hvori der endnu findes en Vindeltrappe op til den øverste Etage. De hvælvede Rum under denne benyttedes dels til Kjældere og Forraadskamre, dels til Borgstue, hvori der ogsaa 1642 omtales en Kakkelovn af Gryder. I øverste Etage fandtes, foruden Gjestekamre og forskellige andre Rum, et stort med Stengulv (Flisegulv) forsynet Værelse, der kaldtes „Fadeburet“, og rimeligvis har været benyttet af Lensmanden som Spisesal ved festlige Leiligheder. I Taarnet, der var prydet med et Spir, var der ophængt en Klokke, som brugtes til at ringe tilbords med; men da Spiret nedblæste 1660, borttog man Klokken, for at den ikke skulde tage Skade. Vest for Taarnet var der en Gjennemkjørsel gennem Bygningen, den saakaldte „Mørkestueport“, ved hvilken fandtes „Mørkestuen“ eller Fængslet. Aar 1631 brød en Bissekræmmer, som havde ihjelskudt en anden Bissekræmmer, ud af dette Fængsel ved at bryde et Hål i Muren.

I Borggaardens vestlige Længe, som kaldtes Bryggershuset, fandtes Bryggerset med Maltloft og Maltkølle, Slagteriet, Røge-

kammeret, Køkkenet o. s. v. Aar 1617 faldt denne Længes Endegavle og vestlige Sidemur ned, hvorefter de bleve gjenopførte af Bindingsværk; men iøvrigt vare alle Bygningerne i Borggaarden af Grundmur. Bag ved eller Vest for Bryggershuset laa ved den derværende Dam et Vadskehus og et Vandværk, „som man pleier at slaa Vand op med at brygge og bage ved“. Da dette Vandværk var blevet ødelagt i Krigsaarene 1627—29, lod Tage Thott 1631 grave en Brønd i Borggaarden.

Den sydlige Side af Borggaarden dannedes af tre særskilte Bygninger, som stødte op til hverandre. Længst mod Vest, op imod Bryggershuset laa en Bygning paa to Etager, hvori fandtes Skriverstuen, Skræderstuen samt Ridefogdens og Skriverdrengenes Værelser. Indgangen til dette Hus fandtes i et lille rundt Taarn med en Vindeltrappe: (Heller ikke dette Taarn findes paa Resens Tegning.) Længere mod Øst laa det saakaldte „Vartov“ eller Portbygningen, der paa Resens Tegning er afbildet noget for stor. Herigjennem gik Borgporten, der ligesom Mørkestueporten var hvælvet, og over den fandtes kun ét Kammer, som undertiden findes benævnet „Lensmandens Kammer“. Mellem Portbygningen og Fruerstuehuset laa en mindre Bygning, der rimeligvis hørte til Kongens Leilighed, som strax nedenfor skal blive omtalt. For ikke at behøve at gaa over Gaardspladsen, naar man vilde fra Lensmandens Leilighed over i Kammeret over Borgporten, var der skraas over Gaardspladsens sydøstlige Hjørne, mellem Vartov og Fruerstuehuset, bygget en saakaldet „Løngang“, der vel findes afbildet paa Resens Tegning, men i en aldeles forvansket Skikkelse. Den saa nemlig ikke, hvad man efter Tegningen skulde antage, ud som et almindeligt Hus; men den hvilede paa Pæle, og dens Bund, Sider og Tag vare af Brædder, og rimeligvis har den paa Siderne været forsynet med Vinduer, saa at den snarere har lignet en lukket Kegelbane; ligesom den heller ikke har været saa lang, som Tegningen antyder, da dens Bundbjælker, der hvilede paa Hamrene, kun vare 16 Alen lange.

Fra Fruerstuehuset udgik i østlig Retning en Bygning, som kaldtes „Kongens Sal“, og som begrændsede Deistuegaarden mod Syd. Ogsaa i denne Bygning var der forneden hvælvede Kjælderrum, og over disse fandtes Kongesalen, der formodentlig kun har været brugt, naar Kongen besøgte Klosteret. Op til denne Sal stødte Kongens Sengekammer, som rimeligvis laa i Fruer-

stuehusets sydlige Ende og ved en Dør stod i Forbindelse med det saakaldte „Jomfrukammer“, der synes at have ligget i det før omtalte lille Hus mellem Borgporten og Fruerstuehuset, og at have været bestemt for Kongefamiliens kvindelige Medlemmer eller Hoffets Damer. Naar der oftere ved Kongens Sengekammer omtales en Karnap, som var tækket med Spaan-tag, da er der sandsynligvis herved sigtet til dette lille Hus, som alene indeholdt Jomfrukammeret, hvorfra en Dør førte ud til Borggaarden. Indgangen til Kongens Leilighed var det samme Trappetaarn, som førte ind til Fruerstuen og Lensmandens øvrige Værelser.

Kongesalen maa have været et temmelig stort og luftigt Rum, da det omtales, at der var 9 Bjælker i Loftet, og at Vindueskarmene vare 7 Alen høie og med 15 Vinduer i hver Karm. Vinduerne have her, ligesom i Fruerstuehuset og Fadeburshuset, været spidsbuede, Karmene af Eg, og Ruderne indfattede i Bly. Gulvet var lagt med Ostrog (Fliser), og Væggene have været „dragne“ eller betrukne med Klæde, indtil dette under Krigen 1627—29 blev borttaget af de keiserlige Krigsfolk. Overalt i Kongens og Lensmandens Leiligheder har der været Skorstene (Kaminer)

Kongesalen var sat i Forbindelse med Kirken ved en grundmuret Bygning, som dannede Deistuegaardens østlige Længe. Denne Bygning indeholdt kun den saakaldte „Kirkegang“ (en Korridor) og ved Enden af denne, op imod Kirken, et Værelse, der kaldtes „Kirkekammeret“, men i Aarene 1634 og 1664 findes benævnet „Skolen“, uden at det vides, om det har været benyttet til Skolestue blot for Lensmandens Børn eller mulig for Disciplene i Mariager Latinskole, da disse udførte Kirkesangen, og Orglet var anbragt paa Omgangen, lige indenfor dette Kammer. Kirkekammeret eller Skolen var forsynet med Skorsten eller Kamin. Da der omtales baade et Kammer under Kirkekammeret og, inde i Kirken, en Vindeltrappe „op til Gangen“ eller „op til Klosteret“, har Kirkekammeret formodentlig ligget i Høide med Kirkens, Side 69 omtalte „Omgang“, og da den egentlige Kirkegang, hvis man kan stole paa Resens Tegning, har ligget nedenunder, maa man altsaa have gaaet fra Omgangen og Kirkekammeret ad en Trappe ned i Kirkegangen og fra denne igjen ad en anden Trappe op i Kongens Sal. I en Synsforretning fra Aar 1642 omtales „Gangen fra Kongens Kammer

(Sengekammer?) og til Kirken, i det østre Hus“, hvilket synes at tyde paa, at der ogsaa har været en Indgang til Kirken fra Fruerstuehuset; men ellers findes en saadan Indgang ikke omtalt.

Øst for Kirkegangen og parallel med denne laa Hestestalden, hvis nordlige Ende dog ikke stødte helt op til Kirken. Mellem disse Bygninger og paa den Plads, hvor efter Resens Tegning „Plomgaarden“ eller Blomsterhaven fandtes, laa Staldgaarden, som mod Syd var aflukket ved et Plankeværk, og tæt Syd for Staldbygningen laa Smedien samt det saakaldte „østre Porthus“, gennem hvilket der var Indkjørsel til Klosteret Øst fra. En lignende Portbygning, det saakaldte „vestre Porthus“, laa Syd for Borggaardens vestlige Længe eller Bryggershuset, men var ligesom Staldbygningen og Smedien nedreven før Aar 1677.

Medens Borggaardens eller Munkegaardens Bygninger ikke kunne antages at have undergaaet nogen væsentlig Forandring i Lensmændenes Tid, var Nonnegaarden derimod, ifølge den, Side 26 omtalte, Jakob Seefeld derom i Aaret 1588 givne Befaling bleven omdannet til en Ladegaard, hvorved det maa antages, at et Par af de største Huses øverste Etage er bleven nedtaget, og muligen flere mindre Bygninger helt nedrevne; men hvad der stod tilbage var dog endnu tilstrækkeligt til at give et nogenlunde tro Billede af Nonnernes Bolig.

Nonnegaardens Gaardsrum var en Del større end Borggaardens; hvad ogsaa stemmer med, at Nonnernes Antal var betydelig større end Munkenes, og efter Forklaringen til Resens Tegning brugte Nonnerne deres Gaardsplads til Bleghave.

Den begrænsedes mod Syd af Kirken og en „Vesten op til Kirken“ liggende mindre, indvendig med Hvælvinger forsynet Bygning, som i Lensmændenes Tid kaldtes „Munkestuen“, men hvis Anvendelse er ubekjendt. Den henstod i mange Aar før Klosterets Salg i en yderst forfalden Tilstand, og da det 1664 omtales, at den havde „hverken Over eller Tække“, er den rimeligvis kort Tid derefter bleven nedrevet, hvorfor den heller ikke findes paa Resens Tegning.

Nonnegaardens vestlige Længe bestod mod Syd af en Bygning, som 1630 kaldtes „Mørkestuehuset“, hvori der sandsynligvis ogsaa har været et Fængsel, ligesom i den før omtalte „Mørkestueport“. Heller ikke denne Bygning findes paa Resens Tegning. Nord for, og i Flugt med Mørkestuehuset laa Laden, der snart kaldtes „Høladen“, snart „Kornladen“, og som var et

høit og bredt Hus, og forsynet med Hvælvinger. I den sydlige Ende, eller muligen i Mørkestuehuset, fandtes to Rustkamre, der mod Slutningen af Lensmændenes Tid brugtes til Faare- og Svinesti. De endnu tilbageværende Fundamenter vise, at Laden har ligget umiddelbart op til den store, nu udtørrede Fiskedam Vest for Klosteret.

Den nordlige Længe brugtes af Lensmændene til Øxne- eller Studestald. Af de tre Porte, som efter Tegningen fandtes paa denne Længe, har den vestlige i den katholske Tid vistnok været Hovedindkjørselen til Nonneklosteret fra Mariager By (nu er der kun en Gangsti der, hvor den tidligere Kjørevei maa antages at have gaaet), medens den østlige Port, som burde have været afbildet helt oppe i Gaardens nordøstlige Hjørne, har ført ud til den oprindelige Ladegaard, som før Aar 1588 laa paa Pladsen Nord for Nonnegaarden.

Den østlige Længe, der af Lensmændene benyttedes som Kornhus, og hvori baade Klosterets egen Avl og Landgildekornet opbevaredes, havde i den katholske Tid været Nonnernes Bolig, og som saadan Klosterets Hovedbygning næst efter Kirken, med hvilken den var sammenbygget. Der har været Kjældere under den, og i en Synsforretning fra Aar 1664 hedder det, at den er „med dobbelt Hvælving over hverandre langs igjennem, uden alene Gangen langs igjennem er med én høi Hvælving“. Nonnernes Celler, der kun vare smaa Rum, omtrent 6—7 Alen lange og 3 Alen brede, maa have haft deres Døre ud til denne Gang, hvor der i den øverste Etage udenfor Dørene maa have løbet et Galleri, ganske som i mange af Nutidens Arresthuse, hvilket Galleri vistnok har været anbragt i samme Høide som Omgangen i Kirken, saa at Nonnerne blot behøvede at aabne en Dør for at komme fra Galleriet ind paa Omgangen, hvor de, som ovenfor, Side 69, omtalt, maa antages at have haft deres Plads i Kirken.

Enten i eller lige udenfor Nonnegaardens østlige Længe har efter Resens Tegning den, Side 19 omtalte Piberovn, der tjente til at opvarme Nonnernes Celler, haft sin Plads. For nogle faa Aar siden stødte man, ved at grave en Kartoffelkule udenfor Kirkegaardsdiget ved Nonnegaardens nordøstlige Hjørne, paa en muret Hvælving, som dog ikke blev nærmere undersøgt; men som mulig enten har hørt til denne Piberovn eller været en af den østlige Længes Kjælderhvælvinger.

Foruden de her nævnte Bygninger, der alle vare af Grundmur, og sandsynligvis alle have havt to Etager og været forsynede med Hvælvinger (disse omtales ikke udtrykkelig i den nordlige Længe), nævnes i Lensmændenes Tid flere mindre Bygninger, som øiensynlig ere blevne opførte efter den katholske Tid, f. Ex. en Bindingsværks Kostald, som laa inde paa Gaardspladsen tæt ved Kirken og parallel med denne, et Bindingsværks „Udskud“ paa Laden og en af Mogens Kaas opført, mindre Udhusbygning Nord for Øxnestalden paa den oprindelige Ladegaards Plads, hvilken Bygning blev helt nedrevet af Fjenderne i Krigsaarene 1627—1629.

Endnu skal med Hensyn til de ældste Klosterbygninger omtales, at Pontoppidan i sit „Theatrum Daniæ“ anfører, at Klosteret i ældre Tid har været omgivet af en stærk Ringmur, og at der ved Kirken fandtes en Løngang*) eller underjordisk Hvælving, som efter Sigende naaede helt ud til Færgestedet, (omtrent en halv Fjerdingsvei), samt at i denne Løngang skulde Benradene af to Munke, der vare blevne hængte paa Grund af Ukydskhed, endnu findes hængende i Jernkjæder.

Søstrenes Abildgaard laa Nordøst for Nonnegaarden, hvorimod Brødrenes Abildgaard laa Syd for Munkegaarden, mellem denne og det nuværende Lystanlæg „Munkholm“, saaledes at den mod Nord begrændsedes af den brede Vandgrav, som endnu findes paa dette Sted,**) og mellem denne Grav og Klosterbygningerne gik der en Vei gjennem det østre og vestre Porthus. I Aaret 1467 have Søstrenes og Brødrenes Konvent „for synderlig Gynst, Kjærlighed og mangefold Velgjerninge, som velbyrdig Mand Hr. Otte Nielsen (Rosenkrands), Ridder, af Bjørnholm os og vort fattig Sted bevist og gjort haver fraa vort Steds første Begyndelse og sva til denne Tid, og ydermere vi end herefter tilhaabes af hannom og hans kjære Søn og deres Efterkommere til evig Tid,“ skjænket Hr. Otto Nielsen og hans Søn Erik Ottesen samt deres rette Arvinger til evig Tid en Jordlod at

*) Sagn om underjordiske Løngange træffer man paa mange Steder. Skulde de ikke tildels have deres Oprindelse fra, at der i fordums Tid ofte fandtes saadanne bedækkede Gange som den Løngang, der forbandt Fruerstuehuset paa Mariager Kloster med Kammeret over Borgporten, og at man i en senere Tid ved en Løngang kun har tænkt sig en hemmelig underjordisk Gang?

***) Den er ikke afbildet paa Resens Tegning.

bygge paa „liggendes Østen og Sønden ved den Bro hos vor Brødre-Abildgaard paa den Odde, som der skyder Øster ud i den Overdam,“ hvilken Jordlod strakte sig fra det nordøstlige Hjørne 40 Alen mod Vest „sønder ud med Graven“, 34 Alen fra det nordvestlige Hjørne mod Syd og 40 Alen fra det sydvestlige Hjørne mod Øst, lidt til Syd, indtil Dammen¹. Paa denne Plads er der i Aaret 1875 ved Grøftegravning fundet Murlevninger, som enten kunne have henhørt til den af Otto Nielsen her opførte Bygning eller til en i forrige Hundredaar her liggende Gartnerbolig, som kaldtes „Søndergaardshuset“ i Modsætning til „Nørregaardshuset“, som er Navnet paa et Hus, der endnu ligger tæt Nordvest for den gamle Hølades Plads. Over den nævnte Grav, som dannede Nordgrænsen af Otto Nielsens Byggeplads, er der endnu en af Sten opført Bro, som maaske er den samme som den ovennævnte i Aaret 1467 omtalte.

Det er tidligere fortalt, at det ved Jørgen Lykkes Lensbrev af 1549 blev paalagt ham at „opbygge og forbedre samme Kloster, Kirken og Klostergaarden med Ladegaarden og andet, som nu afbrændt ere“, hvoraf sees, at Klosteret da nylig havde været hjemsøgt af en Ildebrand, ved hvilken dog kun den Nord for Nonnegaarden liggende Ladegaard synes at være nedbrændt. Jørgen Lykke anvendte ogsaa strax store Bekostninger paa Bygningerne; men mod Slutningen af sit Liv lod han dem atter forfalde, hvorfor hans Eftermand, Jakob Seefeld, strax efter sin Tiltrædelse 1584 fik Befaling til at sætte dem i ordentlig Stand. Det er ligeledes tidligere bemærket, at det 1588 blev paalagt Jakob Seefeld at omdanne Nonnegaarden til en Ladegaard, fordi den, af Jørgen Lykke efter Branden gjenopførte Ladegaard nu var brøstfældig, „och Nunne er ødde“. Omkostningerne ved dette Arbejde bleve, ligesom senere ved alle større Bygningsarbejder, førte Kongen til Udgift, hvorimod Lensmændene i Henhold til deres Lensbreve herefter selv maatte bekoste alle sædvanlige Reparationsarbejder udførte. I Aaret 1610 afbrændte Høladen²; men da Bygningen med sine Hvælvinger omtales som endnu eksisterende i den følgende Tid, maa det antages, at kun Tagværket herved er blevet ødelagt. Andre Ildebrande vides ikke at have hjemsøgt Klosteret.

Den fortrykte Tilstand, hvori Landet befandt sig efter Kalmarkrigen, mærkedes ogsaa paa Mariager Kloster, idet Bygningerne paa denne Tid synes at have været i høi Grad for-

faldne. Saaledes omtales det 1617, at „det fjerde Hus“ (Bryggershuset) var nedfaldet, hvorfor Eske Bilde fik Befaling til at gjenopføre det, og 1620 paalagdes det Mogens Kaas at nedrive to gamle forfaldne Huse udenfor Ladegaarden, og med det Samme at sælge Klosterets gamle ubrugelige Inventarium. 1625 var Staldbygningen saa forfalden, at den maatte nedrives og gjenopføres, og 1627 nedblæste paa det store Kornhus ikke alene Taget, men ogsaa en Del af Muren paa den ene Side, i en Høide af 7 Alen paa Bygningens halve Længde, hvorfor det tilsvarende Stykke Mur paa den anden Side blev nedtaget, og Huset altsaa gjort saameget lavere, saaledes som Resens Tegning udviser. Arbeidet herved var endnu ikke færdigt, da Mariager i Efteraaret 1627 blev besat af de keiserlige Tropper. Disse raa og tøilesløse Karle bortførte ikke alene det til Bygningen bestemte Tømmer, men huserede i det Hele saa frygtelig paa Klosteret, at de ved deres Bortgang 1629 efterlode dette i en sørgelig Forfatning. Omtrent alt, hvad der var af Metal, som de havde kunnet faa fat paa, havde de medtaget, saasom Laase, Nøgler og Hængsler til Dørene; Jernet i Kaminerne og Blyet i Tagrenderne og Vinduerne var borttaget, ja selv Murankrene vare udtagne af Murene og bortførte. Vinduerne vare ituslagne, Gulvene tildels opbrudte, og Lofterne flere Steder ødelagte, saa at man, som det hedder, „for Fares Skyld ikke kunde gaa under dem“, endogsaa i Kongens Sal, hvor tillige Klædet, som Salen var omhængt med, var borttaget. Flere af Husenes Tage havde Fjenderne nedbrudt for at bruge Tømmeret; det vestlige Porthus var faldefærdigt, saa at det var farligt at kjøre derigjennem; Rustkamrene havde Fjenderne benyttet som Stalde, og samtlige Udhuse vare ilde tilredte, saa at endog den for et Par Aar siden opførte Staldbygning tildels var nedfalden. Desuden var Vandværket bagved Bryggerset ødelagt, og alle Plankeværker ved Gaarden nedrevne og opbrændte. Da Mogens Kaas i Efteraaret 1629 atter skulde tage Bolig paa Klosteret, var der ikke et eneste Værelse i beboelig Stand, hvorfor han den 22 Oktober af Kongen fik Befaling til at lade forfærdige en Stue og 3 eller 4 Kamre til hans og hans Husholdnings Behov med Tag, Loft, Vinduer, Døre og Vægge samt lade hjælpe Køkkenet, Bryggerset, Borgstuen og Ladegaarden med Straatag og Lervægge, hvor fornødent gjøres, „efterdi Tiden og Leiligheden det anderledes nu ikke kan taale“. I de nærmest følgende Aar var det paa Grund

af de daarlige Tider kun lidt, der blev gjort for at bringe Bygningerne istand, saa at det egentlig først var i Iver Krabbes Tid, at de sidste Spor af Krigens Ødelæggelser bleve udslettede. Under den fjendtlige Besættelse 1644 synes det mere at have gaaet ud over Inventariet end over Bygningerne; men i Krigstiden 1657—1660 gjentoges Scenerne fra Trediveaarskrigens Dage, saa at Klosteret ogsaa dengang ved Fjendens Bortgang omtrent lignede en Ruin, og navnlig var Kornhuset saa forfaldet, at der 1661 og 1662 maatte leies Loftsrum i Byen til Opbevaring af Landgildekornet. Ved Afleveringen 1664 i Anledning af Klosterets Salg vare alle Husene endnu i en meget maadelig Tilstand, skjøndt Ove Juel havde anvendt en Del paa dem; Staldbygningen var helt nedreven for aldrig mere at reise sig; af Bryggershuset stod kun den østlige Sidemur ind til Borggaarden tilbage, medens Resten var nedfalden; Taget manglede baade paa Munkestuen og Mørkestuehuset, og Ladegaardens Hvælvinger vare meget svækkede ved i længere Tid at have været udsatte for Regnens og Veirligets Paavirkning, medens Bygningerne havde henstaaet uden Tag.

At Klosterets Fiere skulde anvende store Bekostninger paa de vidtløftige og nu tildels overflødige Bygningers Vedligeholdelse, var ikke til at vente; men saalænge Kongen efter det af ham ved Salget tagne Forbehold havde Ret til at tilbagekjøbe Eiendommen, naar han fandt det for godt, var det en betænkelig Sag for Eierne at nedrive de Huse, som der ikke var Brug for, hvilket ogsaa viste sig under Processen med Liliencrones Arvinger, idet Kongen under denne nedlagde Paastand paa, at de skulde lide Afdrag i Indløsningssummen, fordi Liliencrone havde nedrevet nogle mindre Bygninger. Først da Kongen 1720 atter havde solgt Gaarden, og denne Gang uden at forbeholde sig Indløsningsret, fik Eierne frie Hænder; og Følgen heraf viste sig strax, idet Interessenterne, som havde kjøbt Klosteret, i Aarene 1721 og 1722 lode de største af de gamle Bygninger nedrive; og endelig nedrev Severin Bentzen 1724 de øvrige Huse med Undtagelse af Fadeburshuset — den eneste af de oprindelige Bygninger, der endnu er tilbage — og Fruerstuehuset, som ifølge mundtlig Beretning først blev fuldstændig nedbrudt i Begyndelsen af dette Hundrebaar. Istedetfor den nedbrudte Ladegaard (Nonnegaarden) lod Severin Bentzen den nuværende Ladegaard opføre paa en Del af den gamle Munkehaves Plads, hvorfra den

snart kan ventes at ville blive flyttet for fjerde Gang, idet Kammerherre Castenskiold i Aaret 1876 lod opføre en Forpagterbolig umiddelbart Vest for Severin Bentzens Ladegaard og begyndte at henflytte flere Udhuse til dette Sted. Den største Del af den Plads, hvor fordem Nonnegaarden og siden Jakob Seefelds Ladegaard stod, er nu indtagen til Kirkegaardens Udvidelse. Ifølge Indskriften paa en i det endnu tilbagestaaende Taarn indmuret Sten lod Severin Bentzen endvidere Borggaarden „forandre og forbedre“, hvilket formodentlig skal forstaas saaledes, at han lod de to tilbageblevne Huse indrette efter Datidens Smag, og bl. A. lod de gamle spidsbuede Vinduer om-danne. Den øverste Etage af den endnu tilbagestaaende Bygning er i Begyndelsen af dette Hundredaar bleven ombygget, saa at det gamle Trappetaarn og den nederste Etage med sine smukke, solide Hvælvinger ere de eneste Levninger fra den katholske Tid.

Som tidligere bemærket, har Klosteret været omgivet af 10 Fiskedamme. Disse Damme omtales endnu i Aaret 1789; men siden, og rimeligvis i Begyndelsen af dette Hundredaar, ere de blevne udtørrede og forandrede til Enge, alene med Undtagelse af den ovenfor nævnte Grav mellem Borggaarden og Severin Bentzens Ladegaard. En for faa Aar siden afdød gammel Mand har fortalt, at han kunde erindre at have seet, at Vandet i den store Dam Vest for Klosteret stod lige op til Grundstenene af Nonnegaardens vestlige Længe (Høladen).*)

Nonnernes Abildgaard, der laa Nordøst for Nonnegaarden, er rimeligvis bleven nedlagt, samtidig med at Klosteret ophørte at være en Forsørgelsesanstalt for adelige Kvinder; men dens Plads vedblev dog lige indtil Klosterets Salg 1664 at beholde sit gamle Navn „Søstrehaven“. Brødrehaven blev derimod vedligeholdt som Lysthave, og efterat Staldgaardens, og siden ogsaa Deistuegaardens Bygninger vare nedrevne, blev deres Plads indtaget til Urtehave. Gartneren eller Podemesteren ved disse Haver boede i Slutningen af forrige Hundredaar i det saakaldte „Søndergaardshus“, der laa i Nærheden af Klosterets østlige

*) Et Sagn fortæller, at man i den katholske Tid har druknet Forbrydere ved at kaste dem gennem Vinduerne ud i denne Dam. Naar det erindres, at Mørkestueporten, hvori Fængslet var, førte fra Borggaarden ned til Dammen, er Sagnets Oprindelse forklarlig.

Port, som derfor ogsaa findes benævnet „Podehusporten“. Medens Processen mod Liliencrones Arvinger stod paa, maa Klosterets Haver have været i en meget sørgelig Forfatning, da det 1715 omtales, at en Del af Plankerne om den mindre og alle Gjerder om den store Have vare nedbrudte og fra Stedet borte, saa Lysthuset nu var en Svinesti, og Kvartererne „omvraadte“ (oprodede af Svin), samt at Orangetræerne vare bortførte, og Bønderne tiltvungne at føre dem bort. Urtehaven, Syd for Kirken, omtales endnu 1789, men er siden bleven nedlagt og henligger nu som en udyrket Græsplet. Den store Haves eller Brødrehavens Omraade blev indskrænket ved Ladegaardens Henvlytning dertil 1724; men dens vestlige Del vedblev dog at benyttes som Lysthave, indtil den 1876 maatte afgive Plads for den ny Forpagterbolig.

Aar 1541 er der taget et Stokkenævn af Onsild, Hald og Gjerlev Herreders Thing, at Mariager Kloster ligger paa en alfare Vei mellem Randers og Aalborg³; men om denne Vei, der selvfølgelig gik gennem Byens Vestergade ned til Færgestedet, har gaaet gennem Klosteret eller Vest om dette, er ubekjendt. Først noget over et halvt Hundredaar senere omtales den Vei, „som hver Mand haver sin Kjøren til og fra Klosteret“, som gaaende fra Byen, Øst om Kirkegaarden, gennem den østlige Port (Podehusporten) og mellem den før omtalte Grav ved Bødrehaven paa den ene Side og Staldgaardens, Deistuegaardens og Borggaardens Bygninger paa den anden Side, derefter gennem den vestlige Portbygning og over en Dæmning mellem de Vest for Klosteret liggende Damme og videre Vest paa til Hobro og Randers. Denne Dæmning mellem de vestlige Damme omtales i et Kongebrev af 25 Februar 1617, hvori det paalægges Lensmanden Eske Bilde, da Mølledammen ved Klosteret var brudt igjennem, for Dagløn at antage en Graver til at sætte den istand, og at lade Bønderne i Onsild og Hald Herreder hjælpe til hermed⁴; ligesom den ogsaa omtales i et senere Kongebrev af 23 December 1655, hvori det hedder: „herforuden skal og iblandt andet være vanskelig en af Haverne til Klosteret, og en Mølledam med Dæmningen skal ligge strax udenfor Porten, saa at man ikke kan komme ud af Porten uden paa samme Dæmning⁵“. Da den saaledes var vanskelig at vedligeholde, blev den, efterat den sidste Gang i Aaret 1726 atter var bleven ødelagt af en Vandflod, ikke senere istandsat; men der er endnu

tydelige Spor tilbage af den. Ved kgl. Resolution af 2 Juli 1725 blev der nedsat en Kommission til at dømme i en Strid, som var opstaaet mellem Borgerne i Mariager og Klosterets daværende Eier, Severin Bentzen, i Anledning af at han havde afspærret den ovennævnte Vei over Dæmningen; men efter Severin Bentzens Død opgav hans Enke at forfølge Sagen, og da Dæmningen kort efter blev ødelagt af Vandet, begyndte man at kjøre Syd om Severin Bentzens Ladegaard, og 1732 gave Borgerne, efter Etatsraad M. de Thestrups Begjæring, deres Samtykke til, at Veien for Fremtiden maatte vedblive at gaa uden om Ladegaarden, hvor den endnu gaar.

ANDEN AFDELING.

BYEN.

VII. Byens Oprindelse og Forhold til Klosteret.

Om Byen Mariager haves der ingen Oplysning før efter Klosterets Oprettelse, og den findes end ikke udtrykkelig omtalt før i Aaret 1434, da en Mand ved Navn Hans Valtersen tilskjødede Klosteret sin Gaard i Mariager¹; men det kan desuagtet næppe betvivles, at Byen har været til før Klosteret, skjøndt kun som en ubetydelig Landsby, hvis Navn er ubekjendt, og som har hørt til det, omtrent 1¹/₂ Mil derfra beliggende Glenstrup Kloster². Efter Mariager Klosters Oprettelse, og især efterat dette havde faaet Brev paa en fri Havn ved Fjorden, maa Byen have tiltaget betydelig ved Tilflytning baade af Handlende og Haandværkere, da det var godt „at bo under Krumstaven“, og der paa Grund af Klosterets vidtløftige Bygninger og mange Beboere og Betjente her maatte frembyde sig god Leilighed til Næring, hvortil kom, at ikke alene Stedets Skjønhed, men ogsaa Klosterets daglige Gudstjeneste maatte bevæge fornemme og formuende Folk til enten at nedsætte sig i Byen for i Ro og Andagt at ende deres Dage, eller jævnlig at opholde sig der for kortere eller længere Tid. Det var paa den Tid meget almindeligt blandt de Adelige, at de om Vinteren forlode deres Gaarde paa Landet og flyttede ind til en større By, hvor de, fordi der ikke fandtes egentlige Gjæstgivergaarde, havde Boliger staaende rede til at modtage sig; og saaledes have ogsaa mange Adelsmænd, f. Ex. Jon Viffertsen, Jens Madsen Munk, Jørgen, Styge og Otto Krumpen m. fl., havt Boliger staaende i Mariager, skjøndt deres

Hovedeiendomme laa andetsteds. Byen synes temmelig snart at have opnaaet en efter Datidens Forhold ret anseelig Størrelse; men egentlig Kjøbstadrettighed fik den først ved Kristian IV's Privilegier af 23 Mai 1592,*) hvis Indhold er følgende:

„Vi Kristian den Fjerde o. s. v., gjøre alle vitterligt, at Vi nu af Vor synderlig Gunst og Naade have taget, annammet og undfanget og nu med dette Vort aabne Brev tage, annamme og undfange menige Vore Undersaatter og Indbyggere, udi Mariager boendes, udinden Vor kongelig Hegn, Værn, Fred og Beskjærmelse, besynderlig at ville forsvare og fordagtinge til al Rette. Sammeledes have Vi af samme Gunst og Naade undt, bevilget og tilladt, at fornævnte Vore Undersaatter udi fornævnte Mariager maa herefter bruge saadanne Kjøbmandskab, Handel og Vandel med Kjøb og Sal og anden borgelig Næring og Kjøbstædfrihed i alle Maade, som udi andre Kjøbstæder her udi Riget, og nyde, bruge og beholde saadanne Naader, Privilegier og Friheder som Vor Kjøbstæd Hobro, -dog Vor og Kronens Rettighed, som af fornævnte Mariager hertil gjort og givet er, hermed uforkrænket udi alle Maade. Vi ville og have Os naadigst forbeholden udi Fremtiden herudinden at gjøre og forandre efter Vor egen naadigste Villie og Behag. Thi forbyde Vi Vore Fogder, Embedsmænd og alle Andre fornævnte Mariagers By herimod at hindre eller Forfang at gjøre under Vor høieste Unaade.

Givet paa Vort Slot Kjøbenhavn den 23 Mai 1592“³.

At Mariager skulde have haft Kjøbstadprivilegier af ældre Datum, til hvilke dette Brev da skulde forholde sig som en Stadfæstelse eller Forandring, kan ikke antages, da det ikke findes omtalt eller antydet, hverken i Brevet selv eller andetsteds, og synes heller ikke at stemme med den Bemærkning i Klosterets Jordebog af 1664, at Byen, „siden de ere privilegerede med Kjøbstædfrihed“, har tilholdt sig Herligheden af Mariager Kirke; thi efter de ældre Jordebøgers Udvisende hørte denne Herlighed til Klosteret endnu i Aaret 1592 og endda nogle Aar derefter.

Hvilke „Naader, Privilegier og Friheder“ Byen har opnaaet ved den i Brevet gjorte Henvisning til Hobros Privilegier, kan

*) Disse Privilegier bleve siden stadfæstede den 21 Juni 1631 og den 30 November 1648. (Reg. VIII, 305 og XI, 98.)

ikke angives, da disse Privilegier ere ubekjendte;*) men det synes dog temmelig afgjort, at den derved har faaet en fuld- stændig Kjøbstadforfatning, da den først nu sees at have havt Borgmester og Raad, ligesom dens Beboere ogsaa først nu kaldtes „Borgere“, medens de tidligere bleve benævnedes „menige Indbyggere i Mariager“ el. desl.

Forinden Byen fik Kjøbstadprivilegiet af 23 Mai 1592, har den formentlig været at anse som en Mellemtung mellem en Kjøb- stad og en Landsby, eller hvad vi nu vilde kalde en Flække, der uden udtrykkelig at være erklæret for en Kjøbstad, dog i flere Retninger har været betragtet som en saadan.***) Det er saa- ledes før omtalt, at der tidlig i Mariager har været drevet baade Handel og Haandværk, og alene i det tidt omtalte Lav- hævdsbrev af 1479 findes fire af Byens Haandværkere nævnte. Allerede Aar 1457 har Mariager havt et Bything, maaske for- skjelligt fra Birkethinget⁴, og i et Dokument af 1495 omtales baade en Byfoged og en Byskriver. I Kristian III's Tid fik Byen en Latinskole, og i Indledningen til den Kjøbenhavnske Reces af 1536, hvorved Reformationen indførtes, nævnes Mariager blandt Rigets Kjøbstæder, som ved Repræsentanter paa Rigs- dagen vedtog Recessens Bestemmelser⁵.***) Aar 1537 udstedtes et Forbud mod Udførsel af Korn, og paa Fortegnelsen over de Kjøbstæder, til hvilke Brevene herom bleve sendte, findes Mari- ager ogsaa opført, maaske dog kun fordi den var en Havneby; og senere have Kongerne ogsaa ved andre Leiligheder, naar der er udgaaet Breve til Rigets Kjøbstæder, medtaget Mariager, men dog ingenlunde altid⁶. Aar 1567 gav Frederik II den tidligere omtalte Jomfru Gjertrud Lykke Brev paa en Gaard i Mariager, kvit og fri for al Byskat, Tynge og Afgift hendes Livstid⁷, og da Ordet „Byskat“ betegnede den faste aarlige Afgift, som be- taltes til Kongen af Kjøbstæder, i Modsætning til Jordebogs-

*) I „Register over alle Lande“ findes under 14 Oktober 1560 en Stad- fæstelse paa Hobros Privilegier, som ere givne af fremfarne Konger i Danmark og senest ere stadfæstede af Kristian III; men Privilegiernes Indhold angives ikke.

***) Det Samme har til visse Tider ogsaa været Tilfældet med mange andre Byer, f. Ex. Skanderborg, Thisted, Nibe, Maribo, Rødby, Hillerød o. fl.

****) Paa samme Rigsdag mødte ogsaa Repræsentanter fra Nibe, som først senere blev erklæret for en Kjøbstad, og fra Ry, som aldrig har havt Kjøbstadret.

afgifterne af Landeiendomme, synes dette Ord at tyde paa, at Beskatningsforholdene i Mariager paa den Tid have været ordnede ligesom i Kjøbstæderne i Almindelighed, hvad ogsaa stemmer med, at de Kjøbstadfortegnelser, hvori Mariager er optaget, næsten alle staa i Forbindelse med Breve om Skattepaalæg.

Ligesom Byen skyldte Klosteret sin Opkomst, saaledes vedblev den ogsaa i lang Tid at staa i et vist Afhængighedsforhold til dette. Da det, som anført, ikke kan antages, at Byen har havt særegne Privilegier før Aar 1592, har det formentlig været Klosterets Privilegier, der have ydet dens Næringsdrivende Beskyttelse, hvad ogsaa bestyrkes ved, at der i Aaret 1541 er udstedt et Forbudsbrev af Mariager Birkething, at „Ingen skulde bruge der nogen Landkjøb imod Klosterets (ikke Byens) Privilegier, uden de det vilde gjøre paa deres eget Eventyr“⁸. Lavhævdsbrevet af 1479 viser, at Byen hørte til Klosterets Enemærke og Eiendom, hvilket er at forstaa saaledes, at Klosteret eiede Grundene, medens Indbyggerne selv eiede de derpaa opførte Bygninger. Da en Ildebrand 1583 havde lagt den største Del af Byen i Aske, turde Beboerne ikke gjenopføre deres afbrændte Bygninger, fordi de dengang ikke havde Privilegier eller Friheder paa deres Gaarde og Eiendom, hvorefter de med Sikkerhed kunde bygge, hvorfor Frederik II, for at hjælpe den forarmede By paa Fode, ved en Skrivelse af 5 Oktober s. A. undte og tillod dem, at de — „hver efter som de af fornævnte Klosters Gaarde, Jorde og Eiendom inden fornævnte Mariager By enten udi Leie, Hævd og Besiddelse for fornævnte Ildebrand havt haver og endnu besidde, nyde og bruge — maa og skulle udi Videlse og Bredelse, aldeles eftersom det begreben og forfunden var og endnu forefindes, herefter altid have, nyde, bruge og beholde til ervelig og evindelig Eiendom, dog saa at de skulle være forpligt alle og hver at give og gjøre af samme Eiendomme sliq Jordskyld, Dagsgjerning og anden Tyng, Tjeneste og Arbeide, som til des deraf er gjort og givet til fornævnte Mariager Kloster“⁹. Den her nævnte Jordskyld, som fremdeles skulde udredes, uagtet Beboerne erholdt Eiendomsret til Grundene, var en aarlig Afgift, som fra gammel Tid havde været svaret til Klosteret som Eier af den Plads, hvorpaa Byen var opført. *) Den blev betalt

*) En lignende Afgift udrededes ogsaa af de Eiendomme, som Klosteret besad i andre Kjøbstæder.

hvert Aar ved Juletid og udgjorde efter Klosterets ældste Jordebog af 1584 et Beløb af $50\frac{1}{2}$ Daler $\frac{1}{2}$ Mk. 11 Sk. 5 Penninge Lybsk,*) medens dens Beløb Aar 1604 angives til 81 Rdl. 22 Sk., og Aar 1649 til $78\frac{1}{2}$ Rdl. 1 Mk. 11 Sk. 1 Hvid (1 Rdl. = 4 Kr.). I det sidstnævnte Aar blev denne Jordskyld, hvormed mulig har været forenet visse Herlighedsrettigheder, udlagt (pantsat) til Rigets Gjælds Afbetaling til 14 Militærpersoner for tilgodehavende Løn for et Beløb af 4706 Rdl. 9 Sk.¹⁰, og da den siden ikke findes omtalt, er den sandsynligvis efterhaanden erhvervet af vedkommende Grundes Eiere, og dermed bortfaldet. Jordebogen af 1584 udviser endvidere, at nogle af Byens Beboere dengang havde af Klosteret „stedt“ eller fæstet nogle Markjorder, som vare inddelte i 21 Smaalodder, hvoraf de svarede en aarlig Afgift af ialt $10\frac{1}{2}$ Tdr. Byg, og senere vedbleve de stadig at have flere eller færre af Klosterets Jorder i Fæste. Den Kornafgift eller, som den ogsaa undertiden kaldtes, Landgilde, der blev udredet af disse Jorder, rettede sig naturligvis efter, hvormegen Jord der til enhver Tid saaledes var bortfæstet, og udgjorde f. Ex. Aar 1604 ialt 6 Tdr. 4 Skp. Rug og 17 Tdr. 2 Skp. Byg, og Aar 1631: 6 Tdr. 2 Skp. Rug og 29 Tdr. 3 Skp. Byg. Hver Gang disse Jorder skiftede Besiddere, maatte der, ligesom ved andet Fæstegods, af den tiltrædende Fæster betales Stedsmaal eller Indfæstning, som i Almindelighed bestod i en lille Pengesum, i Reglen fra 1 til 20 Daler (à 4 Kr.), eller ogsaa undertiden i Varer, f. Ex. 1 eller 2 Oxer eller én Gang 15 Læster Kalk. For at Lensmanden kunde bortfæste et Stykke af Klosterets Jord, som ikke tidligere havde været overladt en af Byens Beboere, maatte han hertil indhente Kongens Samtykke, og forsømte han dette, kunde Handelen erklæres ugyldig. Saaledes fik Jakob Seefeld, kort efter at han havde tiltraadt Lenet, kongelig Befaling til igjen at annamme under Klosteret et Stykke Jord, som Jørgen Lykke egenmægtig havde overladt to Mænd i Mariager, og igjen at udslette disse Mænd af Klosterets Jordebog¹¹. Ved Mageskiftebrev af 25 Juni 1638 overdrog Kongen Eiendomsretten over en Del af Klosterets Markjorder (den største Del af Byens nuværende Marker), hvoraf der hidtil havde været svaret en aarlig Afgift af henimod 16 Tdr. Rug og Byg (Hart-

*) I Aaret 1566 deltes en Daler Lybsk i 2 Mark og havde en Værdi af omtrent 4 Kr. 10 Øre.

korn), til Borgmester Johan Kall og nogle andre af Byens Borgere, der som Vederlag herfor tilskjødede Kongen tre Gaarde i Svenstrup Sogn, som de havde kjøbt af Jørgen Urne paa Kjellerup¹²; og endda sees Borgerne nogle faa Aar derefter at have svaret 26 Tdr. 4¹/₂ Skp. Rug og Byg af de Marker, som de endnu havde i Fæste af Klosteret. Ogsaa denne Kornafgift blev i Aarene 1649—50 udlagt til Rigets Gjælds Afbetaling, idet den blev pantsat til Jørgen Seefeld til Visborggaard og 4 andre Officerer for ialt 1593¹/₂ Daler 1 Ort (desuden købte en Præstenke en lille Marklod for 15 Rdl.)¹⁰; og efterat disse Panthavere vare udløste, blev Afgiften, eller rettere Jorderne, hvoraf den udrededes, ved kongeligt Skjøde af 23 August 1661 solgt til Borgmester Hans Nielsen Drostrup, som nogle Aar derefter solgte en Del af Jorderne til forskjellige Borgere i Mariager, medens Resten senere af Baron Liliencrone blev tilbagekjøbt til Klosteret.

Foruden Jordskyld og Kornafgiften (Landgilde) have Byens Borgere ogsaa til Klosteret ydet Hoveri, nemlig af Jordskylds-eiendommene „Dagværk“ og af Markjorderne „Arbeide og Trældom“. Klosterets Jordebøger for 1630 og 1631 udvise, at det saakaldte Dagværk bestod i, at der i Høsten skulde gjøres en Dags Gjerning for hver 4 Skilling, som betaltes i Jordskyld af Byggepladser, idet det udtrykkelig tilføies, at „af Haver, Tofter og Engbund, hvor ingen Bygning paa findes“, skulde ingen Gjerning gjøres. Dette Dagværk har saaledes svaret til de Arbeidsdage (Høstdage), som paa Landet ydedes af Gadehuse; medens det saakaldte „Arbeide og Trældom“ svarede til Fæstebøndernes Hoveri. Efter derom indkommen Begjæring fra Borgmester og Raad bevilgede Kongen den 26 Juni 1631, at Mariager Kjøbstads Borgerskab maatte være fritaget for Hoveriarbeide, som andre Kjøbstæder vare forskaanede for, uden alene i Høhøsten, i hvilken de skulde gjøre hvad der blev dem paalagt af Befalingsmanden paa Klosteret; og som Vederlag for denne Begunstigelse paalagdes det Borgerne herefter aarlig at betale saamange Borgeleiepenge,*) som Hobro pleiede at give¹³. Et Par Aar derefter fik Lensmanden Gabriel Kruse imidlertid udvirket den, Side 42 omtalte kongelige Befaling af 1 December 1633, hvorved den 1631 vundne Hoverifrihed igjen blev indskrænket, idet det nu blev paalagt Borgerne ogsaa i Kornhøsten

*) Betaling istedetfor Indkvartering in natura.

at yde Hoveriarbeide ved at hjælpe til med „at forke og ind i Laden at annamme Klosterets Korn“, og i den Klage, som Borgerne den 11 Marts 1634 indgave over Gabriel Kruse, fremhævede de derfor ogsaa, at det var af idel Had, at han havde udvirket, at de igjen skulde yde Arbeide i Høstens Tid; „thi her findes mere end som 180 hele og halve Gaarde og 60 Gadehusmænd, som i det længste ikke haver uden 2 Mils Vei til Klosteret, og ret vel med god Beskeden kan drive, hvis her er at gjøre til Klosteret“, naar Lensmanden blot ikke misbrugte dem til sine egne private Arbeider. I sin Erklæring over Klagen paaberaabte Gabriel Kruse sig selvfølgelig, at Høstarbeidet var paalagt Borgerne efter kongelig Befaling; men naar han tilføiede, at Borgerne saameget mindre kunde beklage sig derover, som dette Arbeide endnu ikke var afkrævet dem, siden den kongelige Befaling blev erhvervet, da var dette et noget eiendommeligt Forsvar, eftersom det fulgte saa temmelig af sig selv, at der ikke havde været krævet Høstarbeide i de faa Vintermaaneder mellem den 1 December 1633, da Befalingen udgik, og den 20 Marts 1634, da Gabriel Kruse skrev sin Erklæring. Ikke to Maaneder derefter, den 1 Mai 1634, maatte Gabriel Kruse fratræde Lenet, og da der ikke sees siden at være udstedt noget Kongebrev angaaende Mariager Borgeres Hoveriarbeide, og dette heller ikke iøvrigt findes omtalt i den følgende Tid, er det maaske stiltiende faldet bort ved aldrig siden at blive forlangt, og i ethvert Tilfælde maa det være bortfaldet senest samtidig med Jordskylden og Kornafgiften.

Først i Aaret 1593 udtales det, at Klosterets Lensmand havde Byen „udi Befaling“¹⁴, rimeligvis fordi den indtil Aaret forud ikke havde været fuldstændig betragtet som en Kjøbstad. Ved at faa Byen „i Befaling“ eller, som det ogsaa kaldtes, „i Forsvar“ fik Lensmanden en vis Øvrighedsmyndighed over den, eller Ret og Forpligtelse til at føre Tilsyn med dens Styrelse og særlig med dens Regnskaber, uden at det dog kan antages, at denne Myndighed har haft faste, lovbestemte Grændser; hvorfor det heller ikke er muligt i det Enkelte at angive, hvori den har bestaaet. Exempelvis skal her anføres, at Lensmandens Samtykke 1602 er indhentet til Borgernes Valg af en Sognepræst¹⁵ og 1615 til en Overenskomst med den residerende Kapellan om at holde Aftensangsprædiken til visse Tider, mod at faa et Extraoffer af Menigheden¹⁵, og skjøndt det ikke udtrykkelig

omtales, kan der næppe være Tvivl om, at hans Samtykke ogsaa har været nødvendigt til Borgernes Valg af Borgmestre og Raadmænd. Aar 1620 paalagdes det ham at tilholde Tolderen i Byen at forhindre Smugleri¹⁶, og 1635 selv at forordne, hvilken Ugedag der skulde være Torvedag i Mariager¹⁷. Aar 1641 fik han kongelig Befaling til at have „fittig Inspektion“ med, at Borgmester og Raad lod henlægge en Tønde som Sømærke i Fjorden, og at de Penge, som det tillodes Byens Øvrighed herfor at oppebære af de Søfarende, anvendtes til Sømærkets Vedligeholdelse¹⁸, og 1658 paalagdes det ham at drage Omsorg for, at 9 Officerer og Underofficerer bleve indkvarterede i Byen mod at betale Borgerne for deres Underholdning, saasnart de fik deres Lønning¹⁹. Kongelige Befalinger i det Hele bleve som oftest meddelte Byens Borgmester og Raad gennem Lensmanden; men der forekommer dog ogsaa Exempler paa, at Kongen har skrevet umiddelbart til Byens Øvrighed, f. Ex. da han 1632 paalagde denne at tage Dom over en af Latinskolens Disciple, som havde opbrudt Kirkeblokken og stjaalet dens Indhold²⁰. Lensmændene have overhovedet dannet et Mellemlid mellem Regjeringen og den stedlige Øvrighed; men ved Enevoldsmagtens Indførelse 1661 gik deres Forretninger i saa Henseende over til Amtmændene.

VIII. Ildebrande og andre mærkelige Begivenheder.

Byen har altid ført en stille og temmelig ubemærket Tilværelse og aldrig været Skueplads for historisk mærkelige Begivenheder. Den 22 Juni 1573 siges Mariager at være brændt¹, og allerede 1583, eller ti Aar derefter, blev atter den største Del af Byen lagt i Aske². Disse Ildebrande i Forbindelse med Klosterets Nedlæggelse som Forsørgelsesanstalt for adelige Kvinder have rimeligvis været de nærmeste Aarsager til Byens senere Tilbagegang, idet de rige adelige Familier, som tidligere havde Boliger der, nu flyttede derfra; og vel søgte Kongen at komme Byen til Hjælp, idet han ved det Side 103 omtalte Brev af 5 Oktober 1583 ikke alene gav Borgerne Eiendomsret til Grundene, men ogsaa paalagde Lensmanden Jørgen Lykke i Kronens Skove at udvise Bygningstømmer til de Borgere, der begjærede det, ligesom der ogsaa den 23 Mai 1592 blev givet Byen Kjøbstadprivilegium; men Næringen var nu gaaet derfra, og det

omtales, at næppe Halvdelen af de, Aar 1583 afbrændte Bygninger bleve gjenopførte, og at mange af de Byggegrunde, hvorpaa de største og bedste Bygninger havde staaet, bleve forvandlede til Frugthaver, Marker og Enge. Ogsaa i den følgende Tid har Byen jævnlig været hjemsøgt af Ildebrande. Den 26 Oktober 1629, lige efter de keiserlige Troppers Bortgang, bevilgede Kongen en Del Indbyggere i Mariager, som nylig havde lidt stor Skade ved Ildebrand (der nævnedes dengang 24 Brandlidte), i to Aar Frihed for kongelig Skat og Tynge, for Jordskyld og Dagværk samt for al Afgift, Arbeide og Trældom til Klosteret³, og den 7 August 1636 eftergav han af samme Grund nogle Borgere deres Landgilde for ét Aar⁴. Omkring Aar 1684 var Mariager paa Grund af Ildebrande og andre Ulykker, som senere nærmere skulle omtales, nær ved ganske at gaa til Grunde, saa at det, da 7 Ildsteder (Beboelseshuse) den 23 Februar 1687 vare afbrændte, omtales, at dette snart var den fjerde Part af Byen⁵. Efter en Ildebrand 1732 siges Byen atter at være kommen i en slet Tilstand, hvorfor Kongen bevilgede den Lettelse i Konsumtion og andre Begunstigelser; men tre Aar derefter omtales det, at den da næsten var opbygget igjen⁶. Lignende Ulykker ramte Byen 1764 og 1 December 1775; men ingen af disse Hjem-søgelseser har dog haft saa ødelæggende Følger som Ildebrandene 1573 og 1583. Hvad der i ældre Tider gjorde Ildebrande langt frygteligere end nu var, at Brandforsikring kun blev lidet brugt, saa at det ikke var sjældent, at en velstaaende Mand ved én eneste Ildebrand kunde blive bragt til Bettelstaven. I en, den 8 December 1677 dateret Ansøgning fra Niels Rasmussen i Mariager om at blive beskikket som Raadmand anfører han, at han tidligere havde været Raadmand „paa 15 Aars Tider tilforn“ og var først bleven indsat i forrige Ufredstider; men at han for nogle Aar siden ved Ildebrand mistede 2 Gaarde i Mariager, og blev derfor fattig, og kunde af den Grund ikke søge Konfirmation paa Bestillingen, formodentlig ved sidste Tronskifte 1670⁷.

Det er tidligere omtalt, at Kongen Aar 1604 bevilgede Lensmanden Oluf Rosensparre den visse Indtægt af Gislum Herred, fordi han ikke kunde overkomme at udrede den aarlige Afgift af Mariager Klosters Len „formedelst den farlige Pestilents, onde og dyre Aaringer og anden Uleilighed, sig her udi Lenet hæver begivet“; men om denne Pest ogsaa har hjemsøgt Mariager

By, omtales ikke, hvorimod det i en Indberetning af 12 Januar 1685 fra Præsten og Byfogden anføres, at Byen i det forløbne Aar var bleven haardt svækket, „formedelst den store Sygdom og Svaghed, som det arme Sted haver været paalagt og endnu ei ganske er ophævet, saa ei aleneste den store Misvæxt som (paa?) forleden Aars Grøde, men endogsaa den Afsky, som Landboerne haver havt til den arme By formedelst ombemeldte Sygdomme, foraarsages, at her i al Sandhed hverken kommer Korn eller andet tilkjøbs, saa her ikke kan bekommes Øl og Brød for fattige Folk. Tilmed er Kvæg og Fæmøn snart bortdød af smitsom Sygdom, saa her er en Jammer og elendig Tilstand“⁸. Senere have Borgerne i Aarene 1746—1747 mistet 148 Stkr. Hornkvæg af Kvægsyge; men iøvrigt synes Mariager at have været forskaanet for ødelæggende smitsomme Sygdomme, hvad Byen vel kan takke sin sunde Beliggenhed og sit gode Drikkevand for.

I Kristian IV's og Frederik III's Tid var Mariager tre Gange besat af fjendtlige Tropper, nemlig 1627—1629, da Tilly og Wallenstein holdt Jylland besat, 1644, da Torstensson faldt ind i Landet, og 1658—1660 under Krigen med Karl Gustav, da først svenske og siden brandenburgske, østerrigske og polske Tropper huserede i Jylland; men der haves ingen nærmere Oplysninger om Fjendernes Opførsel i Mariager By, skjøndt den rimeligvis ikke har været bedre der end paa Klosteret. Endnu skal her bemærkes, at da Napoleon 1808 sendte Danmark spanske Tropper til Hjælp, var en Afdeling af disse indkvarteret i Mariager og Egnen der omkring, indtil de paa engelske Skibe undkom til Spanien, samt at Byen under Krigen 1864 en Tid var besat af preussiske Tropper.

IX. Byens Handel, Skibsfart og almindelige Tilstand.

Skjøndt Mariager Fjord ikke kan beseiles med større Skibe, synes dog Skibsfarten i ældre Tider at have været Byens Hovederhverv, hvorfor den ogsaa har et Anker i sit Vaaben. De Fjorden omgivende Bakker ere rige baade paa Ler og Kalk, og allerede meget tidlig ere disse Raaprodukter blevne benyttede. Aar 1573 leverede Lensmanden Jørgen Lykke 100,000 brændte Mursten til Skanderborg Slot, og 1575 bestilte Frederik II til Opførelsen af Slottet Krogen (Kronborg), saa mange Mursten,

som der i Lenet kunde skaffes tilveie¹. I en Indberetning fra Mariager Toldkammer af 14 Januar 1858 hedder det, at der dengang ved Mariager Fjord var 5 Teglværker med 7 Ovne, i hvilke der Aaret forud var brændt 4 Millioner Mursten, hvoraf 1 Million var afskibet til Gøteborg og et lille Parti til Norge, og desuden fandtes der flere Teglovne inde i Landet. Det største af de Teglværker, som nu for Tiden ligge ved Fjorden, hører til Gaarden Rævsbæk i Vindblæs Sogn.

Af langt større Betydning har dog Kalkbrændingen og Udførselen af Kalk været. Allerede i et Rebsbrev*) af 1520 Løverdags næst efter Vor Frue Dag visitationis (den 7 Juli)² omtales ved Mariager Fjord 8 Kalkovne, hvoraf 3 hørte til Mariager Kloster, 3 til Helligaandsklosteret i Randers, 1 til Balle (det nuværende Ballegaard) og 1 tilhørte Knud Madsen, Væbner, i Assens. I Aaret 1549 tilbyttede Mariager Kloster sig ved Mageskifte med Aarhus Hospital 8 Gaarde i den nævnte Landsby Assens ($\frac{3}{4}$ Mil Øst for Mariager) og blandt disse Gaarden Fladbjerg³, ved hvilken de store Kalkbrud fandtes, hvorfra der, især i Kristian III's, Frederik II's og Kristian IV's Tid, udførtes mangfoldige Skibsladninger Kalk til Kolding, Kronborg, Frederiksborg, Kjøbenhavn, Varbjerg, Halmstad og mange andre Steder, ja endogsaa til Tydskland, indtil Kongen 1562 forbød Udførsel af Kalk fra Mariager Fjord til Udlandet⁴. Sporene af disse Kalkbrud sees endnu tydelig ved Assens og Fladbjerg. Der har her oftere vist sig Sænkninger i Jordsmonnet, og da i Aaret 1860 en Hest, som gik for Ploven, pludselig sank i Jorden og forsvandt, ledede dette til Opdagelsen af de gamle Minegange eller Stoller fra Fortidens Kalkbrud. Hvormeget den aarlige Udførsel i den Tid, da Kalkbrændingen dreves med størst Kraft, har beløbet sig til, kan vel ikke angives; men at den maa have været temmelig betydelig, kan sees af den Mængde Kalk, som efter Lensregnskabernes Udvisende næsten hvert Aar blev leveret alene til Kongen, og som, f. Ex. i Eske Bildes og Mogens Kaas's Tid, 1610—1630, udgjorde omtrent 5000 til 10,000 Læster (à 12 Tdr.) om Aaret,**) og desuden maa Kalkværkerne endda have forsynet ikke alene Omegnens

*) Brev om en Forretning, hvorved Jord er opmaalt (med Reb) og delt mellem Lodseiere.

**) I jydsk Tegnelse findes en stor Del Breve fra Kongen, hvori han paalægger Lensmændene lige fra Jørgen Rud til Kristian Friis at sende ham større eller mindre Partier Kalk.

Beboere, men ogsaa andre, fjernere boende Kunder. Aar 1600 blev det paalagt Lensmændene paa Mariager Kloster for Fremtiden at grave Kalk for Kongens Regning; men da de langt fra selv kunde grave al den Kalk, som Kongen behøvede, maatte de kjøbe det manglende hos Godsets Bønder, som havde Tilladelse til at brænde Kalk mod at svare en Afgift til Klosteret af 1 Rdl. (4 Kr.) for hver Brænding. Der fandtes Kalkovne lige fra Assens til Hov, og Lensregnskaberne udvise, at der fra Eskebildes Tid indtil Klosterets Salg hvert Aar med Undtagelse af Krigsaarene her er blevet brændt i Almindelighed fra 30 til 50 Ovne Kalk, og i Aaret 1633 endog 76. Priserne paa Kalken omtales kun leilighedsvis. Aar 1596 betalte Kongen Jakob Seefeld for et Parti Kalk, der skulde leveres i Varbjerg, 6½ Mark Danske (ca. 6—7 Kr.) for hver Læst, Fragten medregnet⁵; Aar 1612 kostede en Læst Kalk 1 Daler og 1633: 6 slette Mark (ca. 4 Kr.); og 1737 omtales det, at en Læst Kalk da kostede i Fladbjerg 15 Mark, men i Ove (Nord for Fjorden) 2 Rdl., fordi Kalken der ikke var saa god som i Fladbjerg. Udskibningen fandt Sted baade fra Mariager Skibsbro og fra en særlig dertil bygget Landingsbro ved Fladbjerg, og da der paa Grund af Fjordens ringe Dybde kun kunde benyttes Smaafartøier, hvis Ladning i Reglen ikke oversteg 30—40 Læster, var det ofte et stort Antal Skibe, der samlede ved disse Udskibningssteder. Ved Fladbjerg laa der en Kro, som maa antages at have haft god Næring, siden endog en Raadmand i Mariager 1669 fik Bevilling til at drive den⁶, og da der af de mange Søfolk og Arbeidere ofte blev begaaet Bedragerier med Kalkmaalet og andre Uordener, blev det ved kongelig Befaling af 9 December 1620 paalagt Mogens Kaas, ved Fladbjerg eller Assens at lade opføre et Hus, „udi hvilket En kunde bo, der kunde have Indseende med Kalkmaalet og hvis Folk, som komme ud med Kalkskuderne“⁷. Det Hus, hvori den herefter ansatte Opsynsmand eller Inspektør boede, kaldtes siden „Fladbjerg Hus“, og endnu i Aaret 1713 omtales en Mand ved Navn Johan Wollenberg, som dengang i mange Aar havde været Inspektør ved Kalkbruget. Opsynsmanden synes imidlertid ikke at have kunnet magte sin Opgave; thi da der 1621 var afsendt en stor Del Kalk til Kjøbenhavn, viste det sig ved at sammenholde Listen over det, der var indladet, med hvad der blev afleveret i Kjøbenhavn, at der manglede et større Parti. Alene fra Mariager By havde 6 Borgere

overført 8 Skibsladninger, der tilsammen skulde udgjøre 244 Læster 6 Tdr. Kalk; men ved Eftermaaling i Kjøbenhavn opdagedes det, at der i disse faa Ladninger manglede over 18 Læster, hvorfor Kongen lod baade de nævnte Mariager Borgere og et større Antal Skippere fra Ebeltoft og Omegn, som manglede en endnu større Del af deres Kalkladninger, tiltale ved Retten⁸; men Sagernes Udfald er ubekjendt. For yderligere at bekæmpe de gængse Misbrug stadfæstede Kongen et af Lensmanden Tage Thott forfattet Reglement eller, som det kaldtes, „Anordning, hvorledes med Kalkmaalen udi Mariager Klosters Len ved Kalkovnene skulde forholdes“, ligesom ogsaa Ridefogden paa Klosteret, Jens Jørgensen, fik et kongeligt Privilegium for Livstid paa at holde „et ret brændt Tøndemaal“ til Kalkens Maaling samt til at oppebære en vis Betaling for hver Læst Kalk, som hermed maalt⁹. Dette Privilegium vakte imidlertid megen Misfornøielse hos Borgerne i Mariager, som i deres tidt omtalte Klage af 11 Marts 1634 over Lensmanden Gabriel Kruse ankede over, at Jens Jørgensen afkrævede de Borgere, som brugte Skibshaandtering, i Leieafgift af 3 Tønder, som han havde ladet gjøre, 1 Skilling af hver Læst Kalk, som udskibedes, og Kalkbrænderne 2 Skilling, hvilken Afgift de mente aarlig kunde løbe op til nogle Hundrede Daler, hvorhos de oplyste, at der i Byen holdtes mere end 10 Læster Sække (som brugtes til at maale Kalken i), og endda var der ofte Mangel paa saadanne. De gjorde derhos opmærksom paa, at naar tilforn en Skude kunde lades paa én Dag, kunde den nu ikke lades i to eller tre Dage, fordi Maalingen med Jens Jørgensens Tønder sinkede Arbeidet, og naar Kalken saa tidt skulde ommaales, kunde den tilsidst heller ikke holde sit Maal, da meget af den blæste bort, naar den nylig var „slugt“ og meget levende. Naar der havde været klaget over, at Kongen havde faaet for knapt Kalkmaal, da forsikkrede Borgerne, at det aldrig havde været deres Skyld, eftersom de altid, naar de fragtedes, forpligtede sig til at betale, hvad der maatte mangle i Maalet. Den 20 Marts 1634 resolverede Kongen, at da Jens Jørgensens Privilegium var til de menige Undersaatters Skade, fordi Betalingen for Brugen af Tønderne fordyrede Kalken for Kjøberne, og da Skipperne maatte levere Kalken efter rigtigt Maal paa Bestemmelsesstedet, uden Hensyn til hvorledes den var maalt i Mariager, skulde Gabriel Kruse affordre Jens Jørgensen Privilegiet, og paalægge Borgmester og Raad i

Mariager at holde 3 eller 4 Tønder, med hvilke Kalksækkene skulde holde Maal, og som uden Betaling skulde udlaanes til Alle og Enhver til Afgjørelse af Trætter om Kalkmaalet¹⁰.

Brændselet til Kalkbrændingen maatte Omegnens Skove afgive. I Aaret 1600 paalagde Kongen Lensmanden Henning Reventlov at lade bygge en Pram, hvormed der kunde føres Brænde til Kalkovnene, ligesom han ogsaa baade samme Aar og ti Aar senere gav Befaling til Anlæggelsen af en Bro ved Vive, hvor denne Pram kunde lægge til, og siden blev Prammen i en længere Aarrække, naar Lensmanden ikke selv benyttede den, udleiet til Enhver, som havde Brug for den; men den har maaske ikke betalt sig; thi senere gik Brændetransporten over i private Hænder, og navnlig fik Byfogden i Mariager, Anders Kristensen Skipper, den 17 November 1683 Eneret for Livstid til at holde en Pram, hvormed han for billig og sædvanlig Betaling maatte føre Brænde over Fjorden til Kalkovnene. Efter hans Død blev Privilegiet fornyet for hans Enke; men heller ikke hun kan antages at have haft nogen synderlig Indtægt deraf; thi Skovene vare dengang saa forhuggede, og Kalkbrændingen som en Følge heraf saa meget aftagen, at det i Matrikulstaxationen af 1683 omtales, at der dengang i Hov kun var en eneste Limovn tilbage, hvori der aarlig kunde brændes 3—4 Gange, 60 Læster hver Gang, thi Bønderne havde ikke længere selv Brænde, og at købe det paa den anden Side af Fjorden blev for dyrt, da Ved til én Ovns Brænding var steget til en Pris af 40 Slettedaler (à 4 Mark R. M.)*) Omsider blev det Aar 1693 af Baron A. P. v. Lilienchrone helt forbudt Klosterets Bønder at befatte sig med at brænde Kalk; men medens han lod 16—20 af Bøndernes Ovne ødelægge, vedblev han dog selv at brænde for sin egen Regning, saalænge han kunde skaffe Brændsel tilveie, og under den tidligere omtalte Sag mod hans Arvinger oplystes det, at der fra den 28 Januar 1693 til den 3 Marts 1708 var hugget 9611 Bøgetræer i Klosterets Skove, alene til Kalkbrænding; men da Kongen nu indløste Godset, synes Kalkbrændingen næsten ganske at være ophørt, og siden omtales Kalken fra Mariager Fjord kun meget sjelden. Først i den nyere Tid ere Kalkbrudene ved Assens atter blevne tagne i Brug efter en større

*) I Aaret 1630 omtales det, at der til én Ovns Brænding behøvedes 120 Læs Brænde (Top. Samling paa Papir, Onsild Herred Nr. 9 i Geh. Ark.).

Maalestok af den i Aaret 1874 der anlagte Cementfabrik „Cimbria“, som i Aaret 1880 tilvirkede 22,584 Tdr. Cement og 32,702 Centner Slemmekridt samt udførte 16,062 Tdr. Raakridt.

Handelen med andre Artikler end Kalk har aldrig været af synderlig stor Betydning, hvortil Grunden fornemmelig har været Byens nære Beliggenhed ved Randers og Hobro, det nærmeste Oplands Ufrugtbarhed og Vanskeligheden ved at beseile Fjorden. Udførselsartiklerne have væsentlig kun været Korn og andre Landmandsprodukter og til visse Tider tillige noget Brænde, medens der især er blevet indført Trælast, Jern, Salt og lignende grove Varer, som forbrugtes i Byen og dens Omegn. Uagtet Byen altid har manglet Opland og kun havt ringe Bondehandel, har den dog fra gammel Tid af havt en Torvedag. Denne holdtes, mærkeligt nok, om Søndagen; men da der hermed fandt stor Uskikkelighed Sted, og Folk afholdtes fra „Kirken og Guds Ords Hørelse“, fik Lensmanden Iver Krabbe den 9 Mai 1635 kongelig Befaling til at forbyde denne Uskik og fastsætte en anden Dag som Torvedag¹¹. Senere bestemtes det ved Bevilling af 12 Mai 1685, at den ugentlige Torvedag skulde holdes om Torsdagen¹², hvilken Dag endnu er Byens Torvedag, men rigtig nok kun af Navn, thi i Virkeligheden er den aldeles uden Betydning. Ved samme Bevilling fastsattes der for Byen tre aarlige Markeder, hvis Antal ved senere Bestemmelser er forandret til fire.

Naar det i Lensregnskaberne omtales, at der i Aarene 1631 og 1645 stod henholdsvis 19 og 24 Eiendomme øde i Mariager, saa at Kongen „ingen Rettighed deraf kunde bekomme“, da maa Grunden til denne Byens Tilbagegang rimeligvis søges i de tidligere omtalte fjendtlige Besættelser i Kristian IV's Tid, ligesom der ogsaa er Grund til at antage, at det har været en Eftervirkning af den sørgelige Krigsperiode 1657—1660, at en Del af Byens Borgere i de nærmeste Aar derefter flyttede bort og nedsatte sig paa Landet. Det har rimeligvis her som andetsteds*) været den byrdefulde Indkvartering og de trykkende Skatter, som have bevirket denne Udflytning, der var til stor

*) I en Ansøgning, som Borgerne i Veile Aar 1664 indgave til Kongen, omtales det ligeledes, at en stor Del af denne Bys Borgere var flyttet fra Byen paa Grund af Indkvarteringen og de svære Skatter (Hist. Tidsskrift II, 242).

Skade for de Tilbageblevne, paa hvem Byrderne nu kom til at hvile endnu haardere; men der forlyder Intet om, at Kongen har gjort Andet for Byen, end at han ved Reskript af 12 August 1669 paabød, „at Alle, som havde Eiendom i Mariager By og Mark og vare indførte i Byens Matrikul, skulde herefter af deres Eiendom og Mark give og skatte, hvad de efter Matrikulen lige med Andre der i Byen kunde tilkomme“, saa at de Bortflyttede altsaa herefter kom til at skatte af deres Eiendomme i Byen lige saa fuldt, som om de endnu boede der¹³. Ingensinde har dog Tilstanden i Mariager været saa ussel som i Kristian V's Tid. I en, den 21 Juli 1680 af Borgerne indgiven Ansøgning til Kongen oplyses det, at der i de sidste Aar var i Byen afbrændt 16 Gaarde og 43 Huse, og desuden stode 5 Gaarde og 10 Huse ledige, fordi Ingen vilde leie dem, og da der tidligere var afbrændt 11 Gaarde og 38 Boder (Huse), som ikke senere vare gjenopførte, var der ialt 123 ødelagte eller ubeboede Gaarde og Huse. Fattigdommen skildres som uhyre stor, og det hedder, at Byen kun beboedes af Sognepræsten, Kapellanen, Borgmesteren med nogle fattige Raadmænd og 6 eller 8 forarmede Borgere, som ikke kunde udrede de kongelige Skatter, og „Resten ere Stoddere og Betlere, som søger deres Brød paa Landet“¹⁴. Tvungen af Nødvendigheden eftergav Kongen Borgerne 500 Rdl. i de resterende kongelige Skatter; men stort skulde dette ikke hjælpe; og i Aaret 1685 skildres Tilstanden endog som rentud fortvivlet. En smitsom Sygdom havde Aaret forud bortrevet en stor Del af Indbyggerne, og Misvæxt og Kvægsyge havde raset i den Grad, at der i hele Byen kun var blevet 6 Heste, 2 Køer og 4 Faar tilbage, og af Frygt for Sygdommen havde Bønderne ikke turdet komme til Byen, saa fattige Folk kunde end ikke faa de nødvendigste Fødemidler tilkjøbs. Regjeringen havde bidraget Sit til at forøge Elendigheden ved i Aaret 1680 at flytte Toldstedet til Hadsund, og da ogsaa Kalkhandelen dengang havde tabt en stor Del af sin Betydning, kom der nu næsten heller ingen Søfolk til Byen, saa alle Næringskilder vare omtrent tilstoppede, hvorfor det ikke var uden Grund, at Præsten og Byfogden indberettede, at der var „en Jammer og elendig Tilstand“¹⁴. Det hjalp kun lidet eller intet, at Kongen 1685 bevilgede Byen den ovennævnte Torvedag og visse Markeder, hvorfor Borgerne den 6 April 1687 ansøgte om, at faa Toldstedet flyttet tilbage til Mariager og om

Frihed i visse Aar for Indkvartering, Konsumtions- Kop- og Kvægskat og alle Kontributioner, „efterdi her er nu i Guds Sandhed saadant et elendigt øde Sted, som ikke findes i Eders kongelige Majestæts Riger og Lande, og ikke med Pennen er at beskrive, formedelst Krigenes og andre Besværligheder, Folkets dødelige Afgang samt baade før og nu nylige skadelige Ildebrand, som nu den 23 Februar sidst afvigte afbrændte 7 Ildsteder (Beboelsessteder), som var snart den fjerde Part af Byen, som med Vemodighed maa anses“. Nu kunde Regjeringen ikke længere undslaa sig for at gjøre noget Alvorligt for Byen, hvis denne ikke helt skulde gaa til Grunde, hvorfor Kongen den 3 December 1687 „til Byens disbedre Opkomst“ bevilgede Borgerne Frihed for Grundskat, personelle Skatter samt Indkvartering og Baadsmændsskatter i 10 Aar, medens der med Konsumtionen herefter skulde forholdes som hidtil¹⁵. Det kan vel ikke betvivles, at denne Skattefrihed væsentlig har bidraget til igjen at bringe Byen paa Fode; men ganske var Nøden dog ikke hermed hævet; thi Toldstedet forblev endnu i Hadsund, og desuden havde Borgerne ogsaa andre Gjenvordigheder at kæmpe med. Allerede den 16 December 1682 anføre de i en Ansøgning om Eftergivelse af nogle resterende Kontributioner, at næsten hver Mand er færdig at flytte fra Byen, „eftersom nu er intet Andet at betale med end som Klæderne af Kroppen, Tagstenene af Husene og anden Armod, hvilket de saaledes for en føie Ting paa andre Steder maa afhænde“, og en af Grundene hertil angives at være, at Handel og Næring vare aftagne, siden Toldstedet og dermed Skibsfarten kom fra Byen, medens derimod Strandsidderne i Ladestederne langs Fjorden, især Vivebro, Ovebro, Stavnbæk, Sandest og Staverslund (Valsgaard Sogn), florerede, idet de tilforhandlede sig og igjen udskibede og solgte næsten alt det Brænde, som udførtes fra Fjorden eller af Bønderne benyttedes til Kalkbrugen, og ved saadant Forprang svækkede baade Kjøbstæderne ved Fjorden og Kalkbrugerne, da de forhøiede Vedpriserne, fordi ingen kunde faa Ved, end ikke til Husbrug, uden hos dem. Borgerne ansøgte derfor om, at disse Strandsiddere, som kun boede omtrent $\frac{1}{2}$ Mil fra Mariager og tillige vare rige Folk, maatte kontribuere med Byen, ligesom i Norge, hvor de, der boede i to Miles Afstand fra Ladestederne, maatte skatte ligesom disse¹⁶; men denne Ansøgning synes ikke at være bleven bevilget, og i en

længere Aarrække derefter vedbleve Byens Borgere jævnlig at klage over, at Strandsidderne ved deres Handel og Kjøbmandskab toge dem Brødet af Munden. Hertil kom, at medens den gamle og uduelige Niels Jensen Morsing var Byfoged (1684—1699), tiltog ulovligt Krohold og ulovlig Brændevinsbrænding paa Landet omkring Byen i en hidtil ukjendt Grad, og i Byen selv herskede „ond Skik og Politi“, og Borgerne laa i Splid og Uenighed med deres Øvrighed og med hverandre indbyrdes, saa at det, som de selv udtrykte det, „udseer, om ei raades Bod, til vores samtlig Ruin og Afskillelse fra Hus og Eiendomme, hvorudi vi fleste har moxen sat al vores fattige Midler“.

I denne Nød samledes de bedste Borgere den 23 December 1697 og oprettede i den hellige Trefoldigheds Navn en Vedtægt, som sigtede til at bekæmpe de Misbrug, der gik i Svang, og at tilveiebringe bedre Orden og fortroligt Sammenhold i Byen. Det fastsattes bl. A. i denne Vedtægt, at Underskriverne skulde samles hver anden Onsdag i Byskriverens Hus, hvor de da „i Jesu Navn vilde handle og tale, hvad der kunde være til Guds Ære, Kongens Gavn og det gemene Bedste“. Ingen maatte udeblive uden lovligt Forfald. Enhver kunde frit udtale, hvad han mente der kunde fremme hans eget Tarv eller det Almindeliges Bedste; men deres Forhandlinger og Beslutninger skulde holdes hemmelige for Uvedkommende. Ingen maatte „fordriste sig til at antage, haandhæve eller forsvare under nogen Prætext, ved hvad Navn det nævnes kan, Nogens Mishandling imod kongelig Lov og Forordning til Byens Skade“. Overtrædelser af Vedtægtens Bestemmelser skulde straffes med Bøder indtil 20 Rdl. til den fælles Bøsse. Omkostningerne ved at drage dem, der maatte gjøre sig skyldige i Landprang, ulovligt Krohold eller Brændevinsbrænding o. s. v., til Ansvar efter Loven, skulde fordeles paa Laugets Medlemmer. Der fastsattes Bøder for den, som, inden Prisen paa Kornvarer var vedtagen af Lauget, reiste ud paa Landet og opkjøbte mere Korn end høist tre Tønder, dog Sæderug herfra undtagen, og for den, som inden to Miles Afstand fra Mariager reiste om og opkjøbte Fødevarer hos Bønderne til andet Brug end sin egen Husholdning, da alt Sligt skulde kjøbes paa Torvet, paa Markeder, eller naar Bønderne kom ind og faldede det i Husene, samt for den, som, naar han blev vidende om noget Landprang, ikke derom gjorde Anmeldelse. Endvidere bestemtes det, at da Prisen for Korn og Humle nu var stegen

saa høit, at en Tønde Byg kostede 10 Mark og et Lispund Humle 14 Mark, saa at man umulig uden Tab kunde brygge forsvarlig godt Øl for 3 Slettedaler (à 4 Mark) Tønden, saa skulde Enhver, som vilde brygge godt Øl til Salg, saalænge Priserne stode saaledes, tage for hvert Stob 4 Sk.; men den, der vilde sælge Øl til Krohold, skulde tage for en Tønde 13 Mark fri Penge, uden nogen tyvende Tøndes Afkortning, men til Værtskab og Gilder 14 Mark. Dog maatte der til fattige Folk brygges Øl til 1 à 2 Sk. Stobet. Den som solgte Brændevin i Smaat, skulde tage 1 Mark, men til Værtskab eller Krohold (altsaa i større Partier) 14 Sk. Endelig fastsattes forskellige Bestemmelser til Opretholdelse af Markfreden og god Skik og Orden paa Gader og Stræder¹⁷.

Hvilken Indflydelse denne Vedtægt har havt paa Byens Tilstand, omtales ikke; men efter et Par Aars Forløb blev den hævet, rimeligvis fordi der da var kommet en anden Byfoged, som bedre forstod at haandhæve Loven. Efterat de 10 Skattefrihedsaar vare udløbne ved Udgangen af Aaret 1698, var Nøden endnu langt fra afhjulpen, og Borgerne indgave derfor den ene Ansøgning efter den anden om at faa Toldstedet flyttet tilbage til Byen og om Skattefrihed og andre Lettelser, men uden at de herved udrettede Noget; og endnu i Aaret 1710 klagedes der over, at Byen var saa forarmet, at mange Borgere vare flyttede ud paa Ryttergodset og hos Proprietærer og havde efterladt deres Huse øde, samt at der ialt kun var tre Smaaskibe paa tilsammen 54 Læster hjemmehørende i Mariager¹⁸.) Efterhaanden forbedredes Tilstanden dog noget, men kun langsomt. I Aaret 1721 omtales det, at Mariager havde siden Aar 1711 ved fjendtlig Vold under den store nordiske Krig mistet 4 Skibe af Værdi 1600 Rdl., og det synes, at Skibsfarten nu var aftagen saameget, at den ikke længere kunde anses som Borgernes Hovederhverv.

I en Indberetning fra Aaret 1735 skildres Tilstanden saaledes: „Byens meste Næring bestaar i Bryggen og Brænden (af Brændevin) til Salg i Husene og til Forsendelse til Norge og Kjøbenhavn, i Maltgjøren, 1 à 200 Tdr. om Aaret, i Udførsel af

*) Ligeledes omtales det, at der dengang i Hobro kun var to Fartøier paa tilsammen 36½ Læster, medens der i Landsbyen Assens, som tidligere havde havt 15 Skibe, nu ikke var et eneste.

lidt Rug, Malt, Havre, Flesk, Ost o. s. v., hvorpaa i disse Tider er ikkun slet Fortjeneste. Indgaaende Varer ere: Tømmer, Brædder, Jern o. s. v. fra Norge, og Salt, Hør, Vin, Fransk Brændevin, Tobak og Smaasager fra Kjøbenhavn, Hobro eller Aalborg. Byen har 5 Fartøier: 3 Kreierter og 2 Galioter, drægtige 85 Læster, med 24 Mands Besætning; deraf eies kun ét af én Mand, Jens Lind, de andre tilhøre Rederier i $\frac{1}{2}$ og $\frac{1}{3}$ Parter; tre slæbe Brænde til Kjøbenhavn, to gjøre 1 à 2 Reiser om Aaret paa Norge, og derefter endnu en Reise paa Kjøbenhavn. I Mariagers Distrikt Norden Fjorden hjemmehøre endnu 4 Fartøier paa ca. 60 Læster. Fabrikker og Manufakturer findes ikke, saalidt som privilegerede Personer. Der ere to Mænd, som man kan kalde Kjøbmænd, der handle paa Norge og Kjøbenhavn, og 4 à 5 Kræmmere. Byen er i slet Tilstand formedelst den lidte Ildebrand (1732), fordi Toldstedet ligger en stor Mil derfra, fordi Hobro ligger kun en Mil borte, og fordi Aalborg Amt paa hin Side Fjorden kun er $\frac{1}{4}$ Mil borte, hvor man paa grove Varer og Specerier kan have meget bedre Kjøb hos Proprietærer og Bønder end i Mariager, saasom de maa her betale Kongens Told og videre deraf, hvilket de Andre kan have at løbe paa"¹⁸. Aar 1746 havde Mariager 9 Fartøier paa 111 Læster, og Aar 1749 og 1750 kun 5 Fartøier paa 78 Læster¹⁸; og at det i de nærmest følgende Aar gik endnu mere tilbage, sees af en Ansøgning af 20 Juni 1775, hvori Borgerne omtale, at de ældste af dem kunde erindre, at Byen havde havt 13 Fartøier paa én Tid og alle i god Gang og Handelsdrift, men at der nu kun var ét eneste Skib hjemmehørende i Mariager, og det førte ikke engang nogen Last dertil, men foer paa andre Steder. Den eneste større Kjøbmand og Skibsreder, som omtales i det 18de Hundrebaar, er den ovennævnte Jens Lind, som skal have drevet det til at holde flere Vestindiefarere i Søen; men inden sin Død 1780 gik han fallit, og siden har Byens udenlandske Handel været for Intet at regne.

Som et Vidnesbyrd om Mariagers Tilstand under de trykkende Tidsforhold i Begyndelsen af vort Hundrebaar anføres her følgende Uddrag af et Brev af 2 August 1810 fra den daværende Sognepræst, Bergmann: „Byen her er desværre i kjendelig daglig Aftagende. Her har i de næsten 10 Aar, jeg har været her, ingen Handel, end ikke under Freden, været. De Tre, som meget uegentligen bære Navn af Kjøbmænd, toge i Fredstid,

som endnu, nogle faa Varer fra Aalborg eller Randers, dem de udhøkrede til Fattige her og Bønder, som om Søndagen komme hertil. Den ene har næsten aldrig havt Noget at sælge. Mark-avlingen er deres fornemste Syssel. Kun den ene brænder Brændevin, og det endda kun sjelden. Om det nogentid bliver bedre med Handelen, tvivler jeg om, og har gode Grunde for min Tvivl. Brændehandelen derimod flourer her, saalænge de i Nærheden liggende Skove endnu tilbyde Noget til Udførsel, nu til Aalborg og under Freden til Kjøbenhavn. Ildebrændselen stiger derfor hvert Aar i Forhold til Prisen paa hine Steder med Undtagelse blot af Fragten. Et Bondelæs Tørv, næppe saa meget, som en Karl kan trille paa en Bør af 2 à 3 Gange, betales af mig og Andre iaar med 10 à 11 Mark, Hedetørv koste 8 à 12 Sk. Snesen. Levnedsmidler rette sig efter Randers Torvepris. Torvedag kjende vi alene af Almanakken. Vi nødes til at sende Bud til Randers om Alt og love dem Randers Pris for at faa dem til at komme her, med deres Varer; thi hvad skal de her, hvor de Intet kan faa at kjøbe uden at betale det dyrere end i Randers hos Kjøbmændene? Jeg har intet Sted kjendt, hvor det falder den fattige Arbeider tungere at ernære sig end her. Vel kan de, her ere, faa Arbeide, naar de kan skove, slaa Rødder op eller forrette Dagleierarbeide, vel betales en Dagleier her nu med 3 Mark à 3 Mark 8 Sk. paa egen Kost og med 24 Sk. à 2 Mark paa Leierens Kost; men saa maa han anvende halve Dage paa at streife om paa Landet for at faa sig tinget Smør, Gryn etc. til sig og Familie, og imidlertid staar Arbeidet og med det Fortjenesten stille. Flere have prøvet paa at drive Høkerhandel, men have ei kunnet bestaa sig derved. Husleien her for honnette Familier er temmelig dyr, Værelser hos saadanne næppe at faa. Af Smaastederne staa mange faldefærdige, mange ere i min Tid nedfaldne eller nedtagne; deres Plads indtages af Stendiger. En Følge heraf er, at ingen Fremmed, ved Fabrikken arbejdende, (en Strømpevæver Thim paatænkte at flytte sit Væveri til Mariager, i hvilken Anledning Brevet er skrevet) vil kunne faa Hus¹⁹.

I de Aar, som ere forløbne siden dette Brevs Affattelse, har Byens Tilstand forbedret sig meget. Ved Udgangen af Aaret 1875 bestode dens næringsdrivende Borgere af 7 Kjøbmænd, 3 Detaillister, 1 Boghandler, 2 Handelsgartnere, 1 Gjestgiver og 8 Værtshusholdere samt en Del Haandværkere. Efter Indberet-

ningerne for Aaret 1872 for Mariager Tolldistrikt, der tillige omfatter Handelspladsen Hadsund, blev der ifølge Traps Beskrivelse af Danmark i dette Aar i hele Distriktet fortoldet 1400 Tdr. Stenkul og 319 Kom. Lstr. Trælast, og Kornudførselen til Udlandet var 13,869 Tdr.; Told og Skibsafgifterne udgjorde 3197 Rdl. og Brændevinsbrændingsafgiften 2976 Rdl.; i indenlandsk Fart var indgaaet 155 Fartøier af 1980 Kom. Lstr. med 447 Kom. Lstr. Bestuvning, udgaaet 75 Fartøier af 749 Kom. Lstr. med 451 Kom. Lstr. Bestuvning; i udenlandsk Fart indgaaet 35 Fartøier af 539 Kom. Lstr. med 303 Kom. Lstr. Bestuvning, udgaaet 102 Fartøier af 1749 Kom. Lstr. med 1594 Kom. Lstr. Bestuvning, og ved Aarets Udgang var i Mariager og sammes Tolldistrikt hjemmehørende 8 Fartøier af tilsammen $68\frac{3}{4}$ Kom. Læsters Drægtighed. Der farer nu daglig en Dampbaad mellem Mariager, Hobro og Hadsund, og hver Uge ankommer et Dampskib fra og afgaar igjen til Kjøbenhavn. Den 3 November 1853 oprettedes der i Mariager en Sparekasse, hvori der den 31 Marts 1881 indestod en Kapital af 213,582 Kr. 64 Øre. Byens Folkmængde udgjorde Aar 1769: 405; 1787: 393; 1801: 414; 1829: 453; 1845: 523; 1850: 546; 1860: 680; 1870: 727 og 1880: 752, og Mariager er saaledes omtrent Landets mindste Kjøbstad; men ere Forholdene der end smaa, og Velstanden temmelig ringe, saa er der paa den anden Side heller ingen trykkende Fattigdom, og Byens Tilstand har vistnok ikke nogensinde i de sidst forløbne tre Hundredaar og maaske aldrig været bedre, end den nu er.

X. Fiskeri, Havne- og Færgevæsen.

De mange Køkkenmøddinger ved Fjordens Bredder, især ved Havnø, vidne om, at dens Rigdomme have været benyttede allerede i Oldtiden. Aar 1494 gav Kong Hans „dem udi Mariager“ Tilladelse til at sætte Ruser udi Havet (Fjorden) Sonden for Snekkedybet (Seilløbet)¹, og af Frederik II's Brev af 9 Februar 1563 til Lensmanden Jørgen Lykke sees det, at ogsaa Kongen har drevet et ikke ubetydeligt Fiskeri, især af Sild, i Mariager Fjord, og at han har sendt egne Saltere dertil for strax at nedsalte Fangsten. Det omtales i dette Brev, at Kongen af det Regnskab, som var aflagt af hans Salter i Dokkedal (Mov Sogn, Fleskum Herred), havde erfaret,

„at hver Læst Sild kommer Os at stande med al Omkost 26 Daler (ca. 106 Kr.) og derfor have [Vi] ladet forhørt samme Vor Salteres Beretning, hvorledes Leiligheden sig med samme Salteri begiver; da giver han tilkjende, at han haver givet 2 Sk. (ca. 12 Øre) for hver Ol Sild, som er 2 Alb. hver Ol, han kjøbt haver, dyrere end Silden galdt udi Nibe, og at Vi haver der ingen ydermere Fordel paa Sildekjøbet end andre Kjøbmænd, som der salte. Saa have Vi fremdeles ladet forfare, hvorledes det er forhandlet med samme Salteri udi fremfarne Kongers Tid der udi Mariager Fjord; da formærke Vi, at Kronen haver havt saa mange Bundgarnsstade der i Fjorden, som Vore Forfædre Konninger udredte og udsætte, og Abbedissen i Vort Kloster Mariager haver ladet forskaffe dertil saa mange Pile, Brændeved, Vogne og anden Nødtørft, som Kronens Saltere og Fiskere til samme Bundgarn fordret have; og naar der ikke blev saa megen Sild tagen med samme Kronens Bundgarn, som Salteren havde Salt og Træ med sig her fran Slottet, da havde Kronen den Rettighed over alle de Bundgarn, som vare udsatte i Mariager Fjord, at hver skulde give Kronen en Nats Fiskeri“². Denne sidste Rettighed, som Jørgen Lykke synes at have til-egnet sig, gjorde Kongen nu atter Krav paa, og siden omtales det ogsaa i Jordebøgerne, at der, saalænge Klosteret bestod som kongeligt Len, blev aarlig til Kronen svaret 1 Td. Sild og en Nats Fiskeri af hvert Bundgarnsstade, som blev brugt. I den følgende Tid aftog Fiskemængden betydelig, og i Matrikulen af 1688 hedder det: „Findes og Fiskeri til samme By (Mariager) udaf Aal og Flynder med Vaade og Garn for hvem af Indbyggerne, det bruge vil for egen Gavn, menes hel uprofiterlig“. I den nyeste Tid har der været gjort Forsøg paa at anlægge kunstige Østersbanker i Fjorden, men de ere aldeles mislykkede, og Fiskemængden har i det Hele været i stadigt Aftagende, nærmest paa Grund af hensynsløs Behandling af Fiskeynglen. For Tiden er der i Mariager kun 8 Mænd, som udelukkende ernære sig ved Fiskeri, fornemmelig af Aal, Flynder, Sild og Torsk, som for største Delen afsættes i Randers, medens der dog ogsaa er Mange baade i Byen og paa Landet langs Fjorden, som drive Fiskeri som Bierhverv.

Da den Vig af Fjorden, ved hvilken Byen er beliggende, danner en naturlig og sikker Havn, har der her aldrig været andet kunstigt Havneanlæg end en simpel Skibsbro af Træ.

Denne tilhørte selvfølgelig fra først af Klosteret, der eiede Havnen; men senere, og rimeligvis fra Aaret 1592, da Mariager fik Kjøbstadprivilegium, kom den til at tilhøre Byen, hvis Borgmester og Raad skulde sørge for dens Vedligeholdelse, medens Kongen dog ogsaa, paa Grund af dens Vigtighed for Kalkudførselen, undertiden har ydet Bidrag hertil, og navnlig gav han den 15 December 1610 Lensmanden Eske Bilde Befaling til, da Broen var i høi Grad forfalden, at lade Borgmester og Raad faa det til dens Istandsættelse fornødne Tømmer i Klosterets Skove, og at lade Lenets Bønder fælde og fremføre dette Tømmer³.

Der blev i Reglen ved Havnestæderne opkrævet visse Afgifter af Skibe og Varer, den saakaldte Akcise eller Sise, der sædvanlig anvendtes til Lønning for Byens Øvrighed, til Havnens og Sømærkers Vedligeholdelse eller til andre, Stedet vedkommende Øiemed. Da der 1581 blev ansat en Tolder i Hadsund, blev han tillige udnævnt til Sisemester⁴, ligesom det ogsaa er rimeligt, at der har været opkrævet Akcise i Mariager, siden Byen fik et Toldsted, skjøndt det ikke findes udtrykkelig omtalt før i Aaret 1631, da Byfogden sammesteds, Mads Rasmussen Kok, blev udnævnt til tillige at være Tolder og Sisemester⁵. Den 16 April 1668 fik Borgmester og Raad i Mariager „formedelst deres Bestillingers ringe Indkomst“ kongelig Bevilling paa at oppebære og nyde 2 Hvide af hver Sletdalers Værdi af Alt, hvad der ind- eller udskibedes ved Byen (Hvide-Told), og særlig fik Byens Borgmester og Tolder, Børge Kall, Ret til, som Vederlag for nogle, af ham paa Fjordgrundene anbragte Sømærker, at oppebære og nyde en Afgift, som senere kaldtes Vedepenge*), af 2 Skilling pr. Læst af alle Skibe, der besøgte Fjorden⁶. Akcisen udgjorde i Aarene 1703 og 1704 henholdsvis 94 Rdl. og 84 Rdl. 76 Sk., men sank senere, da det gik tilbage med Handelen, endog ned til 50 Rdl. aarlig. Da Borgmester og Raad, og siden Byfogderne, for dette ubetydelige Beløb skulde holde Skibsbroen vedlige, kan det ikke forundre, at de jævnlig lode den forfalde, og for at raade Bod herpaa resolverede Rentekammeret, at Akcisen, fra Aar 1704 at regne, ikke længere skulde tilfalde Byfogden, men oppebæres af Tolderen i Hadsund og af denne indbetales i den kongelige Kasse, som herefter vilde paatage sig at vedlige-

*) Jfr. Oldnordisk „viti“, Bavn.

holde Broen. Da denne var i en yderst forfalden Tilstand, blev den i de følgende Aar helt ombygget for kongelig Regning, dog saaledes, at dens Brede indskrænkedes fra 50 til 22 Alen, medens den beholdt sin tidligere Længde, 65 Alen. I Aaret 1742 blev det imidlertid atter overdraget Byfogderne at vedligeholde Skibsbroen, men nu med den Forandring, at de ikke herfor skulde oppebære hele Akcisen, men kun et fast aarligt Vederlag af 40 Rdl., og 1783, efterat Broen havde været underkastet en Hovedreparation, blev Vedligeholdelsespligten stillet til Licitation og tilslaaet to Privatmænd for 28 Rdl. aarlig i 10 Aar, efter hvis Forløb den atter blev overtaget af den kongelige Kasse.

Efterat Akcisen ved Toldforordningen af 1 Februar 1797 var bleven afskaffet som selvstændig Afgift udenfor Kjøbenhavn, oprettedes der i Henhold til den kongelige Resolution af 25 April 1798 i Mariager, ligesom i de andre Søkjøbstæder, en særlig Havnekommission, bestaaende af Byfogden og to, af Borgerne valgte Medlemmer, som tillige fik det Hverv at varetage Havnevæsenets Tarv i Hobro, da denne By paa Grund af sin ubetydelige Skibsfart ikke trængte til nogen særskilt Havneindretning. I Aaret 1804 ombyggedes Mariager Skibsbro i Overensstemmelse med en af Kommandør Løvenørn udarbejdet Plan, og indrettedes da i det Væsentlige, som den nu er, nemlig som en af Træbolværk omgiven Jorddæmning, og samtidig hermed blev det bestemt, at den herefter skulde vedligeholdes af Havnekommissionen ved Hjælp af de Afgifter, som nu skulde opkræves i Henhold til en af Kongen den 7 Marts 1804 approberet Havne- og Brotaxt, samt at Opkrævningen skulde besørges af Tolderen i Mariager. Senere lod Havnekommissionen i Aaret 1833 det nuværende Materialhus ved Skibsbroen opføre.

Ved Hobro fandtes der lige indtil Aaret 1833 ikke nogen Skibsbro, men Ind- og Udskibningen af Varer fandt Sted ved Hjælp af Baade eller Pramme, medens Fartøjerne laa fortøiede ude i Fjorden ved nogle der nedrammede Pæle, som Havnekommissionen i Mariager lod vedligeholde. Efterhaanden som Byens Handel tiltog, voxede ogsaa Utilfredsheden med denne Tilstand, og efterat der i Aaret 1824 eller 1825 havde — som det synes uden høiere Bemyndigelse — i Hobro dannet sig en egen Havnekommission, som stiltiende blev anerkjendt af Myndighederne, fremsatte den Begjæring om, at Byen maatte faa et ordentligt Broanlæg. I Anledning heraf opstod der nu en Uenig-

hed mellem de to Byers Havnekommissioner om, hvorvidt Indtægterne efter Havne- og Brotaxten af 1804 fremdeles skulde tilfalde Mariager Havnevæsen alene eller være fælles for begge Byer, og saa skarpt stode Parterne over for hinanden, at det først efter flere Aars Forhandlinger lykkedes at faa Striden bilagt, idet der endelig blev afsluttet et Forlig, som stadfæstedes ved en kongelig Resolution af 22 Mai 1833, der fastsatte, at den for begge Byer fælles Havnekasse skulde staa „enhver af Havnekommissionerne med lige Ret aaben til Udredelse af de af General-Toldkammer- og Kommercekollegiet approberede Udgifter“, samt at „enhver af Havnekommissionerne virker uafhængig af den anden med Hensyn til den deres Bestyrelse underlagte Havn, hvorimod Foranstaltninger til Seiladsens Fremme i Fjorden udenfor Havnene hører til begge Kommissioners fælles Virkekreds“. I Aaret 1847 indgav Havnekommissionen i Hobro en Begjæring om at faa det der saa forhadte Fællesskab mellem de to Byers Havnevæsen ophævet, og da Mariager Havnekommission satte sig herimod, laa begge Kommissioner atter i flere Aar i Strid med hinanden,*) indtil det endelig ved kongelig Resolution af 1 Mai 1851 blev bestemt, at det hidtil bestaaende Fællesskab skulde hæves, og at Indtægterne efter Havnetaxten skulde tilfalde Havnekassen i den By, i hvis Distrikt Klareringen maatte foregaa, i hvilken Henseende Fjordens Kyster bleve fordelt saaledes mellem Byerne, at der til Hobros Distrikt skulde henregnes Strækningen paa den sydlige Side indtil Grændsen af Mariager Landsogn, og paa den nordlige Side til Skjellet mellem Ove og Valsgaard Sogne, medens den øvrige Del af Fjordkysten skulde henregnes til Mariagers Distrikt, hvorhos det fastsattes, at begge Havnekommissionerne skulde i Forhold til deres Havneindtægters Størrelse deltage i de hidtilværende fælles Udgifter til Fjordens Opmudring og andre Foranstaltninger til Seiladsens Fremme⁷; og denne Ordning

*) Disse Stridigheder have selvfølgelig bidraget til at forøge den naturlige Rivalisering mellem de to ved samme Fjord beliggende Byer, og som et Udtryk herfor kan det maaske anses, at man i Mariager spotvis kaldte en stor Toskilling „en Hobro Specie“, hvad man i Hobro gav tilbage ved at kalde en Enesteskilling „en Mariager Dukat“, samt at det hed sig, at i Mariager have de kun én Kjole, men den er hel; i Hobro have de to Kjoler, men den inderste er hullet og den yderste lappet. (Folkelæsning V, 181).

af Forholdet er den nu gjældende. Siden Indførelsen af den nye Kommunalordning af 1868 have Mariager Havns Anliggender været bestyrede af et Havneudvalg paa fire Medlemmer.

Fjordseiladsen har altid været besværlig paa Grund af det smalle og krumme Seilløb, men især paa Grund af en Sandbarre, som stadig danner sig udenfor Fjordmundingen*). Den 3 Juli 1641 tillod Kongen Borgmester og Raad i Mariager at henlægge en Tønde i Fjorddybet, rimeligvis ved Mundingen, til Veiledning for de Søfarende, og herfor at oppebære en Afgift af en Hvid pr. Læst af enhver Kalkskude, som besøgte Fjorden⁸, og den 13 s. M. paalagdes det Lensmanden Mogens Arnfeld at have „flittig Inspektion“ med, at Tønden blev henlagt paa sin Plads, og at de bevilgede Penge ikke bleve anvendte til andet Brug⁹. Skjøndt Borgmester og Tolder Børge Kalls Bevilling af 1668 paa Oppebørslen af de ham tilstaaede Vedepenge, 2 Skilling pr. Læst, kun var en rent personlig Begunstigelse, vedbleve dog de følgende Toldere upaataalt til egen Fordel at opkræve denne Afgift, men kun med 1½ Skilling af Læsten, og betalte da heraf i mange Aar tre Bønder af Havnø Gaards Gods 18 Rdl. aarlig for at udsætte Sømærkerne eller Vederne, indtil det ved Rentekammerets Skrivelse af 28 Oktober 1752 blev paalagt den daværende Tolder i Hadsund, R. Greve, som Pligt at oppebære disse saakaldte Vedepenge for Kongens Regning og besørge Vederne vedligeholdte af de nævnte Bønder, samt indsende Regning over Omkostningerne. Da Vedepengene senere ved Handels og Seiladsens Tilbagegang viste sig utilstrækkelige til at dække Udgifterne ved Sømærkernes Vedligeholdelse, bleve de ved kongelig Resolution af 1 Oktober 1770 forhøiede til 2½ Sk. pr. Læst, og efterat der i Aaret 1800 var blevet ansat en Lods og en Reservelods, for hvem et Lodshus opførtes paa Als Odde ved Fjordens Munding, blev det ved kongelig Resolution af 17 Juni 1801 overdraget til Lodserne at udsætte og vedligeholde Sømærkerne mod at oppebære Prikkepengene (see om disse Reglement af 25 Februar 1844 og Lov af 11 Marts 1862), medens Mariagers og Hobros fælles Havnevæsen dog skulde vedligeholde de i Aaret 1858 opsatte større Sømærker eller saa-

*) Et Sagn, der savner al Grund, fortæller, at Barren er opstaaet ved nogle Forsænkninger, som Dronning Margrethe skal have ladet foretage til Værn mod Sørøvere.

kaldte Kaber ved Fjordens Indløb. Ifølge Lov af 13 Juni 1879 § 44 og Bekj. af 22 December 1880 ere alle Afgifter af Sømærker i Mariager Fjord ophævede fra 1 Januar 1881 at regne.

Som andre Foranstaltninger til Fjordseiladsens Fremme kan anføres, at det fælles Havnevæsen har i Aaret 1861 anlagt en Vinterhavn ved Hadsund og i Aaret 1879 begyndt at grave et nyt Seilløb af $9\frac{1}{2}$ Fods Dybde gennem Barren ved Fjordmundingen, samt i Aaret 1876 anskaffet en Damp-Mudder-maskine til stadig at holde Seilløbet rent.

Fra gammel Tid af har der været tre Færgesteder ved Mariager Fjord: ved Nødnæs, Hadsund og Mariager. Det første omtales 1542, da Kristian III paa en Reise fra Aalborg til Aarhus blev sat over Fjorden ved Nødnæs¹⁰. Færgestedet ved Hadsund, som omtales allerede i det 14 Hundredaar, blev senere henlagt til Dronningborg Gods, indtil Kongen 1581 solgte det til Jakob Seefeld af Visborggaard, som faa Aar derefter blev Lensmand paa Mariager Kloster, og samme Aar blev der ved Hadsund anlagt et Toldsted¹¹. Mariager Færgested maa ogsaa have været meget gammelt, thi i Klosterets Brevfortegnelse nævnes ved Aarstallet 1451 Kong Kristian I's Stadfæstelsesbrev (der maa altsaa have været et endnu ældre Privilegium), „at de af Mariager Kloster maa holde en fri Færge imellem Ommersyssel og Himmersyssel“¹², og sandsynligvis har det været det vigtigste af Fjordens Overfartssteder, da det af et Stokkenævn fra Aar 1541 fremgaar, at den alfare Vei mellem Randers og Aalborg dengang gik gennem Mariager¹³, og i Special-Regnskab for Amtmanden paa Steinborg Slot, Johan Rantzaus Udgifter under hans Foretagender i Jylland og Fyen fra November 1534 til Januar 1536 anføres det ogsaa, at han paa en Reise mellem Aarhus og Aalborg to Gange blev sat over Fjorden ved Mariager Færgested, hvorfor han hver Gang betalte 8 Sk. (ca. 67 Øre)¹⁴. Overfarten fandt Sted fra den saakaldte Færgehage, der ligger ved Enden af Mariager Bys Vestergade, som fordem kaldtes Algade eller Adelgade og altsaa maa antages at have været Byens Hovedgade. Efter Reformationen gik Færgeretten, ligesom Klosterets øvrige Rettigheder, over til Kronen, hvorfor det kom til at paahvile Lensmændene at vedligeholde Færgen, som dengang var en Pram, hvori der kunde overføres baade Mennesker, Heste og Kvæg. I Eske Bildes Lensregnskab for Aaret 1613 anføres det, at han i dette Aar har

betalt 18 Sk. (ca. 1 Kr.) for Vadmel til at brede denne Pram med. Da Veien mellem Randers og Aalborg, uvist naar, men mulig i Kristian IV's Tid, blev forlagt over Hadsund, tabte Overfartsstedet ved Mariager sin tidligere Betydning, og i Klosterets Jordebog af 1664 hedder det, at Færgestedet „er ei bedre end et Gådehus uden Avling, og er dertil ingen Færge, siden den udi Feidetiden blev øde“. Efter Klosterets Salg kom dog Overfarten atter i Gang, og 1683 beboedes Færgestedet af tre Mænd, som holdt en Færge, der kunde overføre baade Heste og Vogne, af hvilken de maatte svare en aarlig Afgift af 5 Slette-dalere til Klosterets Eiere; men da Farten kun var ringe, fordi de fleste Reisende lode sig sætte over ved Hadsund, holdt de siden kun en Baad, hvoraf de ligeledes maatte udrede en aarlig Kjendelse til Klosteret. Endnu 1720 fandtes der en Færgemand ved Mariager Færgested; men i et Brev fra 1788 omtales det, at Mariager Færgevæsen blev nedlagt for henved 40 Aar siden (altsaa omtrent 1750), og en medvirkende Grund hertil var, at de paa begge Sider af Fjorden liggende Færgehuse solgtes fra Klosteret og gik over til forskjellige Eiere. I Aaret 1798 udarbejdede Kommandør Løvenørn en Plan for et ordentligt Færgevæsen; men den kom ikke til Udførelse, og siden er det, trods flere Forsøg, ikke lykkedes at faa denne Sag ordnet paa en tidssvarende Maade. I længere Tid har Overfarten, som nu finder Sted mellem Byens Skibsbro og Gaarden Stinesminde, hvor Fjordens Brede er 4600 Alen, været besørget af en Privatmand med almindelige Baade, og for at tilveiebringe nogen Kontrol hermed, tilsikkrede Byens Næringsdrivende i Aaret 1874 Færgemanden en vis aarlig Indtægt, imod at han skulde underkaste sig Byraadets Tilsyn; men desuagtet er Mariagers Færgevæsen endnu langt fra i en saadan Tilstand, som det kunde og burde være.

XI. Agerbrug, Industri og Haandværk.

Ligesom Mariager Bys Beboere indtil Aar 1583 end ikke eiede de Grunde, hvorpaa deres Gaarde og Huse vare opførte, saaledes vare de heller ikke Eiere af de Markjorder, som de dyrkede, men havde disse i Fæste af Klosteret, indtil Kongen ved Mageskiftebrev af 25 Juni 1638 (see S. 104) overdrog Borgmester Johan Kall og hans Medinteressenter (den største Del af Byens

Avlsbrugere) det meste af den nuværende Bymark, som dengang tildels henlaa udyrket og bevoxet med halvt udgaaede Bøgetræer, og var inddelt i forskjellige Lodder, hvoraf flere havde deres særegne Navne, saasom Svedis*) (senere Sødís) Bakke (den Bakke, paa hvilken Pleie- og Arbeidsanstalten nu ligger), Fuglsangs Bakke, Ilsig Mark, Hesseldals Mark og Nymark, af hvilken sidste Raadmand Gabriel Mouritsen har brugt et Stykke, som endnu den Dag idag bærer hans Navn. Senere (1661) solgte Kongen til Borgmester Hans Nielsen Drostrup nogle Jordlodder, hvoraf dog en Del i Baron Liliencrones Tid kjøbtes tilbage til Klosteret, medens Resten overdroges til forskjellige Borgere i Byen. Ogsaa blandt disse Lodder var der flere, som havde deres særegne Navne, saasom Klove, Øxnedalen, „Haaehøffsdal“ (Hohøisdal?), Jomfru Gjertrud Lykkes Toft eller Jomfrutoften (Syd for Himmelkold) og Vesterbakke. Deres Værdi har, om muligt, været endnu ringere end de førstnævnte Jorders, da det om dem hedder, at de for største Delen bestode af Sandbanker, som vare bevoxede med Lyng og opfyldte af store Sten, samt at mange af dem laa ganske øde. Det indses let, at Byens Avlsbrug, naar Markerne vare af en saadan Beskaffenhed, ikke kan have havt nogen synderlig stor Betydning, hvilket ogsaa udtrykkelig udtales 1690 i en Indberetning fra Sognepræsten, hvori han meddeler, at der i Byen kun er en halv Snes Borgere, som bruge nogen Avl „og det ganske temmelig, thi fundus terræ (Jordbunden) her ved Byen er ikke synderlig tjenlig til Avl“. I Matrikelen af 1688 ansattes Mariager Kjøbstads Jorder til 26 Tdr. 3 Skpr. 2 Fdk. 2 Alb. Hartkorn, og Græsningen paa Bymarken (de til Byen hørende Enge ikke medregnede) til 30 Høveders Drift. Hvor liden Pris Borgerne i lang Tid satte paa deres Jorder, fremgaar af Kommissionsforretningen over Relutions- og Pantegodset i Mariager Amt fra Aaret 1719¹, hvori det hedder: „Om disse Mariager Bys Jorder, som tilsammen er gammel Matr. 26 Tdr. 4 Skpr. 2 Fdk., kan ei findes speciel Forklaring, hvad Enhver i Byen er tilhørende, endskjøndt Borgerne derom for Kommissionen har været samlet, aleneste forklaret, hvis som skal være undermaalt og henhører under Mariager Kloster, som hver Sted findes vedtegnet, bedragende 13 Tdr. 2 Skpr. gammel Matrikul, og naar samme fradrages be-

*) Mon af oldnordisk „svæði“, et for Vinden udsat Sted?

meldte 26 Tdr. 4 Skpr. 2 Fdk., bliver igjen 13 Tdr. 2 Skpr. 2 Fdk., som Borgerne reluerer.“ Et andet Sted i samme Forretning anføres det, at „efter kgl. Majestæts allernaadigste Resolution forbliver Mariager Bys Jorder in statu quo“ 3: Kongen vilde ikke med Hensyn til dem gjøre sin Relutionsret gjældende. De Jorder, som der her er Tale om, ere rimeligvis de samme, som i Aaret 1661 bleve afhændede til Borgmester Hans Nielsen Drostrup, og det maa da antages, at de, for saa vidt de senere bleve afhændede til Byens Borgere, ere paa Grund af Jordbundens ringe Beskaffenhed tildels blevne henlagte som fælles Græsgang eller Fælled, og at det derefter er blevet glemt, hvilken Andel hver enkelt Borger oprindelig har havt i dem. I Aaret 1775 skriver Byfogden, at Byens Fælled bestod af Hede, der henlaa som almindelig Eiendom, hvorpaa Enhver, som havde Faar, græssede disse uden at betale noget derfor til Byen, og da der herom blev gjort Udsættelse ved Revisionen af Byens Regnskaber, udtalte Amtet, at det helst maatte forblive ved det Gamle, da det kun var de fattige Borgere, som havde deres Faar (ialt 12—14 Stkr.) paa Fælleden, og at Græspenge kun burde betales af Markedsheste og andre fremmede Dyr, som hensattes paa denne; men desuagtet resolverede Rentekammeret 1778, at der skulde betales Græspenge af ethvert Kreatur, der hensattes paa Fælleden, enten det tilhørte Borgerne eller ei². Aar 1776 begyndte man at udleie enkelte Stykker af Fælleden til Sædeland, hvorved denne efterhaanden blev opdyrket, og den 8 Mai 1793 blev en Del af den, som endnu henlaa udyrket og til Vansir for Byen, bortsolgt ved offentlig Auktion for en aarlig Afgift af ialt 58 Rdl. 4 Mk. 12 Sk., hvilket Salg approberedes ved et Reskript af 14 August 1795. I Henhold til Reskript af 3 August 1847 bleve endelig samtlige Byens Fællesjorder i Aaret 1850 udskiftede til Grundene i Forhold til disses Grundtaxt, saaledes at Eierne istedetfor Kjøbesum skulde til Kæmnerkassen udrede en vis aarlig Afgift, som med visse Aars Mellemlum, efterhaanden som Opdyrkningen skred fremad, skulde forhøies indtil en Størrelse af 2 Tdr. Byg af hver Tønde Land boniteret Areal; men ved Indenrigsministeriets Skrivelse af 1 Marts 1875 er det blevet tilladt Lodseierne at faa denne stigende Afgift forandret til en uforanderlig aarlig Afgift, der svarer til det Beløb, som af hver Lod er betalt for Aaret 1874, med Tillæg af en Halvdel. I Aaret 1677 holdtes der i Mariager 15 Heste og 29 Køer; men

under Kvægsygen 1684 sank Antallet ned til 6 Heste og 2 Køer foruden 4 Faar, og Aar 1686 var Kreaturantallet endnu ringere, nemlig 3 Heste, 2 Køer, 12 Faar og 3 Svin; men derefter indtraadte atter en Stigning, saaledes at der Aar 1718 sees at have været holdt 22 Heste³. Den 31 December 1778 holdtes der i Byen 107 Køer og 109 Faar, og den 15 Juli 1871 var Kreaturholdet 35 Heste, 143 Stkr. Hornkvæg, 223 Faar og 30 Svin.

Industrien har aldrig spillet nogen stor Rolle i Mariager. I Aaret 1735 omtales vel Ølbryggeri, Brændevinsbrænderi og Maltgjøreri blandt Borgernes Næringsveie; men i nogen synderlig høi Grad har denne Art Virksomhed ikke været drevet, og det hedder udtrykkelig, at der kun gjordes 100 à 200 Tdr. Malt om Aaret. Ligeledes omtales i samme Aar en Tobaksspinder; men det tilføies, at han i de sidste Aar ikke havde brugt sin Profession, og det uagtet Brugen af Tobak der i Egnen ikke havde været saa ganske ringe, da Amtmanden i en Indberetning anfører, at „Røgtobak er iblandt den gemene Almue altfor gemen, og er det ikke rart at see Drengene paa 12 og 14 Aar gaa med Piben i Munden“⁴. I Aaret 1785 omtales det, at Toldkontrollør Hasselbalch havde anlagt et Spinderi i Mariager, og omtrent 1811 flyttede en Strømpevæver Thim der til Byen med sit Væveri; men dette førte kun en kummerlig Tilværelse i nogle faa Aar og blev omsider helt nedlagt omtrent 1815. Af ældre industrielle Anlæg omtales to Stampemøller til Stampning af Vadmel, den ene i St. Peders Dal og den anden ved Vandløbet tæt udenfor Østergade, hvis Kilder vare opstemmede, saaledes at de dannede en Dam, som i gamle Dokumenter kaldes „Dønpytten“ (∩: Stankpytten?) eller Dampytten. Møllen i St. Peders Dal, der første Gang findes omtalt 1649, stod øde i Aaret 1682, og blev kort Tid derefter helt nedlagt, medens Stampemøllen ved Dønpytten først blev nedlagt omtrent Aar 1815. Midt i Byen, ved Teglgades Bro, paa den nuværende Eiendom Matr. Nr. 105, laa Klosterets Vandmølle (see Afbildningen Side 86), og Syd for denne var Munkholmsbækken opdæmmed, saa at den dannede en Mølledam, hvorfor ogsaa den Øst for Møllen gaaende Gyde, som nu sædvanligst kaldes „Kirkegyden“, tidligere kaldtes „Mølledæmningen“ eller „Møllegyden“. Da Vandet i Aaret 1617 havde gjenembrudt Dæmningen, henstod Møllen derefter øde i en lang Aarrække, hvortil Grunden angaves at være den, at Dammen „saa tidt og ofte udi gammel

Tid er udbrudt og haver gjort stor Skade i Mariager baade paa Huse, Folk og Fæmon“⁵; men i Aaret 1649 blev den tilligemed noget andet Gods udlagt til Rigets Gjælds Aflæggelse, og kom saaledes i Privates Eie. I Aaret 1734 blev den kjøbt af Sognepræsten, Mag. P. H. Friedlieb, som lod Dammen udtørre, hvorefter Møllen atter i flere Aar stod øde, og dette har maaske bidraget til, at han Aar 1741 tilbød at skjænke den til Byens Skolevæsen, hvilket Tilbud dog ikke blev modtaget. 1767 blev Møllen solgt af en senere Eier med den Forpligtelse for Kjøberen, at Bækken ikke mere maatte opstemmes, men skulde have sit frie Løb, og da den saaledes ikke længere kunde benyttes som Kornmølle, blev den omdannet til en Stampemølle, som imidlertid atter blev nedlagt allerede i Aaret 1778, og Bygningen, der forøvrigt nu forlængst er nedreven, benævnedes siden „Bækhuset“. Istedetfor denne nedlagte Vandmølle blev der ifølge Bevilling af 26 August 1766 opført en Veirmølle Vest for Byen ved den saakaldte „Veirmøllegaard“; men denne Mølle, der var en Stubmølle, blev efter længe at have været forfalden nedrevet Aar 1864, og der fandtes saaledes ingen Mølle i Mariager, indtil der Aar 1877 blev opført en Veirmølle Øst for Byen, paa Fuglsangsbakken. Et Garveri, som laa ved Broen over Munkholmsbækken ved Indkjørslen til Byen, blev nedlagt 1877, da Eieren gik fallit. For Tiden findes der i Mariager af industrielle Anlæg kun et Dampbrændevinsbrænderi (udvidet og forbedret 1875), et lille Ølbryggeri og Maltgjøreri, et Farveri, en Gødningfabrik (anlagt 1871) og et Kalkbrænderi (anlagt 1863).

Det vil af det Foregaaende erindres, at det først og fremmest har været Haandværkere, som strax efter Klosterets Oprettelse nedsatte sig i Byen, og allerede i Aaret 1479 omtales der her en Remmesnider, en Tømmermand, en Suder (Skomager) og en Skræder. Siden træffer man i Mariager stadig paa de almindeligste Haandværkere; men der findes ikke Spor af, at disse have drevet deres Haandværk anderledes end i det Smaa og kun til Byens eget og den nærmeste Omegns Behov. Nogle af de mest velstaaende blandt dem synes en Tid lang Feldberederne at have været; men deres Næringsvei forfaldt, da Bønderne ophørte at bruge Skindklæder. Aar 1811 nævnes der i Mariager: 1 Grovsmed, 3 Snedkere, 2 Murere, 1 Bager, 1 Dreier, 3 Skomagere og 1 Rebslager, hvorimod Byens Haandværksstand ved Udgangen af Aaret 1875 bestod af: 3 Murere, 1

Tømrer, 2 Snedkere, 2 Bagere, 2 Slagtere, 2 Skrædere, 8 Skomagere, 1 Hattemager, 1 Handskemager, 1 Urmager, 1 Guldsmed, 1 Farver, 2 Bødkere, 1 Hjul- og Karethmager, 2 Dreiere, 2 Malere, 1 Beslagsmed, 1 Kleinsmed, 1 Kobbersmed og Blikkenslager, 1 Glarmester, 2 Rebslagere og 2 Sadelmagere.

XII. Bygninger, Brandvæsen, Gader og Omgivelser.

Før den store Ildebrand 1583 maa det antages, at der i Mariager har været flere anseelige grundmurede Bygninger, tilhørende de Adelsfamilier, som jævnlig opholdt sig der for kortere eller længere Tid — i det mindste synes de hvælvede Kjældere, som endnu findes under et Par Steder, at kunne tyde herpaa — men iøvrigt have næsten alle Privatbygninger lige indtil den nyeste Tid været opførte af Bindingsværk og i Almindelighed tækkede med Straa. Den 9 December 1620 paalagde Kongen Lensmanden Mogens Kaas at give Borgerskabet i Mariager Tilhold om herefter udelukkende at tække deres Huse med Tegl, og hvis Nogen skulde understaa sig at oplægge andet Tag, skulde Lensmanden lade det nedrive¹, og da det Kongebrev, hvori dette Paalæg gaves, senere gik tabt under en Ildebrand 1629, gjentog Kongen den 22 Juni 1631 Forbudet mod Straatage. Da imidlertid en Del af Borgerne ikke havde Evne til strax at anskaffe Tegltag, fordi de havde mistet deres Formue under Krigen 1627—29, indrømmede Kongen dem Henstand med Straatagenes Afskaffelse indtil 1642²; men heller ikke da blev Foranstaltningen gennemført, og ligesom i mange andre af Landets Kjøbstæder bibeholdtes Straatagene indtil den nyeste Tid. Endnu i Aaret 1844 fandtes der i Mariager 70 Fag Hus tækkede med Straa; men rimeligvis Aaret efter forsvandt de sidste Straatage.

I Anledning af Politiforordningen af 22 Oktober 1701 tog Byfogden Aar 1726 Syn over Byens Ildsteder, og fandt da ikke mindre end 58 saadanne, som ikke vare forsynede med Skorsten, og det uagtet en Del af dem brugtes til Brygning, Brændevinsbrænding og Bagning³. Da Byskriver Niels Jensen den 6 Marts 1738, altsaa 12 Aar senere, i en Ansøgning bemærker, at Byen dengang bestod af omtrent 60 Vaaninger og Huse⁴, har der altsaa, da Synet 1726 afholdtes, i Gjennemsnit været omtrent ét Ildsted i hvert Hus, som ikke var forsynet med Skorsten, og

naar hertil kommer, at Bunker af Ris og Lyng, som efter Skovenes Ødelæggelse var blevet det almindeligste Brændsel, laa under aaben Himmel ud til Gaden og i Gaardene, samt at der mellem Husene ofte fandtes Risgjerder, ere de mange Ildebrande, som have hjemsøgt Byen, let forklarlige. Desuagtet var det først i Begyndelsen af forrige Hundredaar, at der høres Noget om, at Borgerne have truffet alvorlige Foranstaltninger mod den stadig truende Brandfare. Ved en, af dem den 20 Marts 1710 affattet Vedtægt blev der nemlig givet nærmere Regler for, hvilke Brandredskaber Enhver skulde holde, hvorhos det bl. A. bestemtes, at der om Natten stadig skulde være et Vagthold af to Mand paa Gaden, at der i Køller ikke maatte brænde Ild om Natten, at Ingen maatte laane Ild eller gaa dermed paa Gaden uden under Forvaring, at Ingen maatte færdes med antændte Tobakspiber udenfor Husene, i Gaarde eller paa Gaden, og at den, der overtraadte dette Forbud, skulde straffes med en Bøde af 12 Skilling og have sin Tobakspibe konfiskeret⁵. Sandsynligvis har det omtalte Vagthold af to Mand kun været en midlertidig Foranstaltning, thi baade før og efter Vedtægtens Affattelse omtales kun én Vægter, som var fast ansat i Byens Tjeneste og herfor nød en aarlig Løn, som ved en Politiplakat af 1726 fastsattes saaledes: af en hel Gaard 3 Mark, af en halv Gaard 1 Mark 8 Sk., af en mindre Gaard 1 Mark, af et Bo 12 Sk. og af et Hus 6 Sk.³ I den nyeste Tid er Byens Brandvæsen blevet ordnet ved Reglement af 19 November 1862, og siden, i Henhold til Lov af 21 Marts 1873, ved en Vedtægt af 28 Oktober s. A., hvorefter Byen holder to Sprøiter og har et Brandkorps paa omtrent 100 Mand.

Hvilken Urenlighed der har hersket paa Gaderne, kan sees af Politiplakaten af 1726, hvori det under en Mulkt af 2 Mark paalægges dem, som lægge Møddinger paa Gaden udenfor deres Huse, især dem i Østergade, strax at lade disse Møddinger bortføre, „nu der kan ingen Undskyldninger længere gjælde, siden de har Kornet inde“, og i Vedtægten af 23 December 1697 klages der over de mangfoldige løse Svin, som „her udi Mariager fremfor nogen anden Hs. Majestæts Kjøbstæder findes, som ikke aleneste vores saaede Korn opæder og fordærver, men endogsaa Agrene og Engene saa skammelig omroder, at vi istedenfor Korn maa avle Tidsel og Agertorne og for Græs Rokker og Rødknæer, item En og Andens Havegjerder nedbryder saa og Frugt

opæder, de Fattige saavel som Rige til største Skade“, ligesom der ogsaa klages over den Skade, der foraarsagedes af Geder og Bukke, som derfor herefter ikke maatte holdes i Byen. Skintinghunde*) skulde ifølge samme Vedtægt holdes bundne, hvorhos det hedder: „Iligemaade skal smaa Køterhunde være ganske og aldeles afskaffede, som af slige nu paa nogle Aar til denne Tid har været saa usømmelig og uskikkelig Larm i Kirken og Guds Hus, som har været høilig at paaklage“.

Gadernes Brolægning omtales kun meget sjelden. I et Skjøde fra Aar 1726 nævnes Stenpikningen i Skibsgaden, som nu ikke længere er brolagt, og ved den ovennævnte Politiplakat fra samme Aar bekjendtgjordes det, at da der nu var en god Stenpikker i Byen, forpligtedes Enhver, hvis Fortog var ujævnt, til at lade det istandsætte til Dagen før Mikkelsdag under en Bøde af 1 Rdl. Aar 1779 blev Torvets Brolægning omlagt, og samme Aar befalede Amtet, at Borgerne skulde advares om at istandsætte deres brøstfældige Fortoge og Gadeporte. Først ved Kancelliskrivelse af 20 Juni 1823 blev det bestemt, at Bekostningen ved Gadernes Brolægning herefter, som alle andre borgerlige Tyngder, skulde lignedes paa Grund og Næring, medens tidligere enhver Grundeier havde bekostet Brolægningen og dennes Vedligeholdelse paa Gadens halve Brede, for saa vidt hans Grund stødte til Gaden. Gadebelysning fik Byen først i Aaret 1859, og hertil benyttedes først Tran, men siden 1872 Petroleum.

De urimelig mange, tildels regelmæssig ordnede Huse, som ere afbildede paa Resens Tegning af Byen fra Aaret 1677, have aldrig svaret til Virkeligheden, og have kun skullet tjene til at antyde Gadernes Beliggenhed; men ogsaa i denne Henseende er Tegningen meget mangelfuld, da Forholdene ere aldeles forrykkede. Imidlertid viser den dog, at Gaderne paa Resens Tid vare de samme, som nu findes, med Undtagelse af at der dengang gik en lille krum Gyde, som kaldtes Pottemagergyden, omtrent fra den saakaldte Skoledal, bag om Organist Rovsings Arvingers Sted til Vestergade. Veien fra Kalkbrænderiet til Vestergade, som tidligere fortsattes i lige Retning op gennem

*) Større Hunde af blandet Race. Da slige Hunde ere uskikkede til Jagt, laa der i Benævnelsen „Skinting“ eller „Skintig“ noget Foragteligt, hvorfor Ordet i Jylland gik over til at blive et Skjældsord, der dog nu ikke er almindeligt.

Skoledalen, kaldtes indtil Slutningen af forrige Hundredaar Sumpentueveien eller undertiden Reberbanen, og den nuværende Teglgade kaldtes Vestergade lige op til Torvet. Paa Torvet har Gabestokken, som leilighedsvis nævnes i Aaret 1645, rimeligvis havt sin Plads, og 1730 omtales det, at der da midt paa Torvet nylig var opført et Klokkehus eller Klokketaarn, som bestod af et Tømmerstillads med Overdæk, hvori Byens Stormklokke var ophængt⁶. I Aaret 1785 blev dette Klokkehus, der kun var til Hinder og Vansir, nedtaget og igjen af nyt opsat paa „Hjordhuspladsen“ (det nu saakaldte Hestetorv foran Apotheket), hvor det imidlertid ikke kom til at staa længe, da det blev endelig nedtaget 1793. Siden blev Klokken hensat i Kirken, indtil den 1823 af Byen blev sat til Auktion og solgt til en Klokkestøber i Randers, der formentlig har omsmeltet den. Denne Klokke er rimeligvis den samme, som omtales i Pontoppidans Atlas IV, 543, og som der angives at have henhørt til den nedrevne Kirke i Hov, og siges at have havt følgende Paaskrift: Anno Dni MCDLXXIII fusa est ista campana in Houwe, dedit Nicol. Petri*) (Aar 1473 er denne Klokke støbt i Hov. Niels Petersen skjænkede den.) Naar Hov Kirke blev nedrevet og dens Malmklokke flyttet til Mariager er uvist; men i et Thingsvidne fra Aar 1729 hedder det, at Hov Kirke dengang for længe siden var nedreven og dens Menighed lagt under Mariager; men at man endnu tydelig kunde see, hvor Kirken havde staaet, Vest for Hov By, hvor der endnu fandtes en Dynge Kalk og Murgrus samt Grundstenene af Kirkegaardens Indhegning. Sandsynligvis er Kirken bleven nedrevet paa samme Tid, som Mariager By fik Klosterkirken anvist til Sognekirke.

Mariager er bekjendt for sin overordentlig smukke Beliggenhed, og Byen selv har et hyggeligt og venligt Præg, hvortil de mange smukke Haver, som findes mellem Husene, i høi Grad bidrage. I den Engstrækning, hvorpaa den største Del af Byen er opført, laa der tidligere flere Smaadamme, og endnu i Matrikulstaxationsforretningen af 1683 omtales der 6 saadanne, af hvilke dog de 4 dengang vare eftergroede, medens de nu alle ere forsvundne ligesom de Fiskedamme, der i sin Tid omgave Klosteret. Gjennem Byen flyder der to Bække, af hvilke den ene, den saakaldte

*) Lachmann (Side 579) gjengiver derimod Indskriften saaledes: Hæc campana fusa est in Hover in honorem Mariæ. Anno MCDL.

Munkholmsbæk, forhen var opdæmmet, saaledes at den dannede Mølledammen for den ovenfor omtalte Vandmølle, medens den anden, som kommer fra St. Peders Dal, tidligere drev en Stampemølle. En Prydelse for Byen er en, i Aaret 1877 af tilhuggen Granit opført Niche, hvori den sidstnævnte Bæk, der kommer fra St. Peders Kilde, har sit Udløb gennem et Løvehoved af Metal; men en endnu større Pryd er det i Byens umiddelbare Nærhed beliggende, særdeles smukke Lystanlæg „Munkholm“, som ved Gavebrev af 17 Februar 1839 er skjænket Mariager Kommune af Overtoldinspektør F. M. Tetens, for hvem der her i Aaret 1876 ved frivillige Bidrag blev reist et smukt Mindesmærke. Aar 1871 bleve Bakkerne langs Østergade beplantede, og 1872—1876 anlagdes Plantagen paa Fuglsangsbakken. Ligeledes blev der i Aaret 1871 anlagt en ny Vei Syd om den steile Fuglsangsgade, og i Forbindelse hermed lod Randers Amtsraad denne Veis Fortsættelse indtil Kastbjerg grundforbedre, hvilket Arbeide fuldendtes 1876. I Pontoppidans Atlas IV, 562 omtales en ved Mariager beliggende hellig Kilde, som endnu i lang Tid efter Reformationen var meget besøgt paa Grund af sin Lægedoms kraft. Den skal have været kaldet Helenes Kilde, men har nu aldeles tabt sin Anseelse, og kun den mundtlige, halvt forglemte Tradition udpeger endnu en Kilde blandt Lyngbakkerne Syd for Himmelkold som den fordem saa bekjendte hellige Kilde.

XIII. Kirken og kirkelige Forhold.

Saa langt man kan gaa tilbage i Tiden, har Byen havt sin egen Kirke, som bar Navn af St. Peders Kirke*) og laa i Haven til den nuværende Eiendom Matr. Nr. 113 paa Hjørnet af Teglgaden og Kirkegyden. I Klosterets Brev-

*) En gammel Mand har fortalt mig følgende Sagn. Naar man i gamle Dage vilde bygge en Kirke, begravede man først et levende Dyr paa Byggepladsen, og der er saaledes under Mariager Klosterkirke begravet et Lam, men under St. Peders Kirke en Hest. Denne Hest, som Fortælleren kaldte „en Klamphest“, kommer, naar Nogen i Mariager skal til at dø, og stiller sig udenfor Vinduet til det Værelse, hvori den Døende ligger, og snuser til Ruderne, hvorefter den fjerner sig ganske lydløst og synker igjen i Jorden paa St. Peders Kirkes Plads. Fortælleren Moder havde seet den, fordi hun var født paa en Helligdag og kunde see Meget, som Andre ikke kunde see; men hun vilde kun sjelden tale om „Klamphesten“.

fortegnelse anføres et Thingsvidne af 1479, at Mariager Kirke har „i det Første ligget til Nørre Kloster“, og det er derfor sandsynligt, at den har været ældre end Mariager Kloster og været Sognekirke for den oprindelige Landsby. I samme Fortegnelse findes ogsaa anført et Brev, som Kristian I i Aaret 1469 gav Mariager Kloster paa jus patronatus til Mariager Bys Kirke, og i Klosterets Jordebog af 1664¹ hedder det, at Byen, „siden de ere privilegerede med Kjøbstadfrihed“, tilholder sig Herligheden med jus patronatus og anden Rettighed til Mariager Kirke. Iøvrigt findes denne Kirke kun meget sjelden omtalt, og det er endog lige saa ubekjendt, naar den er bleven nedrevet, som naar den er opført; men det sandsynligste er, at den, da Klosterkirken blev overladt Byen, altsaa formentlig før Aaret 1592, har været enten brændt eller af Mangel paa Vedligeholdelse saa brøstfældig, at den er bleven nedrevet. Paa Resens Tegning fra 1677 findes dog endnu Taarnet afbildet (see Side 86); men dette maa ikke længe derefter ogsaa være blevet nedbrudt, da det af et Thingsvidne fra 1729 sees, at det dengang ikke længere var til, og det omtales her, at Byens Stormklokke havde været ophængt i det, indtil den blev anbragt i det tidligere omtalte Klokkehus paa Torvet. Efter Tegningen har det ganske lignet Taarnet paa en almindelig Landsbykirke, uden Spir, men med Gavle og Sadeltag, og Kirken selv har vistnok heller ikke været andet end en saadan, da Sognemenigheden kun var lille. Ved Gravning paa dens tidligere Plads støder man endnu ofte paa Murbrokker; men Grunden er ikke bleven undersøgt saaledes, at man deraf har kunnet danne sig en Forestilling om dens Grundplan.

Siden Reformationstiden har Mariager tilligemed det dertil henlagte Landsogn (Hov Sogn) udgjort ét Præstekald, der i lang Tid havde to Præster, nemlig en Sognepræst og en residerende Kapellan. Den Præst, som Jørgen Lykke ifølge sit Lensbrev skulde holde for Klosterjomfruerne, har sandsynligvis altid tillige været Sognepræst i Mariager, da Embedet som Præst for Klosterets faa Beboere alene ikke kan have været meget besværligt, og den eneste Klosterpræst, hvis Kaldsbrev man kjen- der, Niels Solgaard, beklædte begge disse Embeder i Forening. Hans Kaldsbrev, der er dateret den 21 November 1582, frembyder den Mærkelighed, at det er udstedt af Jørgen Lykke alene, skjøndt Sognebeboerne synes at have maattet være be-

rettigede til at deltage i Præstevalget, da et Kongebrev af 9 September 1574 havde bestemt, at Sognefolket i de Sogne, hvor Mariager Kloster havde jus patronatus til Kirkerne, herefter skulde have Ret til selv at vælge deres Sognepræster, dog at disse skulde overhøres af Superintendenten og af ham kjendes duelige i Lærdom og Levned, og derefter have deres Kollats af Stiftslensmanden². Derimod ere efter Klosters Nedlæggelse som Forsørgelsesanstalt og indtil Souverænitetens Indførelse de følgende Sognepræster, i Overensstemmelse med dette Kongebrev af 1574, blevne kaldede af Borgmester og Raad og de menige Sognemænd med Lensmandens Samtykke, saaledes som Laurids Jensen Thranes her aftrykte Kaldsbrev³ udviser:

Vi efterskrevne Povel Pedersen, Borgemester udi Mariager, Peder Størven (Støvring?), Niels Kristensen Viborg, Rasmus Block, Laurids Kok, Hans Skriver, Raadmænd, Mads Rasmussen, Jens Mouritsen, Offe (Ove?) Kok, Laurids Stangerum, Peder Trelsen, Mikkel Troelsen samt og menige Borgere og Almue der sammesteds gjør vitterlig, at efterdi Gud allermægtigste efter sin guddommelige Villie haver heden kaldet vores kjære Sogneherre Hr. Niels Suolgaard fra denne Verden og til det evige Liv, da have vi hos Gud allermægtigste med Bøn og Paakaldelse beraad os og med vor kjære Lensmand og Husbond, ærlig og velbyrdig Mand Oluf Rosensparre til Scharlof (skal være Skarhult), Befalingsmand paa Mariager Kloster, hans Bevilling, Raad og Samtykke kaldet og udvalt og nu med dette vort aabne Brev kalder og udvælger denne unge Mand, hæderlig og vellærde Hr. Laurids Thrane, som tilforn har været hidtil kaldet til Medtjenere udi Ordet (Kapellan) og Skolemester (Rektor ved Latinskolen) udi Byen, og imidlertid udi Levned og Lærdom og Omgængelse haver skikket sig kristeligen og vel; og efterdi vi ofte haver hørt hans Prædiken og efter vor ringe Forstand den vel behage, og kjender ham god og duelig udi samme Kald og Embede, hvorfor vi menige Sognemænd her udi Sognen give hannem en ret, fast og tryg Kald idag og ville hannem bevise og give Tiende, Offer og Andet, inden og uden Kirken, efter vor Formue, som vi de andre hans Formænd, Sognepræster, given og gjort haver, dog med slig Vilkaar og Forord, at han herefter, som han tilforn haver gjort, skal prædike og lære Guds hellige, rene Ord og Evangelium, administrere og uddele Sakramenterne efter Guds Befaling og Indstiftelse, skikke sig retteligen og tilbørligen

udi alle Maader, inden Kirken og uden, i Levned og Omgængelse med os, som en ærlig, god, gudfrygtig Præstemand og Sjælesørgere bør at gjøre, og desligeste hver Søndag Aftensang at forholde os Aftensangs Prædiken, ogsaa hver Onsdag Prædiken, eftersom sædvanlig haver været at holde vedlige. Og til dis Vidnesbyrd have vi vore Signeter under trykt.

Actum Mariager den 10 Oktober 1602.

I den første Tid efter Reformationen har Kapellanen i Mariager, ligesom i flere andre Smaakjøbstæder, tillige været Rektor ved Byens Latinskole (eller rettere: Rektoren var tillige Kapellan; thi Rektorembedet var det væsentligste), indtil den Sidste, der vides at have beklædt begge disse Embedsstillinger i Forening, Kristen Jørgensen Seerup, i Aaret 1637 blev flyttet som Sognepræst til Glenstrup. Til Kapellaniet var der ikke henlagt nogen fast Indtægt, førend det ved kongelig Resolution af 6 Oktober 1626 blev forenet med Kjærby Sognekald, og da dette fire Aar derefter, den 12 Marts 1630, blev henlagt som Annex til Falslev, blev Kapellaniet i Mariager forenet med Vindblæs Sognekald⁴; men efter at have bestaaet i lidt over Hundrede Aar blev ogsaa denne Forening hævet, idet det ved Reskript af 27 April 1742 bestemtes, at Vindblæs Sogn i Overensstemmelse med Beboernes derom indgivne Begjæring, herefter skulde udgjøre et selvstændigt Sognekald og have sin Præst boende der i Sognet*), og at Sognepræsten i Mariager efter Mag. P. H. Friedliebs Død (som indtraf 1750) skulde lønne den residerende Kapellan med 140 Rdl. aarlig foruden Andel i Offer og Akcidentser, samt at Kordegnen herefter skulde forrette den Søndagsprædiken, som Vindblæs Præst hidtil havde besørget⁵. Den daværende residerende Kapellan i Mariager, Jokum Klog, som ivrig havde virket for at faa Forandringen istand, og derved opnaaet selv at blive udnævnt til Sognepræst i Vindblæs Sogn, fik imidlertid kun liden Grund til at glæde sig herover; thi han havde for at faa Sagen drevet igjennem forpligtet sig

*) Et Minde om denne Forandring var følgende Rim, som indtil for nogle Aar siden stod indridset paa en Rude i Norup Præstegaard i Vindblæs Sogn:

Hvad Forskjel er der vel paa Kapellan og Præst?
Den samme ongefær som mellem Vind og Blæst!
Forskjellen var dog stor, da Vindblæs, som var bedst,
For fremmed Kapellan fik selv en Sognepræst.

til at skjænke Kaldet en Præstegaard med Jord, og da han Aar 1748 hertil havde kjøbt et Hus med Have samt en Jordlod paa 2 Tdr. Hartkorn af Norup Bys Mark, og desuden indladt sig i andre Eiendomshandler, navnlig om Gaarden Kragelund og Vindblæs Kirke, paadrog han sig herved en betydelig Gjæld, som trykkede ham saaledes, at han forfaldt til uordentligt Levned og „faldt i Griller og svarede ikke længere til sit Navn, men begik en og anden Forseelse“, hvorfor han 1749 selv tog sin Afsked af Frygt for, at den skulde blive ham paatvungen, og opholdt sig derefter en Tid i Kjøbenhavn, indtil han omsider ved Paatrængenhed og ved at pukke paa, at han havde skjænket Vindblæs Sognekald en Præstegaard, opnaaede at blive kaldet til Dalum og Sanderum i Fyen. Fra Aar 1742 til 1751 stod det residerende Kapellani i Mariager ubesat, og da der herefter atter udnævntes en Kapellan, blev dennes Indtægter og Forhold til Sognepræsten, i Henhold til Reskript af 1 Mai 1739, ordnede ved et af Biskoppen udstedt Reglement af 11 August 1751, som imidlertid senere blev forandret ved Reskript af 2 Juni 1779, hvorved Kapellanens aarlige Løn fastsattes saaledes, at Præsten skulde yde ham 80 Rdl. og fri Befordring paa Embedsreiser, samt, naar der ingen Enke var paa Kaldet, 10 Tdr. Rug aarlig, og at han tillige skulde oppebære Præstetienden af Hem Sogn, Kvægtienden og Paaskerenten af Sem Sogn og Offer og Akcidentser af Mariager Sogn foruden Husleiehjælp af Mariager Kirke; og ikke længe derefter fik Kapellanen tillige en egen Embedsbolig, idet Kammerraad Mathias Poulsen Secher af Sødringholm og hans Hustru Adolphine Sophie, født Møller, ved Skrivelse af 3 August 1786 (see Reskript af 23 Februar 1787) hertil skjænkede en i Vestergade beliggende Gaard, som siden, efter Kapellaniets Nedlæggelse 1803, overlodes Byens Skolevæsen.

De Indtægter, som vare tillagte Sognepræsten i Mariager, opgives i Niels Solgaards Kaldsbrev af 1582 saaledes, at han skulde have „al Halvtienden, som falder over alt Sognet, med den vanlige Løn her af Byen og al Præste-Rente og Rettighed, visse og uvisse, i Kirken og udenfore, og her af Klosteret skal han have aarligen Aar 8 Alne Engelste (engelsk Klæde) eller 8 gode Daler, 6 Ørte*) Rug, 9 Tdr. Byg og 1 Td. Smør, 1 Td.

*) En Ørte = 10 Skpr. Rug, 12 Skpr. Byg eller 20 Skpr. Havre.

Aal, 1 Td. Sild, fri Ildebrand til Skikkelighed, som Skovfogden skal forvise hannem i Skoven, fri Olden til hans egne hjemføds Svin, naar Olden er, og fri Fægang til hans egne Kvæg og maa gaa med Gaardsens Fæ“. Da denne Løn erkjendtes at være meget ringe, bevilgede Kongen under 8 August 1586 Niels Solgaard, at han herefter maatte af Mariager Kloster oppebære 20 Tdr. Rug og 20 Tdr. Byg aarlig, hvilken Begunstigelse ved kgl. Resolutioner af 26 Mai 1604, 22 Marts 1620 og 21 November 1648 ogsaa blev indrømmet de følgende Sognepræster som en personlig Ret⁶; men ved Klosters Salg 1664 lagde Kongen denne Afgift som en vedvarende Byrde paa Gaarden, hvorfor den ogsaa endnu udredes til Præstekaldet, men er nu fordelt paa flere af de ved Klosters Udstykning fremkomne Eiendomme. Af Lensregnskaberne for Aarene 1610 til 1638 sees det, at Sognepræsterne i disse Aar desuden have af Klosteret oppebaaret aarlig 4 Tdr. Rug og 4 Tdr. Byg for at levere Vin og Brød til Kirken.

Da Mag. Johan Frederik Hyphoff, som var Provst og Sognepræst i Mariager fra 1671 til 1704, efter Sigende havde ledsaget en af de kongelige Prindsere paa en Udenlandsreise, benyttede han den Yndest, han havde erhvervet sig ved Hove, til at udvirke den store Fordel for sig og sine Eftermænd, at Hem og Sem Sogne ved kgl. Resolution af 23 Februar 1684 bleve henlagte som Annexer til Mariager Sognekald fra den daværende Præst i disse Sogne Niels Thorsens Død, dog saaledes at Præsten i Mariager skulde lade dem betjene ved en dygtig Kapellan⁷. Da Niels Thorsen var død 1691, blev Philip Mogensen Todberg udnævnt til Sognekapellan for Hem og Sem Sogne, og han skulde nu som saadan bo i Hem Præstegaard; men Provst Hyphoff, der stode paa sine Venner ved Hoffet, lod ham forblive i sit Hus i Mariager for ogsaa her at have Nytte af ham, og lod ham ofte paa samme Dag forrette Tjeneste i alle tre Kirker. Dette vakte imidlertid Misfornøielse i Hem og Sem, og da P. M. Todberg var død den 13 Oktober 1695, staaende foran Alteret i Sem Kirke, klagede Bønderne over den Uorden, som havde fundet Sted med Gudstjenesten, der snart var bleven holdt meget tidlig, snart meget sildig paa Dagen, saa at de ikke havde kunnet passe den rette Tid, og bade derfor om, at Kapellänen maatte komme til at bo i Hem, for at de ikke skulde have saa langt at reise, naar de vilde hente ham til deres Syge; og den følgende Kapellan, Peder Nielsen Lundsgaard, har derfor

vistnok ogsaa taget Bolig i Hem. Men han var en underlig, urimelig og trættekjær Mand, der forbittede den gamle Provst Hyphoff hans sidste Leveaar; og havde Provsten taget for megen Nytte af Todberg, saa fik han for liden Nytte af Lundsgaard, som rentud negtede, overensstemmende med sin Kontrakt med Præsten, engang imellem at prædike i Mariager, hvorfor han i Aaret 1702 ved Landemodet blev dømt til at gjøre sin Pligt i saa Henseende og derhos tilpligtet at betale en Bøde af 20 Rdl. foruden Sagens Omkostninger. Baade Provst Hyphoff og dennes Eftermand, Mag. P. Kr. Wivebro, døde i Aaret 1704, og med den følgende Sognepræst, P. H. Sparre, kom Lundsgaard da ogsaa strax i Strid, og blev atter idømt en Bøde og Sagsomkostninger; men det var saa langt fra, at dette knækkede hans Mod, at han endogsaa overfaldt den næste Sognepræst, Mag. P. H. Friedlieb, foran Alteret i Hem Kirke og vilde slide Messeklæderne af ham, og kradsede ham med Neglene o. s. v., hvorfor han naturligvis paany blev dømt; men da Sagen var indstævnet for Høiesteret, blev der sluttet et Forlig, hvorved Præstens og Kapellanens Kontrakt ophævedes, og Lundsgaard mistede Hem Præstegaards Avling, og maatte for Fremtiden lade sig nøie med den ringere Løn efter Forordningen af 9 Januar 1728. Dette hjalp; thi siden levede han rolig indtil sin Død, den 6 August 1740. Nu havde man imidlertid faaet nok af Sognekapellaner, og Præsten bestyrede derefter selv Hem og Sem Sognekald i Forbindelse med den residerende Kapellan i Mariager, der et Par Aar efter (1742) blev fritaget for Vindblæs Kald, og der var saaledes nu atter kun to Præster i Mariager, indtil det residerende Kapellani i Henhold til Reskript af 26 August 1803 blev nedlagt, da den sidste residerende Kapellan, F. C. Bergmann, den 27 Mai 1808 blev udnævnt til Sognepræst i Mariager, hvor der siden kun har været én Præst, undtagen i Aarene 1816—1818, da der i Byen tillige var ansat en Kateket.

Samtidig med Nedlæggelsen af det residerende Kapellani i Mariager blev der af Hem og Sem Sogne oprettet et eget Præstekald. Den der ansatte Præst, Hans Christian Warberg, havde ladet Præstegaarden i den Grad forfalde, at Ingen kunde bo i den, og desuden var han hengiven til Drik og havde konfirmeret Børn i 12—13 Aars Alder med ringe Kundskab men mod god Betaling, og for at skjule sin Forseelse havde han udrevet

3—4 Aars Optegnelser af Kirkebogen, hvorfor han ogsaa blev entlediget, og for nu igjen at faa Præstegaarden istandsat blev Embedet ved Reskript af 8 December 1819 midlertidig forenet med Mariager Sognekald, hvorhos der af dets Indtægter blev henlagt 15 Tdr. Byg aarlig foruden Forpagtningsafgiften af Embedsjorden til Præstegaardens Gjenopbyggelse; men da Pastor F. C. Bergmann i Mariager, som havde bestyret begge Embeder, var død den 20 December 1827, blev der i det følgende Aar atter kaldet en Præst for Hem og Sem, som siden have udgjort et særskilt Pastorat.

Medens Niels Solgaard var Sognepræst i Mariager (1582-1602), brændte Præstegaarden, som skal have ligget paa den nuværende Eiendom Matr. Nr. 70 (Apotheket), hvorfor Kongen den 19 Juni 1589 paalagde Biskoppen i Viborg at forhandle med Præsterne i sit Stift om at komme Solgaard til Hjælp, da han paa Grund af Uformuenhed ikke havde kunnet gjenopføre sin Præstegaard, som her siges at være afbrændt, „der den skadelig Ildebrand er Byen overgangen“ (maaske den store Ildebrand 1583), hvorfor han havde maattet „sig underholde udi et ringe Bolig“; og paa samme Tid fik Klosterets Lensmand, Jakob Seefeld, Befaling til at udvise ham Bygningstømmer i Kongens Skove⁸. Præstegaarden blev imidlertid hverken ved denne Leilighed eller senere gjenopført, hvorimod der i den følgende Tid blev af Kirken tilstaaet Præsterne en Husleiehjælp, hvis Størrelse ved Stiftsøvrighedens Resolution af 8 August 1755 blev fastsat til 20 Rdl. aarlig, men som iøvrigt har vexlet til de forskjellige Tider. Først i Aaret 1868 blev, i Henhold til kgl. Resolution af 30 Juli 1867, Eiendommen Matr. Nr. 54 ved Kjøb erhvervet til Præstegaard for Kaldet.

Kirketjenesten i Mariager har i ældre Tider været saaledes ordnet, at Sognepræsten har prædiket ikke alene om Søndagen baade til Høimesse og Aftensang, men ogsaa hver Onsdag; medens Kapellanen holdt Froprædiken hver Søn- og Helligdag. Heri skete 1615 den Forandring, at Froprædiken om Søndagen afskaffedes undtagen om Sommeren fra Paaske til Mikkelsdag, og at Kapellanen skulde holde Aftensangsprædiken hver Løverdags; men denne sidste Gudstjeneste blev kort efter med Lensmandens og Borgmester og Raads Samtykke forandret til en Froprædiken om Fredagen, hvilket sees af følgende, vistnok ikke tidligere trykte Brev:

Vi efterskrevne Borgemester og Raad og menige Borgerskab

og Indvaanere i Mariager gjør vitterligt, at vi idag, som er den 6 Marts 1615, udi vor gode Lensmands, velbyrdige Eske Bildes Nærværelse og Samtykke ere forligte og forenet med hæderlig og vellærde Mand Hr. Anders Ibsen, Skolemester i Mariager, saaledes at fornævnte Hr. Anders haver lovet os, [at han], saalænge han er Skolemester i Mariager, skulde og gjøre os den Løverdags-Prædiken til Aftensang hver Løverdags aarligen, saa og den Søndags-Froprædiken hver Sommer fra Paaske til Sankte Mikkelsdag, og derfor have vi lovet hannem igjen, at Menigheden her i Mariager skal give fornævnte Hr. Anders Offer til de trende Høitidsdage, som er Juledag, Paaskedag og Pintsedag, desligeste om hver Kirkmesdag (o: Kyndelmisse) skal vi og give hannem Offer, imeden vi giver hæderlig Mand, Hr. Laurs Thrane, vor Sognepræst, denne Kirkmes-Offer, og Hr. Anders er Skolemester og gjør os samme Tjeneste. At saa baade af os og af fornævnte Hr. Anders Ibsen saaledes holdes skal, som forskreven staar, haver jeg Anders Ibsen underskreven denne Brev med egen Haand hos mit Signet.

Datum Mariager ut supra.

(L. S.)

Dette bekjender jeg

Anders Ibsen Randers. Egen Haand.

Denne Løverdags-Aftensang, som her i dette Brev er omrørt, er heden sat til en Fredags aarlig Morgenprædiken med Velb. Eske Bildes, Borgmesters og Raads Samtykke.

Anders Randers. Egen Haand.

Siden byttede Præsten og Kapellanen med hinanden, saaledes at den Første paatog sig at prædikede om Fredagen, medens den Sidste overtog Onsdagstjenesten. Fredagstjenesten var, som anført, fra først af ikke paabuden ved nogen Lovbestemmelse eller kongelig Befaling, men kun indført ved Overenskomst mellem Præst og Menighed, men 1626, da det under Kristian IV's Deltagelse i Trediveaarskrigen saa farlig ud for Landet, blev der, ifølge Lachmanns Beretning, af Kronprindsen, som førte Regjeringen under Kongens Fraværelse i Tydskland, udstedt Befaling om, at der skulde holdes en Bods- og Bedrings-Prædiken, i Kjøbstæderne hver Fredag, men paa Landet hver Maaned, den første Onsdag i Hovedsognet og den anden i Annexsognet, hvilken Befaling 1631 blev stadfæstet af Kongen og senere optoges i Kristian V's Danske Lov 2—4—5 Nr. 3. Rektor ved Mariager Latinskole L. M. Hassing stiftede i Aaret 1724 et

Legat paa 100 Slettedaler (à 1 Kr. 33 Øre), hvis Renter skulde tilfalde Høreren ved samme Skole for at holde Aftensangsgudstjeneste anden Helligdag paa de tre store Høitider, og efter Skolens Nedlæggelse skulde denne Gudstjeneste, i Henhold til Reskript af 6 Juni 1740, besørges af den ved den danske Kristendomsskole ansatte Skoleholder J. J. Møller; men efter hans Død synes den at være bleven afskaffet. Ved Reskript af 1 Mai 1739, afskaffedes Froprædiken om Søndagen, og ved Reskript af 26 August 1803 § 2, B Aftensangstjenesten om Søndagen, ved hvilken Leilighed Fredagstjenesten ogsaa synes at være bortfalden, og der blev saaledes kun tilbage Høimesse-tjenesten paa Søn- og Helligdage og Onsdagstjenesten i Fasten.

XIV. Skolevæsen.

Ved Kristian III's Kirkeordinants af 1537 anordnedes det, at der i hver Kjøbstad skulde være en Latinskole med tre eller i det mindste to Lærere, og i denne Henseende blev Mariager henregnet til Kjøbstæderne, idet der nogle faa Aar efter Ordinantens Udstedelse her blev oprettet en Latinskole, som forsynedes med to Lærere, nemlig en Rektor og en Hører, og som altsaa hørte til de smaa Skoler, hvis Disciple ikke deponerede eller afgik derfra til Universitetet, men som kun bragte dem saa vidt, at de kunde optages i en af de større Skolers Mesterlektie.

Til Rektorens Løn blev der ved kgl. Resolution af 12 September 1558 henlagt en Læst Korn (36 Tdr.) af Gassum Sogns Kongetiende, saaledes at det, som denne muligen maatte komme til at udgjøre mindre end en fuld Læst Korn, skulde tilskydes af Hem og Sem Sognes Kongetiende¹; men ved kgl. Resolution af 20 Juni 1573 blev der heri gjort den Forandring, at Rektoren eller, som han da kaldtes, Skolemesteren i Mariager skulde oppebære af Gassum Sogns Kongetiende 9 Ørte Rug og 6 Ørte Byg og af Hem Sogns Kongetiende 5 Ørte Rug og 4 Ørte Byg, og hvad der blev tilovers af disse Tiender skulde deles mellem de to Lokater eller Hørere ved Randers Skole². Latinskolens Rektor var i en lang Aarrække tillige Kapellan ved Kirken, og skulde som saadan være Sognepræsten til Hjælp, „naar det kunde være Skolen uden Skade og Forsømmelse“; men herfor oppebar han, indtil Kjærby og siden Vindblæs Sognekald bleve

forenede med Kapellanembedet, ikke anden Løn end Offer og andre uvisse Indtægter, og omtrent Aar 1637 blev Kapellaniet endelig adskilt fra Rektoratet. Derimod hørte det, saalænge Skolen bestod, til Rektorens Embede tillige at være Degn ved Kirken og som saadan i Forening med Disciplene at opvarte med Sang ved Gudstjenesten, Bryllupper, Begravelser o. s. v.

Var Rektorens Løn efter vore Begreber kun ringe, saa var Hørerens dog endnu meget ringere. I en Ansøgning af 8 Maj 1663 oplyste Borgmester og Raad, at Hørerens ved Mariager Latinskole ikke havde anden Indtægt end 12 Rdl. aarlig, som udgjorde Renten af to, af Lensmanden Mogens Arnfeld og Borgmester Hans Nielsen Drostrup stiftede Legater hvert paa 100 Rdl., og ca. 4 Tdr. Byg af Landsognene, og, tilføies der, „ellers gav nogle af vores Borgere hannem efter deres egen gode Villie Kosten, som havde Børn i Skolen (og formedelst stor Armod, som er foraarsaget af fjendtlig Indfald og store Kontributioner, formaaede de ikke at give hannem Kosten), hvorover han nødes til imod sin Villie at begive sig fra Skolen“. Ansøgerne gjentog nu en af dem tidligere til Kristian IV indgiven Begjæring om, at Degnerenten af Als og Mov Sogne, der udgjorde: af en Helgaard 2 Skpr. Rug og af mindre Eiendomme i Forhold hertil, maatte herefter tillægges Hørerens ved Mariager Latinskole med Fradrag af en passende Andel, hvormed der skulde lønnes en Substitut i disse Sogne³. Om denne Ansøgning, der blev sendt til Amtmandens og Biskoppens Erklæring, blev bevilget, vides ikke; men Hørerens Løn blev i alt Fald senere noget forbedret, idet der kort Tid før Skolens Nedlæggelse blev af Rektor L. M. Hassing tillagt ham Renten af et Par Smaalegater, som nærmere skulle omtales nedenfor, Side 153.

Skjøndt Mariager Latinskole vistnok har været en af Landets mindste Skoler, synes den dog til visse Tider at have haft et større Antal Disciple, end man efter Byens Folkemængde skulde have ventet. I en Indberetning af 12 Februar 1681, altsaa fra den Tid, da Byen var i den allerusleste Forfatning, hedder det: „Disciplenes Tal udi Skolen haver i disse Tider meget aftaget til 26 eller 28 Personer, flere og færre, formedelst fattige Forældres Vilkaar ere ringe, og Skolens beneficia ikkun faa og smaa. Tilforn for disse Tider haver her vel været god Frekvents, da 60, da 80 Disciple. Der er og Tid efter anden kommen mange gode Ingenia her af Skolen, som endnu her og

paa andre Steder lever: Præster, Borgemestre, Raadmænd, Studentere og i andre Bestillinger, som vel ellers uden Skolegang her paa Stedet ikke vare komne saa vidt, formedelst Forældrene ikke kunde formaa at holde dennem paa andre Steder, føre de havde lagt nogen Grund og kunde kjendes, hvad Haab der var om dennem“⁴.

De Beneficier, som vare henlagte til Skolen, vare: Jomfru Lykkes Legat paa 13 Rdl. 4 Mk., rimeligvis stiftet af Gjertrud Lykke, der, som tidligere omtalt, 1567 fik af Frederik II skjænket en Gaard i Mariager fri for alle Afgifter hendes Livstid, og var en Søster til de sidste Abbedisser i Klosteret, Sidsel og Hilleborg Lykke; endvidere Lensmændene Iver Krabbes og Mogens Arnfelds Legater, hvert paa 100 Rdl. (Fundatser af 14 December 1639 og 1 Juni 1641); og Borgmester Hans Nielsen Drostrups Legat paa 100 Slettedalere. Disse Legater bleve ved Skolens Nedlæggelse henlagte til Horsens Latinskole. Skolens største Velgjører var imidlertid dens mangeaarige Rektor, Laurids Mortensen Hassing, hvis forskjellige Legater siden, Side 153, skulle blive nærmere omtalte under Et.

Efter at have bestaaet i omtrent 200 Aar blev Mariager Latinskole nedlagt i Henhold til Forordningen af 17 April 1739, og dens Midler ved Reskript af 6 Juni 1740 henlagte dels til Randers og Horsens Latinskoler, dels til en saakaldet dansk Kristendomsskole i Mariager.

I en Indberetning fra 1690 beskrives Latinskolens Bygning som „et gammelt lille, paa den ene Side grundmuret Hus, Norden for Kirken, paa Kirkegaarden, af 12 Bindinger, udi hvis vestre Ende Latinskolemesteren har de 6 Bindinger til Husværelse“⁵. I de sidste Aar før Skolens Nedlæggelse var Bygningen, der skulde have været vedligeholdt af Kirken, paa Grund af dennes Fattigdom bleven saa forfalden, at den sidste Rektor, Samuel Jensen Gaverslund, ikke kunde bebo den, hvorfor han maatte leie sig Bolig i Byen⁶, medens Kirken herfor betalte ham en Godtgjørelse; og da det viste sig at ville blive for kostbart at istandsætte den gamle Latinskolebygning saaledes, at den kunde benyttes til et dansk Skolehus, blev den 1741 solgt ved Auktion og kort efter nedrevet med Undtagelse af nogle faa Fag Hus, som endnu staa tilbage (nuværende Matr. Nr. 110), og som i Aaret 1850 bleve kjøbte af Kirken til Bolig for Graveren.

Istedetfor den nedlagte Latinskole blev der i Mariager oprettet en saakaldet „dansk Kristendomsskole“, ved hvilken en Studiosus, Jens Johansen Møller, der hidtil havde været Lærer i Spentrup, blev ansat som Skoleholder. Hans Embede maa have været meget besværligt, thi han skulde undervise Børnene ikke alene i Mariager, men ogsaa i de til Kjøbstaden hørende Landsbyer, hvor han om Vinteren blev nødsaget til at holde en saakaldet Viceskoleholder eller Substitut, og desuden var han Kordegn ved Mariager Kirke, og skulde som saadan i Aarene 1742 til 1751, da det residerende Kapellani var ubesat, holde den Søndagsprædiken, som hidtil havde været besørget af Kapellanen, hvortil kom, at han tillige var Degn for Annexsognene Hem og Sem. Derfor blev Embedet ogsaa ved Reskript af 18 December 1789⁷ delt saaledes, at der beskikkedes en særegen Degn for Hem og Sem Sogne, hvorhos det bestemtes, at der skulde indrettes et særskilt Skolehold i Mariager Sogns Landsbyer, saa at Skoleholderen i Mariager for Fremtiden kun skulde være Kordegn i Mariager og Lærer ved Kjøbstadens Skole, foruden at han nu tillige for Fremtiden skulde være Klokker ved Kirken. Imidlertid blev der dog først 1795 oprettet en særskilt Skole for Landsbyerne, da Kammerherre Frands de Thestrup af Mariager Kloster hertil skjænkede en Skolebygning med Jord ved Fjelsted samt en Kapital af 1000 Rdl. til Skolevæsenets Forbedring, og efterat Mariager Sogn ved en, den 14 Oktober 1815 approberet Skoleplan var blevet delt i tre Skoledistrikter, blev der, foruden de to Skoler i Mariager og Fjelsted, i Aarene 1819 og 1820 tillige opført en tredje Skole i Hov ved Hjælp af et Laan af Mariager Kirkes Midler og en, af Klosterets daværende Eiere i Aaret 1809 skjænket Kapital af 200 Rdl. Kjøbstadens Skole, den nuværende Borgerskole, fik da ved samme Leilighed to Lærere, idet der 1816, foruden den tidligere Lærer, der for Fremtiden blev Andenlærer, ansattes en Kateket som Førstelærer; men ved Reskript af 2 Marts 1819 blev det bestemt, at Førstelærerembedet maatte besættes med en Seminarist istedetfor en ordineret Kateket, og siden har dette Embede, hvormed Organisttjenesten ved Kirken i Aaret 1873 blev forenet, stadig været beklædt af en uordineret Mand.

Da den gamle Latinskolebygning paa Grund af sin Brøstfældighed og uhensigtsmæssige Beliggenhed paa en Bakkeskraaning ikke kunde benyttes til den danske Kristendomsskole, tilbød

Sognepræsten Mag. P. H. Friedlieb dertil at skjænke Klosterets gamle Møllehus, som havde en bekvæm Beliggenhed midt i Byen; men da det ved nærmere Undersøgelse viste sig, at dets Omdannelse til Skolebygning vilde blive for kostbar, og Pladsen, hvorpaa det laa, desuden var lav og fugtig, blev Gaven ikke modtaget, og ved Reskript af 1 December 1742 bifaldt Kongen Skoleholderen J. J. Møllers Forslag, at der ingen Skolebygning skulde anskaffes, men at Børgerne skulde betale noget Vist aarlig til Skoleholderen, for at han derfor selv kunde leie et Undervisningslokale^s, og siden hjalp man sig paa denne Maade uden nogen særlig Skolebygning, indtil den tidligere Kapellanbolig i Aaret 1808 blev overladt til Skolevæsenet. Denne Eienoms Grund viste sig imidlertid senere at være for lille, hvorfor den i Aarene 1825 og 1853 blev udvidet baade mod Nord og Syd ved Indkjøb af tilstødende Jord, og ved samme Leiligheder fik Bygningen tilsvarende Forlængelser; men det gamle, skrøbelige Bindingsværks Hus, som er opført i Aaret 1768, kunde nu trænge til snart at blive afløst af en ny og mere hensigtsmæssig Skolebygning.

Endnu skal med Hensyn til Skolevæsenet bemærkes, at der i Slutningen af forrige Hundredaar omtales en, af daværende Toldkontrollør J. Hasselbalch i Mariager oprettet Spindeskole, som vel fik offentlig Understøttelse (Reskript af 24 December 1790), men desuagtet kun bestod i nogle faa Aar, samt at der i Aaret 1873 oprettedes en lille, ved private Pengebidrag støttet Haandgjerningsskole for Pigebørn, men som igjen blev nedlagt efter 5 Aars Forløb.

XV. Fattigvæsen og Legater.

At Byen langt tilbage i Tiden har haft et Hospital for Fattige sees af Kong Hans's Brev af 1490 „til menige Bønder, til Hospitalet udi Mariager liggende, om Plougkorn, Havre og anden Del, de pligtige ere at udgive“. Til dette Hospital, som i senere Dokumenter kaldes „fattige Folks Gaard“ eller „Hr. Erik Ottesens fattige Folks Gaard“ eller „Kærtingegaarden i Mariager“, skjænkede Erik Ottesen (Rosenkrands) ved Gavebrev af 1496 „til fem fattige Folkes Ophold til evig Tid udi Mariager“, foruden noget andet Gods, to Gaarde, som kaldtes Torup, i Gimming Sogn (Støvring Herred), og i Aaret 1503 en Gaard

og et Boel i Nibe, et Boel i Klattrup (Gjerlev Herred) og et Boel i Vive (Hindsted Herred). Da Mogens Gjø, som det mentes med Urette, havde frataget Hospitalet Torupgaardene og Kvernbek Mølle (ligeledes i Gimming Sogn), gav Kongen 1552 Jørgen Lykke, der som Lensmand paa Mariager Kloster havde Hospitalet i Forsvar, Befaling til herfor at sagsøge Mogens Gjøs Arvinger, Eskil Gjø og Fru Eline Gjø (Enke efter Mourits Olufsen Krognos), og den Dom, som derefter samme Aar blev afsagt, lød paa, at Eline Gjø skulde tilbagegive de Fattige i Kærlinge-
 gaarden i Mariager den ene af Torupgaardene og Kvernbek Mølle, men at Eskil Gjø istedetfor den anden af disse Gaarde, som han havde bortmageskiftet til Kongen, der havde lagt den under Dronningborg, skulde give de Fattige Vederlag i andet Gods. I Henhold til denne Dom udlagde Eskil Gjø derefter til de Fattige i Mariager en Gaard i Svingelbjerg (Gislum Herred) og en Gaard i Erslev (Galten Sogn og Herred)¹. Iøvrigt er det kun meget lidt, hvad man ved om det lille Hospital i Mariager. I Kongens ovennævnte Brev af 1552 til Jørgen Lykke omtales dets Forstander, Hr. Peder, som rimeligvis har været Byens Sognepræst eller Kapellan. I den katholske Tid har det vistnok staaet i Forbindelse med Klosteret og været bestyret af dettes Abbedisse, men efter Reformationen kom det til at staa under Lensmændene, indtil det ved Frederik II's Brev af 22 April 1569 blev bestemt, at Forsvaret for det Gods, som Erik Ottesen havde givet til fem fattige Menneskers Ophold i Mariager, herefter skulde „være og forblive hos fornævnte Hr. Erik Ottesens Slægt, hvilken ældst er paa Skjoldsiden“, hvorefter Holger Rosenkrands, Embedsmand (Lensmand) paa Skanderborg Slot, strax overtog dette Forsvar². Der høres derefter Intet om Hospitalets Skjæbne før i Aaret 1650, da Kongen ved Skrivelse af 13 Juni paalagde Laurids Ulfeld og Biskoppen i Aarhus at afgive Erklæring over et Andragende fra Borgmester og Raad i Mariager, hvori de besværede sig over, at Hospitalets Jordegods saavel som dets Eiendom i Mariager „nu for nogen Tid siden“ var lagt under Horsens Sygestue, saa at deres Fattige nu aldeles Intet nøde deraf, hvorfor de ansøgte om, enten at deres Fattige maatte kunne indlægges paa Sygehuset i Horsens og der faa deres Livsophold af det af Erik Ottesen skjænkede Gods, eller at dette igjen maatte komme til Mariager³. Hvad der blev svaret herpaa, eller hvad Kongen resolverede i Sagen, vides ikke; men

Hospitalet blev ikke siden gjenoprettet i Mariager, og der forlyder heller Intet om, at Fattige herfra have opnaaet nogen særlig Ret til Forsørgelse i Horsens Hospital. Hvor Erik Ottesens Hospital har ligget kan ikke med Bestemthed angives. Aar 1526 udstedte den bekjendte Otto Krumpen til Trudsholm (Gjerlev Herred) et Dokument, hvori han tilstod at have for Livstid „en Gaard af Mariager Kloster udi Laan, liggende næst Norden Hr. Erik Ottesens fattige Folkes Gaard“⁴; men hvor denne Otto Krumpens Gaard har ligget er ubekjendt. I Klosters Jordebøger nævnes ofte „Peder Høgs Toft ved Kærtingegaarden“, og hvis der kan sluttes noget fra den Orden, hvori Eiendommene opregnes i Jordebøgerne, maa det antages, at Peder Høgs Toft, og altsaa ogsaa Kærtingegaarden, har ligget paa Teglgades Bakke, maaske ved den Vei, som fra Byen førte til Klosterets ældste Ladegaard. I Matrikulstaxationsforretningen af 1683 omtales endnu et Stykke Enghave, „Kærtingehaven“ kaldet, men siden synes Erindringen om Erik Ottesens lille Hospital ganske at være forsvunden.

Efter Hospitalets Nedlæggelse har Byen ikke haft nogen særegen Bolig for Fattige før ind i dette Hundredaar. I Aaret 1811 arvede Fattigvæsenet nemlig en Eiendom i Vestergade efter et af sine Lemmer, og 1827 købte det den tilstødende Eiendom, hvorefter det nuværende Fattighus i Aaret 1843 blev opført paa den samlede Grund, som nu har Matr. Nr. 33. Omkostningerne herved bleve for en Del udredede af en Kapital af 600 Rdl., som Kontrollør Jens Lind Eskildsen ved Testamente af 28 Juni 1835 (forsynet med kgl. Konfirmation af 14 April 1841) havde skjænket Fattigvæsenet i Mariager.

De til Mariager Sogn henlagte Landsbyer Hov, Fladbjerg, Trinderup, Alstrup, Fjelsted, Katbjerg og Brøløs (i ældre Tid Nordbro) havde Fattigvæsen tilfælles med Kjøbstaden, indtil de ved Kancelliskrivelse af 14 December 1841 fik deres særskilte Fattigvæsen, og bleve i kommunal Henseende fuldstændig adskilte fra Mariager.

I Aaret 1866 lod Randers Amdsraad i Forening med Mariager By tæt Øst for denne opføre en Pleie- og Arbeidsanstalt med Plads for ca. 43 Lemmer; men Byen eier kun $\frac{1}{100}$ af denne Anstalt.

Det er ikke Mange, der have betænkt Mariager med Legater. Af saadanne er foruden Jens Lind Eskildsens Legat til Fattig-

væsenet tidligere omtalt Jomfru Gjertrud Lykkes, Iver Krabbes, Mogens Arnfelds og Hans Nielsen Drostrups Legater til Latinskolen. Her skal endnu omtales Laurids Mortensen Hassings Legater. Han var Rektor ved Mariager Latinskole fra 1691 til nogle Dage før sin Død, den 21 April 1734, og har, samtidig med at han skjænkede en Sølvkande til Kirken, oprettet følgende Legater:

Ved Gavebrev dateret Mariæ Renselsesdag 1724:

A. Til Høreren ved Mariager Latinskole, for at holde Aftensangsgudstjeneste anden Helligdag paa de tre store Høitider, Renten af 100 Slettedalere eller 66 Rdl. 4 Mk.

Ved Gavebrev af 17 Marts 1734:

B. Til Kirkens Alterdegn, for at holde Messesærk, Alterdug, Lysestager og Døbefuntrene, Renten af 60 — ” —

C. Til Bøger til Latinskolens Disciple, Renten af 166 — 4 —

D. Til Høreren ved Latinskolen, for at forestaa Sungen i Kirken, Renten af 100 — ” —

E. Til Husleie til Fattige i Mariager, Renten af 400 — ” —

F. Til den Kone, som strør Sand paa Testators Grav, Renten af 40 — ” —

Ved Gavebrev af 30 Marts 1734:

G. Til Klæder til Latinskolens fattige Disciple, Renten af 200 — ” —

Tilsammen 1033 Rdl. 2 Mk.

Efter Latinskolens Nedlæggelse bleve ved Reskript af 6 Juni 1740 de under C. og G. nævnte Legater, tilsammen 366 Rdl. 4 Mk., henlagte til Randers Latinskole, og Legaterne A. og D. til lagte den danske Skoleholder i Mariager. De Legater, som forbleve ved Byen (A. B. D. E. og F.), udgjorde saaledes tilsammen 666 Rdl. 4 Mk., hvilket Beløb under Pengeforvirringen i dette Hundredaars Begyndelse smeltede sammen til 466 Rdl. 4 Mk. 14 Sk.; og da det ikke kunde udfindes, hvilken Andel af dette Beløb der tilkom Skolevæsenet, og hvilken der tilkom Fattigvæsenet, fordi de enkelte Legater, naar deres Beløb udsattes paa Rente, ikke vare blevne holdte ude fra hverandre, blev den i Behold værende Kapital ved Kancelliskrivelse af 14 Januar

1834 fordelt saaledes, at 150 Rdl., som repræsentere Legaterne A., B. og D., tillagdes Mariager Skolevæsen, og Resten, 316 Rdl. 4 Mk. 14 Sk., som repræsentere Legaterne E. og F., tillagdes Mariagers Fattigvæsen, der skal udbetale Renten af 40 Rdl. til den Kone, som pynter og strør Sand paa Testators Grav.

Ved Gavebrev af 3 Januar 1760 har Kjøbmand Jens Lind († 9 Juni 1780) oprettet et Legat paa 400 Rdl., hvis Rente tilfalder en Slægtning af Testator, men naar ingen saadan længere er til, Mariagers Fattigvæsen.

Endelig eiede Mariager Sogns Fattigvæsen en Kapital af 100 Rdl., som Aar 1796 blev udsat blandt Stiftets offentlige Midler, men hvis Oprindelse er ubekjendt. Da de til Sognet hørende Landsbyer 1841 fik deres eget Fattigvæsen, blev der af denne Sum tillagt dem 40 Rdl., saa at Byen nu kun eier de 60 Rdl.

ÅVI. Øvrighed og Retsvæsen.

Byens Øvrighed har, saa langt man kan gaa tilbage i Tiden, været en Byfoged og en Byskriver. Allerede 1457 omtales Bythinget; men det er først i et Dokument fra Aar 1495, at en Byfoged, Anders Blak, nævnes ved Navn*). Siden, da Byens Forfatning blev omordnet i Henhold til Privilegierne af 1592, kom dens Øvrighed til at bestaa af en Borgmester og fem Raadmænd (see det, Side 139 aftrykte Kaldsbrev), som nærmest skulde bestyre de kommunale Anliggender, medens Byfogden pleiede Retten samt varetog de kongelige Interesser og navnlig oppebar og aflagde Regnskab for de Kongen tilfaldende Bøder. Skjøndt det ikke findes udtrykkelig omtalt, er det dog rimeligst at antage, at Byfogderne her som andetsteds have været udnævnte af Kongen, men at derimod Borgmestre og Raadmænd indtil Enevoldsmagtens Indførelse ere blevne beskikkede af Lensmændene paa Mariager Kloster.

Til Borgmestre og Raadmænd kunde kun de mere velhavende Borgere lade sig vælge, da der til disse Embedsstillinger ikke synes at have været henlagt nogen anden Løn

*) Navnet er vel i dette Dokument noget utydelig skrevet, men kan med Bestemthed læses i et Pergamentsbrev fra 1502 (Supplement til top. Saml. i Geh. Ark.).

end nogle ubetydelige Sportler, hvoriblandt den, Side 123 nævnte ringe Akcise.

Den mest bekjendte af Mariagers Borgmestre er Hans Nielsen Drostrup. Da han omtrent 1650 blev udnævnt til Borgmester, var han Ridefoged paa Mariager Kloster, og vedblev ogsaa siden at beklæde denne Stilling indtil Klosterets Salg 1664. Desuden var han Skibsreder og havde flere Eiendomme baade i Byen og paa Landet. Paa Mariager Kjøbstads Vegne var han med til at underskrive Enevoldsregjeringsakten af 10 Januar 1661 og spillede desuden en ikke ubetydelig Rolle ved Regjeringens Penge- og Eiendomshandler under Pengenøden efter den ulykkelige Svenskekrig og laante endog selv Kongen større Pengebeløb. Under Københavns Beleiring 1658 blev efter kgl. Befaling to ham og en Medinteressent tilhørende Skibe til Stadens Forsvar sænkede mellem Stubben og Refshalen, og istedetfor den ham efter Freden herfor tilstaaede Erstatning af 900 Rdl. overdrog Regjeringen ham i Aaret 1661 fire Gaarde og to Boel i Skjellerup Sogn (Onsild Herred)¹, hvor han allerede forud eiede en Del Jordegods, og her opbyggede han da Gaarden Skovsgaard, hvor han, efter at have taget sin Afsked som Borgmester (1667), stadig opholdt sig indtil sin Død 1684. Hans Eftermand var Børge Johansen Kall, som tillige var Tolder og Stempelpapirsforhandler. I hans Tid saa det jammerlig ud i Mariager. Ikke alene var Byen nedsunken i den dybeste Armod; men Borgerne selv levede i stadig Splid saavel indbyrdes som med deres Borgmester, saa at der endogsaa gjentagne Gange, baade 1668 og 1671, maatte sendes kongelige Kommissioner til Byen for at opretholde god Skik og Orden og alvorlig formane de stridende Parter til at holde Fred². Den 4 September 1671 skrev Børge Kall under et Ophold i København til Rigsraad, Stiftamtmand Henrik Rantzau: „udi Byen mangler tjenlige og dygtige Raadmænd, Byfoged og Byskriver, saa det er mig umuligt for des Manquement at faa kongelige Skatter og Kirkens Interesser i mulig Rigtighed, eller Borgerskabet i god Politi og Hørsomhed at erholde. Ingen vil paa saadanne Bestillinger tage Bestallinger formedelst Omkostning; imidlertid sker stor Misforstand, Insolentier og Ulydighed“, hvorfor han anholdt om, at nogle Mænd, som han navngav, maatte blive udnævnte til at beklæde de ledige Pladser³. Det synes, at baade Byfogden, Byskriveren og Raadmændene have, maaske af Hensyn til Om-

kostningerne, vægret sig ved at søge om den, efter Kristian V's Død nødvendige Konfirmation, paa deres Bestallinger, og at de derfor have nedlagt deres Embeder, som de vist ikke have sat synderlig Pris paa, da de baade vare slet lønnede og maatte medføre en hel Del Ubehageligheder paa en Tid, da Indbyggerne laa i Kiv og Strid med hverandre. Den 10 September bleve imidlertid de af Børge Kall foreslaaede fem Raadmænd udnævnte, og den 23 s. M. udnævntes ligeledes Byfogden og Byskriveren, saa at Embederne nu atter vare besatte. Det følgende Aar, 1672, udspreddes det Rygte, at Borgmesteren var borttrømt⁴, uden at det vides, hvad der gav Anledning hertil, og Kongen havde allerede udnævnt hans Eftermand, da han atter kom tilstede, hvorfor den udfærdigede Bestalling for den ny Borgmester maatte kasseres, og Børge Kall vedblev derefter at beklæde Borgmesterembedet, indtil han, led og kjed af de evindelige Bryderier, den 22 November 1681 efter Ansøgning fik sin Afsked.

Da de smaa Kjøbstæders mange Øvrigheds personer fandtes at være baade overflødige og til Besvær, blev deres Antal indskrænket ved Forordningen af 28 Januar 1682, som for Mariagers Vedkommende afskaffede tre Raadmænd, saa at disses Antal herefter kun skulde være to; men endnu samme Aar, og inden der var blevet udnævnt en Borgmester i Børge Kalls Sted, gjordes der ved et Reskript af 13 December atter heri den Forandring, at Borgmester og Raad helt skulde afskaffes, og at Mariager Bys Øvrighed herefter skulde bestaa alene af en Byfoged⁵, og til at beklæde dette Embede blev den tidligere Raadmand Anders Kristensen Skipper samme Dag udnævnt. Dersom der nogetsteds har været Grund til en saadan Omordning af Øvrighedsforholdene, maa det frem for andre Byer have været i Mariager, hvor det hedder, at Antallet af de Borgere, der vare istand til at betale Skat, paa den Tid ikke var synderlig større end Øvrigheds personernes Antal. Siden har Byen ikke havt Borgmester og Raad; før efterat det ved Lov af 26 Mai 1868 var blevet bestemt, at Kjøbstadkommunernes Anliggender herefter skulde styres af et Byraad, indtil videre med en af Kongen beskikket Borgmester som Formand.

Allerede langt tilbage i Tiden synes Byfogden i Mariager jævnlig, om end ikke altid, tillige at have været Birke dommer i Mariager Klosters Birk, i det mindste findes ingen Birke dommer,

forskjellig fra Byfogden, omtalt efter Aaret 1480*), og blandt Bilagene til Lensregnskaberne findes meget ofte Thingsvidner optagne ved Mariager Bything angaaende Sager, der vedkom Klosteret og dettes Gods udenfor Byen, og som altsaa maatte antages snarest at skulle have været optagne ved Birkethinget, hvis dette ikke havde været slaaet sammen med Bythinget, hvortil kommer, at det i Lensregnskabet for 1616 anføres, at der i dette Aar var „paa Hans Majestæts naadigste Behag“ forundt Byfogden i Mariager fri Olden i Klosterets Skove til 31 gamle og 12 unge Svin „for hans Umag og Besværing med Kgl. Majestæts Sager; thi han ingen anden Indkom derfor haver“, og endelig siges det udtrykkelig i Klosterets Jordebog for 1664 — rigtignok efter Salget, ved hvilket Kongen forbeholdt sig Birkerettigheden — at Bything og Birkething den Gang vare forenede, idet der blandt Klosterets Herligheder nævnes Birkerettigheden, „som nu er Bything“. Efterat Klosteret ved den, Baron Lilien-crone meddelte Bevilling af 23 November 1689 var blevet omdannet til et privat Birk, havde dette vel i nogen Tid sine særskilte Birkefogder; men i Aaret 1743 fik den private Birkefoged Ole Kristensen Bjerre tillige Udnævnelse som Byfoged⁶, og siden beskikkede Klosterets Eiere stadig Byfogderne til deres Birkefogder, indtil Birket bortfaldt i dette Hundredaars Begyndelse. Flere af Byfogderne have tillige været Birkefogder i Overgaard's Birk.

Ved kgl. Resolution af 10 December 1687 blev Byfogedembedet forenet med Embedet som Herredsfoged i Gjerlev Herred⁷, og ved Kancellipromemoria af 16 Juli 1774 med Embedet som Herredsfoged i Onsild Herred, hvorhos Byfogden siden 1778 altid er bleven udnævnt til ogsaa at være Byskriver, uden at Embederne ved nogen særlig Bestemmelse ere blevne forenede, og endelig har han, siden Kjøbstadkommunalloven af 26 Mai 1868 udkom, været beskikket til Borgmester i Mariager.

Den ved Fattigdom og Borgernes Uenighed fremkaldte sørgelige Tilstand, hvori Byen befandt sig ved Borgmester Børge Kalls Afgang 1682, fortsattes endnu i flere Aar derefter. By-

*) I Lavhævd'sbrevet af 1479 nævnes en Thinghører paa Mariagers Birkething ved Navn Salomon Smed, som i et Pergamentsbrev fra 1480 (Supplement til top. Saml. paa Pergament i Geh. Ark.) kaldes Birkefoged.

foged Anders Kristensen, Skippers Eftermand, Niels Jensen Morsing, som 1684 tiltraadte Embedet, levede ligesom Børge Kall stadig paa Feltfod med Borgerne, hvorfor han 1689 blev suspenderet og en Kommission sendt til Byen for at undersøge Sagen; men dette maa ikke have frugtet; thi tre Aar senere klagedes der over, dels at han ikke opførte sig saa „vindskibelig og forsvarlig“ i sin Byfogedbestilling, som han burde, dels at han laa i Strid med Borgerskabet, dels at der i nogle Aar ikke havde været ansat nogen Kirkeværge, Overformynder, Stadstjener (Politibetjent) eller Vægter*), og endelig at han, der mod at oppebære Akcisen havde paataget sig Vedligeholdelsen af Byens Skibsbro, havde ladet denne aldeles forfalde, hvorfor Kongen 1692 lod ham tilkjendegive, at han ved sin Forseelse og Efterladenhed egentlig havde fortjent Hans Majestæts Unaade, men at Kongen dog vilde bære over med ham endnu i et Aar for at see, om han i den Tid vilde forbedre sig⁸. Han forblev imidlertid i Embedet endnu i 7 Aar, idet han først 1699 blev entlediget paa Grund af høi Alder og Svaghed, og samme Aar døde han. Før han kom til Mariager, havde han boet i Skaane, hvor han, da Kong Karl XI under den skaanske Krig indtog og plyndrede Helsingborg, havde mistet alt, hvad han eiede, og da han desuden havde Kone og 9 Børn, var han yderst fattig, hvorfor Kongen den 19 Februar 1681 (1680?) gav ham en Bevilling paa, „at han, i hvilken Kjøbstad han i Kongens Riger og Lande vilde nedsætte sig, maatte bygge og bo i 20 Aar fri og forskaanet for alle Skatter og Kontributioner undtagen Told, Akcise og Konsumtion“, hvilken Bevilling ogsaa forblev i Kraft, efterat han var bleven Byfoged i Mariager⁹; men uagtet Kongen ogsaa her hjalp paa ham ved, som anført, at forene Gjerlev Herred med Byfogedembedet og tilstaa ham en personlig Lønningsforhøielse af 20 Rdl. aarlig af Sagefaldet i Herredet, vedblev han dog lige til sin Død at leve i meget trange Kaar, da Embedets Indtægter vare overordentlig smaa.

I Matrikulstaxationsforretningen af 1683 omtales det, at Byfogden dengang „pro officio“ nød et Stykke Eng, der kaldtes Maren Kjær*), og som taxeredes til et halvt Læs Hø; og naar

*) Endnu 1711 klagedes der over, at Byen hverken havde Arresthus, Stadstjener eller Vægter.

*) Denne Eng havde sandsynligvis tidligere af Byen været henlagt til Borgmesterembedet.

en senere Byfoged, Niels Jensen (1703—1718), flere Gange i sine Regnskaber udtaler, at der ikke var tillagt ham som Byfoged nogen fast Løn, Jord eller Eng, da er det ikke godt at forstaa, hvorledes Sammenhængen hermed kan have været, da den omtalte Eng endnu den Dag idag hører til Byfogedembedet. Rigtignok synes Niels Jensen at have været en meget maadelig Embedsmand, da han bl. A. udførte det vistnok temmelig enestaaende Kunststykke at aflægge et Regnskab (for Aaret 1703), hvori ikke en eneste Udgiftspost fandtes rigtig; men at han ligefrem skulde have faret med Usandhed ved at indberette, at der ingen Eng hørte til Embedet, kan dog vanskelig antages, og man kan derfor maaske gjætte paa, at der har været lagt Beslag paa Indtægten af Engen i hans Embedstid til Dækning af hans Gjæld. Det var imidlertid ikke noget stort Overskud, som denne Eng afgav, thi en senere Byfoged, Mathias Buck (1726—1741), omtalte, at den Indtægt, han havde ved at bortleie den, kun udgjorde 10 Mark om Aaret¹⁰, og endnu i den allernyeste Tid har den kun indbragt en aarlig Leieindtægt af 76 Kr.

Som Herredsfoged i Gjerlev Herred oppebar Byfogden i Mariager ikke nogen fast Løn — de ovennævnte, Niels Jensen Morsing tillagte 20 Rdl. af Sagefaldet vare kun indrømmede ham som en personlig Begunstigelse — før der i Henhold til det almindelige Reskript af 5 April 1690 blev tillagt ham 30 Rdl. *) aarlig af den kgl. Kasse istedetfor den fri Gaard, som tilkom ham ifølge Danske Lovs 1—5—18, og i Aaret 1728 skriver Byfoged M. Buck, at han desuden har aarlig „af Bonden, efter hans Gaards Størrelse i Hartkorn, 1 Skp. Byg, der ialt ei kan overgaa 14 Tdr. Korn, saasom der er tre Birker i Herredet“¹⁰; men Aar 1705 findes Dommerkornet kun opgivet til 7½ Td. Byg. **) Iøvrigt var Embedsmanden henvist til at leve af Sportlerne; men da disse under de daværende Forhold kun vare meget ubetydelige, saa at det f. Ex. i Aaret 1710 udtales, at Sportlerne

*) Som Herredsskriver blev der, uden at det vides naar, tillige tillagt ham 20 Rdl., hvorved hans faste Løn forøgedes til 50 Rdl.; men denne Løn bortfaldt ved kgl. Resolution af 18 November 1828.

**) Gaardenes Antal i Gjerlev Herred opgaves 1699 til 30 (skal vel være Helgaarde), men 1705 til ca. 80 (hele, halve og Fjerdedels Gaarde), og 1722 hedder det, at Gjerlev og Onsild Herreder tilsammen bestode af 160 Gaarde.

Hvid op og kastede Byfogden baglæns over en Stol, saa han tabte sin Paryk, og slog ham i Ansigtet, og da de Tilstedeværende nu løb til og fik dem skilt ad, løb Blodet ned ad dem begge, hvorfor Værtinden bragte et Fad Vand ind til hver af de Stridende, som det øvrige Selskab, for at forhindre Slagsmaalets Fortsættelse, derefter maatte holde afsondrede, hver i sit Værelse, medens de fik Blodet vadsket af sig¹⁷. Om M. Buck, efter at have afstaaet sit Embede, forblev boende i Mariager, vides ikke; men i Aaret 1746 fik han et andet Embede, idet han blev udnævnt til Birkedommer i Lerchenfeldt Birk¹⁶.

I den følgende Tid, da juridisk Examen var bleven foreskrevet som Betingelse for at kunne blive ansat i et Retsbetjentembede, og Byfogderne nu viste sig i Besiddelse af større Indsigt og Dannelse, kom der mere Ro i Forholdene, og der forefaldt intet andet Usædvanligt, end at den i Egnen temmelig bekjendte Byfoged Henrik Tetens, som 1803 fik Titel af Major (i Landeværnet) og var en livsglad og særdeles dygtig og vel anset Mand, tilsidst forfaldt til Lige gyldighed og Forsømmelighed i sin Embedsgjerning, hvorfor han laa i Strid med Amtmanden, hvilket omsider førte til, at han blev forflyttet, idet han i Aaret 1814 uden Ansøgning blev udnævnt til Herredsfoged i Fjends og Nørlyng Herreder, i hvilket Embede han to Aar derefter afgik ved Døden.

Da Onsild Herred og Byskriverembedet vare blevene forenede med Byfogedembedet i Mariager, voxede ogsaa dettes Indtægter; men hvad der endnu mere bidrog til at forbedre Byfogdens pekuniære Stilling var, at Forretningernes Mængde siden dette Hundredaars Begyndelse er tiltagen i en overordentlig Grad, saaledes at Indtægterne, der, som anført, i Aaret 1741 kun udgjorde 50—60 Rdl. aarlig, og 1789 vare stegne til 144 Rdl., bleve i Aaret 1851, efter en Gjennemsnitsberegning for de sidste fem Aar, anslaaede til 2560 Rdl. Ifølge Lov af 19 Februar 1861 hører Embedet nu til tredie Lønningsklasse (for Tiden 4400 Kr.)

Byskriverembedet er rimeligvis lige saa gammelt som Byfogedembedet; i det mindste omtales en Byskriver ved Navn Jens i det samme Dokument fra 1495, hvori en Byfogeds Navn første Gang findes anført. Af Lensregnskaberne fremgaar det, at der i en længere Aarrække er af Klosteret blevet ydet flere Thingfogder og Skrivere visse Tønder Korn aarlig „for at skrive Thingsvidner, Domme og Andet, som i Kgl. Majestæts Sager

bliver forhvervede, hvorfors dennem ellers skulde gives Penge“, samt at Byskriveren i Mariager saaledes i Aarene 1610—1637 aarlig har oppebaaret 1 Td. Rug og 1 Td. Byg; og efter hvad ovenfor er bemærket om Forholdet mellem Bythinget og Mariager Klosters Birkething, er det ikke urimeligt at antage, at han jævnlig tillige har været Klosterets Birkeskriver. Efterat det private Birk var blevet oprettet 1789, blev der i dette beskikket særskilte Birkeskrivere, indtil den daværende Byfoged i Mariager, Henrik Galth Abel, den 11 April 1766 fik kgl. Konfirmation paa den ham af Etatsraad M. de Thestrup meddelte Bestalling som Birkeskriver, og derefter vedbleve Byfogderne stadig, saalænge Birket bestod, at være Skrivere i Mariager Klosters Birk.

Den 20 December 1687 fik den daværende Byskriver i Mariager, Niels Kristensen Spentrup, tillige Udnævnelse som Herredsskriver i Gjerlev Herred, og siden have begge Embederne vedblevet at være forenede. Den 21 Juni 1681 havde By- og Raadstueskriveren i Mariager, Niels Thomsen, endvidere erholdt kgl. Udnævnelse som Herredsskriver i Onsild Herred; men efter hans Eftermand Niels Kristensen Spentrups Død, omtrent 1725, blev dette Herreds Skriverembede overdraget Byskriveren i Hobro, og da Onsild Herreds Thing ifølge kgl. Resolution af 9 November 1775 flyttedes til Mariager, blev det paalagt Byfogden her, Hans Hjorth, uden Vedærlag at besørge Onsild Herreds Skriverforretninger, indtil den daværende Herredsskriver, Jens West, der som Byfoged i Hobro boede i denne By, var afgaaet ved Døden; men desuagtet blev den følgende Bykriver i Hobro, Ulrik Frederik Sønderborg, den 20 Mai 1785 tillige udnævnt til Herredsskriver i Onsild Herred, og først efterat han var bleven entlediget, blev den daværende Byfoged og Byskriver i Mariager, Henrik Tetens, den 10 August 1792 udnævnt til Herredsskriver i Onsild Herred, hvorefter Embederne altid have vedblevet at være forenede.

I Aaret 1738 blev Byskriveren i Mariager, Niels Jensen, tillige udnævnt til Skriver i Høllum og Hindsted Herreder; men denne Forbindelse vedvarede kun til hans Død 1763, og da hans Eftermand, Laurids Kjærulf Jespersen, den 12 Mai 1778 var afgaaet ved Døden, blev Byfogden, Hans Hjorth, den 15 Juli s. A. udnævnt til ogsaa at beklæde Byskriverembedet, som siden altid har været forenet med Byfogedembedet.

Byskriveren i Mariager havde som saadan, lige saa lidt som

Byfogden, nogen fast Løn, hvorimod han som Herredsskriver i Gjerlev Herred oppebar 20 Rdl. af den kongelige Kasse, og efter hvad Byskriver Niels Jensen i Aaret 1738 anfører, kom denne ringe Løn ham endda ikke helt tilgode, da over Halvdelen deraf medgik til Hestehold eller Vognleie for ugentlig at begive sig til Herredstinget (i Kastbjerg), $1\frac{1}{4}$ Mil fra Mariager, „skjøndt der snart hele Aaret rundt fast Intet der er at forrette“. Da Byskriverembedet første Gang var forenet med Onsild Herreds Skriverembede, var der ogsaa med dette sidste forbundet en aarlig Løn af 20 Rdl.; men iøvrigt bestode Indtægterne alene af Sportler, og da disse kun vare høist ubetydelige, levede Byskriverne ligesom de daværende Byfogder altid i meget trange Kaar¹⁸.

Før der kom en Prokurator til at bo i Mariager, søgte man enten Hjælp hos en saadan fra en anden By, f. Ex. Randers eller Viborg, eller man hjalp sig uden Sagfører. Til Aktor og Defensor i Forbrydelsessager kunde ogsaa andre end Sagførere vælges. Saaledes blev i Aaret 1760 den daværende Veier og Maaler i Mariager, Henrik Galth Abel, som senere blev Byfoged, valgt til Aktor i en Hoersag, medens Anders Demstrup, der var Ridefoged paa Klosteret, valgtes til Defensor. Den første, der blev ansat som Prokurator i Mariager, var Rasmus Brask, som den 15 September 1832 blev udnævnt til Prøveprokurator, men den 23 December 1834 fik kgl. Bestalling som Prokurator. For Tiden findes der to Sagførere i Byen.

Gjerlev Herreds Thing holdtes om Mandagen i Kastbjerg, indtil det ved Reskript af 22 April 1746 blev bestemt, at det for Fremtiden skulde holdes i Mariager. Onsild Herreds Thing holdtes først ved Skjellerup Kirke om Lørdagen (aabent Brev af 13 Marts 1688), indtil det ved Reskript af 16 Februar 1748 flyttedes til Hobro, hvorfra det ifølge Bevilling af 9 November 1775 forlagdes til Mariager. Her holdtes baade Gjerlev og Onsild Herreders Thing om Mandagen, medens Bythinget fra gammel Tid af holdtes om Onsdagen; men ved Reskript af 16 Marts 1848 bestemtes det, at begge Retter skulde holdes om Onsdagen, Bythinget Kl. 9 og Herredernes Thing Kl. 10 Formiddag.

Der foreligger ikke nogen bestemt Efterretning om, at Mariager i ældre Tid har havt en egen Raadhusbygning. Vel findes der blandt Bilagene til Byfogedregnskaberne en Skatte-

liste, som har Paategning om at være læst paa Mariager Raadstue den 18 Mai 1676, men heraf kan Intet sluttes, da Ordet „Raadstue“, der ikke er det samme som „Raadhus“, maaske kun har betegnet et Lokale i en eller anden Privatbygning. Paa Resens Tegning af 1677 antydes en Plads midt paa Torvet, hvor Thinget skal have været holdt; men ikke mange Aar efterat Tegningen var udkommen, ophørte den Skik at holde Thinget under aaben Himmel, og i Mangel af et Raad- og Thinghus satte man da Retten enten i Byfogdens Hus eller i en anden Privatbygning. Da Byen heller ikke havde noget Arresthus, bleve Arrestanterne, der i Lensmændenes Tid hensattes i Klosters Fængsel, enten førte til andre Byer, især til Arresthuset i Randers, eller bevogtede i dertil leiede Lokaler i Mariager, hvad selvfølgelig ofte gav Anledning til Undvigelse. Uagtet der saaledes var stor Trang til et ordentligt Thing- og Arresthus, viste det sig dog paa Grund af Byens Fattigdom i meget lang Tid umuligt at faa et saadant opført; og da Amtet i Aaret 1773 havde paalagt Byfogden at indsende Forslag til Opførelsen i det mindste af et Arresthus, kunde man efter lange Forhandlinger ikke finde paa bedre Raad, end at Byen 1776 sluttede Akkord med Byfogden, Hans Hjorth, om at han skulde indrette et Raad- og Thinghus med Arrester, Sprøitehus og Natmandskammer*) samt Bopæl for Byens Vægter mod et aarligt Vederlag af 12 Rdl. foruden Betaling for Arrestanterne, hvorhos det fastsattes, at naar Byen blev istand dertil, skulde den indløse Bygningen for den af Hjorth derpaa anvendte Bekostning. Den Bygning, som herefter indrettedes til Raad-, Thing- og Arresthus (nuværende Matr. Nr. 111), viste sig imidlertid uhensigtsmæssig; thi et Fruentimmer, som blev arresteret for Drukkenskab, brød om Natten ud gjennem en Væg, hvorfor der siden heller Ingen blev indsat deri uden for Leiermaal, medens andre Arrestanter maatte bortsendes fra Byen. Efterat Kancelliet 1782 havde afslaaet Borgernes Begjæring om Tilladelse til at sælge nogle af Byens Fællesjorder for at kunne købe Byfoged Hjorths Raad- og Thinghus, blev Kontrakten med ham hævet, hvorefter der for en Betaling af 6 Rdl. aarlig leiedes et Lokale til Thingstue, Sprøite-

*) Natmanden kom fire Gange om Aaret til Byen for at feie Skorstene; men han var saa foragtet, at ingen Privatmand vilde huse ham, hvorfor Byen maatte sørge for hans Logis.

hus og Natmandskammer i Enken Inger Hübners Eiendom, paa Hjørnet af Vestergade og Sumpentueveien (Havneveien); men Huset var meget slet bygget, af Bindingsværk med klinede Vægge og overalt forsynet med Lergulv undtagen i Thingstuen, og da det viste sig, at Arrestanterne heller ikke her kunde holdes i nogenlunde sikker Forvaring, maatte de ligesom tidligere bortsendes med Undtagelse af dem, der blot skulde indsættes for Leiermaal, hvilke man afleverede til Vægteren, der indlukkede dem i det Kammer, hvori Byens Sprøite stod. Endelig opsagdes ogsaa Kontrakten med Hübners Enke i Aaret 1785, og siden den Tid paatog Byfogderne sig mod en aarlig Leieafgift at holde Thingstue og Sprøitekammer, indtil Byen endelig 1821—22 paa en af Byfoged Schiøtz ved Gavebrev af 30 December 1817 skjænket Plads*) ved Torvet lod opføre et Raad-, Thing- og Arresthus, hvori indrettedes fire Arrester og Retslokale baade for Mariager By og for Gjerlev og Onsild Herreder, som herfor betalte Byen Arresthusleie. I Aaret 1845 indrettedes der endvidere paa Loftet i denne Bygning to Arrester, og endelig blev der i Aaret 1860 for Byens og Herredernes fælles Regning opført en særskilt Arrestbygning, som kom til at danne en Tilbygning til Raadhuset, og som indeholder syv Arrester, hvoriblandt en større Fællesarrest. Af de ældre Arrester bibeholdtes kun to, som 1845 indrettedes i Raadhuset, saa at Arresternes Antal nu i det Hele er ni, hvoraf to Fællesarrester. Den samlede Bygning — baade Raad- og Arresthuset — kom herefter til at tilhøre Byen med $\frac{1}{6}$, medens Randers Amt blev Eier af $\frac{5}{6}$. Aar 1853 blev Raadhuset forsynet med et Ur, som anskaffedes for et af Student og fhv. Toldbetjent Adolf Siegfred Valeur dertil skjænket Pengebeløb. Det Lokale paa Raadhuset, som nu er indrettet til Arkiv, benyttedes tidligere som Sprøitekammer, indtil Byen 1858 lod et særskilt Sprøitehus opføre¹⁹.

Ifølge den under 30 December 1868 stadfæstede Vedtægt for Styrelsen af Byens kommunale Anliggender bestaar Mariager Byraad af Borgmesteren som Formand og 7 valgte Medlemmer, og flere af Raadets Forretninger ere fordelt paa følgende staaende Udvalg: a) for Havnevæsenet, b) for Kasse- og Regnskabsvæsenet, c) for Fattigvæsenet og d) for Brolægnings- og

*) En Del af den saakaldte Vinkjælderplads, hvor en Mand ved Navn Hempel i sin Tid havde et Vinudsalg.

Veivæsenet. Byens specielle Vedtægter ere: a) Vedtægt for den kommunale Beskatning, dateret den 2 Juni 1875, b) Politivedtægt af 23 December 1871, c) Vedtægt for Brændvæsenet af 28 Oktober 1873, d) Sundhedsvedtægt af 31 Januar 1861, e) Vedtægt af 3 Februar 1860 for Høkernæringen og f) Vedtægt af 18 August 1875 for Begrænsning af Adgangen til Udøvelsen af de i Næringsloven af 29 December 1857 § 58 omhandlede Næringsveie.

XVII. Skatte- og Afgiftsvæsen.

Det er kun spredte og ufuldstændige Oplysninger, der haves om Mariagers Skatteforhold i Tiden før Enevoldsmagtens Indførelse*); men, som i det Foregaaende berørt, maa det antages, at Byen, allerede længe før den fik Kjøbstadfrihed, har været beskattet paa samme Maade som de egentlige Kjøbstæder. Af disse blev der, formentlig til Bestridelse af Udgifterne til Hærens og Flaadens Fornødenheder, meget tidlig udredet en fast aarlig Skat, den saakaldte Byskat, som lignedes paa Borgerne efter Formue og Næringsbrug, og for Mariagers Vedkommende omtales denne Skat udtrykkelig i det Brev, som Frederik II i Aaret 1567 gav Jomfru Lykke paa en Gaard der i Byen, ligesom det formentlig ogsaa maa være Byskatten, der sigtes til, naar der i Eske Bildes Lensregnskaber for Aarene 1611 og 1613 nævnes en „Kongeskat“ af Byen, som hvert Aar beløb sig til 150 Rdl. (ca. 550 Kr.). Foruden denne faste aarlige Skat har Mariager ogsaa, ligesom de øvrige Kjøbstæder, jævnlig maattet udrede overordentlige Skatter, hvis Størrelse hver Gang blev fastsat i det derom udgaaende Kongebrev, og som især paalagdes i Tilfælde af Krigsrustninger eller andre særegne Omstændigheder. Da der saaledes i Aaret 1545 udgik tvende Kongebreve, hvorved det paalagdes Kjøbstæderne at udrede visse Pengebeløb istedetfor at stille Mandskab til Hæren (Udbudsfolk), blev denne Skat paalignet Mariager med henholdsvis 40 Rdl. og 80 Rdl.¹ Iøvrigt indeholder efterfølgende Fortegnelse² nogle flere Exemp-ler paa saadanne overordentlige Skattepaalæg i Kristian III's og Frederik II's Tid, af hvilke flere vare foranledigede ved den nordiske Syvaarskrig (1563—1570); for Sammenligningens Skyld

*) Det ældste Skatte-, eller som det ogsaa kaldes, Byfogedregnskab, der haves, er for Aaret 1667 og findes i Kongerigets Arkiv.

tilføies det, hvormeget disse Skatter paa samme Tid have udgjort for nogle andre af Landets Kjøbstæder:

Aar.	Mariager.	Ebeltoft.	Hobro.	Randers.	Aarhus.	Kjøbenhavn.
	Rdl.	Rdl.	Rdl.	Rdl.	Rdl.	Rdl.
1548.	40	50	100	400	400	2000
1565.	200	200	200	1400	2000	4000
1566.	100	200	200	1200	2000	8000
1568.	100	200	200	1200	2000	8000
1569.	100	100	100	600	1000	3000
1570.	100	200	200	700	1600	10,000
1570. *)	100	200	100	1200	1600	12,000
1576.	100	150	100	1200	1800	10,000

Skjøndt disse Skattebeløbs Størrelse vexler saa meget og saa ofte, at det ikke kan antages, at Forholdet mellem de anførte Byers Folkemængde og Næringsdrift er taget i nøiagtig Betragtning, kan man dog maaske nok af Listen uddrage den Slutning, at Mariager By, da den 1592 fik Kjøbstadfrihed, ikke i Størrelse og Betydning har staaet saa langt tilbage for Landets øvrige Kjøbstæder som nuomstunder.

Som Exempel paa et Kongebrev, hvorved en overordentlig Skat udskreves, aftrykkes her Kristian IV's Brev af 29 April 1635³:

Vi Kristian den Fjerde o. s. v. hilser Eder alle Vores kjære tro Undersaatter, Borgmester, Raadmænd og menige Borgere udi Vor Kjøbstæd Mariager evindeligen med Gud og Vor Naade! Vider, at eftersom til Vore Lande og Rigens Gjæld at aflægge og anden Nødtørft en anseelig Summa Penge behøves, saa haver Vi, Vores elskelige Danmarks Riges Raad betænkende, for godt anset Eder saavel som andre Vore Kjøbstæder udi begge Vore Riger Danmark og Norge om en mulig Hjælp at lade besøge, og haver Vi naadigst ladet taxere Eders By, forskrevne Mariager, for 78 Speciesdaler eller dis Værd, nemlig Sex slette Mark for hver Daler udi god gangbar Mønt, desligeste at hver Tjenestdreng udi Eders fornævnte Vor Kjøbstæd Mariager skal give en Rigsdaler in specie eller det Værd, som forskrevet staaer, saa og

*) Den 12 Decem.ber.

Kjøbsvende mere efter deres Formue. Thi bede Vi Eder og hermed byde, at I rette Eder efter til St. Martini nu førstkommendes fornævnte Summa Penge og Hjælp, I saaledes ere taxerede for, desligeste én Rigsdaler in specie af hver Tjenestedreng, saa og Kjøbsvende mere efter deres Formue, til Eders Lensmand at fremsende, som den siden skal heden skikke og lade levere, hvor Vi naadigst hannem befalet haver, havendes herudinden flittig og tilbørlig Tilsyn, at med fornævnte Hjælper og Kontributions Lignelse og Læggelse retfærdeligen omgaas, saa den Rige hjælper den Fattige, og hver dertil lægger, eftersom han Handel, Brug og Næring haver, saa og at aldeles ingen Kjøbsvende eller Tjenestedreng der udi Byen, ihvo de tjener eller tilhører, bliver forskaanet, og at et rigtigt Mandtal paa fornævnte Kjøbsvende og Tjenestedreng med fornævnte Kontribution fremskikkes, ladendes Eder herudinden som tro og lydige Undersaatter godvilligen befindes. Vi ville igjen vide og ramme Eders Gavn og Bedste og være Eder alle og enhver en naadig Herre og Koning.

Givet paa Vort Slot Kjøbenhavn den 29 April 1635.

Den i Henhold til dette Brev indsendte Fortegnelse viser, at der dengang i Mariager var 8 Tjenestedreng (Karle), hvorimod det lader til, at der ingen Kjøbsvende har været, da ingen saadanne findes satte i Skat.

De faste eller staaende Skatter, som afløste den gamle By-skat, vare Matrikulsskatten og den saakaldte Saltskat, hvis Navn muligen hidrører fra, at den var bestemt til Indkjøb af Proviant (saltet Kjød og Flesk) til Flaaden. Matrikulsskatten udgjorde 1667 til 1669 aarlig 600 Rdl. (ca. 2400 Kr.), men blev for Aaret 1670 nedsat til 575 Rdl., for 1671 til 450 Rdl. og for 1672 og den efterfølgende Tid til 200 Rdl., hvilken sidste Nedsættelse skulde være Vederlag for den ved Forordningerne af 22 November 1671 og 8 November 1672 indførte Konsumtion. Saltskatten blev derimod, saalænge den bestod, stadig udredet med 30 Rdl. aarlig.

Baadé Matrikulsskatten og Saltskatten bleve ophævede ved Forordning af 28 Januar 1682 § 4 og afløste af en Grund- og Leieskat. Efter Forordningens Bestemmelser bleve Bygninger og Grunde taxerede efter deres Værdi i Handel og Vandel, og $\frac{1}{8}$ af Taxationsværdien kaldtes Byens Grundtaxt, hvoraf der aarlig skulde svares i Grundskat 5 pCt., hvorimod Ager- og

Engjorder samt fraliggende Haver sattes i Hartkorn, og af hver Td. Hartkorn skulde der aarlig svares 1 Rdl. i Skat. Efter Forordning af 5 Mai 1683 skulde de overordentlige Skatter, som paalignedes Byen, udredes halvt efter Grundtaxten og halvt efter Næring. Mariagers Grundtaxt blev 1682 ansat til 450 Rdl. 5 Mk., hvorefter altsaa kan sluttes, at Bygningernes og Grundenes samlede Taxationsværdi kun har været 450 Rdl. 5 Mk. multipliceret med 8, eller ialt 3606 Rdl. 4 Mk., et paafaldende ubetydeligt Beløb; men det vil erindres, at Byen netop den Gang befandt sig i den allerusleste Tilstand, hvori den nogensinde har været. For at afhjælpe denne Nød og igjen bringe Byen paa Fode var det, at Kongen omsider gav efter for de mange indkomne Klageraab og ved Resolution af 3 December 1687 bevilgede Borgerne Frihed for Grundskat, personelle Skatter samt Indkvartering og Baadsmandsskatter i 10 Aar (1688—1697), og i denne Mellemtid blev Grund- og Leieskatten hævet ved Forordning af 29 December 1694. Siden er ingen staaende direkte kgl. Skat bleven paalagt Kjøbstadbygninger eller Grunde og Jorder før ved Forordning af 1 Oktober 1802, som med nogle senere Forandringer endnu staaer ved Magt, og hvorefter der af Mariager er for Aaret 1880 betalt af Bygninger 2067 Kr. 96 Øre og af Jorder 540 Kr. 24 Øre.

Da det formentlig vilde være uden Interesse at faa en fuldstændig Fortegnelse over alle de Skatter, som til forskjellige Tider have været udredede af Mariager Kjøbstad, skulle i det Følgende kun nogle enkelte af disse omtales.

Naar Byen ikke var belagt med Indkvartering, har den til sine Tider maattet udrede et større eller mindre Pengebeløb, den saakaldte Indkvarteringshjælpekat, til de Kjøbstæder, som særlig vare bebyrdede i saa Henseende. Da Mariagers resterende Indkvarteringshjælpekat i Aaret 1775 var løben op til 619 Rdl. 81 Sk., blev Restancen approberet til Inddrivelse ved Militærexekution, som foregik paa den Maade, at der hos dem, der ikke havde betalt deres Skat, blev indkvarteret flere eller færre Militærpersoner, til hvem de hver Dag maatte udrede noget Vist i Penge eller tildels i Varer, indtil de enten betalte, eller der efter en fastsat Tids Forløb blev gjort Udlæg i deres Gods. Exekutionen begyndte vel, men skjøndt Exekutionsgebyret efterhaanden blev forhøiet og Indkvarteringen forøget, forblev den uden Virkning, da Borgerne haabede efter Ansøgning

til Kongen at faa Skatten nedsat. Herved opnaaede de imidlertid kun en kort Hentand, og da denne var udløben i September 1775, uden at Skatten var bleven betalt, begyndte Exekutionen atter hos en Borger ved Navn Hans Gregersen; men her bleve de Militære forfulgte ind i Huset af 15 andre Borgere, og da en af disse, Erik Lange, traadte frem og sagde, at de ikke vilde lade sig pante for Exekutionsgebyr, førend de saa en Kammerordre herfor, maatte de Militære trække sig tilbage for at undgaa Haandgribeligheder; men Glæden over denne Seir varede kun kort, thi efterat Sagen var bleven indberettet, ankom der en kongelig Ordre, hvorefter Hans Gregersen og Erik Lange maatte vandre i Fængsel paa Vand og Brød, medens de øvrige Deltagere i Optøjerne slap med Pengebøder. I Henhold til Cirkulære af 23 August 1788 blev Indkvarteringshjælpekatten for Mariager fastsat til 93 Rdl. 2 Mk.—aarlig (for Ebeltoft til 133 Rdl. 2 Mk. og for Grenaa til 182 Rdl. 4 Mk.); men ved Cirkulære af 18 Februar 1804 blev den, fra Begyndelsen af Aaret 1800 at regne, forandret til 68 Rdl. 4 Mk. (Ebeltoft 98 Rdl. 1 Mk. og Grenaa 134 Rdl. 2 Mk.), indtil det ved Cirkulære af 3 September 1818 bestemtes, at Skattens Beløb skulde fastsættes særskilt for hvert Halvaar for sig. Den aarlige Ligning af Indkvarteringshjælpekatten bortfaldt imidlertid ifølge Lov af 20 Juni 1850, idet den tilligemed nogle andre Skatter blev inddraget under Ligningsskatten, som for Mariagers Vedkommende fastsattes til 194 Rdl. aarlig.

Det var i fordums Tid Skik her i Landet, at der, naar en Prindsesse af Kongehuset skulde formæles, blev til hendes Udstyr paalagt en særlig Skat, som kaldtes Prindsessestyr, og Mariager har da ogsaa flere Gange udredet saadan Skat, navnlig til Frederik III's Døttre. I Aarene 1668 til 1671 udredede Byen saaledes hvert Aar 60 Rdl., de to første Aar rimeligvis til Prindsesse Frederikke Amalie, som 1667 blev gift med Hertug Kristian Albrecht af Holsten-Gottorp, og de to sidste Aar til Prindsesse Vilhelmine Ernestine i Anledning af hendes Ægteskab med Kurfyrst Karl af Pfalz. I Aaret 1680 betalte Mariager 120 Rdl. til Prindsesse Ulrikke Eleonore i Anledning af hendes Formæling med Kong Karl XI af Sverrig, og i Aaret 1749 udredede Byen 62 Rdl. 2 Mk. 6 Sk. til Kristian VI's Datter, Prindsesse Louise, i Anledning af hendes Formæling med Hertug Ernst Frederik Karl af Sachsen; men siden har intet særligt

Prindsessestyr været udredet, og navnlig blev denne Skat eftergivet baade 1828, da Prindsesse Vilhelmine Marie blev formælet med Prinds Frederik Karl Kristian (senere Kong Frederik VII), og 1829, da Prinds Frederik Ferdinand ægtede Prindsesse Karoline.

Til Gjenopførelsen af de under den store Ildebrand i Kjøbenhavn i Aaret 1728 afbrændte offentlige Bygninger blev der ved Forordning af 21 December s. A. paalagt en Skat, som skulde udredes i tre Aar, og som for Mariagers Vedkommende i hvert af Aarene 1729 til 1731 udrededes af de Verdslige med 90 Rdl. og af Mariagers og Hobros Geistlige i Forening med 34 Rdl.

Det var fornemmelig Krige eller Krigsudrustninger, som gave Anledning til overordentlige Skattepaalæg. Under den skaanske Krig (1675—1679) blev det saaledes for Aaret 1676 paalagt Mariager at udrede som Krigsstyr 361 Rdl. 1 Mk. 2 Sk., og i hvert af de følgende tre Aar 400 Rdl. Desuden havde Byen i Aarene 1674 og 1675 maattet som Bidrag til Anskaffelsen af Kanoner til Flaaden erlægge den saakaldte Kobberskat, 6 Rdl. 1 Mk. 8 Sk., samt Ildsted- og Kvægskat, 83 Rdl. 5 Mk. og Kop- og Kvægskat, 124 Rdl. 1 Mk. 12 Sk., saaledes at Mariagers overordentlige Skatter for Aarene 1674—1679 altsaa udgjorde et samlet Beløb af 1775 Rdl. 3 Mk. 6 Sk. Naar nu hertil lægges de faste Skatters (Matrikulsskattens og Saltskattens) Beløb i de samme Aar, 1380 Rdl., viser det sig, at Mariager i de nævnte 6 Aar (1674—1679) har i direkte Skat til Staten betalt ialt 3155 Rdl. 3 Mk. 6 Sk., hvilket var et overordentlig stort Beløb, naar Hensyn tages til Byens daværende elendige Tilstand. Ved en efter kongelig Befaling i Aaret 1674 foretagen „Taxation paa Mariager Bys Indvaaneres Middel og Formue“, vurderedes deres samlede Eiendele af dem selv til ialt kun 2920 Rdl., der vare fordelt paa 60 Skatteydere, hvoraf kun 7 fandtes at have en Formue af over 100 Rdl., nemlig én 600 Rdl., én 351 Rdl., én 250 Rdl., to 200 Rdl., én 150 Rdl. og én 100 Rdl., medens de øvrige 53 Skatteyderes Formuer, der saaledes tilsammen kun udgjorde 1069 Rdl., angaves til forskellige Smaabeløb lige ned til 2 Rdl. At Borgernes samlede Formue i Aaret 1674 kun skulde have udgjort 2920 Rdl., medens de, som anført, i de 6 Aar 1674—1679 have udredet i overordentlig Skat 3155 Rdl. 3 Mk. 6 Sk., eller mere end deres Formue beløb sig

til, er saa forbausende, at man fristes til at betvivle Taxationens Paalidelighed. Desuden angives det i Forretningen, at Jord og Eiendom er medregnet; men, som ovenfor bemærket, bleve Byens Grunde og Bygninger ved Grundtaxtansættelsen 1682 vurderede til 3606 Rdl. 4 Mk., og det netop i Byens allerulykkeligste Periode, saa det synes mindre sandsynligt, at de skulde være stegne saa meget i Pris i de siden Taxationen 1674 forløbne 8 Aar; hvortil kommer, at det er lidet troligt, at en Person, der kunde sættes i Skat, ikke skulde eie Gjenstande, om ikke andet, saa dog Klæder og Boskab, til høiere Værdi end to Rdl., selv om der tages Hensyn til, at Pengene dengang gjaldt langt mere end nu. Men hvorledes det end forholder sig hermed, viser Taxationen af 1674 i alt Fald, i hvilken overdreven Grad Byen var bebyrdet med Skatter, især naar det betænkes, at Borgerne, foruden de overordentlige Skatter tillige maatte udrede Kommunaafgifter og indirekte Skatter, saasom Told, Akcise og Konsumtion; og Skattebyrden har derfor vistnok ogsaa været en af de væsentligste Aarsager til Byens usle Tilstand i Kristian V's Tid.

Efter Udløbet af de 10 Aar, i hvilke Mariager i Henhold til den kongelige Resolution af 3 December 1687 havde været fritaget for de Side 170 nævnte Skatter, viste Kongen den fattige By den Begunstigelse, at han endnu i flere Aar skaanede den for overordentlige Skattepaalæg. Kun blev der i Aaret 1699, rimeligvis i Anledning af Rustningerne til den kortvarige Krig Aar 1700 med Hertug Frederik IV af Gottorp, paabudt en „Kop- Heste- og Studeskat, Penges Paabud istedetfor Udskrivning, saa og Rentepenge- samt Husleieskat“, der for Mariagers Vedkommende beløb sig til 161 Rdl. 4 Mk. 5 Sk., og i Aaret 1705 udskreves en Kop-, Heste-, Grund- og Tiendeskat til Landmilitzens Mundering, som af Mariager betaltes med 161 Rdl. 1 Mk. 6 Sk. Efterat Byen nu var kommen noget til Kræfter igjen, udbrød den store nordiske Krig, der, saalænge den stod paa (1709—1720), medførte en hel Række af overordentlige Skatter (Krigsstyr, Kop- og Hesteskate, Artillerihesteskate m. m.), der i Reglen paabødes hvert Aar for sig, og i de enkelte Aar afvexlede temmelig stærkt, omtrent fra 200 Rdl. til 740 Rdl. Byens overordentlige Skatter i Anledning af denne Krig udgjorde et samlet Beløb af 4163 Rdl. 2 Mk. 12 Sk., som vel blev betalt, men ikke altid med rede Penge, da det sees, at en Del af Borgerne i Aaret 1711 have betalt deres Kopskat ved paa Amtstuen istedetfor

Penge at levere saltet Flesk, som modtoges til en Pris af 14 Rdl. for 20 Lispund.

Ved nogle af disse Skattepaalæg havde man til Hensigt ikke alene at skaffe Penge til Krigens Førelse, men ogsaa at standse Overdaadigheden, og navnlig paabød Forordningen af 22 September 1710 foruden en Skat af Tjenestefolks Løn og af Karrosser eller lukkede Vogne, af hvilke sidste der dog ingen fandtes i Mariager, tillige en Skat af Parykker, fra 1 til 4 Rdl. af hver Paryk, efter Tilstand og Vilkaar, og ligeledes af de af Kvinderne dengang brugte saakaldte Fontanger*) og andre opsatte franske Sæt eller Topper, fra 1 til 3 Rdl. af hver saadan Hovedprydelse. Som det var paabudt, lod Byfogden to „suffisante“ Borgere gaa fra Hus til Hus for at lade enhver Husfader skriftlig opgive, hvem der fandtes i Huset, som vare pligtige at betale denne Skat, og det viste sig da, at der var 14 Mandfolk, som brugte Paryk; men én af disse blev dog fritaget for at betale Skatten, fordi han kun ved en enkelt Leilighed, nemlig paa sin Bryllupsdag, havde baaret en saadan Prydelse. Af Kvinder, som brugte franske Sæt, fandtes der 22. De Mænd, som bare Paryk, gjorde i deres skriftlige Angivelser ligesom en Undskyldning herfor, idet de altid angave enten Svagelighed, Skaldethed eller anden særegen Grund til, at de tillode sig denne Luxus, medens Kvinderne i Reglen lovede, at de ikke vilde bruge Sæt eller Topper mere, som om de haabede derved at blive fri for at betale Skatten. Det var ingenlunde alle Byens saakaldte Honoratiores, der kom ind under Forordningens Bestemmelser. Sognepræsten bar saaledes ikke Paryk, men derimod Kapellanen, der som Grund anførte, at han ikke kunde undvære en saadan Hovedbedækning for sine Sognereisers Skyld. Byfogden bar Paryk, og bemærkede kun, at den var gammel og ikke to Mark værd. Rektoren ved Latinskolen bar ikke Paryk, men derimod baade Høreren og en Skolediscipel, som var i Rektorens Hus, og for hvem det anføres, at det var ham nødvendigt at gaa med Paryk, fordi han var tunghørig og maatte skjule „en Væxt“, som sad ved hans Kind.

Det er let at forstaa, at en saa nærgaaende Skat som Paryksskatten satte ondt Blod, saa at Eftervirkningerne endnu

*) Haarfrisurer, som havde Navn efter en af den franske Konge Ludvig XIV's Friller, Hertuginde af Fontanges, som døde 1681.

kunde spores efter flere Aars Forløb. Saaledes skrev Byfogden, Niels Jensen, i Aaret 1715 til Rentekammeret, at Guldsmed Kristian Lemmich, som havde været Raadmand indtil 1682, og nu gik i sit 79de Aar, var ham „saa hadelig“, at han to Gange havde truet med at ville slaa ham med sin Kjæp, fordi Byfogden indskrev ham i sit Mandtal, saa at han kom til at betale for sin egen Paryk og sin Hustrus Topper og Sæt tilsammen 6 Rdl., „og“, tilføier han, „derfor er jeg af hannem og hans Kollegiebrødre her i Byen foragtet“; men Byfogden synes heller ikke at have taget Sagen med Sagtmodighed; thi han skriver, at da Lemmich havde for Kongens Regning oppebaaret Konsumtionen for Aaret 1712, i hvilket Aar den mod Sædvane ikke var bortforpagtet, vilde han anmode Rentekammeret om at faa sig tilstillet en Afskrift af Lemmichs Regnskab, da han saa nok skulde finde Mangler deri og vise, at Lemmich ikke havde varetaget Kongens Interesser, „saa at han skulde komme til at tilsvare Noget“, en Beskyldning, som vistnok var aldeles ubeføiet, da Lemmichs Regnskab fandtes i god Orden, og Byfogdens Begjæring, der kun synes at være fremsat af Hævnlyst, blev derfor uden Tvivl ogsaa afslaaet. Parykskatten bevirkede imidlertid ikke, at Folk afskaffede deres Parykker; thi 1767 flyttede Parykmager Kristian Andreas, og 1775 Parykmager Berg til Mariager, hvor der altsaa maa antages endnu dengang at have været nogen Næring for dem.

Samtidig med Parykskatten blev der, som anført, tillige udskrevet en Skat af Tjenestefolks Løn, nemlig $\frac{1}{6}$ af Lønnen for et Aar; men denne Skat indbragte i Mariager kun en Ubedydelighed, da Lønningerne vare meget lave. Kun Præstens Karl havde en aarlig Løn af 8 Rdl., medens den almindelige Løn for en Karl ellers var fra 4 Rdl. til 5 Rdl. 2 Mk., en Tjenestepiges Løn var fra 2 Rdl. til 3 Rdl. 2 Mk.; det Almindeligste var 2 Rdl. 4 Mk., og kun Byfogdens Husholderske og en Amme dreve det til at have en aarlig Løn af 4 Rdl.

Saa vel i Anledning af Rustningerne mod Englænderne, 1667, som under den skaanske Krig (1675—1679) havde Mariager stillet 15 Baadsmænd til Flaaden, og da der atter for Aaret 1683 blev udskrevet et lignende Antal, maaske i Anledning af Stridighederne med den gottorpske Hertug Kristian Albrecht, indgave Borgerne i Mariager under 16 December 1682 et Andragende til Rentemesteren, Peter Brandt, hvori de

oplyste, at disse 15 Baadsmænd havde Mariager Kloster, medens det tilhørte Kronen, udredet af „Mov, Eigens (nu Egense), Als, Helberskov og langs Fjorden, hvor Fiskeri og Skibsfart faldt, og siden Resten af Byen“ (altsaa af Klosterets Eiendomme ved Mariager Fjord og langs Kysten derfra op til Limfjorden), men at alle Baadsmændene efter Klosterets Salg vare blevne udskrevne af Byen alene, hvilket havde været denne til stor Skade, da det havde havt til Følge, at alle Baadsmænd nu havde forladt Byen af Frygt for Udskrivning og enten taget Borgerskab i Kjøbenhavn eller bosat sig paa Landet ved Mariager Fjords Ladesteder, og det tilføies, at hvis Kongen idag eller imorgen behøvede Søfolk, kunde der ikke skaffes en eneste Mand; „thi saa løber Enhver sin Vei“. Den da nylig udnævnte Byfoged, Anders Kristensen Skipper, som var en dygtig og nidkjær Embedsmand, reiste selv over til Kjøbenhavn for at tale Byens Sag, og efter at have opholdt sig her i 11 Uger lykkedes det ham omsider at udvirke en kgl. Resolution for, at Byen maatte slippe med at stille fire Baadsmænd, men af disse naaede han kun at faa de to hvervede for en Betaling af 16 Rdl. hver, og da det ikke var ham muligt at skaffe de to andre, gik man ind paa, at Byen maatte være fri for at stille dem mod at indbetale 32 Rdl. til den kongelige Kasse, saa at Baadsmandsudskrivningen altsaa gik over til en Pengeudskrivning af 64 Rdl. Under Krigen i Aaret 1700 blev det paalagt Byen, istedetfor at stille de reglementerede 15 Baadsmænd, at betale en saakaldet Baadsmandskat af 24 Rdl. for hver Mand, altsaa ialt 360 Rdl.; men Krigen varede kun nogle faa Maaneder, og da Pengene ikke bleve betalte i Løbet af det næste Par Aar, bleve de helt eftergivne ved kgl. Resolution af 19 Mai 1703. Under den store nordiske Krig (1709—1720) blev det i Aaret 1710 atter paalagt Mariager at udrede 360 Rdl. i Baadsmandskat; men da det paa Grund af Borgernes Fattigdom ikke var dem muligt at betale mere end 96 Rdl., blev det Manglende dem eftergivet ved kgl. Resolution af 3 Juni 1720, og siden har der paa Grund af Udskrivningsvæsenets Omordning ingen Baadsmandskat været paalagt Byen.

Da det 1743 truede med Krig i Anledning af det svenske Kongevalg, udskreves der ved Forordning af 20 August. s. A. en Formue-, Kop-, Heste- og Karrosseskat, som for Mariagers Vedkommende beløb sig til 364 Rdl. 4 Mk., og da Danmark under den preussiske Syvaarskrig maatte holde en Hær paa Benene i Holsten

for at beskytte Grændsen, blev der til Dækning af Omkostningerne herved paabudt en Extraskat, hvis Beløb udviser, hvormeget Mariager nu var kommen til at staa tilbage for de andre jyske Byer, da Skatten udrededes af Aarhus med 2450 Rdl., Horsens 1350 Rdl., Randers 1100 Rdl., Grenaa 80 Rdl., Ebeltoft 70 Rdl., Skanderborg 60 Rdl., men af Mariager kun med 40 Rdl.

Den varigste af alle overordentlige Skatter var den ved Forordning af 23 September 1762 paabudne Extraskat, der foranledigedes ved, at Riget for at modstaa det farlige Angreb af Keiser Peter III af Rusland maatte opbyde alle sine Kræfter, og ikke alene udruste en betydelig Flaade, men ogsaa holde en Hær paa 70,000 Mand paa Benene. Denne Extraskat var oprindelig bestemt saaledes, at der skulde betales aarlig 1 Rdl., eller maanedlig 8 Sk., af ethvert Menneske, der var over 12 Aar gammelt, og at de Formuende skulde svare for de Uformuende, medens Kjøbstæderne og Landsognene skulde hæfte for den fulde Betaling af den Skat, der var paalagt deres Beboere; men da der senere ved Forordning af 17 Januar 1764 heri blev foreskrevet nogen Lempelse, navnlig for Fæstebønders Vedkommende, indførtes der, for at dække det heraf flydende Tab og skaffe Statskassen en yderligere Indtægt, ved samme Forordning den endnu bestaaende Rangskat. Extraskatten blev svaret aarlig i et halvt Hundredaar, indtil den blev hævet ved Forordning af 6 Mai 1812 § 28, og den udgjorde for Mariagers Vedkommende i Reglen mellem 200 og 300 Rdl.

Samtidig med Extraskatten udrededes der til forskellige Tider flere andre overordentlige Skatter, hvoriblandt kan mærkes den ved Forordning af 14 Mai 1768 paabudne Embedsskat, der, saaledes som den efterhaanden forandredes, i Reglen skulde betales med 10 pCt. aarlig af alle Embedsindtægter, baade visse og uvisse, samt af Pensioner og Benaadninger, for saa vidt Indtægterne vare 500 Rdl. eller derover, og noget mindre af ringere Indtægter, hvilken for Embedsstanden trykkende Skat først blev hævet ved Plakat af 8 Januar 1845. Af Skattelisterne sees det, at følgende Embeds- og Bestillingsmænd i Mariager i Aaret 1768 have opgivet deres Indtægter saaledes: Præsten 400 Rdl. foruden Indtægten af Annexgaarden i Hov, Kapellanen 130 Rdl., Kordegnen og Skoleholderen 72 Rdl. 1 Mk., Organisten 46 Rdl., Klokkeren 30 Rdl., Byfogden 144 Rdl., Byskriveren 90 Rdl. og Veieren og

Maaleren 30 Rdl.; men 1787 og de derefter følgende Aar opgav Præsten sin Indtægt kun til 380 Rdl. og Kapellanen til 100 Rdl., og da Toldstedet nu atter var flyttet til Mariager, opførtes Tolderen og Konsumtionsforvalteren med 150 Rdl. og Told- og Konsumtionskontrolløren med 100 Rdl. foruden Sportler, ca. 20 Rdl.

Mariager Kjøbstads ældste Kæmnerregnskab er for Aaret 1772. Før den Tid var det kommunale Afgifts- og Regnskabsvæsen saa simpelt som vel muligt. Kommunens Udgifter vare kun smaa, og naar en Udgift forestod, blev dens Beløb forud lignet paa Borgerne, hvis den ikke var saa ubetydelig, at Byfogden kunde og vilde staa i Forskud, indtil en Ligning passende kunde foretages, og der var saaledes hverken Tale om nogen Kæmnerkasse eller om Aflæggelse af noget egentligt Regnskab for Kommunens Indtægter og Udgifter. Vel maatte Fælleden betragtes som Byens Eiendom; men da den kun benyttedes som fælles Græsgang, gav den ikke Anledning til nogen Regnskabsførelse, og i Kæmnerregnskabet for 1772 anføres det, at Kommunen iøvrigt ikke eiede andre offentlige Ting end den paa Torvet hængende Stormklokke samt nogle Broer over Byens Vandløb og Konsumtionsbommene, hvilke Eiendele i Aaret 1779 forøgedes med et Brændejern af Værdi 3 Mk. 8 Sk., bestemt til at mærke det Kvæg, som havde gennemgaaet Kvægsygen.

Byens Udgifter beløb sig i Aaret 1772 til ialt 706 Rdl. 4 Mk. 5 Sk., og have til ind i dette Hundredaar gennemsnitlig hvert Aar udgjort et omtrent lignende Beløb, idet der dog kunde være temmelig stor Forskjel i de forskjellige Aar, saaledes at de f. Ex. 1775 udgjorde 1204 Rdl. 3 Mk. 4 Sk., men 1778 kun 180 Rdl. 1 Mk. 12 Sk. I Aaret 1880 udgjorde Kommunens Udgifter ialt 9762 Kr. 11 Øre, hvoraf Bidrag til Statskassen, Amtsrepartitionsfonden og Amtsskolefonden 818 Kr. 95 Øre, til Byens Bestyrelse i Almindelighed 365 Kr., til Fattigvæsenet 2379 Kr., Skolevæsenet 2856 Kr., Rets- og Politivæsenet 684 Kr., Medicinalvæsenet 159 Kr., Gader og Veie 400 Kr., Gadebelysning 200 Kr. og Brandvæsen 450 Kr. Indtægterne vare: særlige Indtægter 1954 Kr. 3 Øre og paalignet 8394 Kr. 8 Øre. Ved Udgangen af Aaret 1880 eiede Kommunen: i rede Penge og Obligationer 11,680 Kr. 87 Øre, i faste Eiendomme 13,263 Kr. 30 Øre, hvori- mod dens Gjæld udgjorde 1320 Kr. Dens faste Eiendomme ere: Borgerskolen, Fattighuset, Sprøitehuset, $\frac{1}{6}$ af Raadhuset, $\frac{1}{100}$

af Pleie- og Arbeidsanstalten, Lystanlæget „Munkholm“, en Ler- og Mergelgrav samt en Sandgrav.

Efter de ældste Skatteregnskabers Udvisende bleve Byens Skatter paalignede enten af særegne, i hvert enkelt Tilfælde udnævnte Kommissioner, eller af Borgmester og Raad, eller senere af Byfogderne i Forbindelse med flere eller færre, dertil hver Gang udnævnte Borgere, de saakaldte Taxereborgere; men efter Kristian V's Danske Lov 3—6 skulde disse sidste foretage Ligningen i Forening med Kæmnerne, og da Taxereborgerne vare blevne afskaffede ved Anordning af 24 Oktober 1837 § 21, gik deres Forretninger over til Ligningskommissionerne. Mariagers Skatteligning foretages nu i Henhold til Kommunalloven af 26 Mai 1868 af en Ligningskommission paa fem Medlemmer.

Som Grundlag for Ligningen af flere Skatter og Kommuneafgifter har tjent Grundtaxter af 1682, 1779 og 1823, den sidste approberet ved Kancelliskrivelse af 18 September 1824. I Aaret 1874 affattedes en ny Matrikul, og fra 1 Januar 1876 er den ny Beskatning i Henhold til Lov af 11 Februar 1863 traadt i Kraft.

I den ældste Tid har det rimeligvis været Byfogdens Sag at opkræve og indbetale de Kongen tilfaldende Indtægter af Byen; men 1662 og de følgende Aar bleve Skatterne i Mariager opkrævede og indbetalte af en Kæmner, medens Kongens uvisse Indtægter, navnlig Bøder, opkrævedes af Byfogden. Da der 1672 ikke fandtes nogen vederhæftig Borger, til hvem man kunde betro Kæmnerbestillingen, overdrog Borgmester og Raad det til Byfogden at opkræve dette Aars Skat mod et Vederlag af 8 Rdl., og siden synes de kongelige Skatter, maaske kun med Undtagelse af de nærmest paafølgende Aar, altid at være blevne opkrævede af Byfogderne, saa at Kæmnerens Forretninger væsentligst kun have bestaaet i at indkassere Kommuneafgifterne og at oppebære Byens øvrige ringe Indtægter, saasom de Græspenge, som i Henhold til Rentekammerets Decision af 24 Mai 1778 skulde betales for Kvæg, der udsattes til Græsning paa Fælleden.

Af de ældste endnu bevarede Byfogedregnskaber fremgaar det, at Kæmnerbestillingen, i det mindste siden Aar 1662, har gaaet paa Omgang mellem Borgerne, saaledes at Borgmester og Raad hvert Aar valgte en ny Kæmner for det følgende Aar, og da Kristian V's Danske Lov ikke heri gjorde nogen Forandring, ere disse Regler blevne fulgte lige indtil den nyere Tid. Da Gjenvalg kunde finde Sted, var det ikke ualmindeligt, at den

samme Mand vedblev at være Kæmner i flere Aar i Træk; men det var vistnok sjældent, at Nogen forblev saa længe i Bestillingen som den sidste af de aarlig valgte Kæmnere, Organist Niels Rovsing, der vedblev at fungere fra Aar 1818, kun med nogle faa Aars Afbrydelse (1832—1835), lige indtil 1854, idet han hvert Aar — tilsidst endog kun stiltiende — blev gjenvalgt. Efter hans Afgang fandt man det uhensigtsmæssigt som hidtil hvert Aar at vælge en Kæmner eller at lade Forretningerne besørge som Ombud, hvorfor Kommunalbestyrelsen valgte en Kjøbmand, Niels Christensen, til fast Kæmner fra den 1 Januar 1855 at regne, og den 10 April s. A. stadfæstede Indenrigsministeriet dette Valg, idet det ligeledes bifaldt, at den faste Kæmner blev ansat som Skole- og Fattigkasserer med en aarlig Løn af henholdsvis 25 Rdl. og 20 Rdl. I Aaret 1858 fratraadte Niels Christensen ifølge Ansøgning, hvorefter Ministeriet ved Skrivelse af 20 August s. A. stadfæstede det paa Ole Jens Peter Clemmentin Møller faldne Valg som fast Kæmner og Skole- og Fattigkasserer.

XVIII. Told- og Konsumtionsvæsen.

Den Toldfrihed, som Kristian I's Havneprivilegium af 1449 skjænkede Klosteret, er rimeligvis bortfalden, da dette ved Reformationen gik over til at blive kongelig Eiendom; men desuagtet synes der ikke strax at være blevet oprettet noget Toldsted i Mariager, da et saadant 1546 omtales som beliggende i Hobro, og der heller ikke i det Brev, som Kongen den 14 Marts 1567 lod udgaa til alle Rigets Toldere, omtales nogen Tolder i Mariager¹. Den 6 Mai 1581 oprettedes derimod et Toldsted i Hadsund, hvor en Borger i Hobro, Jens Nielsen, tillige blev beskikket til Tolder og Sisemester²; men det varede ikke mange Aar, inden det herfra blev forflyttet til Mariager, efter al Sandsynlighed samtidig med at denne By 1592 fik Kjøbstadprivilegium, uden at Aarstallet dog bestemt kan opgives. Den første Gang Mariager Toldsted findes nævnt er i Aaret 1620, da Kongen ved en Skrivelse af 2 Januar paalagde Lensmanden Mogens Kaas at tilholde Tolderen; „udi Vor Kjøbstæd Mariager boendes“, at have alvorligt Indseende med det Smugleri, som fandt Sted i Fjorden nedenfor Byen, idet baade Varer hemmelig udskibedes og Korn og Andet indskibedes, uden at der heraf blev betalt Told³.

Siden omtales Tolderne i Mariager oftere. Da Børge Jensen, der baade var Tolder og Byfoged i Mariager, var død den 24 Mai 1631, blev hans Eftermand som Byfoged, Mads Rasmussen Kok, under 9 December s. A. ligeledes udnævnt til at være Tolder og Sisemester, „at oppebære og indkræve al Vor og Kronens Told, Sise og anden Rettighed, som Os og Kronen tilkommer af tydsk Øl, Pryssing, Vin og anden fremmed Drik eller hvis andre Varer, som der indføres for Byen eller opskibes, sælges eller derfra igjen udskibes, desligeste af Heste, Øxen og andet Kvæg, som derfra udskibes, eftersom sædvanligt er, og andre Toldere før ham havt haver“⁴. Den følgende Tolder, Børge Johansen Kall, blev i Aaret 1667 tillige udnævnt til Borgmester; men siden har Tolderembedet ikke været forbundet med noget Magistratsembede, da det 1680 blev bestemt, at ingen maatte paa samme Tid være baade Borgmester og Tolder, „da de Handlende kunde undse sig for ved Klagemaal over ham som Tolder at lægge sig ud med sin Øvrighed, og ellers kunde mangle Øvrighedens Assistance mod Tolderens Forurettelser“⁵.

Det Smugleri, hvorover der allerede 1620 var blevet klaget, og som især gik i Svang langs Fjordens Kyster, nærmest ved Havet, kunde hverken Tolderen i Mariager eller den i Hadsund ansatte „Visiterer“ eller Toldbetjent faa Bugt med, hvorfor Kongen „for Toldsvigs Afvendelse“ ved Patent af 4 September 1680 flyttede Toldstedet tilbage fra Mariager til Hadsund⁶. Her opførtes da Syd for Fjorden (i Vindblæs Sogn) baade en Toldbodbygning og en Embedsbolig for Tolderen og Kontrolløren, da der ingen andre Bygninger fandtes paa dette, dengang temmelig ensomme Sted. Som Tolder beskikkedes den tidligere i Mariager ansatte Tolder Niels Svendsen, og som Kontrollør ansattes en forhenværende Toldbetjent Henning Hansen, som synes at have været en temmelig raa Person, da det om ham fortælles, at han 1685 blev saavel ved Under- som Overretten dømt til at betale en Bøde af 40 Lod Sølv for Voldsgjerninger mod Byskriveren i Mariager⁷. I Aaret 1714 skrive Tolderen Anders Poulsen og Kontrolløren Hans Mikkelsen, at der til deres Embedsbolig „findes ikke saa meget Fortog eller Eiendom, at vi kan sætte en Fod paa udenfor Husets Dørstolper. Tilmed saa er Proprietarierne saa hadefulde, at jeg, Anders Poulsen, maa ikke for kontant Betaling nyde Græsning til en Hest, som jeg stedse behøver ved Haanden at ride paa udi kongelig For-

retning ved Toldvæsenet udi saa vidtløftigt Distrikt,*) langt mindre Græsning til en Ko til Mælkning til mine smaa Børns Ophold, foruden og forhindrer mig Bagning til Brød [til] mit Huses Tyende og Børn, i saa Maade ville, vi skulle krepere, saa Guds Vredes Straf gaa over dem igjen! Gud kjende dem! Saa her er fast slemmere at bo end hos hedensk Folk. Tilmed saa er Søfarten ganske ringe udi disse truble Krigstider, saa vi næppe kan nyde Brødet til vores Hustru, Børn og Folk“⁷. Det var forøvrigt ikke saa mærkeligt, at Anders Poulsen var noget bitter i Sindet, da han var en i flere Maader plaget Mand. Der levede nemlig i Mariager en Studiosus Klaus Ditlev Bumann, som forstyrrede hans huslige Lykke ved, som det synes, at staa i et utilladeligt Forhold til hans Hustru, og hvilke Optrin, dette har givet Anledning til, kan sluttes af, at Bumann i Aaret 1724 af Landstinget idømtes Voldsbøder „for Saarmaal og Stavshug, forøvet paa Hs. Majestæts Tolder, Anders Poulsen, i dennes eget Værelse i Toldboden ved Hadsund“; hvorhos det paalagdes ham at entholde sig fra Toldboden samt at betale Sagens Omkostninger. Da Bumann imidlertid Intet havde at betale med, overdrog A. Poulsen sin Fordring til Oberst v. Gabel, der stak ham ind i sit Rytterregiment⁷, hvorefter A. Poulsen formentlig har faaet Husfred, i alt Fald fra den Kant.

Havde Toldpersonalet ingen Grund til at glæde sig over Toldstedets Flytning til Hadsund, saa vare Borgerne i Mariager i maaske endnu høiere Grad utilfredse dermed. I det mindste angave de denne Flytning som en meget væsentlig Grund til den ynkelige Tilstand, hvori Byen befandt sig i over en Snes Aar derefter, og de indgave derfor ogsaa den ene Ansøgning efter den anden om at faa Toldstedet tilbage; men Regjeringen var ubønhørlig, og først efter 100 Aars Forløb blev Toldstedet, i Henhold til Reskript af 17 August 1780, igjen flyttet tilbage til Mariager.

Denne Flytning, hvortil Grunden angaves at være, dels at det foranledigede adskillige Uleiligheder, at Toldboden laa saa afsides, dels at Toldbodbygningen ved Hadsund trængte til en

*) Det omfattede vistnok Landet omkring hele Mariager Fjord, da Hobro Toldsted var blevet nedlagt ved Reskript af 13 Juli 1672 og gjenoprettedes ikke før ved kgl. Resolution af 1 Mai 1839.

Reparation,*) kom meget ubeleilig for den daværende Toldkontrollør Michael Kvortrup, som ikke godt kunde forlade Hadsund, da han her havde erhvervet sig baade Færge- og Kroprivilegium, hvorfor han ogsaa strax søgte sin Afsked, medens derimod den gamle Tolder, R. Greve, flyttede med Toldstedet til Mariager. Her havde der siden 1778 været ansat baade en Forvalter og en Kontrollør ved Konsumtionsvæsenet, og da R. Greve døde Aar 1781, blev Konsumtionsforvalteren, Jens Luno, den 5 September s. A. udnævnt til ogsaa at være Tolder, og siden forbleve begge disse Embeder bestandig forenede.

Lunos Eftermand var den lærde Islænder, Kammersekretær Olaus Olavius. Han var oprindelig Bogtrykker, og udgav i Aaret 1772 *Njála* (Nials Saga), en af de fortrinligste Udgaver af Sagaer, der endnu haves, hvorefter han Aar 1774 paa Hrappsey paa Island udgav Bjørn paa Skardsaas islandske Annaler, og i Aarene 1775—1777 foretog han ifølge kgl. Befaling tre økonomiske Reiser paa Island og nedlagde Udbyttet heraf i en Beskrivelse, som udkom 1780. Til Løn for hans Fortjenester skjænkede Kongen ham 1779 en Gave af 300 Rdl. og udnævnte ham, da han var meget fattig og trængte til et Levebrød, til Tolder i Skagen, samt gav ham Løfte om, efter 3 Aars tilfredsstillende Tjeneste at blive befordret til et bedre Embede. Sin Embedsgjerning udførte Olavius til sine Foresattes Tilfredshed, hvorhos han udarbejdede en Topografi over Skagen; men desuagtet blev det ham givne Løfte om hurtig Befordring ikke opfyldt, hvorfor han, „der havde lidt baade paa Helbred og Eiendom ved Sandflugten“, i Aaret 1788 søgte og fik sin Afsked med fuld Gage, 100 Rdl., som Pension; men strax derefter, den 13 Februar 1788, udnævnte Kongen ham, uden at han havde søgt derom, til Tolder i Mariager med den til dette Embede hørende Løn, 188 Rdl., og med Bibehold af den ham tillagte Pension 100 Rdl., og desuden et aarligt Tillæg af andre 100 Rdl. Hans Helbred var imidlertid nedbrudt, og kort Tid efterat han var flyttet til Mariager med sin Hustru og fire Børn, døde han den 20 August

*) Denne Bygning, der bestod af 12 Fag Hus, blev Aaret efter solgt for 60 Rdl. til den daværende Tolder, R. Greve, som 1748 havde tilkjøbt sig den Grund, hvorpaa Huset stod, og et lille Stykke Have derved.

1788, just som Lykkens Sol havde begyndt at tilsmile ham, og da han, der stadig havde kæmpet med trange Kaar, ikke havde kunnet sikkre sin Enke Noget, gav Kongen hende, som en Anerkjendelse af hendes Mands Flid og Dygtighed, en aarlig Pension af 60 Rdl.

Ved kongelig Resolution af 19 September 1788 bleve Told- og Konsumtionskontrollørembederne forenede, og der var saaledes herefter kun to Told- og Konsumtionsebedsmænd i Byen, nemlig en Tolder og Konsumtionsforvalter og en Told- og Konsumtionskontrollør. Istedetfor denne sidste Embedsmand blev der den 17. Oktober 1798 udnævnt en saakaldet Over-Told- og Konsumtionsbetjent, der skulde fungere som Toldinspektør, og hertil beskikkedes en Kommandersergent i Livgarden, Carl Hartmann Vilhelm Starch, som siden efterhaanden blev udnævnt til Lieutenant og Kapitan i Landeværnet. Hans Eftermand, Andreas Christian Schmidt, havde derimod Titel af Toldinspektør, og da han var bleven entlediget den 25 Marts 1851, blev hans Embede, i Henhold til Loven af 11 Marts s. A., forenet med Tolder- eller, som det ogsaa kaldtes, Toldkasserer-Embedet, og den i det saaledes samlede Embede ansatte Embedsmand har siden været benævnt enten Toldoppebørselskontrollør eller Toldforvalter.

Endnu skal kun bemærkes, at Toldvæsenet i Aaret 1822 fik anvist den Plads ved Mariager Havn, hvorpaa den nuværende Toldbodbygning er opført.

Konsumtion var en Afgift, der betalte af de Varer, som ved Brugen fortæredes, og den udrededes fornemmelig af indenlandske Varer, som bragtes ind til Kjøbstæderne, og ved Kornvarens Formaling eller Anvendelse til Brændevin. Den første egentlige Konsumtion paalagdes ved Forordning af 21 Juli 1657 i Anledning af Krigen med Sverrig, men siden undergik den flere Forandringer, især ved Forordningerne af 22 November 1671, 31 December 1700 og 15 Oktober 1778. Den blev ikke altid opkrævet for Statens Regning, men var ofte bortforpagtet mod en vis aarlig Afgift enten til vedkommende Kjøbstad selv eller til Private, og naar den i Mariager var bortforpagtet, var det ikke ualmindeligt, at enkelte af Byens Familier efter Overenskomst med Konsumtionsforpagteren betalte denne et vist Pengebeløb aarlig istedetfor Konsumtion af de Varer, som ind-

førtes i Byen til deres Husholdninger.*) I Aaret 1672 var Konsumtionen i Mariager bortforpagtet til Byen selv for 220 Rdl.; men da denne paa Grund af sin daværende usle Tilstand ikke var istand til at udrede dette Beløb, gik Forpagtningen over i private Hænder, og først efter flere Aars Forløb fik Byen den igjen, og beholdt den nu i en Række af Aar, fra 1684 til 1703, i Reglen mod en aarlig Afgift af 230 Rdl., hvilket dengang blev anset som en stor Fordel⁷. I Aarene 1761—1763 var Konsumtionen bortforpagtet til Oberst Arnstorff for en aarlig Afgift af 895 Rdl.; men til dette Beløb var Afgiften kun opdreven ved Pikanteri mellem Arnstorff og Kjøbmand Jens Lind i Mariager, og Arnstorff maatte da overlade Forpagtningen for 700 Rdl. aarlig til et Interessentskab bestaaende af tre af Byens Borgere, saa at han altsaa havde et Tab af 195 Rdl. for hvert Aar. Da Konsumtionen 1766 skulde bortforpagtes, for de følgende tre Aar, og Flertallet af Indvaanerne ønskede, at Byen skulde overtage den, var der en Borger ved Navn Peder Lind, som, da han laa i Strid med de øvrige Indbyggere, erklærede, at han vilde have Forpagtningen, hvad den end skulde koste, „blot for at trykke sine Modstandere“; men da Amtmanden indberettede dette, tilintetgjorde Kongen Peder Linds Plan ved at resolve, at Forpagtningen skulde overlades Byen for 805 Rdl. aarlig⁸.

Ved kgl. Resolution af 23 Marts 1778 bestemtes det om-sider, at Konsumtionen herefter ikke skulde bortforpagtes, men opkræves for Statens Regning, i hvilken Anledning der i Mariager blev ansat en Konsumtionsforvalter og en Konsumtionskontrollør, hvis Embeder imidlertid, som ovenfor anført, i Aarene 1781 og 1788 bleve forenede med de tilsvarende Toldembeder. I Aaret 1779, da Konsumtionen opkrævedes for Statens Regning, udgjorde den ialt 1170 Rdl. 9 $\frac{1}{2}$ Sk., hvoraf Konsumtionen af Maleværket beløb sig til 642 Rdl. 4 Mk., og af Varer, som indførtes enten søværts eller gennem Bommene, til 349 Rdl. 2 Mk. 10 $\frac{1}{2}$ Sk.

Af Hensyn til Konsumtionen var Byen indhegnet, og alle Adgange til den forsynede med Bomme, hvoraf der i Aaret 1779 fandtes syv, nemlig Fuglsangs Bom, Østergades Bom, Skibsbommene, Kirkebommen, Teglgades Bom og Vestergades Bom,

*) Det samme skete ogsaa i Aalborg. (Biskop Jens Bircherods Dagbøger ved Chr. Molbech, Side 439).

men to Aar tidligere omtales istedetfor Skibsbommene to Bomme henholdsvis i Skibsgyden og for Reberbanen (Sumpentueveien) og desuden Bommen i Stampedalen (saaledes kaldte man nu St. Peders Dal), Bommen ved Fru Bøchelmans Hus (i Sogneyden) og Bommen for den gamle Viborgvei, ialt 10 Bomme.

Som bekjendt blev Konsumtionen ophævet ved Lov af 7 Februar 1851.

XIX. Post- og Telegrafvæsen.

Paa Grund af Mariager Bys ringe Størrelse og temmelig afsides Beliggenhed er det naturligt, at den først langt hen i Tiden kom i en nogenlunde livlig Postforbindelse med Omverdenen. Derimod have baade Byen og Lenet temmelig tidlig maattet yde Bidrag til Landets almindelige Postvæsen. I en, af Lensmanden Mogens Arnfeld 1650 indsendt Jordebog omtales saaledes en Skat, til Beløb 18 Rdl. (72 Kr.), som Byen St. Hansdag 1642 maatte udrede til „de ordinære Postbudes Underholdning i Fredstid“¹, og da Kongen den 16 December 1650 paalagde de kongelige Lensmænd mellem Kolding og Aalborg, hver i sit Len at forordne visse Bønder, som boede ved Landeveien, til istedetfor anden Ægt og Arbeide „ved Nat og ved Dag at age og fremføre det frem- og tilbagereisende Postbud“², blev der hertil i Mariager Len forordnet to Bønder, rimeligvis af Gislum Herred.

Ved Postordningen af 25 December 1694 bestemtes det, at der skulde afgaa en ridende Post mellem Kjøbenhavn og Hamborg, to Gange om Ugen fra begge Steder; og fra Haderslev, som denne Post reiste igjennem, skulde der da, ligeledes to Gange om Ugen, afgaa en anden ridende Post gjennem Kolding, Veile, Horsens, Aarhus, Randers og Viborg til Aalborg og tilbage igjen, medens Postsagerne fra disse Byer bleve befordrede til de afsides liggende Kjøbstæder ved gaaende Bud; og paa denne Maade blev Brevposten i mange Aar befordret fra Randers til Mariager.

Ingen Pakker eller Breve, hvori Gods, Penge eller Klenodier vare indlagte, eller Pakker, som veiede mere end 50 Lod, maatte sendes med de ridende Poster, men kunde alene befordres med Ageposterne, de saakaldte Messengerer, som tillige medtog Rejsende. Disse Messengerer gik imidlertid kun mellem Kjøben-

havn og Hamborg og kun én Gang om Ugen frem og tilbage, og da der saaledes ikke med dem kunde sendes Pakkepostgods til andre Byer end dem, som Messagererne gik igjennem, blev denne Pakkepost uden Betydning for Mariager. I Aaret 1750 blev der imidlertid af Kommerceraad Holst og Regimentskvartermester Thorup oprettet en agende Post mellem Kjøbenhavn og Aalborg, der først gik over Kallundborg og Aarhus, men nogle Aar efter, i Henhold til kgl. Resolution af 16 December 1757, sattes i Forbindelse med den ovennævnte Hamborger agende Post, der gik over Haderslev; og først efter denne saakaldte „Jydske agende Posts“ Oprettelse kunde Mariagers Beboere begynde at nyde Godt af Pakkepostindretningen, skjøndt det rigtignok var forbundet med noget Besvær, da de baade maatte indlevere og afhente deres Pakkepostgods i Randers, og før Aar 1795 underrettede Postkontoret i Randers end ikke Adressaterne om, naar der var ankommet noget Pakgods til dem.

Brevposten vedblev derimod stadig at blive dem tilbragt med det ovennævnte gaaende Bud, som gik to Gange om Ugen frem og tilbage mellem Mariager og Randers. Dette Bud synes i lang Tid ikke at have faaet nogen Løn af det Offentlige; thi i Aaret 1729 omtaler Byfogden i Mariager, Mathias Buck, at der kun gik et privat Postbud mellem Mariager og Randers, og at han maatte betale dette 5 Slettedaler (aarlig?) for at medtage hans Breve (Tjenestebreve?), og 1739 skriver han, at han ikke slipper noget Aar billigere end 3—4 Rdl. af sin egen Lomme til Postpenge, „saasom nogle af Indbyggerne holder dem selv et Postbud, og vil der da Andre sende Breve med, saa skal de betale“. Endnu efter Brevposttaxten af 28 Marts 1801 kunde Breve ikke befordres med den kongelige Post direkte til Mariager, men maatte sendes til Randers, og kunde ikke frankeres længere end hertil, ligesom ogsaa Breve fra Mariager altid maatte betales særskilt til Randers eller frit indleveres paa det der værende Postkontor; og den eneste Forandring, som Postbefordringen synes at have undergaaet, var den, at Posten, efterat der ved Plakat af 21 November 1795 var blevet oprettet et Postkontor i Hobro, til visse Tider har været ført over denne By, men stadig paa samme Maade, ved et gaaende Bud, og at der af Finantskassen har for Besørgelsen af kgl. Tjenestebreve været tilstaaet dette Bud en aarlig Godtgjørelse af 20 Rdl., som senere ved kgl. Resolution af 25 Februar

1814 blev forhøiet til 30 Rdl., foruden 10 Rdl. af Mariager Bys Kasse.

Da man savnede Sikkerhed eller Bevis for de med Postbudet afsendte Breves og Penges rigtige Besørgelse, blev det efter Forslag af den daværende Byfoged i Mariager, Major Tetens, ved kgl. Resolution af 2 Mai 1814 bestemt, at det gaaende Buds Tjeneste skulde ophøre, hvorhos det bevilgedes, at Generalpostdirektionen maatte beskikke den daværende Opsynsmand ved Befordringsvæsenet i Mariager, Farver Rasmus Schaarup, til Postexpeditør sammesteds, saaledes at han for egen Regning, altsaa som privat Entreprenør, to Gange om Ugen skulde besørge Posten til og fra Hobro (ikke Randers) mod at oppebære samme Løn som det gaaende Bud med Tillæg af en Mellemporto af 4 Sk. (senere 3 Sk. Sølv) for hvert enkelt Brev, samt de Emolumenter og Gebyrer, som vare tillagte de kongelige Postmestre. Den saaledes ansatte private Postexpeditør førte nogle Aar senere atter Posten over Randers ved et, af ham antaget, gaaende Bud, og det eneste, der opnaedes ved Forandringen, synes saaledes at have været en større Sikkerhed for at faa Erstatning, hvis Postbudet gjorde sig skyldig i Ufetterrettelighed; thi nogen Forbedring i Henseende til Postgangens Hurtighed eller Billighed indtraadte der ikke, og Postexpeditøren var ikke forpligtet til at besørge Pakkeposten, hvorfor Byens Beboere enten selv maatte besørge deres Penge og andre Pakkepostsager eller ogsaa vente, indtil Postexpeditøren havde samlet saa meget Pakgods sammen, at det kunde betale sig for ham at befordre det til Randers.

Endelig blev det ved kgl. Resolution af 11 Marts 1831 bestemt, at der fra 1 Juli s. A. at regne skulde i Mariager oprettes et kongeligt regnskabsførende Postkontor, hvorhos det foreskrevs, at Postens Befordring til og fra Mariager fra samme Tid af skulde overtages for Postkassens Regning, saaledes at Befordringen én Gang maanedlig skulde ske kjørende for at medtage Pakkepostsager, samt at Breve herefter skulde kunne betales lige til Mariager, og at Brevtaxten skulde være den samme, som gjaldt for Randers Postkontor, med Tillæg af 3 Sk., undtagen for Breve til Hobro. Til Postmester udnævntes derefter R. Schaarups Eftermand som privat Postexpeditør, Apotheker Christian Frederik Baadsgaard, hvem der blev tillagt en aarlig Gage af 70 Rdl. Sølv, foruden 17 Rdl. 32 Sk. til en

Litsenbroders Lønning, og iøvrigt de sædvanlige Emolumenter og Gebyrer. Siden den Tid har Postvæsenet i Mariager været undergivet de almindelige Love og Anordninger.

For Tiden gaar der Post to Gange daglig til og fra Hobro og én Gang daglig til og fra Hadsund, og desuden staar Mariager ved gaaende Landpostbud tre Gange ugentlig i Postforbindelse med sit Opland. I Henhold til Lov af 27 Januar 1852 have Postembedsmændene i Mariager nu Karakter af Postexpeditør.

Byens Extrapoststation blev ophævet ved Bekjendtgjørelse af 16 Juli 1867.

Mellem Hobro og Mariager oprettedes der 1869 en Telegraflinie, som 1874 blev fortsat til Hadsund.

XX. Medicinalvæsen.

I Lensregnskaberne for 1604, 1611 og 1619 nævnes der leilighedsvis to Borgere i Mariager, Søren og Henrik Badskjær, som efter deres Navne at dømme muligen have været Badskjærere eller Kirurger; men iøvrigt omtales det ikke, at der har boet saadanne i Byen før i Aaret 1704, da en Barber eller Kirurg Hermann Schoemacher eller Skomager flyttede dertil¹.

Skjøndt Mariager dengang var noget i Opkomst, blev det kun en kummerlig Tilværelse, denne Mand kom til at føre, da han blev meget lidt brugt i Byen, og derfor mest maatte gaa omkring paa Landet, hvor der kunde være noget at fortjene. Hans Fattigdom var saa stor, at hans Hustru endog undertiden gik omkring med sit Barn og tiggede, og at han maatte tage tiltakke med at bo sammen med to andre Familier, hvoraf den ene var under Fattigvæsenet. Byfoged N. Jensen giver ham det Vidnesbyrd, at han var „en meget liderlig Person og i hans Armod meget storagtig“, og at han ambitionerede at henregnes til den lærde Verden, seer man af, at han lod sig kalde Hermann Schomachicus Chirurgus (!). Da det under Pesten i Kjøbenhavn 1711 blev paalagt Øvrighederne at skaffe saa mange Barbersvende som muligt derover for at behandle de Syge, og love dem en maanedlig Løn af 15, 20 til 25 Rdl. efter deres Dygtighed, søgte Byfogden at bevæge Hermann Skomager til at reise til Kjøbenhavn, idet han høflig forestillede ham, at han var en fattig Mand, og at her var en Leilighed for ham til at tjene mange Penge; men herover følte Barberen sig fornærmet

og lod Byfogden vide, at han ikke var Svend, men Mester i Barberkunsten, og bandede paa, at han ikke vilde lade sig bruge til en saadan Forretning, og da Byfogden nu lod sig forlyde med, at han kunde blive tvungen dertil, løb han ud af Døren, og efter at være kommen ud paa Gaden, udskjeldte han Byfogden i Manges Paahør for en Skjelm og Hundsvot og slog efter ham med sin Stok „med mange utilbørlige og Trusels Ord“. I sin Indberetning herom bemærkede Byfogden: „Der som her var Arresthus, Bysvend og Vægter, som i andre Kjøbstæder er, ved jeg vel, hvad Straf saadant et Menneske burde have, paa det at andre ikke skulde gjøre ligesaa; mens som jeg haver ingen Assistance af Nogen her i Byen, maa jeg det med andet mere, som her imod mig er passeret, indtil videre lide“, og da Hermann Skomager var „Kongens Undersaat, født i Helsingør, og var dygtig nok, men en Løsgængere og en slem Vovehals“, bad Byfogden om Tilladelse til at lade ham ved to Mand transportere til Amtmanden, for at denne selv kunde „akkordere“ med ham; men det er næppe rimeligt, at denne Tilladelse er bleven meddelt.

I Slutningen af forrige og i Begyndelsen af dette Hundredaar omtales der i Mariager to Feltskærere ved Navn Madsen (1797—1805) og Peter Christian Østerild (1798—1803), af hvilke den sidste skal have været en særdeles dygtig og hæderlig Mand.

Først i Aaret 1829 kom der en virkelig Læge til Byen, idet Christian Carl Ludvig August Siemsen nedsatte sig der som praktiserende Læge.

Da der ved Reskript af 5 Januar 1787 oprettedes et Lægedistrikt i Hobro, blev Mariager samt Gjerlev og Onsild Herreder henlagte til dette; men ved kgl. Resolution af 13 Mai 1846 (Kancelliskrivelse af 3 April 1847) blev der i Mariager oprettet et særskilt Lægedistrikt, som kom til at bestaa af Mariager Kjøbstad, hele Gjerlev Herred og Onsild Herred med Undtagelse af Snæbum, Hornum, Nørre- og Sønder Onsild og Skjellerup Sogne, samt de til Nørhald Herred hørende Vestertørslev og Gassum Sogne.

Ved Reskript af 25 September 1816 oprettedes der et Apothek i Mariager.

XXI. Borgervæbning og Garnisonsforhold.

Først efterat Byen havde faaet Kjøbstadprivilegium findes en Borgervæbning omtalt. Den 19 April 1593 udgik der en kgl. Befaling til alle Lensmændene i Nørrejyland, som havde Kjøbstæder i Befaling, og deriblandt ogsaa til Jákob Seefeld for Mariagers Vedkommende, om at tilsige Borgerne til at møde med deres „Værge og Rustning, som de ere taxerede for“, og hvis Lensmændene ved Mønstringen fandt Mangler ved nogen Borgers Udrustning, skulde de paalægge ham at anskaffe og herefter at vedligeholde det manglende¹.

Da Kristian IV rustede sig for at deltage i Trediveaarskrigen, blev der i Henhold til en kgl. Befaling af 5 Februar 1624² atter holdt Mønstring over Mariagers Borgerskab, og det viste sig da, at Mandskabet udgjorde 62 Musketerere, som vare bevæbnede med Bøsse og Sidegevær, og 48 Hellebarderere, hvis Vaaben kun var en Hellebard og et Sidegevær, altsaa ialt 110 Mand*), foruden de fornødne Befalingsmænd, nemlig en Hauptmand (en Borger ved Navn Anders Nielsen), en Lieutenant (Skræder Hans Jakobsen), en Fændrik (Mads Rasmussen Kok, som siden blev Byfoged og derefter Borgmester) og to Sergenter (Klaus Hattemager og Kristen Svarver o: Dreier). Borgmesteren, Anders Kristensen Stangerum, gjorde kun Tjeneste som menig Musketerer³.

Af en kongelig Skrivelse af 5 April 1634 sees det, at det var en almindelig Forpligtelse for Kjøbstadborgere selv at bekoste deres Bevæbning, og at de mere velstaaende skulde være forsynede med Musketter og polske Sidegeværer og de uformuende med hvad de kunde overkomme, enten Hellebarder, gode Forke eller Øxer og polske Sidegeværer, samt at der ligeledes paa Landet skulde ved de bedste Gaarde være en Spids (et Spyd), et Harnisk eller et polsk Sidegevær, som altid skulde følge med Gaarden, og at Lensmændene skulde forordne Officerer for Borgerne uden Bekostning for Laugene eller Byerne, og mønstre og øve baade Borgerne og Bønderne en Dag hvert Aar⁴.

*) Byens Brandkorps har nu omtrent samme Størrelse. Skulde man heraf kunne slutte, at Byen 1624 har haft omtrent lige saa mange Indbyggere som nu?

Efter Kristian IV's Tid høres der Intet om, at Borgerne i Mariager have været kaldede til at bære Vaaben, før der ved Reglement af 4 Juni 1802 her, ligesom i de øvrige Kjøbstæder, oprettedes en Borgervæbning; men denne blev igjen ophævet ved kongelig Resolution af 4 December 1816 og forandret til et Brand- og Politikorps.

Ligesom Byen flere Gange har været besat af fremmede Tropper (see Side 109), saaledes har den ogsaa af og til for kortere Tid ad Gangen været belagt med dansk Indkvartering. Navnlig omtales det, at der i Aaret 1541 blev forlagt en lille Afdeling paa 5 Mand af Jakob v. Nørrenbjergs Knegte (Fodfolk) til Mariager⁵, og i Aaret 1658 blev Jesper Vogensen indkvarteret der tilligemed 3 andre Officerer, 3 Korporaler, 1 Trompeter og 1 Mønsterskriver, og det bemærkes, at de skulde betale for Alt, hvad de fik hos Borgerne, saasnart de fik deres Sold udbetalt⁶. I Aaret 1660 laa Urnes Regiment (der opløstes 1662) en Tid lang i Mariager og Viborg, og af Byfogedregnskaberne sees det, at Mariager fra den 24 April til midt i Mai 1670 har forpleiet en Snes Ryttere og derved havt en Udgift af 401 Rdl. 4 Mk. 7 Sk. Ligeledes underholdt Byen i Aaret 1676 de der indkvarterede 15 Rytteres Heste og 4 Marketenderheste i lidt over to Maaneder, hvilket medførte en Bekostning af 96 Rdl. 4 Mk., og det følgende Aar havde Oberst Barthol v. Bülow's Regimentsstab med 13 Heste sit Standkvarter i Mariager i 28 Dage, hvilket kostede Byen 80. Rdl.

Som stadig Garnisonsby har Mariager derimod næppe nogensinde egnet sig, og det var maaske derfor, at Kongen, da han den 26 Juni 1631 fritog Borgerne for at gjøre Hoveriarbeide til Klosteret undtagen i Høhøsten, paalagde dem til Gjengjæld herfor aarlig at betale saa mange „Borgeleiepenge“, som Hobro pleiede at erlægge; men desuagtet sees det dog, at Mariager senere af og til har havt en fast Garnison.

Da saaledes 5te jydsk Rytterregiment (nuværende 5te Dragonregiment) fra 1680 til 1697 havde Garnison i Mariager Amt med en Del af sin Styrke, blev et Detachment af denne under Ritmester Leschle eller Leschly forlagt til Mariager Kjøbstad, og i et Tidsrum af mere end et halvt Hundrede Aar derefter synes der her den meste Tid at have ligget en større eller mindre Garnison, da man saavel i Byens Kirkebog som i Byfogedregnskaberne meget ofte finder baade Officerers

og ringere Militæres Navne anførte, medens det kun i enkelte Aar, f. Ex. 1712, leilighedsvis omtales, at der dengang ingen Militære var i Byen. I Aarene 1716, 1717 og rimeligvis ogsaa 1718 laa det første fynske nationale Regiment (indlemmet i det nuværende 3 Dragonregiment) i Garnison dels i Aarhus og Dronningborg dels i Mariager. Her blev der 1717 ved Klosteret bygget Barakker for to Kompagnier, hvert paa 60 Mand, af det andet jydsk Rytterregiment under Oberst Lüttichau, og noget senere bestod Mariagers Garnison af den Dronningborgske Eskadron af det jydsk nationale Dragonregiment, som blev opløst 1730; og af andet jydsk Rytterregiment laa et Kompagni i Mariager indtil 1733. I Aaret 1752 og følgende Aar omtales en Oberstlieutenant, senere Oberst, Ditlev Vedelfeldt og andre Officerer af det nordre jydsk Nationalregiment, hvoraf synes at fremgaa, at et Detachement af dette Regiment har ligget i Mariager indtil Oberst Vedelfeldts Bortflytning 1765.

Derefter havde Byen ingen Indkvartering i flere Aar, i hvilke den derfor ogsaa maatte betale den tidligere, Side 170, omtalte Hjælpeskat; men da Borgerne vanskelig kunde udrede denne, ansøgte de om atter at faa en Garnison, og den 13 April 1779 blev der da i Mariager indkvarteret en Eskadron af det jydsk Rytterregiment under Major Boeck, bestaaende af 4 Officerer, 11 Underofficerer og 50 Ryttere med 8 Koner og 49 Heste, hvilken Styrke, der maa have været altfor stor for den lille By, dog snart efter blev noget formindsket.

Da det 1785 var paatænkt atter at forøge Garnisonen, erklærede den daværende Byfoged, N. N. Just, at det var umuligt, at Byen kunde modtage flere Militære, og Regimentschefen, Numsen, gik endnu videre, idet han i sin Erklæring udtrykte sig saaledes: „Virkelig er Byen af saa slet Beskaffenhed, og Indvaanerne saa forarmede, at samme ei, som det bør sig, kan holde den nu havende Indkvartering. Kun for kort Tid siden har en Bager nedsat sig der, som alt i Mangel paa Levebrød er igjen betænkt paa at flytte derfra. Intet kan Mandskabet erholde for Betaling, og Intet kan det tjene til Hjælp paa Lønning og Undermundering, saa det virkelig er at beklage, og Mariager af mer end én Aarsag bør anses som aldeles ubekvæm til stor eller liden Indkvarterings Modtagelse“, og han ansøgte derfor om, at den i Byen liggende Styrke maatte blive forlagt til Randers, hvilket ogsaa blev bevilget den 9 Juli 1785, hvor-

efter Mandskabet drog bort den 31 Oktober s. A., og siden har Mariager ikke havt nogen fast Garnison.

De sidste Militære, der laa i Byen, havde først deres Rideplads i den nuværende Have til Matr. Nr. 70 (Apotheket) og siden paa Marken Syd for Klosteret, og deres Hovedvagt havde de paa Pladsen mellem det nuværende Raadhus og Eiendommen Matr. Nr. 50.

En kortvarig tilfældig Indkvartering fik Byen i Aaret 1789, da en Kornet ved Husarerne, 3 Underofficerer, 47 Menige samt 6 Koner og 5 Børn paa en Reise fra Norge til Plön strandede udenfor Mariager Fjord og derefter opholdt sig i Byen fra 28 November til 16 December.

XXII. Bedemænd og Ligbærerlaug.

Den 9 Januar 1709 thinglæstes en Bevilling for Skræder Morten Pedersen Lang til at være Bedemand, saaledes „at han efter den Skik og Sædvane, tilforn her i Byen været haver, skal bede til Begravelser, Bryllupper og Lig at følge her i Mariager“, og omtrent 1720 blev der ansat en Bedekone, der ikke maa have fulgt rigtig med Tiden, da hun i sin Ansøgning til Stiftamtmanden endnu kaldte denne „Lensmand“¹. Ret mærkeligt er det, at Kongen ved et Reskript af 10 Februar 1813 tillod Kancelliet „for denne Gang“ at besætte Posten som Bedemand og Politibetjent i Mariager, da det heraf synes at fremgaa, at den enevældige Konge ellers har befattet sig med at besætte slige underordnede Poster. Nu er det for flere Aar siden gaaet af Brug at benytte Bedemænd.

Den 1 Mai 1737 oprettede Byfoged Mathias Buck et Liglaug af 12 Borgere, om hvilke det hedder, at de „bliver herved anbefalet til at bære alle de Lig, som her i Byen skal til Jorde, saavel fattige som bemidlede, og det for billig Betaling, nemlig for et velhavende gammelt Menneske at bære til Jorden i ringeste pro persona 1 Mk., men er de graduerede Personer, da 1 Mk. 8 Sk., for $\frac{1}{2}$ voxent Menneske, der ligeledes haver efterladt sig nogenledes Tilstand 12 Sk., for et Barn 8 Sk.“; men Laugsbrødrene og deres Hustruer og Børn skulde bæres bort uden Betaling. Det fastsattes derhos, at naar Lauget fik 1 Mk. à 12 Sk. for en Person, skulde Medlemmerne bære i sort Habit, men naar de kun fik 8 à 10 Sk., skulde de bære i hvad Klæder,

de havde. Den Laugsbroder, der mødte beskjenket eller paa anden Maade krænkede Ærbarheden, skulde bøde 8 Sk. til Laugets Kasse, og ligesaa den, som, naar han paa Grund af Sygdom eller Bortreise var forhindret i selv at møde, ikke skaffede en god Mand i sit Sted. Bøderne bevaredes i Kassen hos Oldermændene indtil hvert Aars 2 Januar, da de deltes lige mellem Laugsbrødrene. Disse skulde skiftes til at hente Ligbaaren, hvorfor de skulde nyde 6 Sk. af Stervboet. Bedemanden skulde tilsige Lauget, som herfor betalte ham 1 Mk. (aarlig?); men iøvrigt havde han intet videre med Lauget at skaffe. Forseelser skulde paadømmes af Oldermændene i Forening med de to ældste Laugsbrødre, og Byfogden skulde inddrive de idømte Bøder².

Rimeligvis har det saaret de distingverede Personers finere Følelser, at deres Lig skulde bortbæres af de samme Ligbærere, som ogsaa bare gemene Lig til Graven, hvorfor vi nogle Aar senere træffe paa to Ligbærerlaug i Mariager, det saakaldte „store“ og det „lille“ Laug. Dette sidstes Laugsartikler bleve den 27 Juni 1755 approberede af Amtet og thinglæste den 1 December 1756. Dets Forhandlingsprotokol, som endnu opbevares hos Formanden for Byens Ligbærere, giver adskillige Oplysninger om Livet og Tonen blandt Laugets Medlemmer. Da et afsindigt Fruentimmer, som kaldtes „gale Mette“, den 24 November 1755 blev baaret til Graven, kom Mogens Espensens Hustru, som i Mandens Fraværelse skulde møde i hans Sted, for silde, idet hun først indfandt sig, da Liget var underveis til Kirkegaarden, hvorfor hun maatte bøde 4 Sk. til Laugskassen. Laugsbrødrene maa have lidt meget af Tørst, thi de holdt aldrig Samling, uden at det i Protokollen anføres, at noget er udtaget af Kassen til at drikke op; men Varerne have ikke været af de kostbare, thi den 30 September 1756 sees det, at alt hvad Kassen den Dag kunde afse til Drikkevarer til de tilstedeværende 12 Medlemmer, var 12 Sk. Den 30 November 1756 aflagdes et Slags Frimurerløfte, idet Medlemmerne forpligtede sig til at bevare Taushed angaaende Laugets Forhandlinger; men det er vanskeligt at forstaa, hvilke Hemmeligheder der kunde være at bevare, da Protokollen i Reglen kun indeholder Beretning om, hvilke Lig der ere baarne til Graven, og hvad derfor er betalt, samt hvormeget der ved hver Samling er udtaget af Kassen til at drikke op. Paa Grund af den megen Drikken var Kassens Tilstand som oftest meget sørgelig. Saaledes udgjorde hele Be-

holdningen den 13 April 1737 kun 4 Sk., hvorfor der undtagelsesvis heller ikke den Dag vankede noget at drikke, men derimod var den 23 April 1766 en Høitidsdag, idet Lauget da tog Afsked med sin tidligere Oldemand, Henrik Galth Abel, som kort forud var bleven udnævnt til Byfoged i Mariager og derfor maatte træde tilbage fra Oldermandsbestillingen. Det viste sig da, at Kassen, da den blev aabnet, indeholdt 1 Mk. 4 Sk., „som strax af Lauget blev paa Stedet fortæret“, da man jo maatte drikke H. G. Abels Skaal.

Den 28 April 1770 besluttede „det store Laug“ herefter kun at bortbære sine egne Interessenter, og endelig 1779 erklærede det, at det vilde gaa ind i „det lille Laug“, saa at der altsaa herefter kun blev ét Ligbærerlaug i Byen, hvilket Laug endnu bestaar. I Aaret 1828 kom der vel en lille Kurre paa Traaden, der havde til Følge, at Medlemmerne meldte sig ud; men da Magistraten, i Henhold til Forordning af 7 November 1682, lovlig udmeldte dem til at bortbære Lig, faldt de tilføie, og Lauget traadte atter i Virksomhed. Dettets nyeste Vedtægter ere approberede ved Kancelliskrivelse af 17 Februar 1846.

XXIII. Personalfortegnelse.

Borgmestre.

Povl Pedersen, ogsaa kaldet Povl Kræmmer; nævnes 1602, men har rimeligvis ikke længe derefter taget sin Afsked; † 1615 (?).

Mikkel Skriver; nævnes 1604.

Niels Kristensen Viborg; nævnes 1611 og 1621; var tidligere Raadmand.

Anders Kristensen Stangerum; nævnes 1624, og tog sin Afsked rimeligvis 1633; † ¹²/₁₁ 1637.

Johan Kall; udnævnt 1633; var tidligere Raadmand; † 1641 (?).

Mads Rasmussen Kok; udnævnt omtrent 1640; var tidligere Byfoged; var tillige Tolder og Sisemester.

Hans Nielsen Drostrup; udnævnt omtrent 1650; var tidligere Raadmand; var tillige Ridefoged paa Mariager Kloster;

tog sin Afsked $^{25}/_4$ 1667, og flyttede derefter til Skovsgaard i Skjellerup Sogn; † 1684.

Børge Johansen Kall; udnævnt $^1/_8$ 1667; var tillige Tolder og Stempelpapirsforhandler; tog sin Afsked $^{22}/_{11}$ 1681. Han var den sidste Borgmester.

Raadmænd.

Peder Størven (Støvring?); nævnes 1602.

Niels Kristensen Viborg; nævnes 1602; blev siden Borgmester.

Rasmus Blok; nævnes 1602.

Hans Skriver; nævnes 1602.

Laurids Kok; nævnes 1602.

Mads Nielsen; nævnes 1611.

Børge Jensen; † $^{24}/_5$ 1631; var tillige Tolder og Byfoged.

Iver Kristensen Skriver; † $^{21}/_5$ 1632.

Johan Kall; udnævnt 1630; blev 1633 udnævnt til Borgmester.

Hans Nielsen Drostrup; nævnes 1641; blev omtrent 1650 udnævnt til Borgmester.

Gabriel Mouritsen; nævnes 1650—1655; omtales 1630 som Byfoged.

Peder Bay; nævnes 1650 og 1661 (?).

Kristen Kristensen Stangerum; † $^8/_1$ 1662, ca. 92 Aar gl.

Niels Rasmussen; udnævnt omtrent 1657, og tog 14—15 Aar derefter sin Afsked; men blev igjen udnævnt $^3/_1$ 1678, og var endnu Raadmand 1681.

Peder Nielsen Brems; nævnes 1670; fik ny kgl. Udnævnelse $^{10}/_9$ 1671; tog sin Afsked $^{29}/_{10}$ 1678.

Adser Pedersen; udnævnt $^{10}/_9$ 1671; var endnu Raadmand 1678.

Vigel Gregersen; udnævnt $^{10}/_9$ 1671; var endnu Raadmand 1681.

Anders Jensen; nævnes 1662; fik ny kgl. Udnævnelse $^{10}/_9$ 1671; † $^{25}/_{10}$ 1678.

Anders Kristensen Skipper; udnævnt $^{10}/_9$ 1671; var Raadmand, indtil han $^{13}/_{12}$ 1682 blev udnævnt til Byfoged; † 1684.

Kristian Lemmich; udnævnt $^{29}/_{10}$ 1678, og var endnu Raadmand 1681; † 1718.

Enevoldsregjeringsakten af 10 Januar 1661 blev paa Mariager Bys Vegne underskrevet af Borgmesteren, Hans Nielsen Drostrup, samt af Niels Rasmussen, Peder Bay,

Johan Kaas (skal formentlig være Kaal o: jydsk Udtale af Karl eller Kall?) og Hans Ottesen. De tre sidstnævnte vare rimeligvis dengang alle Raadmænd ligesom Niels Rasmussen.

Byfogder.

Anders Blak; nævnes 1495 og 1502.

Rasmus Mikkelsen; nævnes 1615 og 1619.

Jens Madsen Sal; † $12/5$ 1623.

Børge Jensen; nævnes 1625; var tillige Tolder og Raadmand; † $24/5$ 1631.

Gabriel Mouritsen; nævnes 1630; (men var maaske kun konstitueret); omtales senere som Raadmand.

Mads Rasmussen Kok; nævnes 1631; var tillige Tolder og Sisemester; blev Borgmester omtrent 1640.

Hans Rasmussen Gris; nævnes 1640 og 1650.

Kristen Graversen; nævnes 1651.

Niels Mikkelsen; nævnes 1662.

Laurids Lauridsen; blev, efter at have været Byfoged i nogle Aar, entlediget 1671, efter sit eget Udsagn fordi han „af Vankundighed ikke havde søgt kgl. Konfirmation paa sin Bestilling“; men efter sin Eftermand Laurids Jensen Aalborgs Død blev han atter udnævnt $15/7$ 1677; blev afsat 1682; † 1685.

Laurids Jensen Aalborg; udnævnt $23/9$ 1671; † 1677.

Anders Kristensen Skipper; udnævnt $13/12$ 1682; var tidligere Raadmand; † 1684.

Niels Jensen Morsing; udnævnt $21/8$ 1684; blev $10/12$ 1687 tillige Herredsfoged i Gjerlev Herred, som siden forblev forenet med Byfogedembedet; tog sin Afsked 1699, og døde s. A.; blev begravet $27/11$ 1699.

Simon Pedersen Stær; udnævnt $6/5$ 1699; † 1703; blev begravet Langfredag.

Niels Jensen; udnævnt $28/4$ 1703; tog sin Afsked $21/1$ 1718.

Hans Peitersen; udnævnt $21/1$ 1718; tog sin Afsked 1726.

Mathias Buck; udnævnt $15/3$ 1726; afstod 1741 med kgl. Tilladelse sit Embede til Hans Klausen.

Hans Klausen; udnævnt $1/9$ 1741; † 1743.

Ole Kristensen Bjerre; udnævnt $5/7$ 1743; havde først været Ridefoged paa Mariager Kloster, og blev derefter $7/9$ 1731 udnævnt til Birkedommer i Mariager Klosters Birk, hvilket

Embedede han i Aaret 1764 paa Grund af Alder og Svaghed afstod til Henrik Galth Abel; † 1765.

Henrik Galth Abel; udnævnt $13/9$ 1765; blev $19/5$ 1764 udnævnt til Birkedommer og $11/4$ 1766 tillige til Birkeskriver i Mariager Klosters Birk. Han var desuden Veier og Maa-ler i Mariager; † $12/10$ 1774.

Hans Hjort; blev, efter at have været konstitueret siden Formandens Død, $12/12$ 1775 udnævnt ikke alene til Byfoged i Mariager og Herredsfoged i Gjerlev Herred, men ogsaa til Herredsfoged i Onsild Herred, og siden have disse tre Embeder stedse været forenede. Han blev tillige udnævnt, $9/3$ 1775 til Birkedommer og Skriver i Mariager Klosters Birk, $25/2$ 1778 til Birkedommer i Overgaards Birk og $15/7$ 1778 til Byskriver i Mariager og Herredsskriver i Gjerlev Herred, hvilke to Skriverembeder siden forbleve forenede med Byfogedembedet. $17/4$ 1782 befordredes han til Byfoged i Sæby og Herredsfoged i Børglum og Jerslev Herreder.

Nikolai Nissen Just; udnævnt $17/4$ 1782; var tidligere Byfoged i Ringsted; beklædte de samme Embeder som Hans Hjorth; tog sin Afsked $9/9$ 1789 paa Grund af Blindhed og Sygdom.

Henrik Tetens; udnævnt $30/10$ 1789; var tidligere Vice-Landsdommer i Nørrejylland; beklædte de samme Embeder som Hans Hjorth, og blev tillige udnævnt $10/8$ 1792 til Herredsskriver i Onsild Herred, hvilket Embede siden forblev forenet med Byfogedembedet, og $16/11$ 1792 til Birkedommer og Skriver i Overgaards Birk. $31/3$ 1801 udnævntes han til Kapitein ved Østre jydsk Landeværnsregiments 3 Bataljons 3 Kompagni, men fik $21/3$ 1803 sin Afsked herfra med Titel af Major. $5/9$ 1814 blev han uden Ansøgning befordret til Herredsfoged i Fjends og Nørlyng Herreder; † $30/6$ 1816.

Simon Christian Schiøtz; udnævnt $13/6$ 1815; var tidligere Auditør; havde Titel af Krigsraad; blev $20/8$ 1828 befordret til Herredsfoged i Merløse og Tudse Herreder.

Johannes Gotschalch Claudi; udnævnt $18/11$ 1828; var tidligere Landsover- samt Hof- og Stadsretsassessor; blev $2/2$ 1844 befordret til Herredsfoged i Hassing og Refs Herreder.

Emil Hammerich; udnævnt $27/4$ 1844; var tidligere Auditør; havde Titel af Overauditør; blev $25/2$ 1851 befordret til Borgmester og Byfoged i Haderslev.

Christen Koefoed; udnævnt $^{26}/_5$ 1851; havde Titel af Kancelliraad; blev $^{14}/_{11}$ 1862 befordret til Herredsfoged i Arts og Skippinge Herreder.

Niels Faurschou; udnævnt $^4/_3$ 1863; var tidligere Auditor; havde Titel af Overauditor; var ligesom hans Eftermænd Borgmester i Mariager i Henhold til Lov af 26 Mai 1868; blev $^{23}/_6$ 1870 befordret til Herredsfoged i Nørhald, Støvring og Galten Herreder.

Hans Dahlerup; udnævnt $^{17}/_8$ 1870; var tidligere Auditor; blev $^3/_5$ 1877 befordret til Birkedommer i Amager Birk.

Adam Vilhelm Hastrup; udnævnt $^9/_7$ 1877.

Byskrivere.

Jens Skriver; nævnes 1495.

Mikkel Skriver; nævnes i Klosterets Jordebog 1584, uden at det kan sees, om han var Skriver eller hed Skriver.

Mikkel Kristensen; † $^{25}/_8$ 1609.

Kristen Pedersen; nævnes 1610.

Jens Byskriver; nævnes 1611 og 1612.

Povl Baltzersen; nævnes 1613 og 1615.

Jørgen Pedersen; nævnes 1616 og 1617.

Karl Andersen; nævnes 1618 og 1634.

Laurids Kristensen; nævnes 1635 og 1648.

Melchior Hansen; nævnes 1650 og 1672.

Henning Thomsen; udnævnt $^{23}/_9$ 1671, rimeligvis paa Sukcession.

Niels Thomsen; udnævnt $^{21}/_6$ 1681 til By- og Raadstueskriver i Mariager, samt Herredsskriver i Onsild Herred; † 1684.

Niels Kristensen Spentrup; udnævnt $^{19}/_4$ 1684 til de samme Embeder som Formanden; blev endvidere Birkeskriver i Mariager Klosters Birk og $^{20}/_{12}$ 1687 tillige Herredsskriver i Gjerlev Herred; † omtrent 1725.

Mads Kristensen Bugge; udnævnt paa Sukcession $^{24}/_7$ 1722, og bestyrede Embedet for Formanden, der var hans Svigerfader, indtil dennes Død; var tillige Herredsskriver i Gjerlev Herred; † $^3/_7$ 1736.

Niels Jensen; udnævnt $^{31}/_8$ 1736; var tillige Herredsskriver i Gjerlev Herred, og blev $^{21}/_3$ 1738 desuden udnævnt til Herredsskriver i Hellum og Hindsted Herreder; † 1763.

Laurids Kjærulf Jespersen; udnævnt $^3/_2$ 1764; var tillige

Herredsskriver i Gjerlev Herred; havde Titel af Kancellisekretær; † $12/5$ 1778. Siden har Embedet stedse været forenet med Byfogembedet.

Sagførere.

Rasmus Brask; blev $15/9$ 1832 Prøveprokurator og $23/12$ 1834 Prokurator; † $9/9$ 1880.

Jens Severin Bredstrup; blev $29/12$ 1868 Prøveprokurator og $31/3$ 1870 Prokurator.

Christian Frederik August Blegvad; blev $4/11$ 1873 Underretssagfører; men Beskikkelsen blev ham først udleveret $1/11$ 1880.

Faste Kæmner.

Niels Christensen; udnævnt $10/4$ 1855; tog sin Afsked 1858.

Ole Jens Peter Clemmentin Møller; udnævnt $20/8$ 1858.

Sognepræster.

Kristen Lauridsen Lohmann; † $1/3$ 1582.

Niels Kristensen Solgaard; kaldet af Lensmanden Jørgen Lykke $21/11$ 1582; var tidligere Præst ved Viborg Domkirke; † $13/9$ 1602.

Laurids Jensen Thrane; kaldet $10/10$ 1602; var tidligere Rektor ved Latinskolen i Mariager og residerende Kapellan sammesteds; blev afsat 1618 paa Grund af nogle Embedsforseelser.

Hans Jakobsen Abel; kaldet 1618; var tillige Provst i Onsild Herred; † $3/4$ 1648.

Niels Kristensen Aarslev; kaldet $23/4$ 1648; † 1672.

Johan Frederik Hyphoff, Magister; kaldet paa Sukcession $6/9$ 1671; var tillige Provst; blev $23/2$ 1684 desuden kaldet paa Sukcession som Sognepræst i Hem og Sem Sogne, der siden indtil 1808 vedbleve at være Annexsogne til Mariager Sognekald; † 1704.

Peder Kristensen Wivebro, Magister; kaldet $19/4$ 1704; † s. A.

Pontus Henriksen Sparre; kaldet $8/11$ 1704; var tidligere residerende Kapellan i Middelfart; † $13/3$ 1720.

Philip Henrik Samuelson Friedlieb, Magister; kaldet $25/3$ 1720; var tidligere Præst i Andsager; var tillige Provst; fik

efter Ansøgning $^{26}/_{10}$ 1729 Rang, Sæde og Gang med Sognepræsterne i Kjøbenhavn, og havde Titel af Konsistorialraad; † $^{11}/_{2}$ 1750.

Samuel Friedlieb, Magister; blev $^{5}/_{10}$ 1736 Kapellan p. p. hos Formanden, der var hans Fader; kaldet paa Sukcession $^{22}/_{7}$ 1740; var tillige Provst; † $^{30}/_{6}$ 1769.

Niels Bjørn Tødsleuf (skrives nu Tørslev); kaldet $^{22}/_{9}$ 1769; var tidligere Præst i Slagelse; † $^{26}/_{1}$ 1779. (Hans Kristian Adolph blev $^{5}/_{8}$ 1778 kaldet som Kapellan p. p. hos ham.)

Hans Jørgen Nikolaisen Jæger; kaldet $^{2}/_{6}$ 1779; var tidligere Missionær i Grønland; blev $^{17}/_{4}$ 1782 befordret til Damsholte paa Møen.

Morten Balvig; kaldet $^{17}/_{4}$ 1782; var tidligere Missionær i Grønland; var tillige Provst; † $^{20}/_{1}$ 1808.

Frederik Christian Bergmann; kaldet $^{27}/_{5}$ 1808; var tidligere residerende Kapellan i Mariager, Hem og Sem Sogne, som ved Provst Balvigs Død bleve fraskilte Mariager Sognekald og atter i Henhold til Reskript af $^{8}/_{12}$ 1819 midlertidig forenede dermed, men igjen endelig adskilte derfra ved F. C. Bergmanns Død; † $^{20}/_{12}$ 1827.

Henrik Christensen Seerup; kaldet $^{9}/_{4}$ 1828; var tidligere Præst i Gjerding og Blenstrup; blev $^{16}/_{10}$ 1838 befordret til Borre paa Møen.

Johan Carl Johansen; kaldet $^{22}/_{12}$ 1838; var tidligere residerende Kapellan i Viborg; blev $^{10}/_{8}$ 1847 befordret til Helsingør (St. Olai Sogn).

Carl Vilhelm Boesen; kaldet $^{27}/_{10}$ 1847, var tidligere Kateket i Roskilde; blev $^{31}/_{8}$ 1854 befordret til Aarhus som Stiftsprovst.

Carl Christian Wittrup; kaldet $^{4}/_{12}$ 1854; var tidligere Præst i Gjern og Skanderup; blev $^{7}/_{3}$ 1863 befordret til Veile.

August Frederik Christian Ussing; kaldet $^{13}/_{5}$ 1863; var tidligere Præst i Christianssted paa St. Croix; var tillige Provst; blev $^{12}/_{4}$ 1872 befordret til Spentrup og Gassum.

Andreas Peter Rohde; kaldet $^{1}/_{7}$ 1872; var tidligere Provst og Præst i Østerbølle, Vesterbølle og Testrup.

Residerende Kapellaner.

(Disse Kapellaner vare tillige Præster i Kjørby fra 1626 til

1630 og i Vindblæs fra 1630 til 1742. Desuden deltog de med Sognepræsten i Bestyrelsen af Hem og Sem Sognekald fra 1751 til 1808.)

Laurids Jensen Thrane; kaldet 1602; var tillige Rektor ved Latinskolen; blev endnu i samme Aar, $^{10}/_{10}$ 1602, befordret til Sognepræst i Mariager.

Kristen Pedersen, Magister; kaldet 1602 eller 1603; var tillige Rektor ved Latinskolen; blev $^{6}/_{5}$ 1609 befordret som Præst til Glenstrup.

Anders Ibsen Randers (Andreas Iborus); nævnes 1615; var tillige Rektor ved Latinskolen

Hans Grønfeld; var maaske den samme som en Rektor ved Latinskolen ved Navn Hans Thomsen.

Peder Gudum.

Kristen Jørgensen Seerup; kaldet omtrent 1630; var tillige Rektor ved Latinskolen; blev 1637 befordret som Præst til Glenstrup.

Mads Olsen Storm; kaldet 1637; † omtrent 1652.

Jens Nielsen Høstemark; kaldet $^{25}/_{2}$ 1653; † 1670.

Johan Kristensen Skipper; kaldet $^{6}/_{12}$ 1670; † $^{26}/_{2}$ 1691.

Niels Kristensen Gjørding; kaldet $^{7}/_{3}$ 1691; var tidligere Præst i Vorbasse og Grene; † 2den Pintsedag 1698.

Henrik Galth; kaldet $^{28}/_{6}$ 1698; † Paaskenat 1721.

Henrik Jørgensen Finchenhoff; kaldet $^{12}/_{5}$ 1721; † $^{3}/_{5}$ 1727.

Arnoldus Petersen Kruse; kaldet $^{16}/_{6}$ 1727; var tidligere residerende Kapellan i Thoreby paa Laaland; † $^{2}/_{1}$ 1735.

Nikolai Jensen Reiersen, Magister; kaldet $^{21}/_{1}$ 1735; blev $^{15}/_{5}$ 1741 befordret som Præst til Svendborg.

Hans Larsen Pedersen Læssøe; kaldet $^{6}/_{10}$ 1741; men frasagde sig strax Embedet.

Jokum Klog; kaldet $^{27}/_{10}$ 1741; blev $^{27}/_{4}$ 1742 kaldet til alene at være Sognepræst for Vindblæs Sogn, som nu blev et selvstændigt Pastorat, hvorefter der ikke var nogen residerende Kapellan i Mariager, før efterat Naadensaaret efter Sognepræsten Magister P. H. S. Friedliebs Død var udløbet 1751.

Jørgen Pedersen Koefod; kaldet $^{5}/_{2}$ 1751; var tidligere Kapellan p. p. hos Sognepræsten for Hasle og Rutsker paa

Bornholm; blev $24/8$ 1753 befordret som Præst til Povlsker paa Bornholm.

Johan Larsen Bruun, Magister; kaldet $5/10$ 1753; tog sin Afsked $8/8$ 1757 af Frygt for at blive afsat paa Grund af Forseelser, og levede siden som Privatmand i Mariager.

Jørgen Sørensen; kaldet $4/11$ 1757; blev $16/8$ 1765 befordret som Præst til Vindblæs.

Jørgen Skaarup; kaldet $14/2$ 1766; † $27/3$ 1778.

Kristian Ehrenfried Karstensen; kaldet $10/6$ 1778; blev $4/6$ 1784 befordret til Præst i Sæby.

Andreas Wulf Meinert; kaldet $20/8$ 1784; blev $1/7$ 1785 befordret som Præst til Lønborg og Egvad.

Peter Jensen; kaldet $7/10$ 1785; blev $15/7$ 1791 befordret som Præst til Borup og Kimmerslev.

Daniel Grønbæk; kaldet $14/10$ 1791; blev $19/2$ 1796 befordret som Præst til Vium og Lysgaard.

Edvard Ulriksen Røring; kaldet $19/2$ 1796; var tidligere Lærer ved det kgl. Opfostringshus i Kjøbenhavn; † $28/3$ 1800.

Frederik Christian Bergmann; kaldet $30/5$ 1800; blev $27/5$ 1808 befordret til Sognepræst i Mariager. Han var den sidste residerende Kapellan.

Kateket.

Christian Engelbreth Frederiksen; kaldet $28/2$ 1816; var tidligere Lærer ved Fattigvæsenets Skole i Helsingør; blev $23/9$ 1818 befordret som Præst til Kvong og Lyne. Han var den eneste Kateket, der har været i Mariager.

Rektorer ved Latinskolen.

Laurids Jensen Thrane; kaldet 1602; var tillige residerende Kapellan; blev endnu i samme Aar, $10/10$ 1602, befordret til Sognepræst i Mariager.

Kristen Pedersen, Magister; kaldet 1602 eller 1603; var tillige residerende Kapellan; blev $6/5$ 1609 befordret som Præst til Glenstrup.

Anders Ibsen Randers (Andreas Iborus); nævnes 1615; var tillige residerende Kapellan.

Hans Thomsen (Johannes Thomæ Tiestadius o: fra Thisted);

kaldet 1620; var maaske den samme som den residerende Kapellan Hans Grønfeld.

Anders Nielsen Schytte (Andreas Nicolaus Toxotius); kaldet 1623; blev omtrent 1630 befordret som Præst til Skelum og Visborg.

Kristen Jørgensen Seerup; kaldet omtrent 1630; var tillige residerende Kapellan; blev 1637 befordret som Præst til Glenstrup.

Vilhelm Jørgensen; nævnes 1640; † 1650.

Johan Eskesen (Joh. Eschildi); nævnes 1653; † 1693.

Laurids Mortensen Hassing; kaldet paa Sukcession $28/2$ 1691; † $21/4$ 1734 efter nogle Dage forud at have taget sin Afsked.

Samuel Jensen Gaverslund, Magister; kaldet $2/4$ 1734; blev $13/11$ 1739 befordret som Præst til Grundfør og Spørring. Han var den sidste Rektor.

Hørere ved Latinskolen.

Søren Eskesen; nævnes 1679 og 1683.

Laurids Mikkelsen; omtales 1697 som „forrige Hører“.

Jakob Blok; nævnes 1701.

Thomas Jensen Schmidt; nævnes 1705 og 1707.

Nikolai Lütken; nævnes 1710 og 1711.

Morten Mathiesen; nævnes 1713, og var endnu Hører ved Latinskolens Nedlæggelse den 1 Januar 1740.

Enelærere ved den danske Skole.

Jens Johansen Møller; kaldet 1740; var tidligere Skoleholder i Spentrup; † i Februar 1767.

Ole Toxværd; kaldet 1767; † 1789.

Philip Mammen; kaldet $9/10$ 1789; tog sin Afsked 1815; † $8/8$ 1818.

Førstelærere.

Christian Engelbreth Frederiksen; var Kateket.

Rasmus Møller; kaldet $28/5$ 1819; † $17/4$ 1854.

Carl Frederik Christian Melchior; kaldet $28/7$ 1854; tog sin Afsked fra $1/4$ 1873; † $8/2$ 1878.

Martin August Meldal; kaldet $20/8$ 1873.

Andenlærere.

Christian Bendix Clausen; kaldet $5/10$ 1819; tog sin Afsked 1853; † $18/1$ 1872.

Rasmus Schjelde; kaldet $1/10$ 1853.

Distriktslæger.

Christian Carl Ludvig August Siemsen; udnævnt $29/7$ 1847; var tidligere praktiserende Læge i Mariager; havde Titel af Bataillonskirurg; † $14/3$ 1863.

Christen Rasmussen; udnævnt $3/6$ 1863; blev $20/11$ 1869 befordret som Distriktslæge til Thisted.

Theodor Balthasar Peter Liebe; udnævnt $10/2$ 1870; var tidligere praktiserende Læge i Mariager.

Praktiserende Læger.

Christian Carl Ludvig August Siemsen fra 1829, indtil han $29/7$ 1847 blev Distriktslæge i Mariager.

Erik Nisson Feveile fra 1845, indtil han 1851 flyttede til Hohn Herred i Sydslesvig.

Theodor Balthasar Peter Liebe fra 1855, indtil han $10/2$ 1870 blev Distriktslæge i Mariager.

Apothekere.

Christian Frederik Baadsgaard; fik Bevilling til at oprette et Apothek $25/9$ 1816; blev tillige $1/4$ 1823 privat Postexpeditør og $3/4$ 1831 Postmester i Mariager; † $19/1$ 1854.

Jens Vallentin Arntzen; Bev. $14/3$ 1828.

Anton August Bagger; Bev. $31/7$ 1829.

Jens Frederik Bloch Winther; Bev. $30/9$ 1834; † $14/10$ 1865.

Sigurd Marcinus Elieser Winther; Bev. $2/7$ 1866.

Poul Christian Krog-Jensen; Bev. $1/7$ 1871.

Christen Mikkelsen; Bev. $25/11$ 1874.

Toldere.

(Vare i Aarene 1680 til 1780 ansatte ved Hadsunds Toldsted og kaldtes fra 1810 enten Toldkasserere eller Toldoppebørselskontrollører eller Toldforvaltere).

Børge Jensen; var tillige Byfoged og Raadmand; † $24/5$ 1631.

Mads Rasmussen Kok; udnævnt $\frac{9}{12}$ 1631; var tillige Sise-
mester og Byfoged; blev Borgmester omtrent 1640.

Børge Johansen Kall; nævnes 1663; blev $\frac{1}{8}$ 1667 tillige
Borgmester; levede endnu 1684.

Niels Svendsen; nævnes 1682 og 1686; omtales 1694 som
dengang død.

Eiler Hansen; nævnes 1697 og 1707.

Anders Poulsen; nævnes 1714; † $\frac{30}{9}$ 1730.

Kristian Severin; udnævnt paa Sukcession $\frac{18}{8}$ 1729; † 1747.

Rasmus Greve; udnævnt $\frac{14}{2}$ 1747; † 1781.

Jens Luno; udnævnt $\frac{5}{9}$ 1781; var tidligere alene Konsumtions-
forvalter i Mariager, men beklædte efter sin Udnævnelse til
Tolder begge Embederne, som siden vedbleve at være fore-
enede; blev $\frac{30}{1}$ 1788 befordret som Tolder til Randers.

Olaus Olavius; udnævnt $\frac{13}{2}$ 1788; var tidligere Tolder i
Skagen; havde Titel af Kammersekretær; † $\frac{20}{8}$ 1788.

Jakob Hasselbalch; udnævnt $\frac{19}{9}$ 1788; var tidligere Told-
kontrollør i Mariager; var Landvæsenskommissær og titu-
leredes i Almindelighed Kammerraad; † $\frac{30}{9}$ 1809.

Peter Krag; udnævnt $\frac{15}{3}$ 1810; kaldtes Told- og Konsum-
tionskasserer; † $\frac{27}{10}$ 1848.

Johan Henrik Carl Frederik Syberg; konstitueret $\frac{10}{11}$
1848 som Told- og Konsumtionskasserer; udnævnt $\frac{20}{5}$ 1851
til Toldoppebørselskontrollør med Prædikat af Toldforvalter;
og Toldkasserer- og Toldkontrollørembederne forbleve siden
forenede; blev $\frac{16}{10}$ 1863 befordret som Toldforvalter til
Nykjøbing paa Mors.

Søren Jepsen Lauritzen; udnævnt $\frac{2}{4}$ 1864; kaldtes Told-
oppebørselskontrollør; † $\frac{16}{5}$ 1870.

Johan Edvard Vallentin Kleist; udnævnt $\frac{30}{9}$ 1870; kaldtes
Toldforvalter; blev $\frac{25}{2}$ 1878 befordret som Toldforvalter til
Næstved.

Christoffer Jørgensen; udnævnt $\frac{17}{6}$ 1878; kaldes Told-
forvalter.

Toldkontrollører.

(Vare i Aarene 1680 til 1780 ansatte ved Hadsunds Toldsted og
kaldtes fra 1798 enten Over- Told- og Konsumtionsbetjent
eller Told- og Konsumtionsinspektør).

Henning Hansen; nævnes 1682 (som Toldbetjent) og 1686.

Hans Mikkelsen; nævnes 1693; afstod, i Henhold til kgl. Resolution af $5/3$ 1738, ifølge egen Begjæring sit Embede til Niels Jørgensen Lassen.

Niels Jørgensen Lassen; udnævnt $5/3$ 1738; † 1775 (?).

Michael Kristensen Kvortrup; udnævnt paa Sukcession $24/10$ 1763; tog sin Afsked $5/9$ 1781.

Jakob Hasselbalch; udnævnt $5/9$ 1781; blev $19/9$ 1788 befordret til Tolder i Mariager.

Søren Bruun Billeskov; udnævnt $19/9$ 1788; var tidligere alene Konsumtionskontrollør i Mariager, men beklædte efter sin Udnævnelse til Toldkontrollør begge Embederne, som siden vedbleve at være forenede; fik $17/10$ 1798 sin Afsked paa Grund af Alder og Svaghed.

Carl Hartmann Wilhelm Starch; udnævnt $17/10$ 1798 med Prædikament af Over-Told- og Konsumtionsbetjent, men skulde fungere som Toldinspektør; var tidligere Kommandersergent i Livgarden, blev omtrent 1801 udnævnt til Lieutenant og omtrent 1805 til Kaptein i Landeværnet; blev $26/1$ 1808 befordret som Told- og Konsumtionsinspektør til Grenaa, og Embedet bestyredes derefter midlertidig af Tolderen, Jakob Hasselbalch, indtil dennes Død $30/9$ 1809.

Andreas Christian Schmidt; udnævnt $15/3$ 1810 med Prædikament af Told- og Konsumtionsinspektør; fik sin Afsked $25/3$ 1851, da hans Embede, i Henhold til Lov af 11 Marts 1851, blev forenet med Toldkasserer- eller Toldforvalterembedet.

Konsumtionsebedsmænd.

Jens Luno; udnævnt $11/6$ 1778 til Konsumtionsforvalter; blev $5/9$ 1781 tillige udnævnt til Tolder i Mariager, og begge Embeder vedbleve siden at være forenede.

Søren Bruun Billeskov; udnævnt $23/7$ 1778 til Konsumtionskontrollør; blev $19/9$ 1788 tillige udnævnt til Toldkontrollør i Mariager, og begge Embeder vedbleve siden at være forenede.

Postmænd.

Rasmus Schaarup; udnævnt $2/5$ 1814 til privat Postexpeditør; var tillige Farver og Opsynsmand ved Befordringsvæsenet; † $16/12$ 1822.

Christian Frederik Baadsgaard; udnævnt $1/4$ 1823 til privat Postexpeditør; var tillige Apotheker og Opsynsmand ved Befordringsvæsenet; blev $3/4$ 1831 udnævnt til kgl. Postmester; † $19/1$ 1854.

Erik Poulsen Bech; udnævnt $24/5$ 1854; kaldtes ligesom hans Eftermænd Postexpeditør; † $27/6$ 1865.

Johan Gerhard Thiel; konstitueret $29/6$ 1865, og vedblev stedse kun at være konstitueret, indtil han tog sin Afskød fra $1/10$ 1877; var tidligere Postmester i Husum; † $14/10$ 1877.

Frederik Christian Friis Petersen; udnævnt $24/9$ 1877.

Henvisninger. *)

I.

(1) Samlinger til Jydsk Historie og Topografi III, 253—254. (2) D. M. VI, 68. (3) D. M. VI, 100. (4) D. M. VI, 69. (5) D. M. VI, 91—93. (6) Ny kirkehistoriske Samlinger VI, 145. (7) Hoffmanns Adelslexikon II, 86. (8) Heliga Birgittas Uppenbarelses utg. af G. E. Klemming (Svenska Fornskriftsällskapet's Samlingar XIV) IV, Side 31. (9) Hist. genealog. Ark. i Geh. Ark. (10) D. M. VI, 82—83. (11) D. M. VI, 104. (12) Hist. Tidsskrift 5 Række II, 482 ff. (13) D. M. VI, 170. (14) D. M. VI, 116. (15) D. M. VI, 89 og 145. (16) D. M. VI, 94. (17) D. M. VI, 93. (18) D. M. VI, 104. (19) Top. Saml. p. Pergament: "Ning Herred" Nr. 14, i Geh. Ark. jfr. D. M. VI, 69—70, hvor Aarstallet urigtigen er anført som 1432. (20) D. M. VI, 114. (21) D. M. VI, 115. (22) D. M. 3 Række III, 299. (23) D. M. VI, 267. (24) D. M. VI, 195. (25) D. M. VI, 287. (26) Om Gosvin Komhaer see: Safn til sögu Islands I, 3, 36, Nordisk Maanedsskrift for folkelig og kristelig Oplysning 1877, I, 161 og Theologisk Tidsskrift 1879, 31. (27) Kirkehistoriske Samlinger 3 Række III, 170 ff. (28) D. M. VI, 141. (29) Daugaard: Om de danske Klostre i Middelalderen, Side 392. (30) D. M. VI, 152. (31) D. M. VI, 87. (32) M. H. Rosenørn: Greve Gert og Niels Ebbesøn, Side 134. (33) D. M. II, 145. (34) Reg. XI, 311. (35) D. M. VI, 73. (36) D. M. VI, 75. (37) D. M. VI, 87. (38) D. M. VI, 88. (39) D. M. VI, 74. (40) D. M. VI, 108 og 131. (41) D. M. VI, 145.

*) Af de brugte Forkortelser mærkes følgende:

D. M.	betegner:	Danske Magasin.
Geh. Ark.	—	Geheimearkivet.
Hübertz.	—	Hübertz: Aktstykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhus.
Kgr. Ark.	—	Kongeriget's Arkiv.
Lachm.	—	Lachmann: „Udkastning til Beskrivelse angaaende mærkværdige Ting i Kjøbstæder og paa Landet“, et Haandskrift, som findes i Horsens lærde Skoles Bibliothek.
Reg.	—	Registrene i Geheimearkivet („Registre over alle Lande“ og „jydske Registre“).
Tegn.	—	Jydske Tegnelser i Geheimearkivet.

II.

(1) Ny kirkehistoriske Samlinger VI, 145. (2) D. M. VI, 265. (3) Den ældste danske Bibeloversættelse udg. af C. Molbech, Side V ff. og Fr. Hammerich: Den hellige Birgitta, Side 297 og 300. (4) D. M. VI, 287, 139 og 3 Række V, 55. (5) D. M. VI, 147. (6) Tegn. I, 77 og 103. (7) D. M. VI, 173. (8) Tegn. IV, 15. (9) Supplement til top. Saml. p. Pergament i Geh. Ark. — Iøvrigt henvises især til: Heliga Birgittas Uppenbarelser utg. af G. E. Klemming, Oscar Montelius m. fl.: Sveriges Historia från äldsta tid till våra dagar, I. B. Daugaard: Om de danske Klostre i Middelalderen, Fr. Hammerich: Den hellige Birgitta og L. Helveg: Den danske Kirkes Historie.

III.

(1) D. M. III, 77. (2) D. M. 3 Række VI, 319, 326 og 331. (3) D. M. 4 Række I, 40. (4) D. M. 4 Række I, 218, 165 og 154. (5) D. M. VI, 147. (6) D. M. VI, 166 og 163. (7) Kr. Erslev: Danmarks Len og Lensmænd, Side 48 og 154. (8) D. M. VI, 177, 178, Tegn. II, 275 og 285. (9) Reg. III, 336, 337. (10) kom til Klosteret Aar 1552, D. M. VI, 154. (11) Danske Saml. 99 i Geh. Ark. (12) Samtlige Lensbreve findes i Reg. under deres Udstedelsesdatoer. (13) Tegn. II, 496, og Pakken „Mariagerkloster“ Nr. 85 i Geh. Ark. (14) Reg. V, 10 og D. M. VI, 181. (15) Reg. V, 285, 389. (16) Reg. VI, 57 og D. M. VI, 202. (17) Reg. VI, 102. (18) Tegn. V, 135 og D. M. VI, 205 og 206. (19) Tegn. V, 187, 176. (20) Reg. VI, 259. (21) Schlegel: Sammlungen zur dänischen Geschichte I, 72. (22) Tegn. V, 518. (23) Tegn. VI, 213. (24) Reg. VII, 68. (25) Tegn. VI, 358. (26) Tegn. VIII, 289 og 331. (27) Lensregnskabet 1629—30 i Kgr. Ark. (28) Lensregnskabet. (29) Tegn. VII, 35. (30) Reg. VIII, 305. (31) Tegn. VIII, 392. (32) Reg. VIII, 456 og D. M. VI, 283. (33) Geh. Ark. topogr. Afdeling, Papir: „Mariager“. (34) D. M. 3 Række VI, 81—86, jfr. D. M. VI, 207—208 og Tegn. VI, 235. (35) Tegn. VIII, 574. (36) Tegn. IX, 18. (37) Tegn. IX, 499. (38) D. M. 3 Række IV, 139. (39) Tegn. XIII, 443. (40) Hist. Tidsskr. 3 Række III, 594—595. (41) Suhms Saml. II, 103. (42) Tegn. V, 198. (43) Tegn. VI, 136. (44) Ny kirkehist. Saml. VI, 145. (45) Topogr. Saml. p. Papir: „Onsild Herred“ Nr. 8 og 11 i Geh. Ark. og Lensregnskabet for 1629. (46) Afleveringsforretningen af 1642 i Lensregnskabet for s. A. (47) Top. Saml. p. Papir: „Onsild Herred“ Nr. 9 i Geh. Ark. (48) Mariager Præstearkiv, Pakken „Sognekaldets Indtægter“. (49) see vedkommende Lensregnskaber i Kgr. Ark.

IV.

(1) Skjødebog L. i Geh. Ark. (2) Dansk Adelslexikon I, 46. (3) Rentekammerets Expeditionsprotokol XVII, 250, og Pakken „Mariagerkloster“ Nr. 96 i Geh. Ark. (4) Reg. XIX, 89. (5) Mariager Præstearkiv, Pakken „Sognekaldets Indtægter“. (6) Herom findes Oplysninger i Geh. Ark., især i Pakken „Mariagerkloster“. (7) Jydske Indlæg for 1713 i Geh. Ark. (8) Skjødebogen i Geh. Ark. (9) Væsentligst Saml. til Jydsk Hist. og Top. II, 16, 34—35, og Tegn. XXIX, 521 samt XXX, 330. (10) Lachm.

Side 576 og D. M. VI, 267. (11) General-Landv. Kollegiets Pakke „Diverse Sager“ Nr. 12 i Kgr. Ark. — Oplysningerne om den nyere Tid ere væsentligst indhentede i Rentekammerets Arkiv.

V.

(1) See med Hensyn til det nærmest Efterfølgende et Foredrag af N. Høyen i Ny kirkehist. Saml. II, 666 ff. (2) Om Kapellerne see D. M. VI, 239. (3) Tegn. VIII, 491. (4) Tegn. IV, 316 og D. M. VI, 239. (5) Tegn. IV, 519. (6) Lachm. S. 583. (7) Tegn. V, 187 og Reg. VI, 499. (8) Synsforretningen 1629 ved Lensregnskabet for s. A. i Kgr. Ark. (9) D. M. VI, 241 ff. (10) Tegn. X, 27. (11) Reg. XII, 59 og Tegn. XII, 233. (12) Reg. XIX, 444 og XX, 354 samt Tegn. XIX, 94. (13) Reg. XXVI, 671 og Lachm. Side 585. (14) Indlæg i Geh. Ark. og Tegn. XXVII, 221. (15) Tegn. XXXVI, 644. (16) De vigtigste Kilder til den efterfølgende Beskrivelse af Kirken ere: en utrykt Beskrivelse fra omtrent Aar 1750, D. M. VI, 236 ff., Lensregnskaberne i Kgr. Ark. og Mariager Præstearkiv, Pakken „Kirkevæsenet“. (17) Tegn. XXXVII, 10. (18) D. M. VI, 241 ff.

VI.

(1) D. M. VI, 90. (2) Tegn. V, 512. (3) D. M. VI, 145. (4) D. M. VI, 209 og Tegn. VI, 235. (5) D. M. VI, 211 og Tegn. XIII, 444.

VII.

(1) D. M. VI, 70. (2) Det Side 10 ff. aftrykte Lavhævdsbrev af 1479. (3) Reg. V, 229 og en fuldstændig Afskrift, som eiedes af Kancelliraad Olsen i Randers. (4) D. M. VI, 80. (5) jfr. D. M. 3 Række V, 320. (6) Hist. Tidsskr. V, 33. (7) Reg. IX, 90 og D. M. VI, 278. (8) D. M. VI, 145. (9) D. M. VI, 279. (10) Jordebog paa det udlagte Gods udi Jylland, B. i Geh. Ark. (11) Tegn. II, 496. (12) Reg. IX, 302. (13) Reg. VIII, 305 og D. M. VI, 282. (14) Tegn. IV, 367. (15) Lachm. Side 596 og 586. (16) Tegn. VII, 3. (17) Tegn. IX, 203. (18) Tegn. X, 383. (19) Tegn. XIV, 145. (20) Teg. VIII, 398.

VIII.

(1) Pontoppidan: Theatrum Daniæ Side 389 og Ny kirkehist. Saml. V, 363. (2) D. M. VI, 279. (3) Reg. VIII, 220 og Lensregnskabet. (4) Tegn. IX, 327. (5) Rentekammerets Relationsprotokol XIV, 252. (6) Hübertz III, 174—176 og 215 ff. (7) Jydske Indlæg, Pakken for 1678 i Geh. Ark. (8) Sammesteds, Pakken for 1685, 1.

IX.

(1) Tegn. I, 53 og 199. (2) Omtales under Processen mod Liliencrones Arvinger i en Indberetning af 9 Juni 1712 i Geh. Ark. top. Afd. „Mariager“. (3) D. M. VI, 146 og 148, jfr. Reg. V, 113. (4) Tegn. VII, 179. (5) Tegn. IV, 559. (6) Reg. XIV, 664. (7) Tegn. VII, 53. (8) Tegn. VII, 89, 90. (9) Reg. IX, 4. (10) Tegn. IX, 78. (11) Tegn. IX, 203. (12) Reg. XVIII, 59. (13) Reg. XIV, 677. (14) Jydske Indlæg for 1685, 1. (15) Rentekammerets

Resolutionsprotokol XIV, 252 ff. i Kgr. Ark. (16) Byfogedregnskaberne i Kgr. Ark. (17) Vedtægten findes i Byens Pantebog. (18) Hübertz III, 49, 120—121, 215 og 338. (19) Kopibogen i Mariager Præstearkiv.

X.

(1) D. M. VI, 115. (2) D. M. VI, 169. (3) Tegn. V, 530. (4) Reg. III, 294. (5) Reg. VIII, 327. (6) Reg. XIV, 548. (7) Byfogedregnskaberne og Pakken „Mariager og Hobro Havnesag“ i Kgr. Ark., samt Mariagers Raadstuearkiv. (8) Reg. X, 133. (9) Tegn. X, 383. (10) D. M. 3 Række VI, 331. (11) Reg. III, 220 og 294. (12) D. M. VI, 74. (13) D. M. VI, 145. (14) Seidelin: Diplomatarium Flensborgense II, 261.

XI.

(1) Kgr. Ark. (2) Kæmnerregnskaberne i Mariager Raadstuearkiv. (3) Byfogedregnskaberne i Kgr. Ark. (4) Hübertz III, 215, 233. (5) Lensregnskabet for 1638—39 i Kgr. Ark.

XII.

(1) Tegn. VII, 53. (2) Reg. VIII, 304, 331. (3) Hübertz III, 135. (4) Jydske Indlæg i Geh. Ark. (5) Pantebogen i Mariager Raadstuearkiv. (6) Byfogedregnskabet for 1730 i Kgr. Ark.

XIII.

(1) Pakken „Jordebøger“ i Geh. Ark. (2) D. M. VI, 278 og Reg. I under den anførte Datum. (3) Lachm. S. 590. (4) Reg. VIII, 135 og 234. (5) Tegn. XXVIII, 505. (6) Reg. IV, 132, VI, 258, VII, 300 og XI, 85. (7) Reg. XVII, 426. (8) D. M. VI, 282. See iøvrigt om Præsterne: Lachm. og S. V. Wiberg: Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie.

XIV.

(1) Reg. VI, 431. (2) Top. Saml. p. Papir: „Mariager“ i Geh. Ark. og Reg. under 17 Mai 1573 samt Lachm. Side 595. (3) Jydske Indlæg i Geh. Ark. og Tegn. XV, 139. (4) Hübertz II, 171. (5) Mariager Præstearkiv, Pakken „Sogne kaldets Indtægter“. (6) Tegn. XXVIII, 186. (7) Fogtmanns Reskriptsamling. (8) Tegn. XXVIII, 339, 586 og Jydske Indlæg i Geh. Ark.

XV.

(1) D. M. VI, 111, 120, 149—151, 156. (2) D. M. VI, 197. (3) Tegn. XII, 229. (4) D. M. VI, 137.

XVI.

(1) Top. Saml. p. Papir: „Mariager“ i Geh. Ark. (2) Tegn. XV, 515 og XVI, 37. (3) Jydske Indlæg i Geh. Ark. (4) Reg. XV, 407. (5) Reg. XVII, 293 ff. (6) Reg. XXXII, 103. (7) Byfogedregnskabet for 1687 i Kgr. Ark. (8) Tegn. XVIII, 122, 316. (9) Rentekammerets Deliberationsprotokol XXXVI, 406—409 og Byfogedregnskabet for 1686 i Kgr. Ark. (10) Hübertz

III, 143 og 258. (11) Hübertz III, 46. (12) Hübertz III, 25. (13) Hübertz III, 78. (14) Hübertz III, 218. (15) Hübertz III, 143, 217 og 258. (16) Jydske Indlæg i Geh. Ark. (17) Mariager Klosters Birkethingsprotokol Fol. 7, 12, 13 i Mariager Raadstuearkiv. (18) Om Byskriverne findes de fleste Oplysninger i Reg. (19) Om Thing- og Arresthuset findes Oplysningerne i Mariager Raadstuearkiv.

XVII.

(1) D. M. 4 Række I, 100 og 135. (2) P. V. Jacobsen: Skattevæsenet under Kristian III og Frederik II, S. 120, og Tegn. VIII, 409, X, 51, 219, 438 og XI, 52, 221. (3) Lensregnskaberne i Kgr. Ark. See iøvrigt især: Mandix: Det danske Kammervæsen, Mariager Byfogedregnskaber i Kgr. Ark. og Kæmnerregnskaberne i Mariager Raadstuearkiv.

XVIII.

(1) Tegn. IX, 227. (2) Reg. III, 294. (3) Tegn. VII, 3. (4) Reg. VIII, 327. (5) Rentekammerets Deliberationsprotokol IV, 149—152. (6) Smstds. XII, 423—424. (7) Byfogedregnskaberne i Kgr. Ark. (8) Rentekammerets Resolutionsprotokol for 1766 i Kgr. Ark.

XIX.

(1) Lensregnskabet for 1650—51 i Kgr. Ark. (2) Tegn. XII, 305.

XX.

(1) Hübertz III, 55—58.

XXI.

(1) Tegn. IV, 367. (2) Omtales i Afleveringsforretningen af 1642 i Lensregnskabet for s. A. i Kgr. Ark. (3) Aflevering fra Justitsministeriet, Skab 9, Nr. 241, Litr. f. f., i Geh. Ark. (4) Tegn. IX, 106. (5) D. M. 3 Række VI, 309. (6) Tegn. XIV. 145. Om Garnisonsforholdene see endvidere O. Vaupells den danske og norske Hærs Historie II.

XXII.

(1) Hübertz III, 99. (2) Hübertz III, 249.

Afbildningerne ere udførte i V. Pachts Etablissement. Kun Planen (Side 67) er original, Seglene (Side 16 og 17) ere tagne af Danske Magasin VI, Nonnen (Side 18) er tagen af Sveriges Historia ved Montelius m. fl., Munkenes Mærker (Side 19) af Daugaards Klosterhistorie, og Afbildningen af Klosteret og en Del af Byen (Side 86) er et Parti af Resens Tegning paa det kongelige Bibliothek, der afviger noget fra Gjengivelsen i hans Atlas Danicus.
